GEZAMELTE SHRIFTEN

Chaim Zhitlowsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

דר. חיים זשיטלאָווסקי

געזאַמעלטע שריפטען

ערשטער באַנד

יובילעאום אויסגאַבע
ניו יאָרק

פאָרוואָרט פון די אַרויסגעבער

אונזער אידישע ליטעראַטור איז נאָך אַזוי יונג און אַזוי אָרם און — אַזוי פרעמד די צאָהלונגס־פעהיגערע קלאַסען פון אונזער פאָלק, אַז זי האָט נאָך קיין פערלעגער נישט. נישט דעם קולטור־טרעגערישען פערלעגער, דעם פערלעגער מיט אַ מיסיאָן, וועלכער קוקט אויף זיין בעשעפטיגונג, ווי אויף אַ פאָלקס־זאַך, און נישט דעם פערלאַג־אונטערנעהמער, וועלכער וויל זיין דער פערטרעטער פון אַ געוויסער ריכטונג אין ליטעראַטור און וויסענשאַפט, וועלכער וויל קאָנצענטרירען, אַרומנעמען אַרום זיך אַ געוויסע שולע שריפט־שטעלער, זיין דער פערמיטלער צווישען די שריפטשטעלער, וועלכע בעפריעדיגען איהם אַלס אינטעליגענטען מענשען, און צווישען דער לעזער־וועלט, וועלכע ער וואָלט געוואָלט אַריינציהען אין דעם געדאַנקען־קרייז פון זיינע שריפטשטעלער. און אפילו דעם סתם־פערלעגער האָט אונזער ליטעראַטור נישט, דעם אונטערנעהמער, וועלכער גיט אַרויס בוך נאָך בוך, נישט אויסקלייבענדיג קיין שולען און ריכטונגען און אינהאַלט, וועלכע גיט זיך בכלל נישט אָב קיין רעכענשאַפט פון דעם קולטורעלען ווערט פון די ביכער, וועלכע ער גיט אַרויס, און האָט אין זינען בלויז האָס געשעפט.

אונזערע פערלעגער זיינען צופעליגקייטען. אונטערנעמער מיט וועניג געלד און נאָך וועניגער מוט, וועלכע פרובירען אויס, צו וועט די אידישע ליטעראַטור נישט זיין פאַר זיי אַ שטיקעל געשעפט, און ענטלויפען פון מאַרק ביים ערסטען מיסערפאָלג אָדער ווערען די איינפאַכע אַלט־בעקאַנטע מוכרי־ספרים, וועלכע האַנדלען אויפ'ן שטייגער פון מענדעלע מוכר־ספרים און זיין חבר אַלטער יקנהז מיט רומעל, מיט סדורים און מחזורים און טליתים און מזוזות און אָבגעפאַלענע פּטומס פון אתרוגים.

ליענען די מיט גליק שוין ערשיענענע שריפטען פון אונזערע

II

אידישע שריפטשטעלער צוזייט און צושפּרייט אויף אלע שבע ימים, צוּוואָרפן אין די עטליכע שטענדיגע און די אונצעהליגע צופעליגע אויסגאַבן, צייטונגען, זשורנאלען און זאַמעלביכער, וועלכע ווערען נגרינדעט און פערשווינדען נאָך איידער דער עולם האָט זיך צוגעוועהנט צו זייער נאָמען. ביז אַ צופאל קומט און נעמט צונויף עטליכע פערעהרער פון אַ געוויסען שריפטשטעלער, און זיי שאַפען די מיטלען און קלייבען צונויף די צושפּרייטע שריפטען פון זייערע פריינד און גיבען זיי אַרויס אין אַ בוך אָדער ביכער.

דעמזעלבען גורל האָבען געהאַט די שריפטען פון דר. חיים זשיטלאָווסקי. פינף־און־צוואַנציג־יעהריגע אויפקלערענדיגע, בעפרוכטענדיגע, זוניגע אַרבייט איז געלעגען צושטרויט און צוּוואָרפען. צוברעקעלטע קראַפט, וועלכע האָט אין איהר צוברעקעלטקייט נישט געקענט האָבען די ווירקונג, וועלכע זי מוז האָבען אַלס אַ גאַנצע; צושטרויטע פלעמלעך, וועלכע האָבען אין זייער צושטרויטקייט נישט געקאָנט אַזוי לייכטען און וואַרמען, ווי צונויפגענומען אין איין גרויס פייער. ביז דער צופאל פון דר. זשיטלאָווסקי׳ס יובילעאום האָט נישט געבראַכט עטליכע פון זיינע פריינד אויף דעם געדאַנק, אַז זיי וואָלטען אויפגעטאָן אַ גוטע זאַך פאַר זייער פאָלק און ליטעראַטור, ווען זיי וואָלטען אויף זיך גענומען די מיה און אַרבייט פון דעם פערלעגער, וועלכען מיר האָבען נישט, און אַרויסגעבען דר. זשיטלאָווסקי׳ס ווערק.

מיט שטאָלץ קוקט דער ניו יאָרקער „דר. זשיטלאָווסקי יובילעאום־קאָמיטעט" אויף דער אויפגאַבע, וועלכע ער האָט זיך גענומען, און בעטראַכט זיין אַרבייט אַלס כבוד און גליק. דר. חיים זשיטלאָווסקי׳ס שריפטען, געזאַמעלט און צוגייינגליך געמאַכט פאַר די ווייטע קרייזען פון אונזערע לעזער, וואָס פאַר אַ גרויס שטיק קולטור־אַרבייט דאָס איז! דער קאָמיטעט טראָגט דאָ אונטער דעם אידישען לעזער אַן אוצר פון געדאַנקען, מיט וועלכע יעדער דענקענדער מענש מוז זיך בעקאָנען, אַ רייכטום פון געפיהלען, וועלכע מוזען שלאָגען אין יעדען אידישען הארץ. אַלץ אויסגעדריקט אין אַ וואונדערבאַר־קלאָרער און זאַפטיגער שפּראַך, בעלויכטען פון דער פייערזייל פון אַ גרויסען וויסען, געוואַרעמט מיט דער וואַרעמקייט פון אַ גרויסען הארץ.

די פאָרליעגענדע ביכער בענד זיינען נאָר א דריטעל פון דר׳. זשיטלאָווסקי׳ס געזאמעלטע שריפטען. עס קומען נאָך אכט; אין גאנצען וועלען עס זיין צוועלף. האָפענטליך וועלען די ערסטע פיער האָבען נישט בלויז דעם גרויסען מאָראלישען ערפאָלג, וועלכען זיי פערדיענען, נאָר אויך דעם גרויסען מאטעריעלען ערפאָלג, וועל־כער וועט געבען דעם קאָמיטעט די מעגליכקייט ווייטער און שנעלער אָנצוגעהן מיט דער אַרויסגאַבע פון די אַנדערע בענד.

פאָרלויפיג דריקט דאָ דער קאָמיטעט אויס זיין הארציגסטען דאנק אַלע די איינצעלנע פערזאָנען און אָרגאניזאציעס, וועלכע האָבען זיך פריינדליך און וויליג אָבגערופען מיט זייער שטיצע און מעגליך געמאכט די פאָרליעגענדע אויסגאבע.

דר. ח. זשיטלאָווסקי׳ס יובילעאום־קאָמיטעט.

ניו יאָרק.

ש. ז. ראַפּאָפּאָרט

(ס. אַ. אַנ—סקי)

גענווידמעט.

פאָרוואָרט

די אויסגאַבע פון מיינע געזאַמעלטע שריפטען איז פאָרלויפיג בערעכענט אויף צוועלף בענד. אין זיי וועלען אריינגעהן אַלע שריפטען, וואָס איך האָב שוין פובליצירט אין אידיש, רוסיש און דייטש, — די לעצטערע אין מיין אייגענער אידישער איבערזעצונג, — ווי אויך די וויכטיגסטע פון די פאָרלעזונגען, וואָס איך האָב געהאַלטען אין אַ משך פון אַ פינף־צוואַנציג יאָהר. צווישען די פאָרלעזונגען געפינען זיך גאַנצע סעריעס, ווי צ. ב., „דער גייסטיגער קאמפף פון דעם אידישען פאָלק פאר זיין עקזיסטענץ", „די ענטשטעהונג פון דעם מאַרקסיזם" און נאָך אַנדערע. די סעריעס וועלען ארויסגעהן אין בעזונדערע בענד.

די פאָרליעגענדע ערשטע פיער בענד ווערען ארויסגעגעבען פון דעם „יובילעאום־קאָמיטעט", וואָס האָט גענומען אויף זיך די איניציאַטיווע צו פייערן דעם 25־יעהריגען יובל פון מיין שריפטשטעלערישער טהעטיגקייט און האָט בעזאָרגט די נויטיגע מיטלען פאר די ערשטע פיער בענד. איך דריק איהם דאָ אויס מיין אמת'ען האַרציגסטען דאַנק.

אַ הייסען דאַנק קומט אויך מיינע פריינד דר. י. א. מעריסאָן און דוד פינסקי, פאר דער גרויסער מיה, וואָס זיי האָבען גענומען אויף זיך, צו העלפען מיר אין דער קאָררעקטור.

די געזאַמעלטע שריפטען ווידמע איך דעם טרייען פריינד, ברודער און חבר פון מיין גאַנצען לעבען, ש. ז. ראַפּאָפּאָרט (ס. אַנ—סקי).

דער מחבר.

אינהאַלט:

טאָלסטאָי, ניעטצשע
און קארל מאַרקס

טאָלסטאָי, ניעטצשע און קארל מארקס

חברים און פריינד!

היינט אָוונד דארף איך לייענען פאר אייך וועגען טאָלסטאָי „און" וועגען ניעטצשע „און" וועגען קאַרל מארקס.

איהר פערשטעהט אַליין, אז אין דער קורצער צייט, וואָס איך קאָן מיר נעהמען פאר א לעקציע, איז בשום אופן ניט מעגליך צו פיהרען אייך איבער אַלע זאַלען, חדרים און קעמערלעך פון זייערע פּאַלאַצען און אָנווייזען אייך אויף אַלע גייסטיגע אוצרות, וואָס זיי האָבען אָנגעזאַמעלט אַדער אַליין בעשאַפען פאר דער פּראָגרעסיווער מענשהייט.

אפילו, ווען איך וואָלט מיר אוועקגעשטעלט פאר א ציעל — אָנשטאַט אויסצומאָלען פאר אייך פּאָרטרעטען אין לעבענס־גרויס, געבען אייך יענע פערקלענערטע קאָפּיעס, וואָס מען רופט „מעדאַ־ליאָן־בילדער", וואָלט איך אויך ניט געקאָנט פאַרטיג ווערען מיט מיין ארבייט אין איין אָוונד, אויב איך זאָל ניט ארויסלאָזען פון זינען דעם תנאי, אז אַלע וויכטיגסטע שטריכען פון זייער גייסטיגער פיזיאָגנאָמיע טאָרען ניט פערלירען זייער נאַטירליכע פּראָפּאָרציע און מוזען אין פערקלענערטער פאָרם ארויסרופען אין אייך א לעבעדיגע געשטאַלט פון זייער גאַנצען גייסטיגען שאַפען.

אַזעלכע מעדאַליאָן־בילדער צו מאָלען, דערצו דארף מען שוין האָבען א קינסטלער פון אַן אמת געבענשטער האַנד, און איך מוז מיך פערשעהמטער־הייד מודה זיין, אז די ארבייט איז גאָר ניט לפי מיינע כחות.

דאָס ווערטעל „און" אין דעם טיטעל פון מיין היינטיגער לעקציע האָט דעריבער א גאַנץ אַנדער בעדייטונג. ניט דאָס, וואָס יעדער איינער פון זיי האָט בעשאַפען בעזונדער, אָהן א שייכות צו דער אַרבייט פון דעם אַנדערן, זאָל איך אייך איינציגווייז שילדערן.

דאָס ווערטעלע „אוז" האָט דאָ דעם טייטש פון „פער־גליכען": טאָלסטאָי, פערגליכען מיט ניעטצשע, פער־גליכען מיט מארקס. איך וויל פּרובען היינטיגען אָווענד ניט מעהר ווי פערענטפערען קודם כל די פראגע: אין וועלכע וויכטיגע פּונקטען פון אונזער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג געהען זיך די דריי דענקער צונויף אין איינעם און אין וועלכע געהען זיי זיך פאַ־נאנדער. אמת, ווען די פראגע וועט — אין איהרע וויכטיגסטע שטריכען — פערענטפערט ווערען פאר אונז, וועט יעמאָלט ארויס־וואקסען א נייע בעדייטונג פון דעם ווערטעלע „אוז", — א טיעפערע און ערנסטערע; אָבער דאָס וועלען מיר שוין זעהן שפּעטער.

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס זענען דענקער פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט. אָבער דאָס מוזען מיר גאָר פון אָנ־הויב זאָגען, אז זיי זענען גאַנץ זיכער ניט די טיעפסטע און ניט די אָריגינעלסטע פון יענע גייסטער, וואָס דער עבר׳דיגער יאָהר־הונדערט האָט ארויסגעבראכט. וואָלט איך געוואָלט אויסקלייבען ניט מעהר ווי דריי נעמען, וואָס זאָלען כאראקטעריזירען די אר־בייט אויף דעם פעלד פון דעם מענשליכען דענקען און פאָרשען, וועלכע יענער יאָהרהונדערט האָט אויפגעטהאָן, וואָלט קארל מארקס — אז מען זאָל זיך שטארק דינגען — נאָך אפשר אויך אריינגעגאַנגען אין זיי, אָבער בשום אופן ניט טאָלסטאָי, בשום אופן ניט ניעטצשע. א פּאָר טוץ אַנדערע נעמען וואָלטען מיט מעהר רעכט געקאָנט ארויסשטעלען זייער קאנדידאטור פאר דעם דאָזיגען עהרענהאפטען פּלאַץ. איך האָב אָבער אויסגעקליבען טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס, ווי פערטרעטער פון דעם ניינ־צעהנטען יאָהרהונדערט, מחמת אייניגע, ווי מיר דוכט, זעהר וויכ־טיגע טעמים.

קודם כל מוז מען צוגעבען, אז פון אלע נעמען פון דעם ניינ־צעהנטען יאָהרהונדערט האָט קיינער ניט געהאט אזא ווייט פער־בּרייטעטען קלאַנג, און וואָס עס איז נאָך וויכטיגער: קיינער פון זיי האָט ניט געפונען אזא הילכיגען אָבקלאַנג, ווי גראָד די נעמען פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס.

דאָס אליין וואָלט, אמת, געווען א קנאפּע מעלה. ווענינ־

סטענס, וואָלט דאָס געווען אַ מעלה, וואָס איז פערבונדען מיט אַ גרויסען חשד: גראַד יענע פיגורען, וואָס האָבען צו אַ געוויסער צייט געהאַט דעם גלענצענדסטען מזל ביי דעם גרויסען געבילדעטען עולם, האָבען זיך דאָס רוב ארויסגעשטעלט פאַר גאַנץ אויבערפלעכ־ליכע דענקער, און דעם גלאַנץ פון זייער כבוד האָבען זיי פערדיענט דוקא דורך זייער אויבערפלעכליכקייט, דוקא דורך דעם, וואָס עס איז געווען אַזוי לייכט צו פערשטעהן זייער שטרעבען. אַזאַ בער־ריהמטקייט דויערט אָבער ניט לאַנג און ווי שנעל זי ווערט געפונען, אַזוי שנעל ווערט זי צורונען. איך וויל אייך דערמאָהנען אָן אַ פּאָר ביישפּיעלען. ווער ווייס ניט, צ. ב., וועגען דעם ליאַרעמ־דיגען קלאַנג, מיט וועלכען דער נאָמען פון אַ לודוויג ביוכ־נער האָט זיך אין די זעכציגער יאָהרען געטראָגען איבער דער גע־בילדעטער, פּראָגרעסיווער וועלט? און פיעלע פון אייך געדענקען נאָך אפשר די ווישענדע בעגייסטערונג, מיט וועלכער די רוסישע יוגענד האָט אויפגענומען אַ דמיטרי פּיסאַרעוו. ווי אַ שטרוי־פייער האָט זייער בעריהמטקייט פּלוצלונג אויפגעפלאַקערט צום הימעל און איז ווי אַ שטרוי־פייער באַלד אויסגעברענט, צו־נויפגעפאַלען אין זיך און איבערגעלאָזען אַ קליין בערגעלע אַש. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל קולטור־טרעגער, ווי ביוכנער און פּיסאַרעוו, זענען ניט געווען קיין זעלבסטשטענדיגע דענקער, נאָר אויפקלעהרער, — און נאָך דערצו אַזעלכע אויפקלעהרער, וועלכע האָבען זיך נאָר וואָס ארויסגעריסען פון דעם מיטעל־אַל־טערליכען חושך, וואָס האָט נאָך געהערשט ביי אַ גרויסען טהייל פון דער געבילדעטער געזעלשאַפט. ארויס פון דער פינסטערנים, איז זייער אויג געוואָרען געבלענדט דורך די שאַרפע שטראַהלען פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, און די גאַנצע וועלט פון דעם מענש־ליכען פרייען פאָרשען מיט אַלע זיינע בערג און טהאָלען, אייביגע אייזיגע גלעטשערס און טיעפע, ניט אויסצומעסטענדע אָבגרונטען, האָט זיך אין זייער מוח פערוואַנדעלט אין איין גרויסען ליכטיגען העלען שיין, וואו אַלץ איז קלאָר און גלאַט, וואו דער מענשליכער געדאַנק קאָן ווי אַ פייל פון בויגען פליהען אָהן אַן אויפהער, אָהן אַן אָבהאַלט אין איין איינציגער גלייכער ליניע. יענע ליניע, דער נייער וועג, מיט וועלכען זיי זענען געקומען צו דעם יונגען דור,

האָט געזאָלט איהם אוועקפיהרען ווייט ווייט פון די אַלטע אָבגע־טער און אבערגלויבענס און אריינפיהרען איהם גלייך אין דעם ליכ־טיגען גן־עדן פון דעם ראדיקאלען אבסאָליוטען אמת.

די ווירקונג פון אזעלכע גייסטער איז אָבער בעשטאַנען ניט אין דעם, וואָס זיי האָבען אויסגעפונען נייע וועגען פאר דעם מענש־ליכען דענקען, לייכטער געמאכט זיין מיה און פיין און געבראכט איהם נעהנטער צום ציעל. די מאַגנעטישע קראַפט זייערע איז געלעגען אין דעם, וואָס זיי האָבען דעם יונגען דור ארויסגעשלעפּט פון דעם פינסטערען חושך, וואָס זיי האָבען פאנאנדערגעשניטען די שטריק, מיט וועלכע די יונגע פליגלען זענען געווען געבונדען, און אויסגעלערענט איהם פליהען, זיך פערלאָזענדיג אויף דער איי־גענער קראַפט. כל זמן אין די מוחות פון דעם יונגען דור האָט נאָך געלעבט די עראינערונג פון דעם אַלטען פינסטערען קעללער, וואו מען איז געזעסען מיט פערבונדענע פליגלען, האָט מען אויף די ביוכנער'ס און די פיסארעוו'ס געקוקט ווי אויף מעכטיגע אָד־לערס, ווי אויף גאָט־געזאַלבטע הערשער אין דעם קעניגרייך פון דעם מענשליכען פאַרשען. אָבער וויבאַלד די אַלטע עראינערונג איז פערשוואונדען געוואָרען, ווי באַלד דאָס פרייע פליהען איז געוואָרען אַ צווייטע טבע, ווי באַלד דער יונגער דור האָט זיך באמת אַ לאָז געטהאָן אין דער הויך און אין דער ווייט, — אזוי האָט זיך פאר זייער גייסט אויסגעשפּרייט די ווירקליכע וועלט פון דענקען, מיט אַלע זיינע שווערע און הארטע פּראָבלעמען, מיט די אייביגע אייז־בערג, וואָס פערצאַמען פלוצלונג דעם האָריזאָנט, מיט די אייביגע אָבגרונטען, וואָס ציהען דעם מענשליכען גייסט מאַגנע־טיש אין די טיעף... ווייט־ווייט זענען יעמאָלט די „אָדלערס" גע־בליעבען צוריק, פער'יתום'טע און פערגעסענע.

ניין, ניט צו דעם מין בעריהמטקייט געהערט די בעריהמט־קייט פון אונזערע דענקער. זיי זענען ניט געווען קיין „אויפקלערע־רער", ניט קיין שקלאַפישע תלמידים פון אַ וועלכען עס איז ראַ־דיקאַלען סיסטעם, נאָר זעלבסטשטענדיגע ארבייטער, וואָס האָבען אַליין אויסגעוועהטיגט די אמת'ען, צו וועלכע זיי זענען געקומען. די פליעגלען פון זייער גייסט זענען — אויב מען זאָל ניט רעכענען די ערשטע קינדער־יאָהרען — קיינמאָל ניט געווען געעפּנטעט מיט

די שטריק פון דעם אַלטען גלויבען, און דאָס פרייע דענקען איז ביי זיי געווען ניט די צווייטע טבע, נאָר די ערשטע. זיי זענען אַליין גוט געווען בעקאַנט מיט די „חבלי־לידה" פון דעם גייס־טיגען פאַרשען, מיט די יסורים פון טראַגען און האָבען, און פון זייערע ווערק האָט קיינער ניט בעקומען דעם איינדרוק, אַז דאָס גייסטיגע פאַרשען איז אַ שפּאַציער־גאַנג איבער אַ צוגעפּוצטען פּאַרק, מיט אויסגעטראָטענע אַלעען, שעהן צוגעשאָרענע בוימער, געשמאַקפול אויפגעצויגענע בלומען און ליעבליך־מורמלענדע פאָנ־טאַנען; נאָר אַז דאָס מענשליכע פאָרשען איז אַ ראַנגלען־זיך און קעמפּפען מיט אַ פּערוואַקסענער ווילדערניש, מיט גיפטיגע זומ־פּפען, מיט ווילד־צונויפגעוואָרפענע פעלזען.

פערשיידען איז דער סטיל פון די דריי מענער, אין וועל־כען זיי דערלאַנגען אונז די רעזולטאַטען פון זייער דענקען און פאָר־שען. דוננעריג און בליציג, מיט פּלוצים'דיגע אויסברוכען פון פייער־צונגען ביי ניעטצשען. שווער אָנגעלאָדען, אַזוי ווי איינער וואָלט געהן בארג אַרויף מיט אַ דריקענדער משא אויפ'ן רוקען, אָבער מיט אַ שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ און מיט זיכערע שריט בעוועגט זיך לאַנגזאַם מאַרקס' געדאַנק. ער געווינט אַ פּאָזיציע נאָך אַ פּאָזיציע, ביז ער פיהרט אונז אַרויף צו יענעם העכסטען פּונקט, פון וועלכען עס אַנטפּלעקט זיך מיט אַ מאָל פאַר אונזער אויג דער ווייטער האָריזאָנט פון זיין פאָרשען. אָהן אַ ברעקעל גראַציע, אָהן אַ וועלכער עס איז קינסטלערישער אָדער וויסענ־שאַפטליכער פּרעטענזיע, מיט אַ מאַסע בילדער פון לעבען, מיט דער געווינענדער איבערצייגונג פון דעם שכל הישר, דערצעהלט אונז טאָלסטאָי זיינע געדאַנקען, מאַלט ער אונז אויס זיין לאָגיק און זיינע אַרגומענטען, אַזוי איינפאַך און קלאָהר, אַז עס דוכט זיך, אַפילו אַ קינד קאָן איהם לייכט פערשטעהן. און פון דעסטוועגען פיהלט איהר, ווען איהר בעטראַכט זייערע וועלט־אַנשויאונגען, ווי אַ גאַנצע, אין זיך געשלאָסענע געדאַנקען־וועלט פאַר זיך, אַז אַפילו ביי טאָלסטאָי'ען מוזט איהר אָנשטרענגען — אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען — אַלע מוסקעלן פון אייער שכל, אויב איהר ווילט דערגרייכען ביז צו דעם לעצטען, פערבאָר־גענעם אמת זייערען, ביז צו יענעם צענטראַל־פּונקט, אין וועלכען

עס פעראייניגען זיך און פון וועלכען עס געהען ארוים אלע שטראַה־לען פון זייער אייגען־ארטיגען דענקען.

זיי אלע דריי זענען ניט קיין לייכטע דענקער און זיי האָבען דעם געבילדעטען עולם ניט געלעגט קיין צוקייטע שפּייז אין מויל אריין. מען קאָן באמת שטאָלץ זיין דערויף, וואָס אין דעם סוף פון דעם נייגצעהנטען יאָהרהונדערט האָט אזא גרויסער עולם, — אפילו אז מען זאָל אראָברעכענען פון חשבון די הונדערטער אוי־בערפלעכליכע נאָכפּלאַפּלער און מיט־טענצער, — איך זאָג: ס'איז א פרייד צו בעמערקען, אז אזא גרויסער עולם האָט געקאָנט זיך ערנסט און טיעף צוהערען צו די רעד פון אזעלכע ערנסטע און טיעפע דענקער.

די פּאָפּולאַריטעט און דער גרויסער אינטערעס, וואָס טאָל־סטאָי, ניעטצשע און מארקס האָבען געפונען ביי דער געבילדעטער געזעלשאפט, דערקלעהרט זיך, נאָך מיין מיינונג נאָך, דורך דעם, וואָס זיי זענען קיין מאָל ניט געוועזען קיין ריינע טהעאָרעטיקער. ווי שטארק עס האָבען ניט בעשעפטיגט זייער מוח די אייביגע פּראָ־בלעמען פון דער טהעאָרעטישער וועלט־אנשויאונג, — די פּראָ־בלעמען פון גייסט און מאַטעריע, פון לעבעדיגס און טויטס, פון פרייען ווילען און אייזערנע נאַטור־געזעצען, — איז די פּערענט־פערונג פון די דאָזיגע פּראָבלעמען ביי זיי קיין מאָל ניט געוועזען קיין ציעל פאר זיך. די פראגע: „וואָס דארף דער מענש ד ע נ ק ע ן ?“ איז געוועזען ניט נאָר צונויפגעבונדען מ י ט־, נאָר אונטערגעיאָכט א ו נ ט ע ר דער פאר זיי נאָך וויכטיגערער פראגע: „וואָס דארף דער מענש ט ה א ָ ן ?“ וואָס זאָל זיין דעם מענשען'ס צענטראל־שטרעבען? וואָס זאָל ער פערטהיידיגען און וואָס בעקעמפּפען אין דעם איצטיגען לעבען? וואָס איז פאר איהם דאָס „העכסטע גוט“?

און ווייל אין דער פערענטפערונג פון אָט די טיעפע ערנסטע לעבענס־פראגען האָט יעדערער פון זיי אויף זיין אופן אריינגע־ארבייט די גאנצע ערפאהרונג פון דעם פּראָגרעסיווען געדאנק, האָ־בען זיי — יעדערער אויף זיין ארט — אויסגעדריקט דעם גאנצען י ו ש ר פון דער נייער צייט, יענעם יושר, וואָס דער נייגצעהנטער יאָהרהונדערט האָט איבערגעלאָזען דורך זיי בירושה צו דעם צוואנ־ציגסטען.

מען קאָן דעריבער זאָגען: טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס זענען געוואָרען בעריהמט און בעליעבט דערפאַר, ווייל זיי האָבען פערקערפּערט אין זייערע געדאַנקען די ירושה און דעם יושר פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט און דערפאַר כאַראַקטעריזירען זיי מעהר, איידער ווער עס איז אַן אַנדערער, דעם גאַנצען פּראָגרעסיווען גייסט פון דער לעצטער צייט אין זיין איינהייט און אין זיין צו־שפּאָלטענקייט.

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס זענען, ווי איך האָב שוין בעמערקט, פּראָגרעסיווע דענקער. נאָך מעהר: זיי זענען אַלע דריי *ראַדיקאַלע* דענקער, גלענצענדע פערטרעטער פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, וואָס האָט שוין געהאַט ווייט הינטער זיך די שוימענדע און ברויזענדע פעריאָדע פון דעם יונגען ראַדיקאַליזם פון די פערציגער יאָהרען, וועמעס פאָהנען־טרעגער עס זענען געווען דוד פריעדריך שטרויס, מאַקס שטירנער און לודוויג פייערבאַך. זיי האָבען איהם פערטיעפט, דעם ראַדיקאַליזם, און אין דער זעלביגער צייט נעהנטער צוגערוקט צו די נויטען און פּלאָגען פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען.

די איצטיגע פאָרשונג האָט שוין אויסגעפונען די נאָהענטע גייסטיגע קרובה'שאַפט צווישען שטירנער און ניעטצשע, פייערבאַך און מאַרקס. איז אפשר אויך דאָ א נאָהענטע אינווענינגסטע קרובה'שאַפט צווישען שטרויס, דעם קריטיקער פון די עוואַנגעליען, און טאָלסטאָי, דעם קריטיקיר פון דער הערשענדער קירך? צווישען דעם מחבר פון „ישו'ס לעבען" און דעם פּרעדיגער פון ישו'ס תורה? — די פראַגע מוזען מיר היינטיגען אָוועגט לאָזען אַן א זייט. איך מוז מיך אויך אָבזאָגען פון דער זעהר אינטערעסאַנטער אויפגאַבע צו שילדערען פאַר אייך, אין וועלכע פּונקטען ניעטצשע האָט פערטיעפט שטירנער'ן, מאַרקס — פייערבאַכ'ען און אפשר טאָלסטאָי — שטרויס'ען. די *געשיכטליכע* זייט פון אונזער טהעמע מוזען מיר היינט אין גאַנצען פערשווייגען. אָהן א שום שייכות צו דעם גייסטיגען עבר, וואָס האָט זיי ארויסגעבראַכט, אין זייער פאַרטיגער געשטאַלט, אקוראַט ווי זיי וואָלטען פון הימעל אַראָבגעפאַלען, וועלען מיר פּרובען פערגלייכען די דריי גרויסע *ראַדיקאַלען* פון דעם פאָריגען יאָהרהונדערט.

איך דארף אייך געוויס ניט דערצעהלען, אז זיי אַלע דריי, ווי ראַדיקאַל זיי זאָלען ניט זיין אין זייערע געדאַנקען, געהערען פאָרט ניט צו איין־און־דערזעלביגער ריכטונג. זיי זענען ניט קיין דריי־אייניגקייט, ווי צ. ב., מ א ר ק ס, ל א ס א ל און ע נ ג ע ל ס, וואָס האָבען געשטריטען פאר איין־און־דעם־זעלבען אידעאַל, אונ־טער כמעט איין־און־דערזעלביגער פאָהן. טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס שטעלען מיט זיך פאָר דריי פערשיידענע ריכטונגען פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, אָדער נאָך מעהר: דריי פיינדליכע ריכטונגען, וואָס בעקעמפפען איינע די אַנדערע. אויב מיר ווע־לען, צ. ב., זאָגען, אז טאָלסטאָי ציהט דעם מענשליכען יושר נאָך רעכטס, וועט מען מוזען צוגעבען, אז ניעטצשע שלעפּט איהם פונקט להיפך נאָך לינקס און אז מארקס טרייבט איהם גאָר אין א דריטער ריכטונג: אין דער „הויך“, צי אין דער „טיעף“, ווי איהר ווילט.

לאָמיר אָנהויבען פון טאָלסטאָי.

קוקט מען אויבערפלעכליך אויף די רעזולטאטען פון זיין לעהרע און דרינגט מען ניט אריין טיעף אין איהר מיין, קאָן איי־נעם אויסדוכטען, אז מען האָט איבערהויפּט ניט קיין רעכט צו־צורעכענען טאָלסטאָי'ען צו דעם פּראָגרעסיווען לאַגער, א פשיטא שוין צו דעם ראַדיקאַלען. די געבאָטען, מיט וועלכע ער קומט צו דער מענשהייט, זענען אזוי אַלט, אזוי געדיכט ארומגערינגעלט מיט דער אַטמאָספערע פון דעם רעליגיעזען מיסטיציזם, אז עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס איינִיגע זעהען אין איהם ניט קיין אַנדער זאַך, ווי גאָר א פשוט'ען ר ע א ק צ י א נ ע ר, מעהר נישט א שעהן צוגעפּוצטען און אַן אויסגעציערטען מיט ראַדיקאַלע פערדערן.

און אין דער אמת'ען! מיט וואָס קומט צו אונז טאָלסטאָי? ווארפט אראָב אַלע זיינע טהעאָריען און ארגומענטען און האָט אין זינען נאָר די פ ר ו כ ט פון זיין לעהרע, דעם לעצטען רעזולטאט, וואָס ער ברענגט אונז: איז דאָס ניט די אויפפרישונג פון יענער פינסטערער מאכט, וואָס האָט אזוי לאַנג געהאַלטען פערשקלאַפּט דעם פרייען געדאַנק? קריסטענטהום פּרעדיגט ער אונז! די אַלטע פערשימעלטע מאראַל פון „ליעבע צום צווייטען“ און מסירת נפש צוליעב קדוש השם! הײנט זיין משונה'דיגע שטעלונג צו אַלץ,

אויף וואָס דער פרייער מענשליכער געדאַנק איז אַזוי שטאָלץ: ציוויליזאַציע, קולטור, פּראָגרעס, קונסט, וויסענשאַפט! אָט די אַלע זאַכען, וואָס זענען אונז אַלעמען אַזוי הייליג, ווערען בפועל ממש געטראָטען מיט די פיס פון דעם דאָזיגען משונה'דיגען ראַדיקאַל און אום-ברחמנות'דיג בעגאַסען מיט שפּאָט. אָט די אַלע שעהנע און הייליגע זאַכען זענען ניט ווערטה, לויט טאָלסטאָי, דער מענש זאָל מיט זיי אָנפילען זיין מוח און האַרץ. טראַכטען דאַרף מען נאָר וועגען גאָט, וועגען דער אונשטערבליכקייט פון דער נשמה; און אין זין דאַרף מען האָבען נאָר איין זאַך: צו פאָלגען גאָט'ס געבאָט, וואס לעבט אין אונזער האַרצען, און מקריב זיין זיך אַלע שעה און אַלע רגע פאַר דעם אַנדערענ'ס גליק.

מיט וואָס זענען אַזעלכע געדאַנקען „פּראָגרעסיווער", איידער די תורות פון אַלע אַנדערע גלחים, רבנים, און כהנים פון דער איבערנאַטירליכער רעליגיע? און מיט וואָס איז טאָלסטאָי'ס קריסטענטהום אַן אַנדערער, איידער דער, וואָס „דרעהט" דער מענשהייט „אַ ספּאָדיק" שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר?

אַזוי קאָן מען גאַנץ געוויס פרעגען, ווען מען לאָזט זיך ניט אריין אַ ביסעל טיעפער אין דעם ענין. מיר גיבען אויך צו, אַז ווען מען הערט זיך איין אויבערפלעכליך אין טאָלסטאָי'ס „פּרעדי-גען", ערשיינט ער אויך פאַר אונז ניט מעהר ווי אַ שד"ר פון יענער וועלט, וואָס קומט צו אונז מיט אַ שליחות פון דעם הייליגען „הי-מעל", כדי מאוס צו מאַכען די זינדיגע ערד אין אונזערע אויגען. אַקוראַט ווי אַלע אַנדערע שד"ר'ס פון דעם רבונו-של-עולם, בע-גיסט ער מיט שפּאָט און גאַל אַלע הנאות פון דעם עולם הזה, אַלע פריידען פון דעם גוף, הייסט אונז אָנטהאָן זיך אין אַ זאַק, בע-שיטען אונזער קאָפּ מיט אַש און וויינען אויף דעם חורבן פון אונ-זער נשמה. תשובה טהאָן זאָלען מיר אויף אונזער זינדיג יאָגען זיך נאָך גליק און טראַכטען וועגען דער אויסלייטערונג פון אונזער גייסט. דורך „מסירת-נפש" און „בטול היש" זאָלען מיר אונז צו-גרייטען צו דעם אייביגען לעבען „אויף יענער וועלט" — קורץ, צו דעם „עולם הבא"...

אַלטע רעד — נאַרישע רעד — ווי איז עס ניט נמאס גע-ווען דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט איבערצוקייען חכמות פון

יענער צייט, ווען די פּראָגרעסיווע מענשהייט איז נאָך אומגע־לאָפען אין קינדערשע שיכלעך? אַלטע רעד, נאַרישע רעד — ענטפערען מיר — און פון דעסטוועגען האָט זיך יעדער יאָהרהונ־דערט צוגעהערט צו זיי — און דוקא מיט איהרע טיעפסטע חכמים. און אויך דער פינף און צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט וועט — רע־כען איך — ניט זיין פערוואָהרענט פון זיי, ווייל זיי פליסען פון א קוואל, וואָס וועט קיינמאָל ניט אויסטריקענען ביי דעם מענשען — זיין בענקען נאָך אייביגקייט און הייליגקייט. מעהר נישט, יעדער יאָהרהונדערט נעהמט אויף די דאָזיגע אייביגע גע־דאנקען אויף זיין אייגענעם שטייגער, און דער פּראָגרעסיווער גע־דאַנק קומט צו זיי אויף אַן אנדער וועג, איידער דער תמימות'דיג רעליגיעזער. דער אַנדער וועג, — אין דערינען ליעגט דער סמן, וואָס שטעמפּעלט טאָלסטאָי'ען, דעם הימעלס־שר"ר, צו א מאָדער־נעם מענשען, צו א ראַדיקאַל.

„תשובה טהאָן זאָלען מיר אויף אונזער זינדיג יאָגען זיך נאָך גליק" — האָבען מיר נאָר וואָס געזאָגט. דאָס קאָן פערשטאַנען ווערען אויף מעהרערע אופנים. איינמאָל קאָן מען גלויבען, אַז יעדער גליק, יעדע הנאה, יעדער טראַכטען וועגען זיך און דעם אייגענעם זיין אויף דער וועלט איז א זינד, וואָס קאָן עפּעס איי־נעם דאַרטען א גרויסען און פרעמדען האר ניט געפעלען, און דע־ריבער זאָלען מיר זיך אָבזאָגען פון גליק. עס קאָן אָבער אויך אויס־געטייטשט ווערען אַזוי, אַז יאָגען זיך נאָך גליק איז ניט קיין עולה, אַז דאָס איז אונז, א דאַנק דעם אויבערשטען, ניט פערוועהרט פון איהם, מעהר נישט א „זינדיג"־יאָגען זיך איז אַן אומווערדיג־קייט אין זיינע אויגען. גליק? יע! נאָר פון אַלע אַרטען גליק זאָלען מיר אויסקלייבען נאָר די רוחניות'דיגע תענוגים, די פריידען פון „יסורים של אהבה", ווייל נאָר יעמאָלט טהוען מיר דעם ווילען פון אונזער בעל־הבית אין הימעל. די צוויי אויסטייטשונגען זע־נען ריין־רעליגיעזע, ווייל זיי הויבען אָן מיט גאָט און מיט יענער וועלט, ווי מיט א געוויסער אונצווייפעלהאַפטער זאַך, און שפּאַנען דעם שכל לכתחילה איין אין א גייסטיגען יאָך פון אַן איבערנאַ־טירליכען גלויבען, — א יאָך, פון וועלכען עס איז זיך אַזוי שווער צו בעפרייען.

„ס'איז דאָ אַ גאָט. פון איהם שטאַמט די וועלט. פון איהם שטאַמען אויך מיר. פון איהם העננט אָב אונזער זיין אָדער ניט זיין. אונזער זיין דאַרפען מיר ביי איהם פערדיענען, און כּדי צו פערדיענען עס, מוזען מיר פריהער וויסען, וואָס ער פאָדערט פון אונז". גלויבען אָדער בעווייזען מיט'ן שכל, אַז עס איז דאָ אַ גאָט, אויסגעפינען גאָט'ס ווילען, די אָפּפער, וואָס ער פערלאַנגט פון אונז, און דערנאָך ערשט ארויסברענגען דערפון, אַז ער פאָ־דערט פון אונז — אָבזאָגען זיך צוליעב איהם פון גליק אָדער, לכל הפּחות, פון געוויסע אַרטען גליק, — אָט דאָס איז דער וועג פון יעדען אַלט־פרענקישען, רעליגיעז־אַסקעטישען געדאַנק.

ניט דאָס איז געווען דער וועג פון טאָלסטאָי. טאָלסטאָי האָט ניט אָנגעהויבען מיט גאָט, גאָט'ס ווילען און גאָט'ס מאַיעסטעט־טישע, זעלבסט־הערשערישע בעפעהלען. אויף זיין שווערען, שווע־רען וועג איז טאָלסטאָי ארויף ווי אַ פריי־דענקער, נאָך מעהר: ווי אַ מאַטעריאַליסט און אַן אַטעאיסט. בעת ער האָט זיך צום ער־שטען מאָל פערטראַכט וועגען די אייביגע פּראָבלעמען פון דעם מענשליכען לעבען, זענען איהם געלעגען אין זינען ניט גאָט און ניט גאָט'ס בעפעהלען, נאָר דער גורל פון דעם מענשען אויף ד ע ר וועלט, זיין אייביגער דאָרשט נאָך גליק און פרייד, — יע! — גליק און פרייד אויף ד ע ר וועלט, אין יעדער רגע פון זיין זיין.

און פערטראַכט וועגען דעם האָט זיך טאָלסטאָי גראָד אין אַזאַ צייט, ווען דער מזל האָט געגאָסען אויף איהם שטראָמען־וויין גליק אין אַן איבערמאָס. אַלץ, וואָס אַ מענש דאַרף האָבען צום גליק האָט איהם דער מזל געשענקט: געזונט, רייכקייט, בילדונג, אַ נאָמען, וואָס האָט שוין געקלונגען איבער דער וועלט, אַ ליעבענ־דע פרוי, וועלכע ער האָט געליעבט, געליעבטע און ליעבענדע קינדער.

טאָלסטאָי האָט געהאַט אַלץ, וואָס איז נויטיג צו אַ גליקליכען לעבען, — אַלע יענע זאַכען, וואָס מענשען מיינען, אַז אין זיי ליעגט דער גליק. טאָלסטאָי'ען האָט געפעהלט נאָר איין זאַך — דער גליק. ווער האָט ארויסגע'גנב'עט דעם גליק אָט פון אַלע יענע זאַ־כען? ווער האָט זיי געמאַכט לעדיג און וויסט?

איך האָף, איך וועל ווען עס איז האָבען אַ געלעגענהייט צו רעדען פאַר אייך באריכות וועגען די פּראָבלעמען פון דעם מענש־

ליכען גליק און לעבען און יעמאָלט וועט זיך בעסער פּאַסטען — אויסמאָלען פאַר אייך אין די וויכטיגסטע פּרטים טאָלסטאָי'ס טראַגעדיע, — יענע טראַגעדיע, וואָס האָט געמאַכט, אַז אין דעם שטאָלצען, געזונטען בוים, וואָס איז געשטאַנען אין פולער בליהונג, בעגאָסען פון אַלע זייטען מיט אַ גאָלדענער גלוטה פון לעבען־טראַגענדע זון־שטראַהלען, האָט זיך מיט אַ מאָל אריינגעגנב'עט אַן אינווענינסטער וואָרעם, וואָס האָט איהם שיער־שיער ניט געבראַכט צום טויט.

אין די גרענעצען פון מיין היינטיגער טהעמע, מוז איך די טראַגעדיע פון טאָלסטאָי'ס לעבען, וואָס איז אַ טראַגעדיע פון אַ סך, אַ סך גרויסע און איידעלע נאַטורען, אָב'פּטר'ן בקיצור. איך טהו עס, ווען אפילו איך ווייס גאַנץ גוט, אַז אין דערינען ליעגט אַ סכנה: עס קאָן גריילעך זיין, אַז אייניגע פון אייך וועלען די טראַגעדיע געוויס פערשטעהן מיט'ן שכל, אָבער זי ניט דורכפיהלען מיט'ן האַרצען, ד. ה., מיט אַנדערע ווערטער, זי גאָר ניט אָנהויבען צו פערשטעהן...

טאָלסטאָי'ען האָט זיך בעוויעזען דער טויט, יענער נאַקעטער, פּשוט'ער, אַבסאָלוטער אמת, דער איינציגער אמת, וועלכען יעדער מענש פערמאָגט אויף זיכער, אַז וואו עס איז, ווען עס איז, ווי עס איז וועט דער פלאַם פון אונזער לעבען אויסגעלאָשען ווערען, — ער מעג ברענען ווי שטאַרק, לויכטען ווי העל, וואַרעמען ווי ליעבליך. איהם האָט זיך בעוויעזען יענע שוואַרצע אימה, וואָס פערכאַפּט אין אונז דעם אָטהעם, בעת מיר בליקען אין איהר פּלוצלונג אריין מיט גרויס און ווילד־געוואָרענע אויגען, מיט קאַפּויר־אויפגעשטעלטע האָר, — יענע ווילדע פינסטערע אימה, וואָס שלינגט איין אַלע פאַרבען פון לעבען, לעשט אויס אַלע פונקען פון האָפענונג און הויכט אין אונז אריין מיט אַ שוואַרצען פראָסטיגען אָטהעם דעם אונברחמנות'דיגען סוד, אַז זי, נאָר זי, די דאָזיגע פראָסטיגע, שוואַרצע, ווילדע אימה, — איז אין תוך אריין דער לעצטער ציעל, צו וועלכען מיר שטרעבען, דער לעצטער סך־הכל פון אונזער גאַנצען זיין אויף דער וועלט.

ניט אָפּט בעווייזט זיך די שוואַרצע אימה פאַר'ן מענשענ'ס בליק. זי, די וואָס האָט אַ רעכט צו פאָדערן, זי זאָל תמיד

שטעהן פאַר אונזערע אויגען, האָט הפנים רחמנות מיט אונז, קליי־נע און שוואַכע, און קומט צו אונז נאָר יעמאָלט, ווען זי מוז. אָבער, משמעות, די גרויסע און שטאַרקע שעצט זי צו הויך, זי זאָל רחמנות האָבען אויף זיי — און בעווייזט זיך זיי גראָד אין דעם גלאַנץ פון זייערע טעג...

טאָלסטאָי'ען האָט זיך בעוויעזען דער טויט, און מיט אַ מאָל איז איהם געוואָרען קלאָהר יענער אמת, וואָס יעדער איינער פוילט זיך אָדער ער האָט מורא איינצוזעהן, אַז דאָס גאַנצע לעבען גע־דויערט ניט מעהר ווי איין רגע, און אַז די צווייטע רגע געהערט שוין דעם טויט.

ווי קאָן דערביי אין ערנסט זיין די רעד וועגען גליק און פרייד אין דעם מענשליכען לעבען?

און אויף אַזאַ'ן אופן איז טאָלסטאָי'ס געדאַנק אוועקגע־שטעלט געוואָרען פאַר אַ גרויסער סתירה, פאַר אַ רעטעניש, וואָס האָט עקשנות'דיג געפאָדערט אַן ענטפער.

פון איין זייט איז איהם, דעם גרויסען פסיכאָלאָג, דעם טיעפען קענער פון דער מענשליכער נשמה, געוועזען קלאָהר, אַז אַלץ וואָס לעבט, לעבט נאָר, געטריעבען דורך אַן אייביגען דאָרשט צו גליק און פרייד, — אַז פרייד איז דער איינציגער תמצית פון דעם פסיכישען לעבען, דאָס וואָס האַלט איהם אויף און גיט איהם אַ זין; אַז דער גאַנצער שכל, מיט אַלע זיינע המצאות און אויפטהוען ווערט פערוואַנדעלט אין אַ ווילדע נאַרישקייט, ווי נאָר מען בלאָזט אויס דעם אינוועניגסטען פייער, וואָס האַלט אויף דעם לעבען פון דער מענשליכער נשמה, — איהר שטרעבען צו גליק און פרייד אין יעדער רגע פון איהר זיין.

פון דער אַנדער זייט איז גליק און פרייד אַ פאַלשער דמיון, אַ פשוט'ער שווינדעל, ווי נאָר דערזעלביגער שכל לאָזט זיך אַראָב אויף זייער גרונד.

ווי איז די דאָזיגע סתירה צו דערקלעהרען? פון וואַנען האָט זיך גענומען דער דאָזיגער מענשליכער שכל, וועמעס גאַנצע בע־רעכטיגונג עס הענגט אָן דער מעגליכקייט פון גליק, האָפענונג און פרייד? איז ער, דער שכל, וואָס פאָדערט גליק, ניט מעהר ווי אַ צופאַל אין דעם גרויסען אונענדליכען וועלט־פראָצעס, אַ גרייז,

וואָס האָט זיך על פּי טעות אריינגעגנב'עט אין דעם אייביג טויטען אייזערנעם גאנג פון די וועלטליכע פּראָצעסען? אָדער איז ער א נויטוועגדיגער זיין אין דער וועלט, אפשר א טייל פון א גרעסערען שכל, וואָס איז דער תמצית פון דער גאנצער וועלט, ווי ער איז דער תמצית פון אונזער נשמה, און ווי גליק און פרייד איז דער תמצית פון איהם גופא?

אָבער — אויב אזוי — אויב דער מענשליכער שכל איז א טייל פון דעם וועלט־שכל — הייגט ווי קומט עס, וואס ער איז אזוי צונויפגעבונדען מיט א זאך, וואָס קאָן ניט האָבען קיין ברעקעל ממשות, — מיט אַן איללויזיע פון גליק און פרייד, וואָס קאָן קיין מאָל ניט מקוים ווערען אין לעבען? דער שכל מוז פערלאנגען גליק און פרייד, ווייל דאָס איז דער תמצית פון זיין זיין, און ער מוז סוף־כל־סוף איינזעהן, אַז אָנשטאָט גליק און פרייד וועבט ער נאָר שפּינוועבס אויף א קאַלטען, שווארצען, אונענדליכען אָבגרונט.

אומזיסט האָט דער פריי־דענקער טאָלסטאָי געזוכט אַן ענטפער אויף די דאָזיגע פראַגען קודם כל ביי דער וויסענשאַפט און דער פילאָסאָפיע. די וויסענשאפט האָט זיך מיט די פראגען ניט אינטערעסירט און האָט על פּי איהר אייגענער טבע זיך מיט דעם ניט געקאָנט אינטערעסירען. אונטער געוויסע, שווער אויפצוהאַלטענדע אומשטענדען, לעבט מען, און אונטער אַלע אומשטענדען מוז מען שטאַרבען, — דאָס איז דער איינציגער תירוץ, וואָס די וויסענשאַפט קאָן געבען, — א תירוץ, וועלכען מען האָט אויך פריהער געוואוסט אָהן איהר. די פילאָסאָפיע ווייעדער, — דערהויפּט די מעטאַפיזישע פילאָסאָפיע, — האָט זיך, ווי א אידיש ווערטעל זאָגט, „געטרייסט מיט חלשות". עס איז דאָ א גרויסער וועלט־שכל און אונזער שכל איז ניט מעהר ווי א טייל פון איהם. דעם מענשליכען שכל ד ו כ ט זיך נאָר, אַז ער שטרעבט צו זיין אייגענעם גליק, אין אמת'ען ווערען די רעזולטאַטען פון אַלע אָט די איינצעלנע שטרעבונגען, די פּראָדוקטען פון דעם מענשען'ס געדאַנק און פון זיינע מעשים, ערגעץ־וואו צונויפגעפלאָכטען אין א גרויסען שכל'דיגען געפלעכט, וואָס רופט זיך „וועלט־פּראָגרעס". צוליעב דעם דאָזיגען וועלט־פּראָגרעס לעבט מען, און דער אייגענער גליק — איז א גלייכגילטיגע זאך. דאָס איז א „טרייסט מיט

חלשות" דערפאַר, ווייל וואָס האָב „א י ך" דערפון, וואָס ערגעץ־וואו פלעכט זיך אַ שכל'דיג געפלעכט? און ניט נאָר א י ך: וואָס האָט ו ו ע ר ע ס א י ז ד ע ר פ ו ן? קאָן דאָס שכל'דיגע געפלעכט פערשטעהן און פיהלען און ליעבען זיך אליין? און אפילו אז יע, — הערט דען מ י י ן לעבען, ווען איך בעטראַכט איהם פאַר זיך מיט זיין טראַגישען סוף, דערפון אויף צו זיין אַ ווילדע נאַרישקייט? און די מיליאָנען און מיליאָנען אַנדערע לע־בעדיגע, שכל'דיגע מענשען, וואָס יאָגען זיך נאָך גליק און דער־לויפען אַלע צו דעם זעלביגען שוואַרצען אָבגרונד, — הערט דען דורך דעם זייער לעבען אויף צו זיין אַ שפּיעל פון אַ קאַץ מיט אַ מויז, וואו די אָרימע מויז מ ו ז איינגעשלונגען ווערען פון דער קאַץ? קאָן אַ שכל'דיגע גייסטיגע וועלט פון דעם מענשליכען פּראָ־גרעס געפלאָכטען ווערען פון מיליאָנען און מיליאַרדען ווילדע נאַ־רישקייטען?

אין זיין פערצווייפלונג האָט טאָלסטאָי פערלאָזען וויסענ־שאַפט און פילאָסאָפיע און האָט בעשלאָסען צו געהן פרעגען זיין פרעג ביי יענע מיליאָנען און מיליאָנען שכל'דיגע מענשען, וואָס האָבען אין הונדערטער און טויזענדער דורות געבויט דאָס מענש־ליכע לעבען און וואָס האָבען זייערע געדאַנקען אויסגעקריסטאַ־ליזירט אין די פאָרמען פון פערשיידענע רעליגיעזע גלויבענס. וואָס ענטפערט אויף דער דאָזיגער פראַגע די רעליגיאָן? ערנסט האָט ער געשטודירט דעם רעליגיעזען געדאַנק, ערנסט געקוקט אין אויג דער מעגליכקייט, טאָמער איז אפשר דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, טאָמער איז גאָט דער אַבסאָלוטער שכל און טאָמער איז גאָט דאָ ערגעץ־וואו אויך אין אונזער ברוסט. ער האָט ערנסט זיך צוגע־הערט צו דעם אָבקלאַנג, וואָס אַזאַ געדאַנק רופט אַרויס אין זיין אייגענער נשמה... ווי נעהמט די נשמה אויף אַזאַ געדאַנק? און דאָ האָט טאָלסטאָי, זיך איינהערענדיג אין די שטים פון דער נשמה, בעמערקט זעהר אַ וויכטיגע זאַך: פ ר י י ד א ו ן ג ל י ק א י ז ג ע ו ו ע ן ד ע ר א ב ק ל א נ ג, מיט וועלכען די נשמה זיינע האָט געענטפערט אויף די מ ע ג ל י כ ק י י ט פון גאָט אין דער וועלט און אין דער אייגענער ברוסט.

דער פינסטערער אָבגרונד פון טויט פלעגט אין אַזעלכע מאָ־

מענטען פערשווינדען. העל און ליכטיג פלעגט וויעדער אָנהויבען שיינען די זון, פארביג איז וויעדער געוואָרען די וועלט... איז דאָס ניט אפשר די שטים פון גאָט אין זיין ברוסט? — האָט זיך טאָלסטאָי געפרעגט. — די שטים פון דער געטליכער קראפט, וואָס איז געלעגען פערבאָרגען טיעף אין זיין נשמה און וואָס ציטערט איצטער אויף פון פרייד, ווען זי בעמערקט, אז מען דערנעהנטערט זיך צו איהר, אז מען בענקט נאָך איהר און מען רופט זי?... „אך, גאָט איז נאָר א חלום!" — פלעגט וויעדער ענטפערען דער שכל — און די פריידיגע שטים אין דער ברוסט פלעגט וויעדער ווערען פערשטומט, און די זון פערלאָשען, די פארבען — פערוועלקט, און וויעדער פלעגט פאר די אויגען אויסוואקסען די שווארצע אימה פון טויט.

און נאָך א מאָל, האלב אונבעוואוסט, ווי אין א טרוים, ווען מען טרוימט פון אונמעגליכע זאכען, פלעגט דורכפליהען ביי טאָל־סטאָי די ציטעריגע האָפנונג: און אפשר יאָ? און באלד האָט וויעדער אָנגעהויבען קלינגען א קלאנג פון גליק און פרייד אין דער נשמה, וויעדער פון די טיעפסטע פערבאָרגעניסען — א זיסער רו־פען צו זיך און — וויעדער — העלער ליכטיגער טאָג!

און וויעדער ספיקות, וויעדער די שווארצע אימה פון טויט!

אזוי גריבלענדיג זיך אין דעם אייביגען פראָבלעם, — שטור־דירענדיג די הייליגע ביכער, בעטראכטענדיג דאָס לעבען פון די פשוט'ע, גאָט־גלויביגע מענשען, אויספאָרשענדיג די אייגענע נשמה, וואו קיין זאך האָט זיך ניט געקאָנט בעהאלטען פון זיין העל־זע־הענדען בליק, ארומגעשלייערט פון האָפענונג צו צווייפעל און פון צווייפעל צו האָפענונג, איז טאָלסטאָי ענדליך געקומען צו יע־נעם רעזולטאט, וואָס האָט איהם צוריק ארויפגעפיהרט אויף די ליכטיגע וועלט.

איך מוז מיך דאָ מיט אן אמת'ען עגמת־נפש אָבזאָגען פון דעם פערגניגען אויסצומאָלען פאר אייך די איינצעלנע לאָגישע און פסיכאָלאָגישע מאָמענטען, וואָס האָבען איהם געפיהרט צו דעם גרונד־געדאנק פון זיין שעהנער און אָריגינעלער מיסטישער וועלט־אנשויאונג. קורץ: עס איז פאר איהם געוואָרען קלאָהר, אז גאָט, שכל, אונשטערבליכקייט און פרייד — זענען איין און דיעזעלביגע

זאַך. יע, פרייד און גליק איז אַקוראַט אַזאַ נויטווענדיגער אַטריבוט פון גאָט, ווי זיין מאַכט אָדער זיין שכל. גליק איז דעריבער ניט קיין דמיון אין דעם מענשענ׳ס נשמה. עס איז, ווי גאָט און דער שכל, — דער תוך, דער תמצית פון דער גאַנצער וועלט. מען דאַרף נאָר אויסגעפינען אין זיך יענעם צושטאַנד פון דער נשמה, ווען זי איז אין גאַנצען צונויפגעגאָסען מיט גאָט און יעמאָלט ווערט זי ממילא צונויפגעגאָסען מיט דעם אייביגען קוואַל פון פרייד. אַזאַ צושטאַנד איז דאָ אין דער מענשליכער נשמה און יעדער מענש קאָן איהם אויסגעפינען ביי זיך: דאָס איז דאָס געפיהל פון ליעבע צו דעם אַנדערען, צו דער גאַנצער מענשהייט, צו דער גאַנצער וועלט; יענער געפיהל פון געטליכער ליעבע, אין וועמעס פלאַמען דער געדאַנק פון טויט ווערט פערברענט, ווי אַ שטרויעלע אויף אַ פלאַקער. די געטליכע ליעבע קאָן זיך אויסדריקען נאָר אין קרבנות און פרייוויליגע יסורים צוליעב דעם אַנדערן — און וואָס שטאַרקער די יסורים, אַלץ שטאַרקער די ליעבע. מיר האָבען אַ לעבען פול מיט רייכקייטען: געזונט און קראַפט, און טאַלאַנט, און שכל, און פּאָעטישע פאַנטאַזיע, און וויסענשאַפט און קונסט. אָבער די אַלע רייכקייטען זענען אונז געגעבען, כדי מיר זאָלען קאָנען אין יעדער רגע, אין ליעבע צו דעם אַנדערן, מקריב זיין זיי צוליב דעם אַנדערן, און וואָס מעהר קרבנות מיר ברענגען, אַלץ שטאַרקער ווערט דער פלאַקער פון געטליכער ליעבע, אַלץ העלער און טיעפער די פרייד, — ביז זי נעהמט אַרום אונזער גאַנצע נשמה, ביז פאַר איהר איז שוין רייף געוואָרען די צייט פון דעם העכסטען תענוג, וואָס ליעגט נאָך פערבאָרגען פון איהר און וואַרט אויף איהר: די מסירת נפש, ווען די ליעבע וואַרפט אַריין אין דעם פייער דאָס טהייערסטע, וואָס זי פערמאָגט — דאָס לעבען... הויך און פריידיג לאָדערן יעמאָלט אויף די פלאַמען צום הימעל...

גאָט, שכל, לעבענס־רייכטהום, ליעבע צו דעם אַנדערן, יסורים, פרייד, — דאָס איז די איין־איינציגע האַרמאָניע, וועלכע טאָלסטאָי האָט אַרויסגעהערט פון דעם גאַנצען וועלט־פּראָצעס און פון דעם מענשליכען לעבען, און איהם האָט זיך געדוכט, אַז די מענשהייט האָט שוין לאַנג געהערט דעם דאָזיגען שיר, אין וועלכען די געמ־

ליבע ליעבע גיסט זיך צונויף מיט איהר מקור — מיט גאָט. דער שיר — מיינט טאָלסטאָי — לעבט אין יעדער רעליגיע און האָט שוין לאַנג געפונען זיין אויסדרוק אין דעם אידישען „ואהבת לרעך כמוך“, ווי אויך אין דעם קריסטליכען געדאַנק, אז גאָט איז די ליעבע. נאָהענט צו דעם דאָזיגען וועלט־געדאַנק זענען געקומען אויך די פילאָסאָפען, וואָס האָבען געלערענט, ווי קאַנט, אז אין אונזער ברוסט איז פערבאָרגען א מיסטישע שטים, א „קאַטעגאָרישער אימפעראַטיוו“, וואָס בעפעהלט אונז צו זוכען דאָס גוטס און צו פערמיידען דאָס בייז.

און אויף אזא׳ן אופן האָט טאָלסטאָי געמיינט, אז ער האָט נאר וויעדער געפונען דאָס, וואס די מענשהייט האָט שוין לאַנג ביז איהם געוואוסט.

איז דאָס אמת, וואָס טאָלסטאָי האָט געמיינט וועגען זיך, אז ער איז נאָר א פירוש אויף קריסטענטהום און קאַנט?

אי יע, אי ניין! ס׳איז אמת, אז טאָלסטאָי קומט צו דעמזעלביגען רעזולטאַט, וואָס ליעגט אויסגעדריקט אין דעם אידישקריסטליכען „ואהבת“ און אין די מאָראַלישע פאָדערונגען פון די פילאָסאָפען. אָבער עס איז פאָרט א גרויסע נפקא מיניה צווישען זיי און טאָלסטאָי. די רעליגיאָן קומט צום מענשען און שלאָגט איהם פאָר א פיין שטיקעל געשעפט אין דעם נאָמען פון דעם רבונו־של־עולם. ס׳איז א פשוט׳ער מסחר. קויף דיר דורך מעשים טובים, דורך ליעבע צום צווייטען, דורך געבראָטענע ליידען א הימלישען נחת־רוח. די „ליעבע צום צווייטען“, קאָן זיין, קעהרט דיר פון דער נשמה, אָבער פאַר איהר בעקומסט דו אָן אנדער זאך, שוין א גוטע און געשמאַקע: א גן־עדן אויף דער וועלט אָדער יענער וועלט, א מאַטעריעלען אָדער גייסטיגען. די פילאָסאָפישע מאָראַל, אין איהר שטרענגסטער פאָרם ביי קאַנט׳ען, איז שוין, אמת, ניט קיין מסחר. זי זאָגט גאָרנישט ניט צו דעם מענשען ניט אויף דער וועלט, ניט אויף יענער. — „דו „זאָלסט“ טהאָן אזוינס און אזוינס, ווייל דאָס פאָדערט פון דיר דיין אייגענער אינוועניגסטער מענשליכער שכל. אָבער דערפאַר איז דאָ די פארשטעלונג פון פרייד און גליק אין גאַנצען אָראָבגעוואָרפען פון חשבון.

גאַנץ אַנדערש טאָלסטאָי. עס איז, ווי ער וואָלט קומען צו

אונז און געזאָגט: ברודערעל! דיין נשמה לעבצט נאָך גליק און פרייד. דו ווייסט אבער ניט, וואו צו זוכען דאס און ווי דאָס צו דערגרייכען. געזונט און רייכקייט און בילדונג און קונסט און דאָס גאַנצע לעבען, וואָס דו מיינסט, אַז אין זיי ליעגט דאָס גליק, זענען ניט מעהר ווי מיטלען צום גליק, — מען דאַרף נאָר וויסען ווי זיי צו געברויכען. ס'איז אַקוראַט ווי מיט דעם געלד. שטעל זיך פאָר אַ רייכען קמצן, וואָס האָט אָנגעקליעבען קאַסטענס מיט גאָלד, און צום סוף פאַר'ן טויט זעהט ער איין, אַז ער האָט פערבראַכט זיין לעבען אין גאָרנישט מיט גאָרנישט. וואו איז געלעגען זיין פעהלער? זיין טעות איז געווען אין דעם, וואָס ער האָט ניט איינגעזעהן, אַז דעם נחת, וואָס גאָלד קאָן איינעם געבען, בעקומט מען ערשט יעמאָלט, ווען מען גיט אויס דאָס געלד. די איינענע זאַך איז אויך אָבער מיט אַלע אַנדערע גיטער פון דעם לעבען און מיט דעם לעבען גופא. די פרייד, וואָס זיי קאָנען ברענגען, ליעגט ניט אין זיי, נאָר אין דעם וואָס מען גיט זיי אויס פאַר אַנדערן. האָסטו אַלע גיטער פון דער וועלט, — מאַטעריעלע און גייסטיגע, געקליבען נאָר פאַר זיך, פאַר דיין אייגענעם נחת, האָסטו יעמאָלט געמאַכט דעמזעלביגען גרייז, וואָס דער קמצן מאַכט מיט זיינע גילדערנע דוקאַטען. האָסטו אָבער אַלץ וואָס דו פערמאָגסט, — דיין געלד און דיין צייט, דיין קראַפט און דיין וויסען, דיין געפיהל און דיין שכל, — תמיד געשטרעבט אויסצוגעבען פאַר דעם אַנדערן, אויסצוגעהן אין ליעבע צו איהם, — ערשט יעמאָלט האָסטו באמת פערזוכט דעם טעם פון געטליכען גליק. און וואָס מעהר דו גיסט אויס, וואָס שטאַרקער דיין ליעבע, וואָס ברענענדיגער דיין צער, — אַלץ צופריעדענער איז דיין שכל, אַלץ גרעסער דיין פרייד, אַלץ לעבעדיגער רעדט אין דיר די שטים פון גאָט, — ווייל גאָט, שכל, פרייד, ליעבע און יסורים של אהבה זענען איין און דיעזעלביגע זאַך.

טאָלסטאָי'ס „ואהבת" איז דעריבער ניט קיין מסחר מיט גאָט, אויך ניט קיין דעספּאָטישער בעפעהל פון דעם מענשליכען געוויסען, נאָר אַ נאַטירליכער שטרעבען פון דער נשמה צו די קוואַלען פון דער אייביגער פרייד.

און אויף אַזאַ'ן אופן ווערט קלאָהר פערענטפערט די פראַגע

ווענען דעם „העכסטען גוט" און עס פערשווינדט אויף די סתירה, וואָס האָט טאָלסטאָי'ען בעזונדערס געפּלאָגט: ווי אַזוי דער שכל, וואָס יאָגט זיך נאָך גליק, צושטערט אין זיין קריטיק אַלע מעגליכ־קייטען פון גליק: דער שכל פערוואָרפט נאָר דעם „דמיון" פון גליק, די גילדערנע דוקאַטען פון דעם קמצן, כדי צו דערגרייכען צו דעם אמת'ען קוואַל פון גליק: יסורים של אהבה, רחמנות און ליעבע צו דעם צווייטען.

איך וויל ניט זאָגען, אַז אומעטום רעדט טאָלסטאָי די דאָזיגע קלאָהרע רייד. איך האָב שוין פריהער בעמערקט, אַז מען מוז אָנ־שטרענגען אַלע מוסקעלן פון דעם געדאַנק, ביז מען דערגרייכט צו דער לעצטער טיעף פון זיין מיסטישער וועלט־אַנשויאונג. אָבער נאָר ווען מען דערגרייכט צו איהר, ווערט איינעם קלאָהר די איינ־הייטליכע נשמה פון זיין דענקען און פיהלען און עס ווערען בע־לויכטען און פערענטפערען די פיעלפאַכע ווידערשפּרוכען, וואָס מען האָט ענטדעקט אין זיין סיסטעם.

דערהויפּט ווערט אונז דערקלעהרט זיינע ווידערשפּרוכען בנוגע צו „ציוויליזאַציאָן", „קולטור", „פּראָגרעס", „קונסט", „ווי־סענשאַפט" און די אַלע גרויסע נעמען, וואָס זענען אַזוי טהייער פאַר דעם אויפגעקלעהרטען דור און וועלכע טאָלסטאָי פּלעגט באַלד בע־גיסען מיט שפּאָט און גאַל, באַלד ווידער נעהמען זיי אין שוץ. טאָלסטאָי האָט לויט דער אינווענינסטער לאָגיק פון זיין געדאַנק, קיינמאָל ניט געלייקענט זיי אין גאַנצען. זיי זענען פאַר איהם מ י ט ל ע ן און ער נעהמט זיי אָן אויף אַזוי פיעל, אויף ו ו י פ י ע ל זיי זענען מיטלען, אויף וויפיעל זיי פערשפּרייטען די געטליכע ליעבע צווישען מענש און מענש, אויף וויפיעל זיי העלפען אונז אין דער מסירת נפש פאַר דעם אַנדערן.

ווי די מעשה איז, טאָלסטאָי'ס „יושר" ליעגט אויף יענער ליניע, וואָס האָט זיך אַנגעהויבען מיט דעם אידישען „ואהבת" און וואָס האָט אַרויסגעבראַכט די ריינע מאָראַלישע לעהרע פון ישו, דעם קריסט. אַ פאָלשטענדיגער היפּך צו איהם, — אַזוי, ווענינ־סטענס, דוכט זיך אויס, — איז דער „יושר" פון פריעדריך ניעטצשע.

אויב טאָלסטאָי איז דער קריסט און איז געווען צופריעדען, וואָס זיינע געדאַנקען שטימען צונויף מיט דעם ריינעם, ריכטיג־

פערשטאַנענעם קריסטענטהום, — האָט ניעטצשע זיך גרויס גע־האַלטען מיט דעם נאָמען „אַ נ ט י ־ ק ר י ס ט“ און האָט מיט אַ כיון געזוכט אומצודרעהען קאַפּויר אַלץ, וואָס איז פערבונדען מיט די קריסטליכע אידעאַלען. אויב טאָלסטאָי איז דער „יוצר טוב“, איז ניעטצשע די פערקערפּערונג פון דעם „יוצר הרע“. אויב טאָל־סטאָי און קריסטענטהום לערנען אונז — פערגעסען אויף דעם איי־גענעם „איך“ און לעבען צוליעב די אַנדערע, פאָדערט פון אונז ניעטצשע, מיר זאָלען גאָר ניט קוקען אויף די אַנדערע און לעבען נאָר צוליעב „זיך“.

די „אַנדערע“, לערנט ניעטצשע, זענען נאָר דאָ, כדי מיר זאָ־לען קאָנען טרעטען אויף זיי, קאָנען זיי אויסנוצען צוליעב דער אייגענער בעפריעדיגונג, צוליעב דער אייגענער ענטוויקעלונג און מאַכט. קיין ערגסטע זאַך קאָן ניט פּאַסירען מיט דעם מענשען, ווי ווען ער הערט זיך צו צו די אַלע פּראַזען פון דער רעליגיאָן און דער מאָראַל, צו די אַלע שווינדעל־רייד וועגען „גוט“ און „שלעכט“, „ליעבע צו דעם צווייטען“ און מסירת נפש. דאָס זענען אַלץ צווי־בער־ווערטלעך, מיט וועלכע מען וויל פערכשופ'ען „מיין“ מאַכט, אָבשוואַכען „מיין“ ווילען, פערצאַמען מיר „מיין“ וועג, — צויבער־ווערטלעך, אויסגעטראַכט פון שוואַכע און געטראָטענע, כדי אָבצו־שרעקען דעם שטאַרקען, דעם בעפעהלער, דעם וואָס טרעט. דאָס קריסטענטהום מיט דעם גאַנצען ליעבע־געצימבעל איז ניט מעהר ווי אַ „שקלאַווען־מאָראַל“, וואָס וויל איינפּענטען די מאַכט פון די הערשער. ס'איז אַ חדוש, וואָס די שטאַרקע האָבען ניט איינגע־זעהן דעם שווינדעל; וואָס שמשון הגבור האָט זיך געלאָזט בינדען פון דער צולאָזענער דלילה. אָבער די אמת'ע ש מ ש ו ן 'ס זענען קיינמאָל ניט געבליבען געפאַנגען אין דלילה'ס נעצען. די געשיכטע דערצעהלט אונז פון קראַפט־נאַטורען, וואָס האָבען אוועקגעוואָרפען הינטער'ן רוקען די אַלע מאָראַלישע זיס־זויערע פּרעדיגטען און האָ־בען מיט פרישען מוטה און פריידיגען אויסגעשריי זיך אַ לאָז גע־טהאָן אין לעבען, גענומען פון איהם אַלץ, וואָס זיי האָבען געוואָלט און געקאָנט, און אריינגעטראָטען אין שטויב אַלץ, וואָס עס האָט זיך זיי געשטעלט אַנטקעגען. „גזלנים, מערדער און טיראַנען“ ווע־רען זיי אָנגערופען פון די מענשען. „אויבער־מענשען!“ — רופט

זיי ניעטצשע. א ו י ב ע ר ־ מ ע נ ש ע ן, דאָס הייסט א העכערער טיפּ פון דעם מין מענש, וואָס האָט זיך ארויסגעריסען פון דער מענשהייט, ווי דער מענש האָט זיך ארויסגעריסען פון דער חיה, און וואָס האָט געקוקט אויף אַלע אַנדערע מענשען, ווי דער מענש קוקט אויף אָקסען און שעפּסען.

און אזוי רעדט צו אונז ניעטצשע'ס „יוצר הרע״:

זיי דו אזא „אויבער־מענש״, רייס זיך ארויס פון דעם מאָ־ראַלישען גדר, שטעל זיך פון יענער זייט „גוט״ און „שלעכט״. לאָז דיך ניט פערפיהרען פון טהעאָריען און פּרעדיגטען. קיין גאָט האָט ניט אנטפּלעקט דעם מענשען דעם אמת און דעם יושר און קיין מענשליכער שכל קאָן ניט ארויסברענגען קיין א י י ב י ג ע אמת'ען און אייביגע גרענעצען פאר אונזערע מעשים. „ניכטס איסט וואהר, אַלעס איסט ערלאובט״ („קיין זאך איז ניט אמת, מעגען — מאָג מען אַלץ״). שטרעב צו דיין אייגענער מאכט, צו דיין אייגענער בעפריעדיגונג און היט זיך פאר דעם גרעסטען אומגליק, וואָס דיך קאָן בעפאַלען. עס קאָנען קומען אויף דיר מאָמענטען פון שוואכ־קייט, פון ליעבע צו דעם אנדערן, פון רחמנות צו איהם, און זיי וועלען פּאראַליזירען דיין מאכט, אָבהאַלטען דיין אָדלער־פליה און אראָבציהען דיך צו דער גרויסער מאַסע פון אָקסען, שעפּסען, מאַל־פּעס און מענשען. בעסער טהו זיי אַלע בייז, עהדער גוטס, אויב זייערע ליידען מאכען ווייך דיין געמיטה.

„א גזלנ'ישע הארץ״, טראכטען געווים אייניגע פון אייך און א שוידער געהט דורך איבער זייערע לייבער. איך וויל זיי אָבער אביסעל בערוהיגען. איך וויל זיי דערמאָהנען אָן דאָס דייטשע ווערטעל, אז „קיין זאך ווערט ניט געגעסען אזוי הייס, ווי זי ווערט געקאָכט״. אויך ניעטצשע'ס „גזלנ'ישע רייד״ בעקומען א גאַנץ אַנ־דער זין, ווען מען טראכט זיך טיעפער אריין אין זיין געדאנק.

שוין אין איינעם פון זיינע פּריוואטע בריעף, וואָס זענען ערשיענען נאָך זיין טויט, דערצעהלט ניעטצשע זיינעם א פריינד, אז ער ערלויבט זיך דערפאר אזוי שטארק צו טרייסלען אונזער גאַנצע מאָראַל, ווייל די דאָזיגע מאָראַל איז שוין אריינגעגאנגען אין אונזער פלייש און בלוט, שוין געוואָרען אָן אינסטינקט אין אונז און קיין טהעאָרעטישער טרייסלען וועט ניט זיין ביכולת פאַ־

נאַנדערצושאָקלען זיי אין דעם לעבען. אין דער שפּעטערער צייט אָבער האָט ער הפּנים אַליין פערשטאַנען, אַז די דאָזיגע מאָראַל איז נאָך ווייט צו זיין אַן אינסטינקט אין דעם מענשען און אַז ניעדריגערע ברואים, עהדער דער „מענש“, קאָנען זיינע געדאַנקען אויסטייטשען שוין אויף אַ צו פּשוט'ען אופן. ער זעהט איין, זאָגט ער, אַז ער מוז „ארומצאַמען זיינע געדאַנקען, ווייל אַז ניט, קאָנען חזירים אריינרייסען זיך אין זיי“.

פאר „חזירים“ האָט ניעטצשע ניט געשריעבען, און חזירים האָבען באמת גיט וואָס צו זוכען אין זיין גאָרטען...

דער צאַם ארום זיינע געדאַנקען ליעגט אין דעם גרונד־געדאַנק גופא פון „לעבען צוליעב זיך“. מען דאַרף נאָר פערשטעהן, וואָס און ווערמען מיינט ניעטצשע, ווען ער רעדט וועגען דעם „זיך“. מיינט ער דערמיט, אפשר, די תאוות און בעדערפעניסען פון דעם גוף: דאָס עסען, טרינקען, שלאָפען און דאָס „וואויל־בעקומען“? אָבער אין די זאַכען און אין אַלע אַנדערע פּרטים פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען איז קיין מענש ניט קיין „איך“; אין זיי האָבען אַלע יונים דעמזעלביגען פּנים. די טאָג־טעגליכע בעדערפעניסען זענען עס, וואָס מאַכען אַלע מענשען צו איין גרויסע סטאַדע, פון וועלכער עס דאַרף זיך ארויסרייסען דער „אויבער־מענש“ און איי־בער וועלכער ער דאַרף זיך אָוועקשטעלען. מיט וואָס ווערט דער אויבער־מענש אָבגעשיידט פון דעם מענשען? מיט דעם, וואָס אַ חוץ די אַלע טאָג־טעגליכע „מענשליכע“ „צופיעל־מענשליכע“ נוי־טען, אַנשויאונגען און געפיהלען, בּרענט אין איהם אין דער ברוסט אַ שטרעבען — פאַנאַנדערצורייסען די ענגע גרענעצען פון דעם וואָכעדיגען זיין און ארויסרייסען זיך ערגעץ וואו אין דער הויך, אין דער גרויס, אין טיעף. ניט אַלע מאָל מוז איהם זיין קלאָהר, וואָס עס ברויזט אזוינס אין זיין הארצען. ס'איז אַן „ע פּ ע ס“, וואָס ער האָט נאָך קיין מאָל ניט געזעהן אין לעבען, וואָס קוואַלט אין איהם אינוועניג אָן, וואָס זיצט אין איהם ווי אַ „דבוק“ און מאָלט איהם אויס אין כח־הדמיון ווייטע און ברייטע, ווען אפילו ניט אַלע מאָל קלאָהרע, האַריזאָנטען, און וואָס די ארומיגע „סטאַ־דע“ קען בשום אופן ניט פערשטעהן. קורץ, עס איז דאָס, וואָס טרייבט דעם מענשען ארויסצוברעגנען נאָך ניט געוועזענע זאַכען

אין דער וועלט, וואָס מאַכט דעם מענשען פאַר אַ „זשעניע", פאַר אַ „גדול" — אין דעם אמת'ען זינען פון דעם וואָרט. נאָר דער, וואָס האָט אין זיך יענע אינווענינסטע, איינגעבוירענע „גדלות", האָט ניט נאָר אַן „איך", ווי אַלע אַנדערע בשר ודם'ס, נאָר אַן איינענעם „זעלבסט", וואָס שיידט איהם אָב, דעם „איינעם" פון די „פיעלע אַל־צו־פיעלע". דורך דעם „זעלבסט", וואָס אין איהם, ווערט ער אַן „אויבער־מענש" און נאָר צוליעב יענעם „זעלבסט" זאָל ער לעבען.

פון וואַנען נעהמט זיך אין דעם מענשען יענער דבוק? — ניעטצשע מיינט, אַז דאָס קומט פון דער גרויסער וועלט־ענט־וויקעלונג. די מעטאַפיזישע קראַפט, וואָס הערשט אומעדום אין דער וועלט, וואָס בעשאַפט אַליין אַלע פאָרמען פון דעם וועלט־ליבען זיין, איז, לויט ניעטצשע, אַ שטאַרקער ברענענדיגער ווילען צו מאַכט. דאָס האָט ער, דער ווילען צו מאַכט, ארויסגערופען אַלע העכערע און העכערע פאָרמען, וואָס געוועלטיגען איבער די ניעדעריגערע. און די וואָס זענען היינט די הערשער, וועלען זיין אין דעם היסטאָרישען מאָרגען די בעהערשטע, ווען פון זיי גופא וועט זיך אַרויסוויקלען אַ העכערער טיפּ. אַקוראַט ווי דער מענש האָט זיך אַרויסגעוויקעלט פון דער מאַלפּע, אַזוי וועט זיך דער „אויבער־מענש" אַרויסוויקלען פון דעם „מענשען" און וועט געוועל־טיגען איבער איהם. די „זשעניען" אויף אַלע פעלדער פון דער מענשליכער קולטור זענען דאָס די אָנזאָגער, די פאָרלויפער פון דעם „אויבער־מענשען". אין זיי לעבט די פאָרשטעלונג פון אַ העכערען, בעסערען זיין, און געטריעבען פון יענער פאָרשטעלונג, צורייסען זיי אַלע קייטען, צואוואַרפען אַלע צאַמען, צונעהמען אַלע יסודות פון יענער עקזיסטענץ, וואָס די מאַסען האָבען אויפגעבויט פאַר זיך. זיי זענען די העלדען, דאָס ציעל פון דעם גאַנצען אַל־וועלטליכען זיין. אָבער וויפיעל מוז דער העלד אויסשטעהן אין זיין לעבען! וויפיעל יסורים פון די אַרומיגע און — נאָך מעהר — וויפיעל אונצופריעדענקייט מיט זיך אַליין, וויפיעל חבלי־לידה, אמת'ע געבורטס־וועהען פון דעם נייעם געדאַנק, וועלכען ער טראָגט אין זיך! דער אמת'ער „אויבער־מענש", וועלכען ניעטצשע האָט אין זינען, האָט אַ סך מעהר יסורים איידער פערגעניגען. אָבער

אין די יסורים, אין זיין טראַגישען ראַנגלען זיך מיט זיך און דער וועלט, ליעגט דער גאַנצער זין פון זיין זיין, ווייל נאָר אין דעם „איבער־מענשליכען" אָנשטרענגען פון אַלע אינוועניגסטע כחות, אין דער משונה'דיגער אומרוה, וואָס הערשט אין דער ברוסט, אין דעם געוואַלטיגען רייסען זיך אַרויס פון דעם פערגליווערטען „היינט" ווערט געבוירען דער גרויסער „מאָרגען", וואָס הויבט אויף די גאַנצע וועלט־שעפּפונג אויף אַ העכערע מדרגה.

איהר זעהט: ס'איז ניט קיין לייכטע זאַך — לעבען צוליעב דעם אייגענעם „זעלבסט". און ניט קיין „זיסע קאַווע מיט פּוטער־פּלעצלעך" מאַלט ניעטצשע אויס פאַר דעם „אויבער־מענשען". צו קאַמפּף און ליידען רופט איהר איהם, צו ליידען — ליידען אָהן אַ שיעור... ניעטצשע, דער פּרעדיגער פון עגאָאיזם, איז בשום אופן ניט דער נביא פון יענער ליעבע צו זיך, וואָס יאָגט זיך נאָך תענוג פון דעם אייגענעם גוף, אָדער אפילו נאָך גייסטיגע תענוגים פאַר דער נשמה. דער „אויבער־מענש" טראַכט ניט וועגען זיין „איך" און וועגען תענוגים, ווייל יעדער תענוג איז אַ בעפריעדיגונג, אַ רוה, אַ דערגרייכטער ציעל, אַן אָבשטעל אין דער ענטוויקעלונג, בעת דער זעלבסט פון „אויבער־מענשען" איז דורכאויס אומרוה, אין גאַנצען אַן אָנגעשטרענגטער שטרעבען צו עפּעס אַ גרויסע זאַך אין קונסט אָדער וויסענשאַפט, אָדער פילאָסאָפיע אָדער עפענטליכען לעבען, וואָס קאָן קיינמאָל ניט פערווירקליכט ווערען אין איהר גאַנצקייט. די איינציגע טרייסט, וואָס דער אויבער־מענש האָט, איז — וואָס די טיעפע ליעבע און ליידענשאַפט צו דער גרויסער **זאַך**, מאַכט אין איהם פערשטומען אַלע דאגות און צרות, אַלע פריידען און הנאות פון דעם אייגענעם „איך". בלייבען בלייבט איהם נאָר — **די שעהנקייט פון דעם טראַגישען לעבען.**

איהר זעהט: אויף דעם גרונד פון ניעטצשע'ס געדאַנק בעגעגענען מיר זיך וויעדער מיט „יסורים של אהבה", ווי ביי טאָלסטאָי'ען. דאָרטען — ביי טאָלסטאָי'ען — ליידען און קרבנות אויס ליעבע צו דעם צווייטען; דאָ, ביי ניעטצשע'ן — ליידען און קרבנות צוליעב אַ גרויסען ענין, וואָס האָט זיך צונויפגעגאָסען מיט

דער אייגענער נאַטור, מיט דעם אייגענעם „זעלבסט"; צוליעב אַ גרויסען און רייכען אינהאַלט, וואָס האַלט אין שטענדיגען אויפ־רודערן די מענשליכע נשמה. אוים ליעבע און ליידענשאַפט צוליעב דעם אינהאַלט ווערט מען — און מען זאָל ווערען — ניט נאָר „אַ גזלן" אויף זיך אַליין, נאָר אויך אַ „גזלן" אויף דער גאַנצער מענש־הייט, וואָס וויל זיך שטעלען דעם „אויבער־מענשען" אין וועג.

דאָס איז ניעטצשע'ס „יושר", דאָס „העכסטע גוט", וואָס ער אַנטפּלעקט דעם מענשען.

נו — און ווי שטעלט זיך צו די אַלע פּראָבלעמען — אי צו טאָלסטאָי'ען, אי צו ניעטצשע'ן — דער דריטער דענקער, קאַרל מאַרקס?

קאַרל מאַרקס האָט ניט דערלעבט, ניט דעם טאָלסטאָיאַניזם, ניט דעם ניטשעאַניזם. ער איז געשטאָרבען, ווען פון זייערע ביי־דענס מאָראַלישע אַנשויאונגען האָט מען נאָך גאָר נישט ניט גע־הערט. אָבער זיינע געדאַנקען זענען געבליעבען לעבען, און זיי פּלעכטען אריין אין דער ירושה פון'ם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט אַ נייע שטים, וואָס וויל פערהילכען אי טאָלסטאָי'ס „אַלטרואיזם", אי ניעטצשע'ס „עגאָאיזם".

וואָס איז „גוט"? וואָס איז „שלעכט"? לעבען צוליעב דעם אַנדערן אָדער לעבען צוליעב דעם אייגענעם זעלבסט? ביידע דענ־קער — אי ניעטצשע, אי טאָלסטאָי — טרעטען ארוים מיט אַב־סאָלוט זיכערע ענטפערס פאַר אַלע דורות און אַלע צייטען. וואָלט מאַרקס זיך צוגעהערט צו זייערע רייד, וואָלט ער געפונען, אַז זיי זענען ביידע אריינגעפאַלען אין אַ קינדיש־נאַאיווען טעות. זיי זוכען „דאָס העכסטע גוט", צו וועלכען דער מענש זאָל שטרעבען, און זיי מיינען, אַז דער מענשליכער שכל קאָן ארויסברענגען אזא אייביגען אבסאָלוטען אידעאַל. דער מענשליכער שכל איז אָבער אין די ענינים פון „גוט" און „שלעכט", „יושר" און „עולות", „אייביגע אמת'ען" און „הייליגע פּרינציפּען" ניט קיין זעלבסט־בעשאַפענדע קראַפט, וואָס שעפּט פון זיך אַליין ארוים דעם איני־האַלט פון איהרע הייליגקייטען. דער וואָס שטודירט די ענטוויי־קעלונג פון דער מענשליכער געזעלשאַפט און טיעפט זיך אריין אין איהרע געזעצען, יענער קאָן אויפ'ן שטעל איינזעהן, אַז די מענש־

ליבע געדאַנקען וועגען אַזעלכע זאַכען, ווי מאָראַל און רעליגיאָן, זענען ניט מעהר, ווי שאָטענס, וואָס ווערען אַרויסגערופען דורך דעם ווירקליכען גאַנג פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקעלונג. וואָס פאַר אַ לעבען די געזעלשאַפט פיהרט, אַזאַ מאָראַל האָט זי. אויף וואָס פאַר אַן אופן זי קעמפּפט מיט דער נאַטור פאַר די זינ־דיגע ערדישע גיטער, אַזאַ הימעל פון אידעאַלען בויט זי זיך איבער איהר קאָפּ. און אין יעדער געזעלשאַפט גופא איז דער מאָראַלישער אידעאַל פערשיידען, לויט יענעם עקאָנאָמישען קלאַס, וואָס ברענגט איהם אַרויס. די מאָראַל פון די שקלאַווען קאָן ניט זיין די מאָראַל פון די האַררען; די אידעאַלען פון דעם פּראָלעטאַריער קאָנען ניט שטימען מיט די אידעאַלען פון די בעלי־בתים. נאָך מעהר! די גאַנצע איינטיילונג פון דער מענשליכער וועלט אין „אידעאַלען" און „ווירקליכקייט", אין מאָראַליש „גוט" און מאָראַליש „שלעכט" איז — לויט מאַרקס — ניט מעהר ווי אַן אָבשיין פון יענעם פאַקט, וואָס די געזעלשאַפט איז איינגעטיילט אין קלאַסען, וועלכע פיה־רען איינער מיט דעם אַנדערען אַ ביטערען קאַמפּף.

וואָס פאַר אַ זין האָט עס דעריבער צו פרעגען: צו וועלכע „אידעאַלען" זאָל דער מענש שטרעבען און וואָס איז „באמת" גוט אָדער באמת „שלעכט"? די שטרעבונגען פון די גרויסע מאַסען ווערען דיקטירט פון זייער עקאָנאָמישער לאַגע, פון זייער דאגת־חיונה", פון זייער קאַמפּף פאַר בעסערע לעבענס־בעדינגונגען, און די „אידעאַלען" זייערע מוזען זיין צוגעפּאַסט צו יענער לאַגע און צו יענע דאגות. קיין אידעאַל, ווי שעהן ער זאָל ניט זיין אויסגע־טראַכט פון דעם איינצעלנעם מענשען, — וואָס פאַר אַ „זשעני" יע־נער מענש זאָל ניט זיין, — האָט סיי ווי סיי ניט קיין שאַנסען אָנ־צוצינדען די הערצער פון די גרויסע מאַסען, אויב ער קאָן ניט בעפריעדיגען די אויבען דערמאָהנטע בעדינגונגען, אויב ער איז ניט צוגעפּאַסט צו דער סאָציאַלער לאַגע פון געוויסע פאָלקס־שיכטען. און אויב ער דרינגט יע אַריין אין די מוחות און די הערצער פון אַ גרויסען טייל פונ'ם פאָלק, איז דאָס ניט דערפאַר, ווייל אין איהם שטעקט אַן אַבסאָליוטער אמת, נאָר פּשוט דערפאַר, וואָס ער האָט צוגעטראָפען צו דער בעשטימטער עקאָנאָמישער לאַגע און צו גאַנץ בעשטימטע קלאַסען־אינטערעסען, וואָס זיינען אַרויסגעוואַקסען פון

יענער עקאָנאָמישער לאַגע. עס װעלען זיך איבערבײַטען די עקאָ־
נאָמישע אומשטענדען און מיט זײ װעלען זיך ממילא איבערבײַטען
די אינטערעסען און מיט די אינטערעסען — אויך דער אידעאַל.

אָנשטאָט צו ברעכען די מוחות אויף דער פראַגע, װאָס איז
„באמת" גוט און װאָס איז „באמת" שלעכט, לאָמיר, זאָגט מאַרקס,
בעסער אויסשטודירען דעם נאַטירליכען גאַנג פון דער געשיכטלי־
כער ענטװיקלונג, לאָמיר מיט דער הילף פון שטרענגע װיסענשאַפט־
ליכע פאָרשונגען, זעהן, װאוהין טראָגט דער שטראָם פון דעם
מענשליכען פראָגרעס, װעלען מיר יעמאָלט אויף זיכער װיסען, װעל־
כע פאָרמען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען עס מוזען
ארויסקומען פון די אײַזערנע עקאָנאָמישע נויטװענדיגקײטען, װאָס
הערשען איצט.

אזא װיסענשאַפטליכע ארבײט, מײנט מאַרקס, איז שוין גע־
מאַכט געװאָרען. א דאַנק זײַנע אײגענע פאָרשונגען װײסען מיר,
װאָס עס טהוט זיך אין דער איצטיגער געזעלשאַפט און װאָס עס מוז
על פי נויטװענדיגקײט זײַן דער רעזולטאַט פון דער איצטיגער ענט־
װיקלונג. עס שפּיעלט זיך איצטער אָב א ביטערער קאַמפּף צװישען
דער בורזשואזיע און דעם פּראָלעטאַריאַט. עס מוז קומען צו א צוזאַ־
מענשטויס צװישען זײ און אויב דער דאָזיגער צונויפשטויס װעט
זיך ניט ענדיגען מיט א קראַך פון דער גאַנצער מענשליכער קולטור,
װעט יעמאָלט דער נצחון מוזען געהערען דעם פּראָלעטאַריאַט. דער
פּראָלעטאַריאַט װעט אינגאַנצען איבערבײַטען די יסודות פון דעם
איצטיגען לעבען. אָנשטאָט דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט
װעט אײַנגעפיהרט װערען די סאָציאַליסטישע. פּריװאַט־אײגענטום
און געזעץ, רעליגיאָן און פאַמיליע װעלען פערשװינדען און מיט
זײ, ממילא, װעלען אויך פערשװינדען יענע „מאָראַלישע" אידעען,
יענע געדאַנקען װעגען „גוט" און „שלעכט", „יושר" און „עולות",
װאָס זײַנען אויסגעװאַקסען אין דער צײַט פון זײער הערשאַפט.

װעט אָנשטאָט דער אַלטער מאָראַל אויסװאַקסען א בעסערע,
א שעהנערע? פון דעם רײַן מאַרקסיסטישען שטאַנדפּונקט איז גאָר
ניט שײך צו שטעלען אזעלכע פראַגען. דער מאַרקסיזם האַלט, אז
„גוט" און „שלעכט", „בעסער" און „ערגער" זענען ניט מעהר װי
„שאָטענס", אָבשפּיגלונגען פון געװיסע רעאַלע ערשײַנונגען, װאָס

זענען פאַר זיך ניט „גוט“ און ניט „שלעכט“. אויב אין דער סאָציאַ־ליסטישער געזעלשאַפט וועט אויסוואַקסען אַ מאָראַל, וועט זי געוויס פון שטאַנדפּונקט פון יענער צייט, זיין די „בעסטע“ און די „שעהנ־סטע“. מיט אַ סך אַ גרעסערען רעכט מעג מען אַוועקשטעלען די פּראַ־גע: צי וועט בכלל אין דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפט זיין פּלאַץ פאַר אַ וועלכער עס איז מאָראַל?

קאַרל מאַרקס האָט אַ לאַנגע צייט געגלויבט, אַז די גאַנצע מאָראַל, — אַלץ איינס, אין וואָס עס זאָלען ניט בעשטעהן איהרע אידעאַלען, — וועט אָבשטאַרבען מיט דעם איצטיגען לעבען; אַז אין דער צוקונפט וועט די מאָראַל אַקוראַט אַזוי פערגעסען ווערען, ווי עס וועט ווערען פערגעסען די רעליגיאָן.

מאַרקס קאָן דעריבער צוגערעכענט ווערען צו די טהעאָרעטישע געגנער פון דער מאָראַל, — וועניגסטענס, דער מאַרקס פון׳ם „מאַניפעסט“. מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז ער איז געוועזען אַ געגנער פון „מאָראַל“ אין דעם זעלביגען זין, ווי שטירנער בשעתו אָדער שפּעטער אין רוסלאַנד — טשערנישעווסקי, וואָס האָבען גע־וואָלט אַוועגשטעלען אָנשטאָט דער מאָראַל און דער טוגענד — דעם „פערנינפטיגען אייגענעם אינטערעס“, ווייל זיי האָבען געגלויבט, אַז אַזאַ פּרינציפּ קאָן אַ סך בעסער פיהרען צו אַ הומאַנישען לעבען אין דער געזעלשאַפט, איידער די „אָהנמעכטיגע“ „טוגענד“. קאַרל מאַרקס איז געוועזען גאַנץ ווייט פון די דאָזיגע שטירנער׳שע געדאַנ־קען. די מאָראַל וועט פערשווינדען, זאָגט ער אין׳ם „מאַניפעסט“, ווייל דער קלאַסען־קאַמפּף וועט פערשווינדען, ווי זי איז געבאָרען געוואָרען, דערפאַר, ווייל דער קלאַסען־קאַמפּף האָט זיך אריינגעריי־סען אין לעבען. אין אָט דער בעמערקונג ברענגט מאַרקס ארויס אַ שעהנעם און טיעפען געדאַנק. אין דער קאָמוניסטישער געזעלשאַפט, וואו עס איז נאָך ניט געוועזען קיין קאַמפּף פון אינטערעסען, וואו אַלע האָבען געלעבט ווי ברידער אין איין משפחה, האָט די העכסטע „טוגענד“ געהערשט אין לעבען און דערפאַר האָט מען זיך וועגען איהר גאָר ניט געקימערט אין געדאַנק. עס איז ניט געוועזען קיין מעג־ליכקייט צו בעגעהן עולות, האָט מען דערפאַר ניט געדאַרפט איינטיי־לען די ערשיינונגען אין יושר׳דיגע און ניט־יושר׳דיגע. ערשט אַז עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ קלאַסען־קאַמפּף, געטריבען פון פערשיידענע

עקאָנאָמישע אינטערעסען, איז די נאַטירליכע עטיק פון דעם מענ־שענ'ס נאַטור פערטריבען געוואָרען פון לעבען — און די מאָראַל האָט אָנגעהויבען ארומצוטראָגען זיך אין די מענשליכע מוחות. עס האָבען זיך בעוויזען „עולות" און דערמיט גופא די נויטווענדיגע איינטיילונג פון ערשיינונגען אין „גוט" און „שלעכט". אין דער צוקונפט אָבער, גלויבט מארקס, וועלען די עולות ווידער פערשווינ־דען פון דער מענשליכער געזעלשאפט, ווייל עס וועט פאר זיי קיין פּלאַץ ניט זיין אין לעבען, און ממילא וועט די „מאָראַל" ווידער פערשווינדען פון די מענשליכע מוחות.

א שעהנער און טיעפער געדאנק, וואָס דערמאָהנט אביסעל אָן דער ביבלישער דערצעהלונג וועגען דעם גן־עדן און דעם „עץ־הדעת". דאָרטען ווערט דער מענש ארויסגעטריעבען פון גן־עדן, ווייל ער האָט פערזוכט פון דעם בוים, וואָס גיט מאָראַלישען וויסען וועגען „גוט" און „שלעכט". נאָך מארקס' געדאנק איז דער מענש פריהער ארויסגעטריעבען געוואָרען פון דעם אור־קאָמוניסטישען גן־עדן און דערפאר האָט ער זיך פעראינטערעסירט מיט דער מאָראַלישער פרוכט. ער וועט ווידער פערגעסען אָן איהר, ווען ער וועט ווידער אריין אין גן־עדן.ביידע אָבער, סיי די ביבעל, סיי קארל מארקס, — האָבען, הפנים, געגלויבט, אז צו א גן־עדן לעבען איז דער מאָראַלי־שער „עץ הדעת טוב ורע" א גאַנץ איבעריגע מעשה.

א שעהנער און טיעפער געדאנק!

אָבער מארקס האָט, משמעות, אליין שפּעטער איינגעזעהן, אז ער קוקט שוין צו אָפּטימיסטיש אויף די מענשליכע נאַטור.

אין איינעם מיט ענגעלס'ען איז ער דעריבער געקומען צו דעם רעזולטאַט, אז די מאָראַל וועט ניט פערשווינדען אין דער צוקינפ־טיגער געזעלשאַפט און אז אין דער איצטיגער צייט איז זי אודאי ניט קיין איבעריגע זאַך. אָבער די אלטע וועגען, ווי אזוי אויסצוגע־פינען דעם „אמת'ען" „יושר", האָבען זיי אין גאַנצען אָבגעלייקענט, ווי פריהער. כל זמן עס הערשט דער קלאַסען־קאַמפּף — דאָס איז געוועזען פאר זיי קלאָהר — קאָן ניט זיין קיין איין איינציגע אלגעמיין־מענשליכע מאָראַל. די מאָראַל פון דעם קאַפּיטאַליסט קאָן ניט טוי־גען פאר דעם פּראָלעטאַריער, און פון דעם פּראָלעטאַריער'ס „יושר" געהט דורך א שווידער איבער דעם לייב פון דעם קאַפּיטאַליסט. און

עס איז ניטאָ קיין אבסאָלוטער מאָס־שטאָב, וואָס זאָל אונז ווייזען, ווער פון זיי איז באמת גערעכט. די טעאָרעטישע נפקא מיניה צווי־שען די צוויי „יושר'ן" בעשטעהט אָבער אין דעם — וואָס די הער־שענדע מאָראַל פון דעם קאַפּיטאַליסט שפּיעגעלט אין זיך אָב ער־שיינונגען און לעבענס־פּרינציפּען, וואָס זענען שוין פון דער געשיכ־טע פער'משפּט געוואָרען צום טויט. בעת דער יושר פון דעם פּראָ־לעטאַריאַט, וואָס דריקט זיך אויס אין זיין רעוואָלוציאָנערען קאַמפּף אנטקעגען אַלע יסודות פון דער איצטיגער געזעלשאַפט, דריקט אין דער זעלביגער צייט אויס דעם יושר פון דער צוקונפט.

אין פלוג קאָן אויסדוכטען אז אזא ריין היסטאָרישער בליק אויף די פּראָבלעמען פון מאָראַלישען לעבען קאָן איבערהויפּט ניט צולאָזען קיין מאָס־שטאָב פאַר „גוט" און „שלעכט". ניט נאָר קיין אבסאָליוטען, נאָר אויך קיין רעלאַטיווען. עס פאַלט איבערהויפּט אראָב יעדוועדער מאָראַלישער גזר־דין, אָדער אפילו יעדע מאָראַלישע עצה, צו וועלכען „יושר" מיר זאָלען צושטעהן. עס דוכט אויס, ווי מאַרקס וואָלט אונז אויף אַלע אונזערע אונרוהיגע הארץ־וועהטאָגען און קאָפּ־מאַטערניסען, געענטפערט, אז דאָס איז, אייגענטליך, ניט זיין באָבע'ס דאגה. מיט וועלכער מאָראַל זאָל מען לעבען? עס ווענדט זיך אָן דעם, מיט וועמעס אינטערעסען עס איז אָנגעפילט דאָס האַרץ. אָהרט דיך פאַר די אינטערעסען פון די קאַפּיטאַליסטען און זיינען דיר טהייער די גרונד־פּרינציפּען פון דער איצטיגער געזעלשאַפט, געה צו זיי און לעב מיט זייער יושר. ציהט אבער דיין הארץ אָדער דיין אינטערעס צו די פּראָלעטאַריער און זייערע אידעאַלען פון דער צוקונפט, איז יעמאָלט שטעה־צו צו דער קעמפּ־פענדער אַרמעע און ווער א סאָציאַליסט. איןביידע פעלען ביזטו א פּראָדוקט פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אין ביידע פעלען ביזטו גלייך „גערעכט" אָדער גלייך „אונגערעכט".

— און די ליידען פון די מאַסען, וואָס ווערען פערשטאַרקט פון דעם קאַפּיטאַליזם, זיינען זיי ניט גענוג, צו ווייזען אונז דעם וועג, אין וועלכען מיר מוזען געהן?

— די ליידען פון די מאַסען, ענטפערט אונז דער מאַרקסיזם, זיינען דערווייל געשיכטליך־נויטווענדיגע ליידען. רחמנות און ווייכקייט איז דאָ ניט אויפ'ן פּלאַץ. ווי דאָס גאַנצע געזעלשאַפטליכע

לעבען, מוז מען אויך זיי בעטראַכטען ריין אָביעקטיוו, ווי דער זיידע שפּינאָזא האָט געלערענט: „ניט וויינען, ניט לאַכען, נאָר פערשטעהן"...

קאַלט, פּראָסטיג קאַלט ווייזט דאָ אויס דער מאַרקסיזם. אָבער דאָס דוכט זיך נאָר אַזוי. דאָ ווערען די זאַכען באמת ניט געגעסען אַזוי קאַלט, ווי זיי ווערען קאַלט צוגעגרייט. עס איז גענוג איבערצולייענען קאַרל מאַרקס' „קאַפּיטאַל", ענגעלס'עס „די לאַגע פון דער ארבייטער־קלאַס אין ענגלאַנד", אָדער אַוועלכע עס איז אַנדערע ערנסטע מאַרקסיסטישע פאָרשונג, און מען קאָן גאַנץ גרינג געוואָהר ווערען, וואוהין עס ציהען זייערע ג ע פ י ה ל ע ן. מעג דער מוח זיך טראַכטען וויפיעל ער וויל, אַז דער יושר פון דעם קאַפּיטאַליסט איז אין דעם „אבסאָלוט", אין דעם גרויסען וועלט־געשעהען, אַקוראַט אַזוי יושר'דיג, ווי דער יושר פון דעם פּראָלעטאַריאַט, — דאָס ה א ר ץ זייערס קאָן זיך מיט אַזאַ געדאַנק ניט אויסאיינען. עס רעוואָלטירט און שרייט אַרויס אויף שריט און טריט: „און פון דעסטוועגען זייט איהר, קאַפּיטאַליסטען, די אונטערדריקער און אייערע הענד זיינען אויסגעשמירט אין דעם בלוט פון אייערע ברידער. איהר פערדיענט ניט צו טראָגען דעם נאָמען מענש און מיר קעמפּפען פאַר אַ צייט, אין וועלכער דער מ ע נ ש זאָל זיך קאָנען פאַנאַנדערבליהען אין זיין העכסטער מאָראַלישער פּראַכט!"

עס קאָן דעריבער גאָר קיין ברעקעל ספק ניט זיין וועגען דעם, וואָס איז דער יושר פון קאַרל מאַרקס און צו וועלכען אידעאַל ער רופט אונז. פון אַלע זיינע רעד — און נאָך מעהר ווי פון זיינע רעד, פון זיין גאַנצען קריסטאַל־קלאָהרען לעבען, קלינגט צו אונז איין איינציגער אויסגעשריי: „לעב ניט צוליעב זיך! לעב צוליעב דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג פון דער מענשליכער ג ע ז ע ל ש א פ ט! לעב צוליעב דער פערווירקליכונג פון דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל! דאָס און נאָר דאָס איז דאָס העכסטע „גוט", צו וועלכען אַ פערנינפטיגער מענש זאָל שטרעבען!"

דריי דענקער, דריי טהעאָרעטישע סיסטעמען, דריי פערשיידענע יושר'ס! און פון דעסטוועגען זענען זיי אַלע דריי — קינדער פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, פאַרשטעהער פון דער צווייטער

העלפט פון דעם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט און פון זײַן אײַן־אײַנציגען יושר.

לאָזט זײַערע טעאָרעטישע סכסוכים אויף אַ ווײַלע אָן אַ זײַט! הערט זיך צו צו די שטימען פון זײַערע הערצער און שטודירט אויס זײַער שטעלונג צו דער איצטיגער געזעלשאַפט. פרעגט זײַ ניט וועגען דעם, וואָס זײַ וואָלטען געוואָלט מאַכען פון דעם מענשען, מיט וואָס זײַ וואָלטען וועלען אָנפילען זײַן נשמה. פרעגט בעסער, פון וואס וואלטען זײַ געוואלט פּטור ווערען אין דעם איצטיגען לעבען, וואָס וואָלטען זײַ אויסגעריסען פון איהם מיט'ן וואָרצעל — און איהר וועט ווערען פערוואונדערט, ווי האַרמאָניש און סאָלידאריש עס שלאָגט דער פּולס פון זײַער געדאַנק.

לאָמיר בקיצור דורכנעהמען זײַער שטעלונג צו די גרונד־פעסטען פון דעם איצטיגען לעבען.

דעם ערשטען כבוד מוזען מיר אָבגעבען דעם וויכטיגסטען ווינקעל־שטײַן פון דעם געזעלשאַפטליכען געבײַ, דעם פּרינציפּ פון פּריוואט־אײַגענטום. אז קאַרל מאַרקס, דער מחבר פונ'ם „קאָמוניסטישען מאַניפעסט" איז געווען אַ ביטערער געגנער פון פּריוואַט־אײַגענטום, דאָס איז ניט נויטיג צו דערקלעהרען. אָבער אויך טאָלסטאָי איז איהם ניט נאָכגעשטאַנען אין דעם פּרט. פּרי־וואַט־אײַגענטום איז דער פּרינציפּ פון „מײַן־און־דײַן". ממילא קאָן נאָר יענער זײַן אַן אָנהענגער פון דעם דאָזיגען פּרינציפּ, וועלכער עס מיינט, אַז אַ מענש האָט אַ רעכט ארויפצולעגען זײַן האַנד אויף אַ טייל פון דער וועלט'ס רײַכקייטען און זאָגען: „דאָס איז מײַן! צו דעם טאָרסטו זיך ניט צוריהרען, דאָס דאַרף איך פאַר זיך!" קוים זאָגט איהר אָבער אײַנאײַנעם מיט טאָלסטאָי'ען, אַז איך פאַר זיך דאַרף גאָרנישט, אַז דער גאַנצער זין פון מײַן לעבען איז נאָר אַוועגצוגעבען עס פאַר דיר, הערט שוין אויף יעמאָלט אין גאַנצען דער „מײַן". אַלץ וואָס דו זעהסט בײַ מיר, אַלץ וואָס דיר געפעלט, קאָנסטו און מעגסטו אַוועגנעהמען פון מיר, און ווען דו וועסט בײַ מיר צונעהמען דאָס קלייד, וועל איך דיר אויך אַוועג־געבען די לעצטע העמד פון מײַן לײַב. און אַזוי ווי יעדער מוז, לויט טאָלסטאָי, טראַכטען און פיהלען אויף דעם זעלביגען שטײַגער,

מוזען פערשווינדען אַלע „מיינס“ און אין איינעם מיט זיי אַלע
„דיינס“. עס מוז פערשווינדען דאָס אייגענטום־רעכט.

טאָלסטאָי איז געווען אַ קלאָהר אויסגעשפּראָכענער קאָמוניסט
ניט ווייניגער ווי די אידישע איסיים, פון וואַנען עס האָט זיך גענר־
מען דער גאַנצער קריסטענטום; ער איז געווען אַ געגנער פון דעם
אייגענטום־רעכט אין דעם זעלביגען זין, ווי דאָס זיינען געווען די
בעגרינדער פון דעם קריסטליכען גלויבען — ישו און זיינע ערסטע
תלמידים.

אָבער אפילו דער „עגאָיסט“ ניעטצשע, „די גזלנ׳ישע הארץ“,
האָט אויך ניט געקאָנט זיין קיין אָנהענגער פון דעם רעכט אויף איי־
גענטום. טראַכט זיך נאָר אַביסעל בעסער אַריין אין דעם ענין און
איך ווער קלאָהר זיין, אַז דאָס קאָן גאָר אַנדערש ניט זיין. דאָס איי־
גענטום־רעכט איז, ווי מיר האָבען נאָר וואָס געזעהן, אויפגעבויט
אויף צוויי פּרינציפּען: אויף „מיין“ און „דיין“. וואָס „מיי־
נע“ איז „מיין“ און דו האָסט קיין רעכט ניט אָהן מיין ערלויבניס
צוצוריהרען זיך צו דעם, און וואס „דיינע“ איז „דיין“ און איך האָב
קיין רעכט ניט אָהן „דיין“ ערלויבניס צו בענוצען זיך מיט דעם. ווי־
באַלד אָבער איך גראָב אונטער איין איינציגען פון די דאָזיגע פּרינ־
ציפּען, אזוי פאַלט פונאַנדער דאָס גאַנצע אייגענטום־רעכט. טאָל־
סטאָי האָט אונטערגעגראָבען דעם פּרינציפּ פון „מיין“; ניעטצשע
וואָרצעלט אוים דעם פּרינציפּ פון „דיין“. קוים איז מיר קיין זאַך
ניט פערוועהרט (אַללעס איסט ערלויבט) צוליעב דער ענטוויקעלונג
פון מיין „זעלבסט“, קוים האָב איך מיט קיינעם מיך ניט צו רעכע־
נען, ווען אין קאָן שטעהט דער קאַמפּף פאַר דעם בעסערען טייל
פון מיין איך, קאָן מיר אויך קיינער ניט זיין אין וועג, איך זאָל מיר
צונעהמען דאָס, אין וואָס איך נויטיג זיך באמת. איך קאָן ניט האָבען
קיין דרך־ארץ פאַר דעם „דיין“, אַלץ איינס, צי דו געהערסט צו דער
גרויסער מאַסע, וואָס האָט איבערהויפּט ניט מעהר רעכט אין
מיינע אויגען, ווי די אָקסען און שעפּסען, אָדער ווען אפילו דו ביזט
אַקוראַט אַזאַ „איבער־מענש“ ווי איך אַליין; — ווייל אויך פאַר
אונז, אויבער־מענשען צווישען זיך, הערשט דערזעלביגער כלל פון
„אַללעס איסט ערלויבט“. און וויבאַלד פון אונזער צווישען־לעבען
פערשווינדען די „דיינס“, מוזען ממילא אויך פאַנאַנדערפאַלען די

„מיינס". אָט דער נויטווענדיגער פּועל־יוצא פון ניעטצשע'ס אויבער־מענש־טעאָריע און זיין ראַדיקאַלען „עגאָאיזם" איז קלאָהר געשטאַנען פאַר זיינע אויגען, בעת ער האָט געשילדערט דאָס לעבען פון די „אויבער־מענשען" צווישען זיך: פאָלשטענדיגע ברידערשאַפט הערשט צווישען זיי, אָהן וועלכע עס איז גרענעצען און „פערבאָטען".

איהר זעהט: דער עקסטרעמער „בטול היש" פון דעם „אַלטרו־איסט" טאָלסטאָי און דער עקסטרעמער „אני ואפסי עוד" פון דעם „עגאָאיסט" ניעטצשע, גיסען זיך אין דער אייגענטום־פראַגע ביידע צונויף אין דעם קאָמוניזם פון אַ קאַרל מאַרקס.

צו אַן ענליכען רעזולטאַט קומען מיר, ווען מיר פערגלייכען זייערע דרייענס אידעען וועגען דעם צווייטען ווינקעל־שטיין פון אונ־זער געזעלשאַפטליכען געביי — דעם געזעץ, אָדער דעם **ש ט אַ אַ ט**. די מאַכט פון דעם שטאַאַט רוהט אויף דעם געזעץ. אויף וואָס רוהט אָבער די מאַכט פון דעם געזעץ? נישיים נישט מעהר ווי אויף דעם שטיקעל פּאַפּיער, אויף וועלכען דאָס געזעץ איז געשריעבען אָדער געדרוקט? נישיים ליעגט זיין גאַנצע קראַפט נאָר אין דעם, וואָס אין איהם ווערט אויסגעדריקט דער ווילען פון דעם געזעצגעבער? און ווי איז, אַז איך האָב נים קיין ברעקעל רעספּעקט פאַר דעם ווילען פון דעם געזעצגעבער און וויל איהם נים פאָלגען? וואָלט די גאַנצע מאַכט פון דעם געזעץ געלעגען נאָר אין מיין רעספּעקט צו איהם, וואָלט זי אין גאַנצען צושמעטערט געוואָרען אָן מיין בייזען ווילען. דאָס געזעץ האָט אָבער אַ שטאַרקערע און זיכערערע שמירה, איידער דאָס וואָרט און דעם ווילען פון דעם איינצעלנעם. דער שטאַאַט היט אָב דאָס געזעץ דורך די **ש ט ר אָ ף**. איהר קאָנט מיך נים **צ ו ו י נ ג ע ן**, איך זאָל טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס איך וויל נים, אָדער נים טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס איך וויל און קאָן. אָבער דער־פאַר קאָנט איהר מיך שלעפּען צום בית־דין, און דער בית־דין וועט מיך איבערענטפערען צום תליון, און דער תליון וועט מיר, אַלס שטראָף, אָנטהאָן ביטערע צרות, מיך כאַפּען פאַר'ן גאַרגעל און אין דעם ערגסטען פאַל — דערווערגען. אין דער לעצטער ליניע רוהט דעריבער די מאַכט פון דעם שטאַאַט אויף דער מאַכט אָנצווענדען געוואַלט אנטקעגען מיר, אָנצוטהאָן מיר בייז.

שוין דאָס אַליין איז גענוג, אַז טאָלסטאָי זאָל זיין אַ געגנער

פון איטליכען שטאאט און פון יעדוועדען געזעץ. וואָס פאַר אַ שלעכטס איינער זאָל ניט האָבען געטהאָן, וואָס פאַר אַ פערברעכען ער זאָל ניט האָבען בעגאַנגען, — ענטפּערט ניט, זאָגט טאָלסטאָי, מיט בייז אויף בייז, קעמפט ניט אַנטקעגען געוואַלט מיט געוואַלט. טריי ביז צו דעם עקסטרעם צו דעם ריינעם אור־קריסטענטום, וואָס פערוועהרט איינעם צו משפט'ען דעם אַנדערען, מוז טאָלסטאָי אויך פערלאַנגען, אַז יעדער „משפט" זאָל אָבגעשאַפט ווערען און ממילא אויך יעדע שטראָף, יעדע געוואַלט, וואָס דער תליון ווענדט אָן אויף דעם פערברעכער· דורך דעם ווערט אָבער אין גאַנצען צוריעט יענער יסוד, אויף וועלכען עס האַלט זיך דער געזעץ און אין איינעם מיט דעם „געזעץ" פאַלט אויך פאַנאַנדער דער שטאאט. ניעטצשע וויע־דער מוז אונטערגראָבען דעם יסוד פון געזעץ און שטאאט שוין דער־פאַר, ווייל דער אויבער־מענש קאָן ניט אָננעהמען איבער זיך קיין איין מאכט, וואָס זאָל האָבען דאָס רעכט צו פערצאַמען זיין ווילען.

אַז ניעטצשע און טאָלסטאָי זענען געווען אַנאַרכיסטען אין דעם פולסטען און טיעפסטען זין פון דעם וואָרט, — דאָס איז איצ־טער שוין פאַר קיינעם ניט קיין סוד. אַ ביסעל שווערער ווערט דער פונקט, ווען מיר געהען איבער צו מארקס'ען. מאַרקס איז גאַנץ געוויס ניט געווען קיין אַנאַרכיסט, ניט נאָר פאַר דער איצ־טיגער צייט פון קאַמפף, ווען עס ליעגט אין די אינטערעסען פון דעם פּראָלעטאַריאַט אויסצונוצען די שטאאטס־מאַשין און מיט איהר הילף דערנעהנטערן די סאָציאַלע רעוואָלוציע. ער איז גע־ווען אַ געגנער פון דעם אַנאַרכיזם אויך פאַר דער ווייטער צוקונפט, — אָבער בשום אופן ניט דערפאַר, וואָס דער אַנאַרכיזם שאַפט אָב דעם שטאאט און דאָס געזעץ, דעם פ י ז י ש ע ן צ וו אַ נ ג, וואָס איין טייל מענשען ווענדט אָן אויף דעם אַנדער טייל. אין דעם פונקט איז קאַרל מאַרקס געווען פונקט אַזאַ אַנאַרכיסט, ווי אַ קראַ־פּאָטקין. דער מאַרקסיזם געהט זיך פאַנאַנדער מיט דעם אַנאַר־כיזם (אַ חוץ פאַר דער איצטיגער צייט) נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דער אַנאַרכיזם קעמפט אַנטקעגען אַ גרויסער, צענטראַלי־זירטער עקאָנאָמישער באַלעבאַטישקייט, פאַר וועלכער מאַרקס שטעלט זיך איין. אָבער אויך דעם צענטראַליזירטען גיגאַנטישען מענשהייטס־קאָמוניזם, ווי קאַרל מאַרקס זעהט איהם פאָראויס,

קאָן מען זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען אָהן אַ ברעקעל שטאַאַט, אָהן אַ ברעקעל פיזישען צוואַנג און שטראָף, ריין דורך פרייוויליגע אָבמאַכען, ווי יענע פרייוויליגע אָבמאַכען פון פאָלק צו פאָלק, וואָס הערשען איצטער אין דעם אינטערנאַציאָנאַלען לעבען. איבער זיי איז ערגעץ ניטאָ קיין אויבערהאַר און קיינער האַלט ניט אויף זיי קיין בייטש אין דער האַנד. און אין דער אמת'ען האָט קאַרל מאַרקס טאַקע אַזוי געקוקט אויף דער צוקונפט. דער שטאַאַט, ד. ה. די פיזישע מאַכט פון איין מענשען איבער דעם אַנדערן, איז פאַר איהם געווען אַ היסטאָרישער פּראָדוקט, אַרויסגעוואַקסען פון פריוואַט־אייגענטהום און קלאַסען־קאַמפּף, אַ שוץ־מיטעל פון די הערשענדע קלאַסען אַנטגעגען די בעהערשטע. אין אַ קאָמוניסטישער געזעלשאַפט, אין וועלכער עס קאָנען ניט זיין קיין הערשענדע און בעהערשטע קלאַסען, קאָן, לויט מאַרקס, אויך ניט זיין קיין שטאַאַט און קיין „געזעץ".

דאַרף מען נאָך זיך לאַנג אָבשטעלען אויף דער דריטער זייל פון דעם געזעלשאַפטליכען געביי, אויף דער קירכע און דער רעליגיאָן? בנוגע צו מאַרקס, דעם מאַטעריאַליסטישען אַטעאיסט, און צו ניעטצשע, דעם „אַנטי־קריסט", זיינען דאָ איבעריג אַלע פּירושים. אָבער אפילו דער „פרומער", „קריסטליכער" טאָלסטאָי, פאַר וועמען די רעליגיאָן איז דאָס העכסטע אין דער וועלט, איז געווען אַקוראַט אַזאַ פערביטערטער געגנער פון יעדער קירכע, יעדען הערשענדען, אַרויפגעצוואונגענעם גלויבען, ווי יענע צוויי וועלט־בעריהמטע „אַפּיקורסים". טאָלסטאָי ווייס נאָר פון איין־איינציגען מקור פאַר דער אמת'ער רעליגיע: דאָס אייגענע רעליגיעזע בעוואוסטזיין פון יעדען יחיד. אַ רעליגיע, וואָס זאָל אַנטפּלעקען פאַר וועמען עס איז וועלכע עס איז „אני מאמין'ס", וואָס יענער מוז אָננעהמען, אפילו ווען ער גלויבט ניט אין זיי, אָדער וואָס ער נעהמט אָן, ווייל ער פערשטעהט אליין ניט, אין וואָס אַזוינס ער מוז דאָ גלויבען, — אַזאַ רעליגיע איז דער ריינער היפּך פון דעם, וואָס זי דאַרף זיין. און אַ גלויבען, וואָס וויל זיך אריינמישען אין דעם אַנדערן'ס לעבען און צווינגען וועמען עס איז צו טהאָן, וואָס איהם געפעלט ניט, איז שוין ניט קיין גלויבען, נאָר אַ שטאַאַט, אַ שטיק טייוועלשע מאַכט, צוגעדעקט מיט דעם

מאַנטעל פון אַ געטליכען געבאָט. אַראָבצורייסען דעם געטליכען מאַנטעל פון אַלע עקזיסטירענדע קירכען, קלאָהר בעווייזען פאַר דער וועלט די שטיק טייוועלשע מאַכט, וואָס שטעקט אין זיי, איז געווען איינע פון די ליעבלינגס־טהעמען, וועלכע טאָלסטאָי האָט אַזוי אָפט און ערנסט בעאַרבייט.

מיר בלייבט נאָך צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם פּער־טען יסוד פון דעם איצטיגען לעבען, דעם פאַמיליען־פּרינציפּ, — דעם קדשי־קדשים פון דער איצטיגער באַלעבאַטישער וועלט. דער פאַמיליען־פּרינציפּ איז ניט נאָר אַ רעגעל, אויפגעשטעלט פון דעם שטאַאַט און געהייליגט פון דער הערשענדער רעליגיאָן, וואָס בע־שטימט, ווער עס מעג מיט וועמען הנאה האָבען אין דעם סעקסועלען לעבען; ניט נאָר אַ קאָנטראַקט צווישען מאַן און פרוי, אַז זיי מוז־זען סעקסועל געהערען איינער צו דעם אנדערן. עס איז דערצו נאָך אַ סאָציאַל־עטישער אידעאַל, וואָס פערלאַנגט אַז דאָס בעסטע שטרעבען פון דעם מענשען, אַלע זיינע כחות זאָלען אין ערשטער ליניע זיין אָנגעווענדט אויף דעם גליק פון זיין „פאַמיליע". קודם כל איך, מיין „צווייטע העלפט" און מיינע קינדערלעך; דערנאָך די גאַנצע משפחה פון מיינע קרובים און דערנאָך — מיין פאָטער־לאַנד און ערשט גאָר־גאָר צום סוף די גאַנצע איבעריגע מענשהייט.

פון אָט דעם פאַמיליען־פּרינציפּ אין זיינעביידע בעדיי־טונגען, סיי ווי אַ רעגעל, וואָס בעשטימט דעם סעקסועלען לעבען פון מאַן און פרוי, סיי ווי אַן אידעאַל, וואָס דאַרף זיין דער צענטער פון דעם מענשענס דאגות, — האָבען זיך גלייך שאַרף אָבגעזאָגט אַלע אונזערע דריי ראַדיקאַלע דענקער. מ אַ ר ק ס האָט, לויט זיין שטייגער, אויפגעוויעזען אויף די געשיכטליכע אורזאַכען, וואָס האָבען די פאַמיליע אַרויסגערופען אין לעבען, און אויף די עקאָ־נאָמישע צושטענדען פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, וואָס גראָבען אונטער איהרע וואָרצלען אין דער איצטיגער צייט און מאַכען, אַז זי זאָל אין דער צוקונפט אין גאַנצען פערדאַרען. נ י ע ט צ ש ע האָט אין איהר געזעהן די קווינט־עסענץ פון דער טומאה, דעם קאָנצענטרירטען גיפט פון דעם פּ י ל י ס ט ע ר־לעבען, וואָס פערהויקערט דעם מענשליכען גייסט און פערשפּאַרט איהם אין אַ היהנער־שטייג. און אַפילו ט אָ ל ס ט אָ י, דער פרומער,

און גוטער, און הייליגער טאָלסטאָי, האָט אויך ניט געפונען קיין איין גוט וואָרט פאַר איהר. און ווי, אין דער אמת'ן, וואָלט אַ טאָלסטאָי געקאָנט ווערען איהר פערטהיידיגער און בעשיצער? ווי אסקעטיש טאָלסטאָי זאָל ניט זיין געזאָגען, ווי וועניג ער זאָל ניט האַלטען פון דעם גוף'ס תאוה, ווי זעהר איהם וואָלט זיך געוואָלט, אַז יעדער מענש זאָל זיין גאַנצען לעבען אָבלעבען „אָהן זינד", האָט ער גאַנץ גוט פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַן אוטאָפּיע: פון דער פּשוט'ער ערדישער ליעבע קאָן מען ניט פּטור ווערען, און דאָרטען, וואו זי איז דאָ, דאָרטען, וואו דער מענש האָט שוין אָנגעווענדעט אַלע זיינע כחות אין דעם קאַמפּף מיט דעם גוף, און פיהלט אַז ער מוז ליעבען, — דאָרטען נויטיגט זיך ניט די ליעבע אין דער הסכמה פון דעם פּאָליציימייסטער און אין דער ברכה פון דעם גלח: דאָר־טען איז זי אַבסאָלוט פריי און קיין געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציע האָט קיין רעכט ניט צו שטעלען זיך איהר אַנטקעגען. די ליעבע איז אַ פּריוואַטע, אינטימע אַנגעלעגענהייט פון די וואָס ליעבען. זייער אייגענער געוויסען דאַרף בעשטימען זייער לעבען און קיין מאַכט פון דרויסען טאָר זיך ניט אריינמישען אין דעם. טאָל־סטאָי איז אויך געווען הימעל־וויט פון דעם געדאַנק, אַז „מיינע אייגענע", „מיין משפחה" האָט מעהר רעכט אויף מיין ליעבע און זאָרג, איידער אַ „ווילד פרעמדער". אין דעם „מלכות־שמים" אויף דער וועלט, וועלכע טאָלסטאָי האָט געפּרעדיגט אין זיינע שריפטען, איז ניטאָ קיין נפקא מיניה צווישען אייגענע און פרעמדע: אַלע מענשען, אָהן אַ אויסנאַהם, זענען אייגענע, אַלע זענען זיי „גאָט'ס קינדער", אַלע — ברידער און שוועסטער.

עס פערשטעהט זיך, אַז אויך אין דעם פּונקט פון נאַציאָנאַ־ליזם און פּאַטערלאַנד־ליעבע זענען אַלע דריי דענקער געגאַנגען האַנד אין האַנד און האָבען דורכאויס אָבגעלייקענט, אַז איין פאָלק אָדער איין לאַנד זאָל ביי וועמען עס איז זיין מעהר מיוחס פאַר אַן אַנדער פאָלק, אָדער פאַר אַן אַנדער לאַנד. טאָלסטאָי און ניעטצשע זענען געווען ראַדיקאַלע קאָסמאָפּאָליטען, וואָס האָבען איבערהויפּט זיך ניט געוואָלט רעכענען מיט וועלכע עס איז פעל־קער־אונטערשיידען. מאַרקס איז כל ימיו געווען אַן אינטער־נאַציאָנאַליסט, וואָס האָט איינגעזעהן, אַז יעדער פאָלק וויל

פיהרען אַן אייגענעם קולטורעלען לעבען אויף זיין אייגענעם שטיי־גער און אַז ער האָט גאַנץ געוויס אַ רעכט דערצו; אָבער אויך מאַרקס האָט אין דערזעלביגער צייט פערלאַנגט, עס זאָל אָבגע־שאַפט ווערען יעדע הערשאַפט פון איין פאָלק איבער דעם אַנדערן, און אַז אַלע פעלקער זאָלען סאָלידאַריש לעבען ווי ברידער אין דער איין־איינציגער משפחה פון דער מענשהייט.

עס איז ניט מיין היינטיגע אויפגאַבע קריטיש אָבצושטעלען זיך אויף די געדאַנקען פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס און אויספאָרשען, אויף וויפיעל זיי זענען גערעכט אין זייער ראַדיקאַ־לער קריטיק פון אַלע יענע יסודות, אויף וועלכע עס רוהט דאָס מאָדערנע לעבען. איך וויל נאָר בעמערקען, אַז איך בין ניט אין גאַנצען איינשטימיג מיט זיי, דער עיקר אין די פראַגען פון איי־גענטהום, פאַמיליע און געזעץ. מיר דוכט, אַז דאָ וועט דער ראַ־דיקאַלער געדאַנק פון דעם צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט מוזען אריינברענגען גאַנץ וויכטיגע קאָררעקטורען, אויף דעם זעלביגען שטייגער, אויף וועלכען קאַרל מאַרקס האָט, נאָך מיין מיינונג, אויסגעבעסערט דעם קאָסמאָפּאָליטיזם, דורך דעם, וואָס ער האָט איהם פערוואַנדעלט אין דעם אינטערנאַציאָנאַליזם. דער אינטער־נאַציאָנאַליזם „שאַפט ניט אָב" קיין פעלקער, ווי דאָס וויל דער קאָסמאָפּאָליטיזם; ער וויל זיי פערברידערן. עס קאָן זיין, אַז אויך אייגענטהום, פאַמיליע און געזעץ, אָדער שטאַאַט, קאָנען מיט דעם זעלביגען רעכט פערוואַנדעלט ווערען אין אַנדערע העכערע פּרינציפּען, וואָס פערטיליגען אבער ניט דעם עצם פון זייער זיין. אָבער, ווי געזאָגט, עס איז ניט איצטער די צייט צו פערנעהמען זיך מיט דער קריטיק פון דעם אַלטען ראַדיקאַלען געדאַנק. מיין אויפגאַבע איז געוועזן צו בעווייזען אייך, אין וואָס עס איז בע־שטאַנען דער ראַדיקאַלער יושר פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט און ווי אַזוי ער האָט זיך אויסגעדריקט אין די געדאַנקען פון זיינע דריי בעסטע פערטרעטער.

דער פערגלייך צווישען די דריי דענקער איז אַזוי אינטערעסאַנט און אַזוי בעלעהרענד, אַז איך וועל מיר נעהמען די פרייהייט אָנצו־ריהרען נאָך אייניגע פונקטען, ווען אפילו איך ווייס גאַנץ גוט, אַז מען קאָן סאַי ווי סאַי ניט אויסשעפּען דעם גאַנצען ענין.

מיר זענען בעקאַנט געוואָרען מיט דעם וויכטיגסטען פּונקט „וועגען דאָס העכסטע גוט פאַר דעם מענשען", אין וועלכען זיי אַלע דריי געהען זיך פאַנאַנדער. מיר האָבען אויך אָנגעפיהרט אַ סך זעהר וויכטיגע פּונקטען, אין וועלכע זיי געהען זיך אַלע דריי צונויף. איך וויל דאָ איצטער אָנריהרען פון אויבען־אויף איינִיגע טעאָרעטישע פראַגען, אין וועלכע צוויי פון אונזערע דענקער קעמפּפען האַנד אין האַנד אַנטקעגען דעם דריטען: טאָלסטאָי און ניעטצשע האַנד אין האַנד אַנטקעגען מאַרקס'ען; ניעטצשע און מאַרקס געדאַנקליך פערבונדען אַנטקעגען טאָלסטאָי; מאַרקס און טאָלסטאָי סאָלידאַריש אַנטקעגען ניעטצשע.

טאָלסטאָי און ניעטצשע זענעןביידע מ י ס ט י ק ע ר. ביידע גלויבען אין „מבשרי אחזה אלוה": דורך מיין לייב דערקען איך די גאָטהייט. אין זיין אייגענער נשמה געפינט טאָלסטאָי די ליעבע צו דער מענשהייט און אין זיין געדאַנק ווערט די ליעבע פערוואַנדעלט אין אַ ניצוץ, אַ פונק פון דעם געטליכען שכל, וואָס הערשט אין דער גאַנצער וועלט און וואָס ברענגט זיך אַליין ארויס אין ליעבע און ליידען, אין דער פרייד פון מסירת נפש. ניעטצשע געפינט אין זיין אייגענער נשמה אַ שטרעבען צו הויכע אונענדליכע הימלען, אַ ליידענשאַפטליכען האַס צו אַלץ וואָס איז געמיין, וואַכעדיג, שלעפעריג און פערטהאָן אין דער זוהמא פון דעם טאָגטעגליכען זיין. און אויפ'ן שטעל ווערט פאַר איהם זיין נשמה, זיין „זעלבסט", אַן אויסגוס פון יענער וועלט־קראַפט, וואָס בעהערשט די גאַנצע וועלט־ענטוויקלונג, דאָס שטרעבען פון דער נאַטור צו אַלץ העכערע, רייִנערע און מעכטיגערע פאָרמען פון לעבען, וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבען דעם „ווילען צו מאַכט". קאַרל מאַרקס איז פריי פון דעם דאָזיגען נאַטור־פילאָסאָפישען מיסטיציזם. אַ מאַטעריאַליסט פון גאָר־גאָר דער אַלטער שוהל, גלויבט ער אין דער טויטקייט פון דער נאַטור. זי האָט ניט קיין „נשמות", קיין שכל'ס און קיין ווילענס, און עס איז ניטאָ אויף איהר קיין גייסטיגער אויבערהאַרר. אַלע גייסטיגע ערשיינונגען זיינען אין מאַרקס' אויגען ניט מעהר ווי אַ צ ו ש ט אַ נ ד אין דער אייביגער טויטער מאַטעריע און געפינען זיך נאָר אין לעבעדיגע מאַרך און נערוועו. מיט דעם טויט פון דעם אָרגאַניזם, צו וועלכען עס האָבען געהערט דער

מאַרך און די נערווען, צורינגען אויף יענע נשמות, שכל'ס און ווילענס און פערשווינדען אויף אייביג.

אין די מאָראַלישע פראַגען, אין דעם גרויסען פּראָבלעם וועגען דאָס העכסטע גוט, זענען טאָלסטאָי און ניעטצשע — ר א צ י אָ־נ א ל י ס ט ע ן, וואָס פערלאָזען זיך אויף דעם אייגענעם שכל און גלויבען אין זיין מאַכט ארויסצוברענגען דעם „אבסאָלוטען" אמת. און ווי זאָל מען ניט גלויבען אין איהם? ער איז דאָך אַ „חלק אלוה ממעל", אַ טייל פון דער גייסטיגער וועלט־סובסטאַנץ גופא. זאָל ער אין דעם מענשען ניט וויסען, וואָס ער וויל און טהוט אין דער נאַטור? עס איז דעריבער קלאָהר אָהן אַ סום ספק, אַז גאָט ו ו י ל די ליעבע צו דער מענשהייט, וויל די מסירת נפש צוליעב איהר און אַז דאָס איז דאָס העכסטע גוט, — זאָגט טאָלסטאָי. עס איז דעריבער קלאָהר אָהן אַ שום ספק, אַז די גאָטהייט, אָדער די וועלט־סובסטאַנץ, האָט אין דער אדמה די גאַנצע מענשהייט, ווייל זי טראַכט שוין איצט וועגען אַן „איבער־מענשהייט", — זאָגט ניעטצשע. — מאַרקס איז אין דער מאָראַל־פּילאָסאָפיע, ווי אין אַלע פראַגען, וואָס האָבען צו טהאָן מיט מענשליכע אָבשעצונגען און מענשליכע הסכמות, ניט קיין ראַציאָנאַליסט, נאָר אַ ר ע ל אַ־ט י ו ו י ס ט. ניטאָ פאַר מאַרקס'ען קיין אבסאָלוטע אמת'ן אויף דעם פעלד פון מאָראַל. לויט די אומשטענדען בייטען זיי זיך ביי דעם מענשען. דער „גייסט" פון דער געזעלשאַפט, איהר בעוואוסט־זיין, שפּיעגעלט נאָר אָב די „מאַטעריע" פון דער געזעלשאַפט, איהר עקאָנאָמישען „זיין".

טאָלסטאָי און ניעטצשע זיינען געווען אַ נ אַ ר כ י ס ט ע ן אין דעם זין, וואָס פאַר זיי איז דער איינצעל־מענש, דער אינדיווי־דואום, געווען דער צענטער פון דעם זיין. איהם האָבען זיי אין אויג, צו איהם ווענדען זיי זיך מיט זייער פּרעדיגט, אויף איהם בויען זיי זייערע האָפענונגען. — מאַרקס איז אַ סאָציאַליסט. דער איינצעלנער איז פאַר איהם ניט מעהר, ווי אַ ט י י ל, אַ צ ע ל פון דעם געזעלשאַפטליכען אָרגאַניזם. אין דעם לעבען פון דער ג ע ז ע ל ש אַ פ ט פערטיעפט זיך מאַרקס, איהרע געזעצען פאָרשט ער אויס, אין איהר ענטוויקלונג איז ער פעראינטערעסירט, און זיי־נע האָפענונגען בויט ער אויף א י ה ר ע אינוועניגסטע פּראָצעסען.

אָבער אין איינינגע פּונקטען פערלאָזט ניעטצשע טאָלסטאָי'ען און פעראייניגט זיך מיט זיין פריהערדיגען געגנער, מאַרקס, צו בעקעמפּפען דעם פריהערדיגען חבר. איך שמועס שוין ניט וועגען דעם, וואָס זיי ביידע, ניעטצשע און מאַרקס, מוזען אָננעהמען אַ „פּולען מויל געלעכטער", ווי דער העברעער וואָלט געזאָגט, ווי נאָר טאָלסטאָי הויבט אָן רעדען צו זיי וועגען קריסטליכע ליעבע און קריסטליכע גערעכטיגקייט. האָט ווען עס איז וואו עס איז די דאָזיגע „ליעבע" און „גערעכטיגקייט", אפילו ווען זי האָט געוואָלט זיין ערנסט, געקאָנט אַ קאַץ אָן עק פערבינדען?! איך רעד אויך ניט דערפון, וואָס ניעטצשע און מאַרקס קאָנען בשום אופן ניט צושטי־מען צו טאָלסטאָי אין זיין גלויבען אין דעם „פרייען ווילען", אין זיין בעטראַכטען דעם מענשען ווי אַ זעלבסטשטענדיגע בריאה, וואָס קאָן צו יעדער צייט — ער דאַרף נאָר וועלען! — בעהערשען און רעגעלן זיין לעבען פון זיך אליין, — ניעטצשע און מאַרקס האָבען צו שטאַרק געגלויבט אין דער אייזערנער מאַכט פון דער נאַטיר־ליכער ענטוויקעלונג, זיי זאָלען קאָנען צולאָזען אזא'ן אויסנאַהם פון דעם כלל פאַר דעם מענשען. איך האָב דאָ אין זין, אַן אַנדער פּונקט, נאָך אַ וויכטיגערען, אין וועלכען ניעטצשע און מאַרקס געהען אין איינעם להיפּך צו טאָלסטאָי. דאָס איז די פראַגע וועגען גליק־זעליגקייט, דעם צענטראַל־פּונקט, ארום וועלכען עס דרעהען זיך אַלע געדאַנקען טאָלסטאָי'ס.

טאָלסטאָי גלויבט אין גליקזעליגקייט, אין דער מעגליכקייט פון גליק און פרייד פאַר דעם מענשען און ער זוכט אויסצוגעפינען, ווען און אונטער וועלכע אומשטענדען דאָס איז מעגליך פאַר איהם. ניעטצשע לייקענט לגמרי די מעגליכקייט און די וווינשבאַר־קייט פון גליק פאַר דעם מענשען. ער מיינט אז די גאַנצע מעשה פון „גליק" איז אָן אויסגעטראַכטע און אַ נאַרישע. דאָס האָט זי דער פּרא אדם, דער „פיליסטער", אויסגעטראַכט און האָט דערביי, זאָגט ער, געפּינטעלט מיט די אויגען...

צו וועמען פון זיי וואָלט צוגעשטאַנען מאַרקס? אַ סך מיינען — און ניעטצשע אליין וואָלט געזאָגט: „גאַנץ געוויס צו טאָל־סטאָי". איז דען מאַרקס ניט קיין סאָציאַליסט? און וויל דען ניט דער סאָציאַליזם „בעגליקען" די מענשהייט? דער דאָזיגער אבער־

גלויבען, אז מאַרקס האָט געוואָלט „בעגליקען" די מענשהייט, איז אזוי ווייט פערשפּרייט, אז מיר האָבען איהם געפונען אפילו ביי אזא חשוב'ען מארקסיסט, ווי דער רוסישער ב ע ל ט אָ ו, וואָס האָט אין דעם נאָמען פון דעם מאַרקסיזם אבסאָלוט דערקלעהרט, אז זיין מאָראַלישער פּרינציפּ איז דער זעלביגער, וואָס הערשט ביי אַלע אוטיליטאַריער, און אז אויך דאָס לעצטע ענדציעל פון דעם סאָציאַליזם דאַרף אריינגעבראכט ווערען אין דעם אוטיליטאַרישען גרונדזאַץ: „דאָס העכסט־מעגליכע גליק פאַר דער גרעסט־מעגליכער צאָהל". דאָס בעווייזט אָבער, ווי ווייניג אפילו זעהר חשוב'ע מאַרקסיסטען זיינען אריינגעדרונגען אין די טיעפעניסען פון זייער אייגענער תורה. מאַרקס האָט ניט געקאָנט האַלטען פון דעם אוטיליטאַרישען גליקזעליגקייטס־פּרינציפּ, — גאָר פּשוט דערפאַר, ווייל גליק איז פאַר איהם א סוביעקטיווע זאַך, וואָס יעדער איינער פערשטעהט עס אויף זיין אייגענעם שטייגער, וואָס איז אפשר קיינמאָל אויף דער וועלט ניט געוועזען און וועט אפשר קיינמאָל אויף דער וועלט ניט זיין. די ענטוויקעלונג פון דער מענשליכער געזעלשאַפט, ווען מען בעטראַכט זי אין דעם ליכט, אין וועלכען מארקס האָט זי אוועקגעשטעלט, שטרעבט ניט צו דעם גליק פון די איינצעלנע, נאָר צו עפּעס אַן אנדער זאַך, — אויב איהר ווילט, — עפּעס א גרעסערע זאַך: צו דער מ אַ כ ט פון דער מענשליכער געזעלשאַפט איבער דער נאַטור דורך די ענטוויקלונג פון איהרע פּראָדוקטיוו־קרעפטע. ד אָ ס איז דער גרונד־געדאַנק פון מאַרקס'ען, דער צענטראַל־פּונקט פון זיין געשיכטס־פילאָסאָפיע. און ווי טיעף האָט מאַרקס געשעצט די גרויסע נצחונות פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעל־שאַפט איבער דער נאַטור, ווען אפילו זיי זיינען פערבונדען מיט אונצעהליגע ליידען פון מיליאָנען; און ווי ערנסט האָט ער גענומען די אונצעהליגע יסורים פון די מיליאָנען, וויסענדיג אז די דאָזיגע יסורים זענען א נויטווענדיגער מאָמענט, א רעוואָלוציאָנערער מאָ־מענט: זיי פיהרען צו א נייער געזעלשאַפטליכער פאָרם, וואָס וועט נאָך שטאַרקער מאַכען די מאַכט פון דער געזעלשאַפט איבער דער נאַטור... אויב איהר ווילט שטעקט דאָ א שטיק „סאָציאַלער ניע־טצשעאניזם" אין דעם דאָזיגען געדאַנק, — די פּאָעזיע און דער פּאַפאָס פון „וועלען צו מאַכט!", — און מיט וואָס פאַר א פּעראַכ־

טונג האָט געקוקט קאַרל מאַרקס אויף דער אוטיליטאַרישער טעאָ־ריע פון דעם „העכסט־מעגליכען גליק" און אויף איהר גייסטיגען פאָטער, דעם ענגלענדער ב ע נ ט ה א ם. „וואָלט איך געהאַט דעם קוראַזש פון מיין פריינד היינריך היינע", זאָגט ער ערגעץ־וואו אינ'ם „קאַפּיטאַל", „וואָלט איך איהם אָנרופען: אַ גאון אין טפשות"....
ניין, דער גליקזעליגקייטס־אידעאַל איז פאַר זיי געוועזען צו קליין, אי פאַר ניעטצשע'ן, אי פאַר מאַרקס'ען.

דערפאַר זיינען דאָ איייניגע פונקטען, וואו מאַרקס און טאָל־סטאָי געהען זיך צונויף אין זייער געמיינזאַמען קאַמפּף אַנטקעגען ניעטצשע'ן. איך וועל דאָ ברענגען נאָר איינעם, וואָס איז אָבער זעהר וויכטיג פאַר זייער ביידענס כאַראַקטעריסטיק. ביידע,סאַי מאַרקס, סאַי טאָלסטאָי, קאָנען אויף ניעטצשע'ס „אויבער־מענשען" ניט קוקען אַנדערס, ווי אויף אַ וויסטע פאַנטאַזיע, אויסגעטראַכט פון אַ קראַנקען מוח. אַן „אויבער־מענש", וואָס רייסט זיך אין גאַנצען אָב פון די מאַסען, וואָס שטעלט זיך אַוועק ווי אַ היפּך צו זיי, וואָס וויל אפילו גאָר ניט ווירקען אויף זיי און אויפהויבען זיי צו זיך, איז פּשוט אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, וועמעס בעשטרעבונגען עס זיינען לכתחילה פער'משפּט צו פערזינקען אין תהו־ובהו. די מענשליכע געשיכטע און די מענשליכע ענטוויקעלונג ווערט געמאַכט ניט פון די „העלדען", נאָר פון די גרויסע מאַסען. וואָס פאַר אַ געזעצען עס זאָלען ניט שטעהן הינטער די מאַסען, ווי מען זאָל ניט קוקען אויף יענער מאַכט, וואָס טרייבט זיי אַלץ פאָראויס און פאָראויס, אָבער אין ז י י און נאָר אין זיי ווערט פערווירקליכט דער מענשליכער פּראָגרעס. זיי זענען די אמת'ע טרעגער פון דער מענשליכער געשיכטע. ז י י ע ר שכל און ז י י ע ר יושר ווערט דורכגע־פיהרט אין לעבען. די גלענצענדע מעשים פון דעם „העלד", וואָס ווערען אַזוי אָפט בעזונגען פון דעם היסטאָריקער, זענען, ווען מען קוקט זיך צו נעהנטער צו זיי, ניט קיין פּראָדוקט פון „זיין" ווילען און „זיין" שכל, נאָר פון יענער העכערער מאַכט, וואָס בעהערשט דאָס מענשליכע לעבען און וואָס טרעט בולט אַרויס אין די בעווע־גונגען פון די מאַסען. דער „העלד", וואָס איז פאַר ניעטצשע'ן דער צ י ע ל פון דער געשיכטע, איז ניט קיין זעלבסט־ציעל, נאָר אין בעסטען פאַל — ניט מעהר ווי אַ געצייג אין איהרע הענד. ער

פיהרט ניט, ער ווערט געשטופּט. דאָס איז דער הויפּט „אני־מאמין“ פון מארקס'עס געשיכטס־פילאָסאָפיע, דאָס איז אויך דער גרונד־געדאנק פון טאָלסטאָי'ס ראָמאַן „קריעג און פריעדען“...

אָבער — גענוג פערגלייכען. איך האָף, אז די װעניגע פּונקטען, וואָס איך האָב אייך געבראַכט, — א קליינינקער טייל פון דעם, וואָס מען האָט געקאָנט צונויפשטעלען, — גיעבען אייך א מעהר אָדער ווענינער קלאָהרען בילד, ווי אזוי די וויכטיגסטע שטרעמונגען פון דעם נייענצעהנטען יאָהרהונדערט, — די טעאָרעטישע און די פּראַקטישע, — האָבען זיך אָבגעשפּיעגעלט אין די מוחות פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס, וואָס עס האָט זיי צונויפגעפיהרט אין איינעם, און אין וואָס זיי זענען פיינדליך איינער צום אנדערן.

איצטער קאָנען מיר אַוועקשטעלען די שאלה וועגען דעם ו ו ע ר ט ה פון דער גייסטיגער ירושה, וואָס דאָס נייענצעהנטע יאָהרהונדערט לאָזט אונז איבער אין דער פאָרם פון זייערע סיסטעמען, — דעם ווערטה, דער עיקר פאַר יענעם גרונד־פּראָבלעם, וועלכען מיר האָבען די גאַנצע צייט געהאַט פאַר אונזערע אויגען, דעם פּראָבלעם פון דעם „העכסטען גוט“. וואָס דאַרף דער מענש טהאָן? וואָס איז דאָס העכסטע גוט, צו וועלכען ער זאָל שטרעבען? איז דאָס באמת א „מוז“, אז דער „יושר“ זאָל זיך פאַנאַנדערגעהן אין אַזעלכע דריי פיינדליכע ריכטונגען, ווי דער אַבסאָלוטער „אַל־טרואיזם“ פון טאָלסטאָי, דער אַבסאָלוטער עגאָיזם פון ניעטצשע און דער סאָציאַליזם פון קאַרל מארקס? זיינען זיי, די דריי ריכטונגען, ווירקליך פיינדליך איינע צו דער אנדערער?

אָבער איידער איך וועל פּרובירען פערענטפערען די פראַגע, וויל איך אייך דערמאָנען א קלייניגקייט אויס דער געשיכטע פון דעם מאָדערנעם געדאַנק.

נאָך אין דעם סוף פון דעם אַכטצעהנטען יאָהרהונדערט, כמעט גאָר אויפ'ן שוועל פון דעם נייענצעהנטען, האָט איינער א דייטשער געלערנטער פּראָפעסאָר איינגעטיילט אַלע מענשליכע אידעאַלען אין דריי גרויסע גרופּען: די ליעבע צו אמת, די ליעבע צו יושר (צו „גוטס“), די ליעבע צו שעהנקייט, און שוין יענער פּראָפעסאָר האָט

פערשטאַנען, אַז זיי אַלע דריי דאַרפען ווערען פעראייניגט אין איינעם. „דאָס וואהרע, גוטע אונד שעהנע“ — איז געוואָרען אַ פאָרמעל, וועלכע יעדער געבילדעטער איג׳ם אָנהויב פונ׳ם נייענ־צעהנטען יאָהרהונדערט האָט פון מויל ניט אַרויסגעלאָזען און האָט ניט אויפגעהערט איבערצוקייען ביז צו חלשות. שפּעטער אין די ראַדיקאַלע צייטען, — אפשר אַ דאַנק שטירנער׳ן, — האָט מען היבש געמאַכט חוזק פון דער דאָזיגער פאָרמעל, און אויך אין אונ־זערע לעצטע צייטען האָט מען זיך גענוג געוויטצעלט וועגען „דאָס וואהרע, גוטע און שעהנע!“ און קיין חדוש ניט, וואָס יעדער רעוואָ־לוציאָנערער פעריאָד וויטצעלט זיך איבער דער פאָרמעל. אין אַ צייט, ווען פון דעם הערשענדען אמת איז שוין לאַנג געוואָרען אַ הימעל־שרייענדער שקר, און ער, דער שקר, שרייבט זיך נאָך אַלץ אונטער מיט דעם אַלטען נאָמען „אמת“ און ווערט אַ ברעקעל ניט רויט פון דעם דאָזיגען ליגען; אין אַ צייט, ווען די הערשענדע אונ־גערעכטיגקייט געהט מיט אַ שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ, און די פּאָליציי טרייבט פאַנאַנדער דעם עולם און שרייט: „מאַכט אַ וואַרע! דער יושר געהט!“; אין אַ צייט, ווען אַן אַלטע מומיע, ביי וועמען דער מויל איז שוין אפשר פול מיט ווערים, ווערט צוגעפּוצט מיט פודרע און פאַרב און עס ווערט פערלאַנגט, מען זאָל זיך פאַר איהר בוקען, פאַר דער אייביגער שעהנקייט, — אין אַזא צייט, זאָג איך, איז באמת ניט גרינג צו נעהמען אין מויל די פאָרמעל: „דאָס וואהרע, שעהנע אונד גוטע“ און דערביי ניט גערייצט ווערען צו העפטיגע לאַך ספּאַזמען.

אָבער — וואָס קאָן מען זיך העלפען? דער אַלטער דייטשער פּראָפעסאָר פון פילאָסאָפיע איז פאָרט געווען גערעכט. ווי עס זאָל זיך ניט בייטען דער א י נ ה א ל ט פון דעם אמת, דעם יושר, דער שעהנקייט, עס זענען פאָרט דאָ א י י נ י ג ע אמת׳ן, א י י־נ י ג ע גדאַנקען וועגען יושר און גאָר אַ סך פּראָדוקטען פון שעהנקייט, וואָס זענען נאָך עד היום אַזוי יונג און פריש, ווי אין דער צייט ווען זיי האָבען דערבליקט די ליכטיגע שיין פון דער וועלט. און ווי די אַנדערע אמת׳ן, יושר׳ס און שעהנקייטען זאָלען זיך ניט בייטען מיט יעדען דור, — וועלען אַלע אונזערע אידעאַ־לען זיך אַלע מאָל אַליין איינטיילען אין דער אויבען־דערמאָנטער

א י י ב י ג ע ר פּאָרמעל: „דאָס וואהרע, שעהנע אונד גוטע", וואָס מיר ווילען איבערזעצען אין אידיש: „אמת, יושר און חן".

דאָס רוב מענשען יאָגען זיך אָבער ניט מעהר ווי נאָך א י י ן טייל פון דעם פאָרמעל, בעת מיר זאָלען, ווי גאַנצע מענשען, זיך יאָגען נאָך אַלע דריי.

מיר „זאָלען!" אָבער, הפּנים, ניט לייכט איז דאָס דורכצופיהרען אין לעבען. זעלטען ווען אַ דענקער פעראייניגט אין זיין סיסטעם אַלע דריי זייטען פון דעם מענשליכען אידעאַל, מיט גלייכע רעכטען און אין גלייכע פּראָפּאָרציאָנען. צו אָפט ווערט דאָס גלייכגעוויכט פון אַ סיסטעם געשטערט צוליעב איין ש ל י ש פון אונזער איינהייטליכען אידעאַל, בעת די אַנדערע צוויי דריטעל ווערען אין גאַנצען אָדער כמעט אין גאַנצען פערוואָרפען אין אַ ווינקעל.

אויף די דריי דענקער, מיט וועלכע מיר אינטערעסירען זיך היינט, מאַכען ליידער ניט קיין אויסנאַהם פון דעם דאָזיגען, גאָר ניט אַזוי יום־טוב'דיגען פאַל.

עס איז ניט שווער צו טרעפען, אַז ביי מארקס'ען, דעם אָביעקטיווען, וויסענשאַפטליכען פאָרשער, דעם אָנהענגער פון שפּינאָזא'ס „ניט לאַכען, ניט וויינען, נאָר פ ע ר ש ט ע ה ן", ליעגט, נאַטירליך, דער שוואַער־פונקט פון דעם גאַנצען דענקען אין דעם אידעאַל פון אמת. „לאָמיר אויספאָרשען דעם געשיכטליכען ענטוויקעלונגס־גאַנג ווי ער איז; לאָמיר איהם קוקען גלייך אויג אין אויג, דאָס איז די הויפּטזאַך! דער „יושר", די „שעהנקייט" און אַלע אַנדערע אידעאַלאָגיען זענען ניט מעהר ווי שאָטענס פון דעם נאַטירליכען גאַנג און מיט זיי מעג מען זיך וועניגער — אָדער אפשר גאָר ניט אינטערעסירען."

פאַר טאָלסטאָי, ווידער, איז דער צענטער פון זיין נשמה דער „יושר", „דאָס גוטע". אמת און שעהנקייט, וויסענשאַפט און קונסט, האָבען אפשר גאָר קיין ווערטה ניט, אָדער נאָר אויף אַזוי פיעל ווערטה, אויף וויפיעל זיי העלפען דעם יושר, מיינט טאָלסטאָי.

און ניעטצשעס'ס נשמה איז אין גאַנצען איינגעזונקען אין דעם אידעאַל פון ש ע ה נ ק י י ט. זאָל נאָר די אייגענע נשמה זיין שעהן אין איהר מאַכט און דער טיעפקייט פון איהר לעבען און ליידען; זאָל נאָר די שעהנע טראַגיק פון דעם העלד'ס לעבען און

קאַמפּף בענעהמען דאָס אויג, — און אַ כּפּרה דער אמת: „ניכטס איסט וואהר!" אַ כּפּרה דער יושר: „אַללעס איסט ערלאַובט!"

שוין אָט דער פאַקט אַליין, וואָס מאַרקס, טאָלסטאָי און ניעטצשע האָבען זיך אונבעוואוסטערהייד איינגעטיילט אין דער ממשלה פון אמת, יושר און חן, איז שוין, דוכט מיר אַ קלאָהרער בעווייז, אַז זיי האָבען דעם איינהייטליכען מענשליכען אידעאַל פאַנאַנדערגעריסען אויף דרייען און אַז נאָר אין דער פעראייניגונג פון זיי דרייען ליעגט דער ריכטיגער וועג צו דעם „העכסטען גוט". דאָס וועט אונז נאָך קלאָהרער ווערען, ווען מיר וועלען זיך ווענדען צו זייערע אידעאַלען גופא.

איך וועל אויך דאָ אָנהויבען מיט טאָלסטאָי.

טאָלסטאָי'ס געדאַנק, אַז דער עגאָיזם קאָן ניט ברענגען קיין אמת'ן גליק, אַז די זון פון לעבען מוז ווערען פערטונקעלט, ווי נאָר עס בעווייזט זיך איינעם די שוואַרצע אימה פון טויט; אַז נאָר די גרויסע ליעבע צו די מיטמענשען קאָן אונז רעטען פון יענער אימה און מאַכען פערגעסען אונזער אייגענעם ביטערען סוף, — די אַלע געדאַנקען טאָלסטאָי'ס בעטראַכט איך, ווי אַ גרויסע וויסענ־שאַפטליכע ענטדעקונג, וואָס פערדיענט אין דעם לעבען פון דער מענשליכער נשמה צו שפּיעלען כמעט אַזאַ וויכטיגע ראָליע, וואָס ניוטאָן'ס גראַוויטאַציאָנס־געזעץ שפּיעלט אין דער ערקלעה־רונג פון דער נאַטור. ווען מען נעהמט טאָלסטאָי'ס געדאַנקען אריין אין פלייש און בלוט, ווען מען גראָבט אויף די פונקען פון מענשען־ליעבע ביי זיך אין הארצען און בלאָזט זיי פאַנאַנדער צו אַ פלאַם, איז יעמאָלט קאָן מען ניט נאָר מיט'ן מוח איינזעהן, נאָר מיט'ן געפיהל דערפיהלען, אַז מיין לעבען און דער לעבען פון אַלע אַנדערע מענשען איז אין תוך אריין איין־און־דערזעלביגער לעבען און אַז מיין פערשווינדען איז אסור אַזאַ וויכטיגע פּאַסירונג, מען זאָל זי מוזען אַזוי שטאַרק זיך נעהמען צום הארצען. דאָס איז פאַר מיר קלאָהר ווי דער טאָג. אָבער אַרויסדרינגען דערפון, אַז „דעריבער" זאָל איך לעבען נאָר צוליעב דעם אַנדערן און גאָר ניט צוליעב זיך, איז אַ היבשער שפּרונג, וועלכען מען דאַרף נאָך פריהער גוט בעקלעהרען, איידער מען מאַכט איהם.

לאָמיר פּרובען קאָנסעקווענט דורכפיהרען טאָלסטאָי'ס אַל־

טרואיזם אין גערדאַנקען: איך לעב ניט צוליעב מיר, איך לעב צוליעב איך. מיין נשמה איז ניט מעהר ווי אַ שפּיעגעל, וואָס דאַרף אָב־שפּיעגלען אייערע ליידען און פרייד'ען. גוט, לאָז זיין אַזוי! איך וויל מיך דעריבער ווענדען צו איינעם פון איך און רעדען בזה הלשון:

„מיין ליעבער ברודער, דו ווייסט, איך לעב נאָר צוליעב דיר. זאָג, וואָס איז דיין האַרצענס בעגעהר? קיין קרבן וועט פאַר מיר ניט זיין שווער צו דערפילען דיין וואונש. זאָג, אפשר ציעהט דיך צו דער וויסענשאַפט און דו האָסט ניט קיין מיטלען צום שטודי־רען? אפשר ווילסטו ווערען אַ פּראָפעסאָר? זאָג — איך וועל אַלע מיינע כחות אָנווענדען, ווי אַ שקלאַף זיך רייסען אויף דער ארבייט, נאָר דו זאָלסט האָבען וואָס דו דאַרפסט.“

וואָס וועט ער מיר ענטפערען? ער וועט זאָגען:

„מיין ליעבער ברודער, פערגעס ניט, איך בין אויך אַ מענש ווי דו, איך וויל אויך דורכפיהלען דעם העכסטען גליק פון יסורים פאַר דעם אַנדערן. איך — אַ פּראָפעסאָר? לעב איך דען צוליעב זיך? איך לעב דאָך נאָר צוליעב דיר! זאָג: אפשר ווילסטו ווערען דער פּראָפעסאָר, וועל איך אָנשטרענגען מיינע כחות און אויס־געהן טראָפּענווייז פאַר דיין גליק“....

איהר פערשטעהט שוין די לאַגע? מיין לעבען דאַרף, לויט טאָלסטאָי, זיין אָנגעפילט נאָר מיט זיין לעבען. אָבער זיין לעבען איז ניט מעהר ווי אַ ליידיגע כלי, וואָס וואַרט, זי זאָל אָנגעפילט ווערען פון מיין לעבען.

איהר האָט געוויס ווען עס איז געזעהן אין אַ צימער צוויי שפּיעגלען, וואָס הענגען פּונקט איינער אַנטקעגען דעם אַנדערן. דער ערשטער שפּיעגעל שפּיעגעלט אָב דעם צווייטען שפּיעגעל, און דער צווייטער שפּיעגעל שפּיעגעלט אָב דעם ערשטען שפּיעגעל און די אבשפּיעגלונג פון דעם צווייטען שפּיעגעל אין דעם ערשטען שפּיע־געל, וואָס שפּיעגעלט אין זיך אָב די אָבשפּיעגלונג פון דער אָבגע־שפּיעגעלטער אָבשפּיעגלונג, וואָס ווערט אָבגעשפּיעגעלט אין אַ ניי־ער אָבשפּיעגלונג, און אַזוי ווייטער, און אַזוי ווייטער, — צוויי אונ־ענדליכע ציילען פון אָבשפּיעגלונגען, וואָס שפּיעגלען אָב — זייער אַלעמענס וויסטקייט!

כדי איך זאָל קאָנען לעבען צוליעב יענעם׳ס לעבען, דאַרף

יענעמ׳ס לעבען ניט נאָר זיין א ליידיגע אָבשפּיעגלונג פון מיין ליידיגען שפּיעגעל; עס דאַרף פערמעגען עפּעס, וואָס האָט א ווערטה אין זיך גופא, ניט נאָר דעם ווערטה, וואָס ער קאָן עס אין יסורים של אהבה אָפּפערן פאַר מיר, — עפּעס אזוינס, צוליעב וואָס איהם זאָל זיך לוינען צו לעבען פאַר זיך אליין, און ניט צוליעב מיר. ערשט יעמאָלט קאָן מיין נשמה אָבשפּיעגלען יענעמ׳ס ווערטה און ברענגען קרבנות צוליעב איהם. אבער איך בין דאָך — פון מיין זייט — אויך ניט נאָר אן „איך“. דעם צווייטען בין איך א „דו“, צוליעב וועלכען ער זאָל זיך קאָנען מקריב זיין. ממילא מוז אויך אין מיין לעבען זיין אזוינס, וואס האָט א ווערטה ניט נאָר פאַר איהם, נאָר פאַר מיר אליין, עפּעס אזוינס, צוליעב וואָס עס לוינט זיך צו לעבען פאַר זיך און ניט נאָר פאַר דעם אנדערן. דאָס הייסט, עס מוז אין א געוויסער מאָס זיין אן עגאָאיזם, כדי עס זאָל איבערהויפּט קאָנען געמאָלט זיין אן אַלטרואיזם.

דער אלטער, אָבער אייביג לעבענדער פּיכטע האָט אמאָל בעשריעבען, ווי אזוי דער „וועלט־איך“ מוז דורך די אינ־וועניגסטע לאָגיק פון זיין ענטוויקעלונג אוועקשטעלען אין זיך גופא א „ניט־איך“ אנטקעגען דעם אייגענעם „איך“. טאָלסטאָי׳ס מאָ־ראַלישע נשמה פון „ניט־איך“ מוז, געטריבען דורך דיזעלביגע אינ־וועניגסטע לאָגיק, ווידער אוועקשטעלען אין זיך גופא אן „איך“, כדי עס זאָל מעגליך ווערען א לעבען צוליעב דעם „ניט־איך“.

אָבער וואָס פאַר אן ארט „איך“ זאָל דאָס זיין?

אויף דער שאלה גיט אונז אן ענטפער ניעטצשע. דאָס זאָל זיין דיין „זעלבסט“, יענער „דבוק“ אין דיין נשמה, וואָס איז דיר טהייערער פאַר דיין לעבען. צוליעב איהם זאָל יעדער איי־נער לעבען און קעמפּפען, און העלפען אויך די אנדערע — זאָגען מיר איצטער מיט טאָלסטאָי — אין דעם שווערען קאַמפּף צוליעב דעם אייגענעם „זעלבסט“. יע! דאָס איז ניט גאָר קיין גרינגער קאַמפּף, — דער קאַמפּף פאַר דעם אייגענעם „זעלבסט“. איך וועל נעהמען גאָר א פּשוט׳ען ביישפּיעל, וואָס וועט אונז קלאָהר מאַכען דעם ענין.

אין אן אָרעמער צאָהל־רייכער פאַמיליע, אָבער א פרומער און א בכבוד׳ער, מיט גאַנץ אַלטע אנשויאונגען וועגען א חשוב׳ען

לעבען, איז דער עלטערער זוהן, דער איינציגער בעל־מפרנס, פּלוצ־לונג, ניט פאַר קיין אידיש קינד נעדאַכט, געוואָרען אַ פּאָעט. עסען און טרינקען געהט איהם מעהר ניט אין קאָפּ, די ארבייט פאַלט פון די הענד. ער געהט אום און חלומ'ט חלומות און בעזינגט זיי אין ליעדלעך. אַנשטאַט צו געהן אין מארק, דערשמעקען עפּעס אַ פּרנסה, לויפט ער גאַר אין וואַלד, אָדער בעהאַלט זיך אויפ'ן בוידעם מיט זיינע ביכלעך און פּאַפּירלעך. ווייטע ווע לטען ציהען איהם צו זיך, אַוועק וויל ער פון דער היים, וואו איהם איז אַזוי ענג, וואו מען פערשטעהט איהם ניט, וואו מען לאַכט פון איהם אָדער שילט איהם מיט טויטע קללות פאַר זיין „משוגעת". אַט דער יונגער־מאַן האָט ענטדעקט אין זיך אַ „זעלבסט" — און וויפיעל קרבנות מוז ער ברענגען צוליעב איהם! זיין גאַנצע פאַמיליע, אַט די אַלע נאָ־הענטע און טהייערע, וואָס זיינען איהם אַזוי איינגעבאַקען אין הארצען, צוליעב וועלכע ער זאָל, ווי אַ טאָלסטאָיאַנער, לעבען, זיינען געגען איהם. זיין אייגענער „איך" איז געגען איהם. ווייל ווי נאָר ער ווארפט אַוועק זיין „נארישקייט", אַזוי ווארט אויף איהם אַ רייכער שדוך, מיט אַ דיקער, געזונטער כלה, — ממש אַ טיראָלער בהמה, — מיט אַ סך נדן, מיט אַ שמאַלץ־גרוב פון כל־טוב אין דעם מילנער'ס שטוב.... און זיין „איך" פערשטעהט גאַנץ גוט, אַז דאָס אַלץ איז גאָר ניט קיין שלעכטער משא ומתן. אָבער ער פערשטעהט אויך גאַנץ גוט, אַז ווען ער זאָל נאָכגעבען די אינטערעסען פון דעם עגאָיסטישען „איך". אַזוי מוז ער אריינטרעטען אין שטויב זיין אייגענעם „זעלבסט". וואָס זאָל ער טהאָן?

אָי, ווי מען דארף דאָ האָבען אַ שטיק פון ניעטצשע'ס גזלנ'י־שער הארץ, כדי אויסצושטעהן אַלע נסיונות! די „טיראָלער בהמה" מיט דער שמאַלץ־גרוב איז נאָך ווי עס איז. אָבער — די אייגענע און טהייערע? ווי פערלאָזט מען זיי אויף הונגער און נויט? ווי בייט מען אוים זייער צער און דעם אייגענעם צער אויף יסורים און לייד אין דער פרעמד? מען דארף פּשוט זיין אַ גזלן, אַזוינס צו טהאָן.....

„זיי אַ גזלן!" — שרייט ניטצשעאַניש אין הארצען דאָס איי־גענע „זעלבסט". אפּפער ניט נאָר מיט דעם שמאַלץ־גרוב, אָפּפער אויך מיט דעם בעסטען, וואָס דיין נשמה פערמאָגט: דיין ליעבע

און רחמנות צו די אייגענע און טהייערע, — ווייל — און דאָס זאָגען שוין מיר, אַנשטאָט ניעטצשע'ן, — ווייל דו האָסט ניט נאָר פליכטען צו די אַנדערע, דו האָסט פליכטען צו דיין איינענעם „זעלבסט“. די פּאָעזיע איז אַ צווייג פון דער מענשליכער קולטור. און אַלע צווייגען פון דער מענשליכער קולטור זענען געוואַקסען, האָבען זיך אַרויסגעריסען פון אַ ניעדריגערער מדרגה צו אַ העכערער, נאָר דורך דעם „דבוק“, נאָר דורך דער הייליגער „משוגעת“, וואָס איז אַריין איז דעם מענשענס האַרץ און האָט אַריינגעשלונגען אין זיך אַלע געדאַנקען און פעהיגקייטען פון דעם מענשען. די ליידענשאַפט צו די קולטור־גיטער פון דער מענשהייט, — וויסענשאַפט, טעכניק, פּאָעזיע, קונסט, פילאָסאָפיע, אַרבייט לטובת הכלל, — איז אַ מענשליכע ליידענשאַפט און איהרע יסורים, — די „חבלי לידה“ און די ליידען, מיט וועלכע די סביבה איז מזכה דעם געבאָרענעם העלד, — זיינען הייליגע יסורים, וואָס שטעהען אַקוראַט אַזוי הויך ווי די יסורים של אהבה פון טאָלסטאָי. דער מענשליכער פּראָגרעס אין אַלע זיינע צווייגען, די ליידענשאַפט צו די קולטור־גיטער פון דער מענשהייט זענען יענס עפּעס אין דעם לעבען פון דעם מענשען, וואָס פילען עס אָן מיט אַן אינהאַלט און מאַכען ערשט מעגליך די מסירת נפש פאַר דעם אַנדערען. צווישען טאָלסטאָי און ניעטצשע, צווישען דעם „יוצר טוב“ און דעם „יצר הרע“ איז דאָ ניטאָ קיין ברעקעל ווידערשפּרוך. אָהן דער ליעבע צו דעם צווייטען איז די נשמה, ווי אַ כלי אָהן אַ דעק. אומזיסט זוכט איהר זי אָנצופילען מיט „טיראָלער בהמות“ און אפילו מיט פּאָעזיע און קולטור, דאָס אַליץ ווערט פערשלונגען דורך דעם שוואַרצען אַבגרונד, דער „אימת מות“. דער „ואהבת לרעך“ איז די דעק, וואָס מאַכט, אַז אייער נשמה זאָל קאָנען אַריינגעהמען אין זיך אַן אינהאַלט, אַז דער שוואַרצער אַבגרונד זאָל פערשווינדען. אָבער אויב איהר בלייבט שטעהן ביי דעם „ואהבת“, בלייבט דאָס גאַנצע מענשליכע לעבען לעדיג ווי אַ לעדיגע כלי, ווי אַן אונענדליכער צייל פון שפּיעגלען, וואָס שפּיעגלען אָב אַלעמענס וויסטקייט. ערשט ניעטצשע פערענטפערט די פראַגע וועגען דעם אינהאַלט פון דער מענשליכער נשמה, וואָס גיט די מעגליכקייט צו לעבען אי פאַר זיך, אי פאַר דעם אַנדערן.

ווער וועט זיעגען ביי דעם פּאָעטישען יונגען־מאַן, וואָס מיר האָבען גענומען פאַר אַ ביישפּיעל: דער „גזלן" אָדער דער „מלאך" — ניעטצשע אָדער טאָלסטאָי? לאָז זיין, אַז דער „גזלן" האָט גע־זיעגט, און דער יונגער־מאַן האָט זיך אַ לאָז געטהאָן אין די וויטע וועלט... ער איז באמת געוואָרען אַ פּאָעט. אָבער — אַך! אויף אונ־זער זינדיגער ערד איז אַפילו אַ הימעלשער פּאָעט ניט פריי פון מענשליכע בעדערפניסען. אויך אַ פּאָעט דאַרף האָבען וואָס צו עסען, און אַ שיך, און אַ קלייד, ווען ער איז אַפילו פריי פון די הוצאות פאַר'ן באַרביערער. אויף די אַלע נישט־ווערטהיגע קלייניג־קייטען דאַרף מען האָבען געלד, און די בעלי־בתים פונ'ם געלד זיי־נען די קאַפּיטאַליסטען. צו זיי מוז ער טראָגען זיין האַרץ, זיין „זעלבסט", ווי אַ סחורה אויפ'ן מאַרק... נאָך אַ צאַפּעלדיגע, אַ בלוט־טריעפענדע ליעגט זיין האַרץ ביי דעם קרעמער אויף דער שמו־ציגער וואָג און דער קרעמער וועגט זי און בעטאַפּט זי מיט די שמו־ציגע פינגער, און קווינקעלט זיך, און זאָגט:

„אייער האַרץ, ליעבער פריינד, איז נאָך צו פ ר י ש. אויף פרישע הערצער זיינען איצטער נימאָ קיין בעלנים. זי דאַרף זיין אביסעלע צוגעלעגען, אביסעלע, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט אַ ריח... און אפשר טאַקע מיט אַ שטאַרקען. די, וואָס שוין גאָר גאָר צופוילט, ווערען ממש צוצוקערט. לאָזט זי דערווייליע, יונגער־מאַן, ביי מיר, זי וועט שוין דאָ בעקומען דעם נויטיגען גערוך"...

וואָס זאָל דער יונגער־מאַן טהאָן? אנטקעגען דער מאַכט פון דעם קאַפּיטאַליזם העלפט שוין ניעטצשע'ס „גזלנות" אויך ניט. אַן אַנדער „גזלנות" דאַרף זיך פאַנאַנדערברענען אין אונזער ברוסט: די ר ע וואָ ל וציאָ נ ע ר ע „ג ז ל נ ו ת" פון אונזער דריטען דענקער, פון קאַרל מאַרקס!

וואָס איז די פּעולה פון אַלע אונזערע מאָראַלישע פּרעדיגטען, פון אַלע ריכטיגע וועגען צו דעם מענשליכען „העכסטען גוט", אַז די גרויסע מאַסען זענען נאָך דאָס רוב בבחינת אָקסען און פיה, וואָס נויטיגען זיך ניט און בענקען ניט נ אָ ך אַ מ ע נ ש ל י כ ע ן לעבען, אין זיי. די גרויסע מאַסען, די אַרבייטער, די בעלי־בתים, זענען די אמת'ע הערשער איבער דעם מענשליכען גורל! וואָלט דער מענשליכער אידעאַל זיך אָבשטעלען ביי טאָלסטאָי און ניעטצשע,

וואָלט ער געמוזט בלייבן שטעהן ביי אַ וואַנד: ביי דעם טעמפּען פערשטאַנד און דעם פערגליוווערטען ווילען פון די מאַסען, — די בעלי־בתים, וואָס בעהערשען דאָס לעבען.

צום גליק איז אויף די בעלי־בתים דאָ נאָך אַ גרעסערער בעל־הבית, — די געזעלשאַפטליכע פאָרמען פון דעם לעבען, און אויף יענע געזעלשאַפטליכע פאָרמען איז דאָ נאָך אַן אויבערהאַר: דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַלער פּראָגרעס, וואָס זאָל איבערבייטען די אַלטע געזעלשאַפטליכע לעבענס־פאָרמען און צושלאָגען די טעמפּקייט און פערגליווערטקייט פון דעם איצטיגען מענשען. אָט צו דעם רעוואָלוציאָנערען אויבער־האַרר רופט אונז מאַרקס, — צוליעב איהם זאָלען מיר לעבען, זיין אַרבייט זאָלען מיר פריידיג טהאָן.

און ווען זיין אַרבייט וועט געטהאָן ווערען, — ווען די דאגת היונה וועט אַראָב פון דעם איינצעלנעם און וועט פערענטפערט ווערען דורך דעם האַרמאָנישען צונויפווירקען פון דעם גאַנצען כלל, — ערשט יעמאָלט וועט דעם מענשענס נשמה ווערען מסוגל אין גאַנצען אַריינצונעהמען די העכסטע מענשליכע אידעאַלען. דער פּאָעט וועט יעמאָלט ניט דאַרפען לאָזען זיין האַרץ אין קראַם, „ביז זי וועט קריגען דעם ריכטיגען ריח"; און יעדער איינער וועט קאָנען פריי לעבען צוליעב זיין אייגענעם „זעלבסט" און — אין ליעבע צו די מיט־מענשען — פריידיג העלפען יעדען איינעם אין זיין שטרעבען צו דעם „העכסטען גוט".

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס זיינען, דעריבער, אין תוך אַריין ניט קיין הפכים. די „ירושה", וואָס זיי לאָזען אונז איבער, איז אין איינהייטליכער יושר, אויסגעאַרבייט פון די בעסטע דענקער פון דעם נייצעהנטען יאָהרהונדערט און צונויפגעפּרעסט אין זייערע דריי סיסטעמען, וואָס זענען אויף דעם ערשטען בליק אזוי פערשיידען איינס פון דעם אַנדערן.

דער צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט נעהמט איבער די ירושה און דעם יושר אין זייער איינהייטליכקייט און גאַנצקייט. שוין הויבט איצטער אָן צו קלינגען אַ נאָמען, וואָס וועט אפשר ווערען אקוראַט אזוי פּאָפּולער אין די יונגע יאָהרען פון אונזער יאָהרהונדערט, ווי די נעמען פון די דריי איז געוואָרען פּאָפּולער אין די לעצטע יאָהרען פון דעם פאָריגען. איך האָב דאָ אין זינען מ אָ ר י ס

מ ע ט ע ר ל י נ ק. שוין מעטערלינק, ווי נאָך אנדערע דענקער פון זיין דור, האָבען געטהאָן דאָס, וואָס דער צוואַנציגסטער יאָהרהונ־דערט האָט געדאַרפט טהאָן מיט דער גייסטיגער ירושה פון דעם נייענצעהנטען : זיי האָבען אין זייער מאָראַלישער וועלטאַנשויאונג פעראייניגט דעם „יושר" פון טאָלסטאָי „א ו ן" דעם יושר פון ניעטצשע „א ו ן" דעם יושר פון קאַרל מאַרקס.

וועגן לעאָניד אַנדרעיעוו'ס „אַנאַטעמאַ"

וועגען לעאניד אנדרעיעוו'ס „אנאטעמא"

חברים און פריינד!

איידער איך וועל איבערגעהן צו מיין אייגענטליכער טהעמע, ערלויבט מיר צו מאכען א פּאָר קליינע הקדמות.

קודם כל וויל איך זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען אנדרעיעוו'ס שאַפען בכלל.

א סך מענשען מיינען נאָך עד היום, אז דער גלאַנץ און די גרויס פון דער רוסישער ליטעראטור האָט זיך געענדיגט מיט די קאָריפעען פון דער רוסישער בעלעטריסטיק: די טורגעניעווס, דאָסטאָיעווסקיס, טאָלסטאָיס; אז נאָך זייער טויט האָט דער רוסי־שער גייסט שוין ניט ארויסגעבראכט קיין איין גאון, וואָס זאָל זיך קאָנען מעסטען מיט יענע „גדולים". אויף די צעהנדליגער נייע טאַלאנטען, וואָס האָבען ארויסגעשפּראָצט אין דעם משך פון די אכציגער און ניינציגער יאָהרען און וואָס הערען ניט אויף צו בע־וויזען זיך ביז אויף דעם היינטיגען טאָג, האָט מען געקוקט ווי אויף קליין־געוויקס, וואָס בעדעקט דעם באָדען, אויף וועלכען עס שטעהען יענע ריעזען, — א קליין־געוויקס, וואָס ווערט אין גאַנ־צען בעהאַלטען אין דעם שאָטען פון די גרויסע.

דאָס איז א געוואַלטיגער טעות, און דער טעות האָט זיך גע־נומען דערפון, וואָס קיינער פון דעם יונגוואַרג איז ניט ארויס־געטרעטען גלייך פון דעם ערשטען מאָל מיט אזעלכע ווערק, וואָס זאָלען זיין אבסאָלוט ניי און זאָלען איבערלאָזען אזא שטארקען רושם, ווי דאָס האָבען געטהאָן דאָסטאָיעווסקי'ס „אָרעמע מענ־שען", טורגעניעוו'ס „כתבים פון א יעגער", טאָלסטאָי'ס „קינד־הייט און אינגעלשע יאָהרען". דאָס „יונגוואַרג" איז געקומען מיט שעהנינקע קלייניגקייטען, מיט סמנים פון אמת'ען טאַלאנט, אָבער

אין זייער שאַפען איז נאָך געווען ניכר די השפעה פון די גדולים, פון וועמעס מאַכט זיי האָבען זיך ניט געקאָנט בעפרייען. אין בעס־טען פאַל האָט מען בעמערקט אין זיי טאַלאַנטען פון דרוזעלביגער אַרט וואָס ביי די גרויסע, נאָר פון אַ סך אַ שוואַכערען גראַד. אָבער אין דער צייט, וואָס מיר האָבען אַלץ ניט געקאָנט אָבררייסען אונזער אויג פון די הויכע, שלאַנקע, פיעל־צווייגיגע בוימער, איז זיך דאָס „קליינוואַרג" געוואַקסען אויף זיין אייגענעם שטייגער און איינצעלנע פון איהם זיינען געוואָרען אַלץ העכער און דיקער און צווייגיגער. ביז דער דור, וואָס איז גייסטיג אויפגעוואַקסען מיט זיי אין איינעם, האָט פלוצלונג בעמערקט, אַז זיי זענען שוין „מיט לייטען גלייך" און אַז זיי דאַרפען ביי זיך בשום אופן ניט אַראָבפאַלען פאַר די בעוואונדערטע גאונים.

דאָס איז געוואָרען קלאָהר קודם כל וועגען טשעכאָוו'ן, וואָס די קריטיק האָט אין דער ערשטער צייט גאָר ניט פערשטאַנען „מיט וואָס מען עסט איהם", דערנאָך איז גאָרקי דערהויבען גע־וואָרען צו דער מדרגה פון אַ גאון. אמת, איצטער געהט אָן אַ היבשע פלוגתא צווישען די תנאים פון דער קריטיק מכח גאָרקי'ן. אַ טייל וויל האָבען, אַז זיין גרויס און בעריהמטקייט האָט ער צו פערדאַנקען ניט דעם אייגענעם טאַלאַנט, וואָס איז בעצם פון אַ גאַנץ מיטעלען וואוקס, נאָר דעם רעוואָליוציאָנערען גייסט, וואָס האָט גראַד איהם אויסגעקליעבען פאַר זיין נביא און האָט איהם אַרויסגעשטופט אין פראָנט. אויס רעוואָליוציע — אויס גאָרקי! — מיינען איצטער זיינע פערקלענערער. פון דער אַנדערער זייט ווייזען אַנדערע אויף די א י ב י ג ע געשטאַלטען און לע־בענס־בילדער, וועלכע ער האָט געשאַפען, און קאַווירען איהם אַ בכבוד'ען פלאַץ אין דעם פאַנטעאָן פון דער רוסישער ליטעראַטור גלייך לעבען טורגעניעוו, דאָסטאָיעווסקי, טאָלסטאָי און טשעכאָוו.

און עס מעהרען זיך איצטער שטימען, וואָס זאָגען מיט רעכט, אַז אויב גאָרקי'ן קומט אַזאַ בכבוד'ער פלאַץ, איז שוין אַנדרעיעוו'ן אודאי און אודאי.

איך קאָן דאָ מיך ניט אריינלאָזען אין דעם סכסוך פון דער רוסישער קריטיק. דאָס וואָלט אונז פערוויקעלט אין אַ נעץ פון ריין ליטעראַרישע אַנאַליזען. איך וויל מיך דאָ בענוגענען מיט אַ

פּאָר בעמערקונגען, וואָס האָבען, פערשטעהט זיך, ניט די פּרע־טענזיע אויסצודריקען דעם אַבסאָלוטען אמת. זיי זענען ניט מעהר, ווי מיין פּערזענליכע מיינונג וועגען דעם ליטעראַרישען ווערטה פון די דריי גרויסע „יונגע“: טשעכאָוו, גאָרקי און אַנדרעיעוו, ווען מען פערגלייכט זיי מיט די קאָריפּעען.

אויב איך האָב ניט קיין טעות, האָט נאָר טשעכאָוו׳ס נאָמען באמת אַ רעכט דערמאָהנט צו ווערען „בנשימא אחת“, אין איין אָטהעם, מיט די נעמען פון טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי און טור־געניעוו, — אָבער ניט גאָרקי׳ס. ניט גאָרקי׳ס דערפאַר, ווייל ער איז צו פאַרבענרייך, צו זוניג. דאָס קלינגט אַ ביסעל ווי דער חסרון, וואָס „די כלה איז צו שעהן“. מען דאַרף אָבער ניט פער־געסען, אַז ווען „די כלה איז צו שעהן“ — קאָן עס אפשר זעלטען־ווען שאַדען צו אַ שדוך, אָבער דאָס קאָן אָפּטמאָל גאַנץ געוויס ווערען אַ בעדייטענדער חסרון אין דער קונסט. די כלה, וואָס איך מיין דאָ, איז דאָס לעבען און די איינדרוקען פון לעבען, מיט וועלכע דער קינסטלער איז פול און וועלכע ער רופט אין אונז ארויס. גאָרקי האָט געוויס אַ חוש אויף פאַר די טונקעלע זייטען פון דעם מענשליכען לעבען און איז בעקאַנט אויך מיט אַ סך פינ־סטערע אָבגרונדען אין דעם מענשען׳ס ברוסט. אָבער זיין נשמה ווערט מעהר צוגעצויגען צו די ליכטיגערע, צו די זונען־מענשען, וואָס פערקערפּערן אין זיך, יעדערער פּיצלעכווייז, — דעם אידעאַל פון זיין הארצען. און גראָד דאָ, אין דער שילדערונג פון זיינע ליעבלינגס־פיגורען, אין וועלכע גאָרקי האָט אויסגעשפּרייט זיין טאַלאַנט אין זיין גאַנצער גרויס, איז לייכט צו בעמערקען זיין שוואַכקייט: ער איז צו סוביעקטיוו, זיינע פליגלען קאָנען איהם ניט אויפהויבען העכער, איידער דאָס לעבען און די איהם ליעבע מענשען, וועלכע ער מאָלט. איהר בעמערקט, ווי ער קוועלט פון זיי אָן, איהר פיהלט, אַז ער איז ניט נאָר זייער מאָלער, נאָר אויך זייער אַדוואָקאַט. ווי ווייט גאָרקי זאָל ניט אָבשטעהן פון יענער אַלטער, שוין לאַנג פערשימעלטער קונסט, וואָס האָט ארויסגע־פיהרט „העלדען“, כדי מען זאָל זיך אראָבנעהמען אַ מוסטער פון זיי, — אין איהם איז דאָך געבליעבען אינוועניג אַ שטיק העל־דען־דיכטער, און זיינע גרעסערע ווערק זענען ניט פריי פון

העלדען־ראָמאַנטיק, — אַ זאַך וואָס איהר וועט קיינמאָל ניט גע־פינען ניט ביי דאָסטאָיעווסקי׳ן, ניט ביי טורגעניעוו׳ן און טאָל־סטאָי, אַ פּשיטא שוין ניט ביי טשעכאָוו׳ן. ביי זיי, ביי אַלעמען זענען געווים דאָ פיגורען און לעבענס־מאָמענטען, וואָס זענען זיי טהייערער, איידער אַנדערע, און דעריבער מאָלען זיי זיי אויס מיט גרעסערער ליעבשאַפט און וואַרעמקייט. אָבער אפילו די שעהנ־סטע געשטאַלטען און די פּרעכטיגסטע לעבענס־מאָמענטען ווערען געשילדערט מיט אַלע זייערע פעהלערען, מיט אַלע חסרונות און קליינליכקייטען, אַקוראַט אַזוי, ווי דאָס קומט פאָר אין דעם ווירק־ליכען לעבען.

אין דערינען דריקט זיך אויס יענער וויכטיגער כאַראַקטער־שטריך, וואָס מאַכט די גרויסע רוסישע קינסטלער צו אַ גאַנץ בע־זונדער ערשיינונג אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס האָט צו זיך ערגעץ קיין גלייכען ניט. אין יעדען פון זיי לעבט אונבעוואוסט אַ בענקשאַפט נאָך פאָלקאָמענהייט, נאָך אַבסאָלוטער שעהנקייט און האַרמאָניע, און אין דערזעלביגער צייט האָבען זיי אַ שאַרף און ניכטער אויג, וואָס לאָזט זיך פון קיין זאַך ניט פערבלענדען, וואָס זעהט יעדען שפּרינקעלע אויף דער קלאָרסטער און ריינסטער זאַך. דער רעזולטאַט פון די צוויי עלעמענטען, דעם אידעאַל, וואָס לעבט אין האַרצען, און דער ווירקליכקייט, וואָס שטעהט פאַר די אויגען, איז אַלעמאָל ביי זיי אַ געוויסער ציכטיגער, עניוות׳דיגער אומעט, וואָס ליעגט אין אַ גרעסערער אדער קלענערער מאָס אויף דעם גרונד פון זייער נשמה. אין יעדען שטריך, וואָס זיי מאָלען, אין יעדען פיהר מיט׳ן פּענזיל זייערען פיהלט איהר, אַז מען גיט אייך איבער ניט נאָר דעם אינ־האַלט פון מענש און לעבען, נאָר אויך זייער גרעניץ, זייער מהלך פון דעם אונענדליכען אידעאַל. דער אידעאַל ווערט, פערשטעהט זיך, ניט געשילדערט אין ווערטער, אפילו ניט אָנגע־טייט מיט אַ „ודי לחכימא“, אָבער איהר שפּירט איהם אין יענעם לייכטען, דורכזיכטיגען נעפּעל פון בענקשאַפט, וואָס טראָגט זיך אַרום יעדען ווערק פון די גרויסע רוסישע קינסטלער. אין דערינען ליעגט זייער צויבערקראַפט אויף דער נשמה פון יעדען מענשען. אין דעם פּרט פון ציכטיגער, עניוות׳דיגער טרויעריגקייט, וואָס לאָזט

אונז אַריינבליקען אין דעם תוך פון מענש און לעבען און אין דער זעלביגער צייט מאַכט אונז אונבעוואוסט פיהלען זייער מהלך פון דעם אידעאַל, שטעהט טשעכאָוו אפשר נאָך העכער, איידער זיינע פאָרגעהער. אָבער איהר וועט קיין שמץ דערפון ניט געפינען אין גאָרקי׳ס שאַפען.

נו, און אַנדרעיעוו? — עס איז ניט לייכט פאַרטיג צו ווע־רען מיט דעם ענטפער ווענגן איהם.

די צרה מיט אַנדרעיעוו׳ן איז, וואָס מיר האָבען ניט איין אַנדרעיעוו׳ן, נאָר עטליכע. אין איינינע פון זיינע ווערק, ווי אין זיין „שווייגען“, „דאָס לעבען פון וואסילי פיוויסקי“, „דער גו־בערנאַטאָר“, „די זיעבען געהאַנגענע“, איז ער אַ בענאַבט קינד פון יענער גרויסער משפחה. אויך ער האָט די גאָב צו מאָלען דעם מענשען און דאָס לעבען מיט יענער ציכטיגער עניוות, אין וועל־כער עס איז איינגעוויקעלט די בענקשאַפט נאָך דעם אונענדליכען. דעם אַנדרעיעוו קאָן מען גאַנץ זיכער, ניט געקווינקעלט אַ מינוט, אוועקשטעלען אין איין שורה מיט די רוסישע גדולים.

אָבער אָט איז נאָך אַן אַנדרעיעוו, דער אַנדרעיעוו פון דעם „רויטען געלעכטער“ און דער „וואַנד“, דער אַנדרעיעוו פון צייהן־קריצעניש און האָר־רייסעניש, מיט די משוגענע האוואיעס פון אַ בעל־שם, וואָס וויל אַרויסטרייבען אַ דבוק, — אַנדרעיעוו דער „שאַמאַן“, וואָס וויל בעשווערען אַלע בייזע רוחות און פאַנאַנדער־טרייסלען די זיילען פון דער בעשאַפונג. דאָ איז שוין קיין שפור ניטאָ פון ציכטיגע עניוות. און די גרעסטע צרה דערביי איז, וואָס איהר קוקט צו צו זיין ווילדען וואַרפען זיך מיט אַ קאַלטבלוטיגען געמיטה, מיט ווענינ צוטרויענדע אויגען. אייך דוכט זיך, אַז ער וויל אין זיך אַליין אַריינטרייבען אַ דבוק, אָדער נאָך ערגער: איינשמועסען אונז, אַז דער דבוק זיצט שוין אין איהם, בעת די אויגען זיינע זענען נאָך גאָר ווי ביי אַ „קלאָהרען“ און דער הייזע־ריגער קרעהען זיינער איז ניט מעהר ווי „געמאַכט“. דעם אַנ־דרעיעוו׳ן האָב איך קיין מאָל ניט פערשטאַנען און איך זאָג מיך אָב איהם צו פערשטעהן. דאָס הייסט: די געדאַנקען זיינע, וואָס ער וויל אַרויסברענגען מיט זיין פער׳עקשן׳טען שלאָגען זיך קאָפּ אָן דער וואַנד, איז גראָד ניט אַזוי שווער צו פאַנאַנדער־

שיפריערען. אָבער אַז איהר שיפּירירט זיי פאַנאַנדער, געפינט איהר, אַז ער האָט אייך ניט מיטגעטהיילט קיין איינציגען נייען „סוד“, ניט צוגעגעבען קיין איינציגען נייען שטריך צו די אור־אַלטע וועלט־סודות, — צו די סודות פון מענשליכען לעבען און טויט, — וואָס פּייניגען זיין מוח. און איהר פרעגט זיך: צו וואָס האָט ער געדאַרפט דעם גאַנצען, אַזוי משונה'דיג געקינסטעל־טען שיפר? סימבאָליש אויסצומאָלען, צו איללויסטרירען די גרויסע רעטענישען? איבערזעצען די ערנסטע, טיעפע שאלות פון דעם מענשליכען שכל און געפיהל אין די ווילדע קולות פון דער משוגע געוואָרענער פאַנטאַזיע? ס'וואָלטען אפשר דערפון אַרויס זעהר וויכטיגע קינסטלערישע ווערק, וואָס טראָגען אין זיך ניט קיין קלענערע זאַך, ווי דעם שטרענגען משפט איבער דעם גאַנצען מענשליכען גורל, ווען נאָר ניט דער חסרון זייערער, וועלכען איך האָב שוין בעריהרט: זייער געקינצעלטקייט און אויפגעבלאָזענ־קייט, דאָס, וואָס אַנדרעיעוו'ס געוואַלדעווען נעהמט אונז ניט, וואָס זיינע אויסגעשרייען גרילצען נאָר אין די אויערען און דרינגען ניט אַריין אין הארצען, ווען אַפּילו אויך אין אונזערע הערצער האָבען זיך צונויפגעפּרעסט שרעקען פון פינסטערנים און זיי וואָל־טען זיך גרייליך געוואָלט אַרויסרייסען אין אַן אימה'דיגען אויס־געשריי...

צום גליק האָבען מיר אַ דריטען אַנדרעיעוו, וואָס איז שוין ניט גלייך צו די ערשטע צוויי: דער אַנדרעיעוו, וואָס האָט אָנ־געשריעבען אונזער „אַנאַטעמאַ“ און נאָך פריהער — אַ ווערק, וואָס איז זעהר נאָהענט צו איהם: „דאָס לעבען פון אַ מענשען“. אין „אַנאַטעמאַ“ און עהנליכע ווערק איז אַנדרעיעוו'ס טאַלאַנט אַ מין צונויפגוס פון זיינע צוויי פריהערדיגע אַרטען: פון דעם אָביעקטיווען פערטיעפען זיך אין די איינצעלנע בילדער פון לעבען און די איינצעלנע נשמות פון די מענשען, ווי אַ טאָלסטאָי און אַ דאָסטאָיעווסקי, און פון דער אַנדער זייט — פון דעם סוביעק־טיווען פראָטעסט אַנטגעגען די צרות פון לעבען בכלל, פון דעם גזר־דין און דעם משפט איבער דעם גורל פון דעם מענשליכען לעבען. דערהויפּט אין „אַנאַטעמאַ“. דאָ זענען די צוויי זייטען פון אַנדרעיעוו'ס שאַפען אַזוי ענג צונויפגעוואַקסען אין איינעם,

אַז זיין טאַלאַנט טרעט ערשט דאָ אַרויס, ווי אַ נייע, דורכאויס אָריגינעלע ערשיינונג און ציהט צו אונזערע הערצער מיט אַ נייעם, זיין אייגענעם חן.

ווי די ווערק פון דעם „שאַמאַניש“־שרייערישען טיפּ, בע־שטעהען זיי אויך אין גרונד פון פילאָסאָפיש־מעטאַפיזישע סימ־באָלען, אָבער די סימבאָלען זענען דאָ צונויפגעגאָסען מיט רעאַ־ליסטישע לעבענס־בילדער. דער דענקער וועגען דעם לעבען בכלל געהט דאָ האַנד אין האַנד מיט דעם מאָלער פון דעם לעבען'ס איינ־צעלהייטען. עס קאָן זיין, אַז אין דערינען ליעגט טאַקע דער כשוף פון אַזעלכע ווערק, וואָס זיי רעדען צו דערזעלביגער צייט אי צו אונזער עסטהעטישען כח הדמיון, אי צו אונזער אויפגערודערטען שכל. און בעת דער כח־הדמיון קוועלט אָן פון דעם עסטהעטישען נהת, וואָס ער האָט, ווייל ער זעהט פאַר זיך דאָס פולע לעבען, אויסגעדריקט אין אַ קורצען בילד, הערט דער געדאַנק ניט אויף צו צאַפּלען זיך אין די נעצען פון יענעם רעטעניש, וואָס אַנדרעיעוו וויקעלט פאַר איהם פאַנאַנדער אין דעם גאַנצען ווערק.

אויך „אַנאַטעמאַ“ איז, ווי יעדעם סימבאָלישע ווערק, אַ קונ־ציגע שיפריר־אַרבייט. אָבער זיין פאַנאַנדער־שיפרירען קומט ניט אָן אַזוי לייכט, און ווען די אַרבייט ווערט שוין געטהאָן און דער געדאַנק — אָדער דער סכום פון געדאַנקען — ווערט אַרויס־דעסטילירט פון די איינצעלנע בילדער, — האָט מען יעמאָלט פאַר זיך ניט נאָר אַן אַלטען־אַלטען פסוק, מיט וועלכען מען איז שוין בעקאַנט געוועזען פון לאַנג, נאָר אויך אַ נייע „גירסא“ פון דעם פסוק, וואָס שטעלט איהם — דעם פסוק מיין איך — אַוועק אין אַ גאַנץ אַנדער ליכט.

דורך אַזעלכע ווערק ווי „אַנאַטעמאַ“ האָט אַנדרעיעוו אין דער רוסישער ליטעראַטור פערנומען אַ גאַנץ אייגענעם פּלאַץ. דורך די גרויס און די רייכקייט פון זיין טאַלאַנט, גאַנץ נאָהענט צו טאָלסטאָי און דאָסטאָיעווסקי — און נאָהענט זיין צו זיי ביידען איז, ווי איהר פערשטעהט אַליין, גאָר ניט קיין קליינער שבח, — וואַקסט ער זיי ביידען אַריבער דורך די ריכטונג פון זיין טאַלאַנט און די אויפגאַבע, וואָס ער שטעלט זיך אַוועק — צו מאָלען די גרונד־פּראָבלעמען פון דעם פילאָסאָפישען און רעלי־

גיעזען דענקען, יענע פּראָבלעמען, וואָס זענען אַזוי וויכטיג פאַר דעם מענשען.

וואָלטען די דריי אַנדרעיעוו'ס, וואָס איך האָב נאָר וואָס געשילדערט, געווען אָבגעטהיילט איינער פון דעם אַנדערען אין דער צייט; וואָלטען זיי אין לעבען ארויסגעטרעטען איינער נאָך דעם אַנדערן אין יענעם סדר, ווי איך האָב זיי געשילדערט, וואָלט איך מיר יעמאָלט לייכט געקאָנט דערקלעהרען די ע נ ט וו י ק ע ־ ל ו נ ג פון אַנדרעיעוו'ס שאַפען.

אויסגעפּרובט זיין „דאָסטאָיעווסקי" אין אַזעלכע מייסטער־ווערק, ווי „דאָס שווייגען" אָדער די „פינסטערניס"; דורכגע־שפּירט אין זיך די קראַפט פון אַ טאָלסטאָי אין די „זיעבען גע־האנגענע", דוכט זיך אויס אַנדרעיעוו'ן, אַז ער קאָן מיט די צוויי גרויסע ארטען פון קינסטלערישען זעהען אריינדרינגען אין די אייביגע סודות פון דעם מענשליכען געדאַנק. זיין גייסט הויבט זיך אויף אין אַ ראשען פליה ביז צו די גרענעצען פון די לעצטע הימלען, דארטען, וואו עס הערשען די אייביגע אידעען. אַנגע־שטרענגט שטעלט ער אָן אויף זיי זיין קינסטלערישען בליק און דאָס, וואָס ער זעהט, וויל ער אונז איבערגעבען אין בילדער און שטימונגען. אָבער ביי די גרענעצען פון דעם מענשליכען וויסען בעווייזט זיך אויך די גרעניץ פון זיין קראַפט. די אבסטראקטע, פילאָסאָפישע אידעען און פּראָבלעמען — איהר מעגט ווי גלויבען, אַז זיי זענען ניט מעהר ווי דער אינווענינסטער תמצית פון אונ־זערע ערדישע ליידען און זאָרגען, — קוים האָבען זיי זיך אויפ־געהויבען פון אונז צו די הימלען פון דעם ריינעם געדאַנק, לאָזען זיי זיך הפנים ניט אריינפאַנגען אין דער קאַמערא אָבסקורא פון דעם קינסטלערישען כח הדמיון; און אפשר איז אַנדרעיעוו'ס קראַפט צו שוואַך פאַר אַזוינס, מיט וואָס אַ ג ע ט ה ע איז קוים פאַרטיג געוואָרען אין דעם צווייטען טהייל „פויסט". ווי די מעשה איז: אָנשטאָט בילדער פון טראַנסצענדענטאַלע אידעען זענען ביי אַנדרעיעוו'ן ארויסגעקומען קאַריקאַטורען פון איבער־אַנגעצויגענע געפיהלען, און ער האָט געמוזט זיך אַ לאָז טהאָן צוריק צו דער ערד. אָבער פליהענדיג צוריק, איז ער געקומען צו אַ שטעל, וואו די הימלען פון דעם ריינעם געדאַנק האָבען נאָך ניט אויפגעהערט,

אבער שוין האָבען גענומען דורכשימערן דורך זיי די איינצעלנע געשטאַלטען פון דער ערד, וואָס האָבען באמת א גאַנץ נייעם אויס־זעהן, ווען זייערע שטראַהלען הויבען זיך אָן איבערצוברעכען אין דער ספערע פון דעם פילאָסאָפיש־רעליגיעזען געדאַנק. בעצויבערט פון דעם נייעם אויסבליק, וואס האָט זיך אנטפּלעקט פאר איהם, איז זיין גייסט געבליעבען שוועבען אין יענע הימלישע רעגיאָנען, דורך וועלכע עס זעהט זיך די ערד. ער לאָזט זיך א מאָל אראָב ניעדע־ריגער צו דער ערד — און יעמאָלט איז אין איהם גובר דער רעאַליסט; ער גיט זיך א מאָל א ביסעל א העכערען הויב אין די הימלען — און יעמאָלט ווערט ער מעהר סימבאָליסט, — אָבער קיין מאָל געהט ער שוין ניט ארויס אין גאַנצען פון דער הימלישער אידעען־אטמאָספערע, דורך וועלכע עס שימערט דורך דאָס רעאַלע לעבען, און קיין מאָל ווערט ער ניט אונטריי צו זיין נייער קינסט־לערישער אויפגאַבע — מאָלען די רעאַלע לעבענס־בילדער אזוי, ווי זיי ווערען דורכגעבראָכען דורך דער פּריזמע פון דער פילאָ־סאָפישער אידעע.

אין דער ווירקליכקייט אָבער טויג ניט אזא דערקלעהרונג פון אנדרעיעוו׳ס ענטוויקעלונג דערפאר, ווייל די דריי ריכטונגען פון אנ־דרעיעוו׳ס שאַפען געהען ניט איינע נאָך די אנדערע, לויט דעם, טהעאָרעטיש גאָר ניט מיאוס׳ען, סדר, וואָס מיר האָבען אויפגע־צייכענט. זיי זענען ביי אנדרעיעוו׳ן כמעט אלע מאָל געוועזען און זענען נאָך עד היום צונויפגעמישט אין זיין נשמה. אָט איז ער אונז מזכה מיט א שטיק אייגען־אויסגעטראָגענעם „דאָסטאָיעווסקי“ אָדער „טאָלסטאָי“ און אָט קומט א בלענדענד שעהנער געפלעכט פון רעאַליסטיק און סימבאָליק, און אָט גיט ער אונז א שטיק צייהן־קריצעניש, האַר־רייסעניש און „קאָפּ־אָן־דער־וואַנד־שלאָגע־ניש“ און תיכף נאָכדעם — איבער א נייעם א ניי ווערק פון ריינעם רעאַליזם, אָדער פון רעאַליזם געמישט מיט סימבאָליק.

עס ווייזט אויס, אז אנדרעיעוו איז נאָך אליין ניט אין גאַנ־צען קלאָהר מכח דער טבע פון זיין אייגענעם טאַלאַנט און איז ניט אין גאַנצען צופריעדען מיט קיין איינער פון זיינע ריכטונגען. האָט ער נאָך עד היום ניט געפונען זיך אליין? וואַקסט אין איהם ערגעץ וואו אין דער טיעף נאָך א נייער אנדרעיעוו, דער אמת׳ער

אנדרעיעוו, וואָס דאַרף ערשט קומען, וועלכען ער פיהלט אין זיך, אָבער וועלכען ער קאָן נאָך ניט ארויסברענגען — און זאָל דאָס זיין די אורזאַך פון זיין אומרוהע, פון זיין אונצופריעדענקייט מיט זיין אייגענעם שאַפען? אָדער איז שוין אַזאַ טבע ביי זיין גייסט, אז ער קאָן בשום אופן ניט פערגליווערט ווערען אין אַ וועלכער עס איז איין־אייגציגער פאָרם, אז ער מוז אַלע ווייַלע בייטען זיין אויסערע געשטאַלט, אז ער האָט קיין מורא ניט ווידער אַרויפּ־צושלעפען אויף זיך די פעל פון אַ ווילדען טיגער, ווען אפילו ער וויים גאַנץ גוט, אַז ער איז אין איהר אַ סך מעהר לעכערליך, איידער שרעקליך, — אַבי ניט בלייבען אין דער פאָרם, אין וועלכער ער איז נאָר וואָס געוועזען? — ווער קאָן דאָס וויסען? און וואָס איז אין גרונד דאָס אונזער דאגה? מיר האָבען איהם צו נעהמען אַזוי ווי ער איז; און אַזוי ווי ער איז, איז ער אַ גרויסער קינסטלער, אַ טיעף פיהלענדער, וועון אויך ניט גאָר קלאָהר זעהענדער דענקער, וואָס קאָן אין אַ סך פרטים אויסהאַלטען אַ פערגלייך מיט גאָר די גרעסטע אין דער מענשליכער ליטעראַטור. געוויס וועט ניט אַלץ פערבלייבען אויף דורי־דורות פון דעם, וואָס ער האָט געשאַפען. באַלד פערדאַרען און אָראָבפאַלען וועלען, ווי איך גלויב, יענע ווערק פון דעם „צווייטען" אנדרעיעוו, וואו ער האָט זיך געפּרובט רייסען אויף גלייכע ווענד. אָבער צו די ווערק, וואָס האָבען אַ רעכט געלייענט צו ווערען און נאָך אַ מאָל איבערגעלייענט צו ווערען אויך פון אונזערע קינדער און קינדס־קינדער, געהערט בלי שום ספק אויך זיין „אַנאַטעמאַ", מיט וועלכען מיר ווילען איצטער אַ ביסעל נעהנטער בעקאַנט ווערען.

דאָס איז איין הקדמה. אָבער מיר מוזען מאַכען נאָך איינע.

„אַנאַטעמאַ", ווי איך האָב שוין בעמערקט, געהערט צו יענער ריכטונג פון אַנדרעיעוו'ס טאַלאַנט, וואו די סימבאָליק גיסט זיך ביי איהם צונויף מיט דער רעאַליסטיק. זיי זענען אַלע, ווי איך האָב שוין אויך אָנגעטייט, קונציגע שיפריר־ווערק, וואָס זיינען גאָר ניט אַזוי לייכט פאַנאַנדערצושיפרירען אין גאַנצען. איך וויל אָבער מיט דעם בשום אופן ניט זאָגען, אַז דער געדאַנק, אָדער דער סכום פון געדאַנקען, וואָס איז איינגעוויקעלט אין זיי, האָט זיך פריהער אַנטפּלעקט פאַר אַנדרעיעוו'ס שכל אין זייער ריינער פילאָ־

סאָפּישער פאָרם און דערנאָך איז אנדרעיעוו אומגעגאנגען און כסדר געטראכט וועגן דעם, וואס פאר א קונציגען שיפר פון בילדער און שטימונגען ער זאָל אויס„מוח׳ען“, כדי עס זאָל אויסקומען אי שעהן פאר דעם עסטהעטישען כח־הדמיון, אי מאגנעטיש פאר דעם פער־אינטערעסירטען געדאנק, אי — דער עיקר! — א ביסעל אינ־טריגעריש פאר דעם לעזער דורך די אויסערליכע פערפלאָנטערט־קייט און נעפעלדיגקייט פון דעם סימבאָל.

אזוי שאפט קיין איינציגער גרויסער דיכטער ניט. אזוי האָט אפשר דער „צווייטער“ אנדרעיעוו געשאפען, דער פון דעם „רויטען געלעכטער“ און דער „וואנד“, אָבער בשום אופן ניט דער פון „אנאטעמא“. וואָס מעהר איך טראכט וועגן דער ניט־קלאָר־קייט פון אנדרעיעוו׳ס סימבאָלען אין זיינע בעסערע ווערק, אלץ מעהר לעגט זיך מיר אויפ׳ן שכל אזא מין סברה.

זעלטען ווען א דיכטער׳ס געמיטה איז צו א געוויסער צייט בעפּרוכטעט נאָר מיט איין איינציגער טהעמע. דאָס רוב טראָגט די נשמה אין זיך קערענדלעך פון עטליכע טהעמעס מיט א מאָל, וואָס וואקסען זיך אלע אין איין צייט, אָפטמאָל אין דעם אונבעוואוסטען און האלב בעוואוסטען שאפען. און עס טרעפט אויך אזוי, אז בעת דער דיכטער איז בעשעפטיגט מיט דעם בע־וואוסטען אויסארבייטען פון א וועלכען עס איז קינסטלערישען געדאנק, בעת זיין „אויבערשטיבעל“ פון דעם קלאָהרען פערשטאנד איז פול פון געשטאלטען און בילדער, וואָס געהערען צו יענעם ענין, געהט אָן אן אינטענסיווע, גייסטיגע, האלב אונבעוואוסטע ארבייט אין דעם „אונטערשטען גאָרען“. דאָרטען קאָן אין דער צייט אויסגעטראָגען ווערען נאָר אָן אנדער קינסטלעריש ווערק, וואָס האָט מיט דעם ערשטען קיין ברעקעל שייכות ניט. אזוי איז ביי דוד פינסקי׳ן, צ. ב., אין גאנצען פארטיג געוואָרען „דער שטור־מער משיח“ גראָד אין יענער צייט, ווען ער האָט פיעבערהאפט געשריעבען א גאנץ אנדער דראמא. ער האָט געמוזט גיכער „אָב־פּטר׳ן“ די ערשטע ארבייט, כדי צו קאָנען מקבל פּנים זיין דעם נייעם גייסט, וואָס האָט זיך גלייך ארויסגעגאָסען אין דער פאָרם, ווי ער איז פארטיג געוואָרען אין דעם אונבעוואוסטען אָדער האלב־בעוואוסטען שאפען.

דאָרטען קאָן אָבער פאָרקומען נאָך אַן אַנדער פּראָצעס. בעת די נשמה איז פול, ווי א בעיט מיט דער זריעה פון עטליכע גע־דאַנקען מיט א מאָל, פּאַסירט אָפּטמאָל, אַז אין דעם אונבעוואוס־טען שאַפען פלאָנטערן זיך צונויף די טהעמען מיט זייערע וואָרצ־לען אָדער זייערע צווייגען. דער דיכטער פאַנטאַזירט, לאָמיר זאָגען, האַלב אונבעוואוסט וועגען די געשטאַלטען פון „די זיעבען געהאַנגענע", וואָס ליעגען נאָך אין זייער ערשטער ניט־ענטוויקעל־טער פּופּען־פאָרם, אָבער פון די געשטאַלטען וויקעלט זיך פלוצלונג ארויס א בילד, וואָס פּאַסט גאָר צו דעם טהעמע פון דער „פינ־סטערנים". אָבער דאָס אונבעוואוסטע פאַנטאַזירען בעמערקט דאָס ניט און דאָס לעצטע בילד בלייבט א לאַנגע צייט איינגעווי־קעלט אין די ערשטע. אָדער: דער דיכטער ווערט צוגעצויגען צו א וועלכער עס איז פּאַסירונג פון דעם ווירקליכען לעבען, ער ווערט נשתומם פון א נייעם שטריך אין דער מענשליכער נשמה, וועלכען ער האָט נאָך וואָס ענטדעקט. ער טראַכט זיך אין זיי אריין און ער פּיהלט אונבעוואוסט, אַז זיי האָבען א שייכות צו די טהע־מען, וואָס צייטיגען זיך אין דער שטיל פון זיין קינסטלערישען געמיטה. צו די טהעמען! אָבער צו וועלכער פון זיי? אין דעם מאָמענט וואָלט איהם זעהר שווער געווען צו ענטפערען דערויף, און ער טראַכט גאָר ניט וועגען דעם ענטפער. די נייע זעהונג אָדער דעם נייעם בעמערק שיקט ער גלייך אראָב אין דעם אונ־בעוואוסטען, ווייל דאָס „איבער־שטיבעל" איז פערנומען מיט גאָר עפּעס אַנדערש, און דאָרטען אין דער „אָראַנזשערעיע" זעצט עס זיך אָב אפשר גאָר ניט אויף דעם פּאַסענדען פּלאַץ. און אַזוי וואַקסט און פלאָנטערט זיך צונויף דער גאַנצער מאַטעריאַל, ביז איין טהעמע ווערט אין גאַנצען צייטיג. יעמאָלט הויבט זיך אָן די ארבייט אויף פון דעם קלאָהרען פערשטאַנד. ער פלאָנטערט ארויס די צייטיגע פלאַנץ פון אַלע איבעריגע, נאָך ניט פאַרטיגע, רייניגט זי אָב פון אַלע בילדער און בעמערקען, וואָס געהערען ניט צו איהר, נאָר צו אַנדערע, אָדער וואָס האָבען אפשר אין זיך אליין די קראַפט צו ווערען א זריעה פאַר א בעזונדער פּלאַנץ, און שיל־דערט זי אָב אין איהר אינדיווידועלער פּראַכט. אַזוי ווערען אויס־

געאַרבייט די קלאָהרע, שאַרף דורכגעטראַכטע מייסטער־ווערק, וועלכע מיר בעוואונדערען ביי אַ טאָלסטאָי אָדער טורגעניעוו.

עס קומט אָבער אַ מאָל פאָר, אַז אין דעם האַלב־בעוואוסטען שאַפען פון דער קינסטלערישער פאַנטאַזיע ווערען די וואָרצלען און די צווייגען פון די פערשיידענע טהעמען ניט נאָר צונויפגע־פלאָנטערט אין איינעם, נאָר אַזוי צונויפגעוואַקסען, אַז זיי ווייזען אוים ווי איין איינציגער גאַנצער אָרגאַניזם. די בעהעפטונגס־קראַפט, וואָס בינדט צונויף אין איינעם די פערשיידענע טהעמען, בעשטעהט יעמאָלט ניט נאָר אין דער פשוט'ער פסיכאָלאָגישער קרובה'שאַפט צווישען בילד און בילד. אַ וועלכער עס איז טיעפער לעבענס־געדאַנק נעהמט זיי אַלעמען ארום, און די צונויפגעוואַק־סענע טהעמעס ווערען אין דער אמת'ן איין־איינציגע האַרמאָנישע זאַך, וואָס האָט אַ גאַנץ אייגענע בעדייטונג און אַ בעזונדערען, אייגענעם קינסטלערישען חן. די צונויפגעגאָסענע בילדער פון פערשיידענע טהעמען מוזען אָבער דערביי פערליערען זייער לאָ־גישע קלאָהרקייט, דער שאַרפער געדאַנק מוז ביי זייער אָנבליק ווערען אַ ביסעל מטושטש. דערפאַר אָבער העלפען די איינצעלנע צונויפגעגאָסענע טיילען איינע די אַנדערע ארויסצוברענגען יענעם אָבקלאַנג אין אונזער געפיהל, וואָס שטימט צו זייער אַלעמענ'ס גרונד־טאָן, צו דעם טיעפען לעבענס־אמת, וואָס נעהמט זיי אַלעמען ארום.

אַ דאַנק דער גרויסער ראָליע פון דעם „אונבעוואוסטען" אין דעם בעשאַפען פון אַזעלכע ווערק, קאָן געמאָלט זיין, אַז דער קינסטלער אַליין וויים אויך ניט אויף קלאָהר, וואָס אַזוינס עס איז ביי איהם בעשאַפען געוואָרען. און פרעגט מען ביי איהם וועגען דעם, האָט ער קיין אַנדער תירוץ ניט, ווי: „עס האָט זיך מיר אַזוי פערוואָלט". וואָלט אָבער דער קינסטלער פערשטאַנען, אַז אין דעם בעשאַפען פון גרויסע ווערק איבערהויפט שפּיעלט דער בעוואוסטער ווילען נאָר אַ בעהעלפערישע ראָליע; אַז דאָרטען, וואו ער פיהלט אין זיך אַ שטאַרקען קאַפּריז פון דעם ווילען, וועל־כען ער קאָן ניט ביישטעהן, איז דאָס גאַנץ געוויס אַ סמן, אַז זיין „זשעני", דער קלוגער בעל־חלום פון זיין שאַפען, האָט דערביי אַ גאַנץ ערנסטען, טיעפערען מיין, וואָלט ער יעמאָלט זיך ניט בעגוגענט

מיט דעם שטיפערישען „עס־האָט־זיך־מיר־אַזוי־פערוואָלט״; נאָר, אַנצייגענדיג אויף זיין ווערק, וואָלט ער זיך גאַנץ פּשוט מודה געווען: „חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא״, — „אַ טרוים האָט מיר גע־טרוימט, און איך וויים ניט וואָס עס בעדייט״. זאָלען די קריטי־קער, אויב זיי קאָנען, מיר „פּותר־חלום־זיין״.

אָט אזא מין צונויפגעוואַקסען ווערק איז אַנדרעיעוו׳ס „אַנאַ־טעמא״. פערשיידענע טהעמען האָבען זיך דאָ צונויפגעגאָסען אין איינעם, פון וועלכע יעדע איינע וואָלט געקאָנט ארויסוואַקסען צו אַ בעזונדערען קינסטלערישען ווערק. עס איז גאָר ניט שווער ארויסצושיילען פון „אַנאַטעמא״ ווענינסטענס דריי איינצעלנע קינסטלערישע מאָטיווען: אַן אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישען מאָ־טיוו: די נשמה־פּיין פון אַן אנטערעסאַנטען אידען, דוד לייזער; אַ סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישען מאָטיוו, — די פערבאָרגענסטע פאָדע־רונגען, וואָס לעבען אין דער נשמה פון די גרויסע מענשען־מאַסען, און אַ פילאָסאָפישען מאָטיוו: דער קאַמפּף פון דעם מענשליכען שכל אַנטקעגען די אייביגע סודות פון דער וועלט. אָבער די אַלע דריי מאָטיוועו זענען אין דעם דיכטער׳ס נשמה געווען ארומגע־נומען מיט איין איינציגען לעבענס־צער, דעם צער פאַר דעם מענ־שען און זיין לעבען אויף דער וועלט. אָט דער צער טרייבט אַנ־דרעיעוו׳ן, ווי אויך אַנדערע, אמת׳ע קינסטלער, צו זוכען אַן ענטפער אויף דער גרויסער שאלה וועגען דעם ווערטה פון דעם מענשענ׳ס לעבען, אויסצוגעפינען סוף־כל־סוף, ווי אַנדרעיעוו דריקט זיך אויס, „דעם אמת וועגען דעם מענשענ׳ס גורל״. און דער ענטפער אויף דעם פּראָבלעם, וואָס איז אויסגעוואַקסען אין דעם קינסטלער׳ס געמיטה, וואָס איז איהם אַליין אפשר ניט אין גאַנצען קלאָהר, איז געוואָרען אַ קריסטאַליזאַציאָנס־פּונקט, ארום וועלכען עס האָבען זיך ארומגעזעצט דער אינדיווידועל־פּסיכאָ־לאָגישער, דער סאָציאַל־פּסיכאָלאָגישער און דער ריין פילאָסאָ־פישער מאָטיוו.

פערגעסען מיר ניט: אַנדרעיעוו איז קודם כל אַ פילאָ־סאָפישער שריפטשטעלער, וועמען עס האָבען קיין מאָל ניט געלאָזט צורוה די גרויסע פראַגען וועגען לעבען און טויט, וועגען דעם מענשליכען מאַרטיריום, וועגען די אונגערעכטע, ניט פער־

דיענטע ליידען פון אַלץ, וואָס לעבט אויף דער וועלט, וועגען די גרעניצען פון דעם מענשליכען וויסען. עס וואָלט געווען פאַלש צו זאָגען, אַז אין דעם פונקט איז אַנדרעיעוו גראָד אַן אויסנאַהם אין דער רוסישער ליטעראַטור. מען האָט אין דער לעצטער צייט איינגעזעהן, אַז אָט דער ברענענדיגער אינטערעס צו די אייביגע פילאָסאָפישע פראַגען איז אַ סמן מובהק פאַר אַלע גרויסע רוסישע שריפטשטעלער. געוויס, עס איז ניטאָ קיין איין גדול אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס זאָל זיין פריי פון די אייביגע פילאָסאָפישע פראָבלעמען, און וואָס גרעסער דער קינסטלער, אַלץ שטאַרקער איז אין איהם דער פילאָסאָפישער פערלאַנג, אָבער ביי קיין איין ליטעראַטור פון קיין איין פאָלק האָט דער פילאָסאָפישער אינטערעס, די אָבשעצונג פון וועלט, לעבען און מענש בכלל, ניט געהאַט אַזאַ שטאַרקע ווירקונג, ווי גראָד אויף די רוסישע מייס־טער. מען קאָן זאָגען, אַז איבער דעם גאַנצען רוסישען שאַפען אין דער קונסט, פון פושקינען אָן ביז אַראָב אין אונזערע טעג, הענגט, ווי אַ בלייערנער וואָלקען, דער וועלט־סוד, וואָס לאָזט ניט צורוה דעם רוסישען געדאַנק. אָבער ביי קיינעם פון די רוסישע שריפטשטעלער איז דער „וועלט־סוד“ ניט געוואָרען צום בעוואוס־טען צענטר פון דעם קינסטלערישען שאַפען, ווי גראָד ביי אַנ־דרעיעוו׳ן.

פון וואַנען שטאַמט אָט דער פילאָסאָפישער שטריך אין דער רוסישער ליטעראַטור?

איך וויל נאָך מיט אַ פּאָר ווערטער אויף די פראַגע קורץ בעריהרען — און מיר זענען פאַרטיג מיט אונזערע הקדמות.

עס וואָלט געווען צו פריה אַרויסצודרינגען פון דעם חשק צו פילאָסאָפירען, וואָס מיר געפינען אין דער רוסישער ליטעראַטור, אַז די רוסישע ראַסע איז בעזונדערס מסוגל צו דעם ריין פילאָסאָ־פישען שאַפען. מען טאָר ניט פערגעסען, אַז דערווייל האָבען די סלאַווען זיך ווייניג אויסגעפיינט אויף דעם פעלד פון דער ריין פילאָסאָפישער קולטור, אַקוראַט אַזוי ווייניג ווי די רוימער און די איטאַליענער און אפשר נאָך ווייניגער איידער זיי. דער גרויסער אינטערעס צו די פילאָסאָפישע פראָבלעמען פון לעבען, טויט און ניט פערדיענטע ליידען נעהמט זיך אין דער רוסישער ליטעראַטור,

ווי איך גלויב, פון א גאַנץ אַנדער מקור: פון די פּאָליטישע בעדינגונגען, אין וועלכע עס לעבט די רוסישע אינטעליגענץ. ווע־ניגסטענס, איז דאָס אמת, ביז צו א גאַנץ גרויסען גראַד. פון פּושקין׳ס צייטען אָן איז פאַר דער רוסישער אינטעליגענץ אוועק־געשטעלט געוואָרען דער פּראָבלעם פון פּאָליטישע פרייהייט, און דער קאַמפּף פאַר איהר איז פון זיין בעגינען ביז אויף דעם היינ־טיגען טאָג, אות באות, א קאַמפּף אויף לעבען און טויט.

דער שיקזאַל פון די דעקאַבריסטען, — די געהאַנגענע און אין סיביר פערמאַטערטע, — האָט שווער געדריקט אויף דעם גע־וויסען און דעם בעוואוסטזיין פון פּושקין, לערמאָנטאָוו, ביעלינסקי, הערצען און דעם דור, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט גאָגאָל׳ן. דער שיקזאַל פון די „פּעטראַשעווצי" האָט פערפינסטערט דעם פריה־מאָרגען פון דאָסטאָיעווסקי, טורגעניעוו, טאָלסטאָי, נעקראַסאָוו און זייער דור. אין דעם סוף פון די 50ער און דעם אָנהויב פון די זעכציגער יאָהרען האָט די אינטעליגענץ, אמת, א ביסעל פרייער אָבגעעטהעמט און יעמאָלט האָבען זיך אויך בעוויעזען לעבענס־פריידיגע קלאַנגען אין דער ליטעראַטור און דער קריטיק. באַלד האָט זיך אָבער וויעדער אָנגעהויבען דער ביטערער קאַמפּף, וועל־כען די „נאַראָדניקי" און „נאַראָדאָוואָלצי" האָבען מיט אזוי פיעל מסירת נפש געפיהרט, און אין דער אַטמאָספערע, וואָס איז געווען אָנגעזאַפּט מיט זייערע קרעכצען, מיט דעם לעצטען כאָרכלען פון זייערע יונגע לעבענס, זענען אויסגעוואַקסען די טאַלאַנטען פון א נאַדסאָן, גאַרשין, מערעזשקאָווסקי און טשעכאָוו. די רעוואָלוּ־ציאָנערע בעוועגונג פון די 90ער יאָהרען און די ערשטע יאָהרען פון דעם איצטיגען יאָהרהונדערט האָט גע׳סוד׳עט אין די אויערן פון א גאָרקי און אַן אַנדרעיעוו דאָס ליעד פון טויט און מאַטערנים.

די גאַנצע רוסישע ליטעראַטור איז א ליטעראַטור, וואָס איז אויסגעוואַקסען אונטער די קלאַנגען פון תפיסה־קעיטען, אונטער דעם פייפען פון דעם תליון׳ס בייטש. דער געהאַנגענער האָט זיך אויף זיין תליה תמיד געוויעגט פאַר די אויגען, אין דער לופט האָט זיך תמיד געטראָגען דער טרויעריגער נגון פון די „הרוגי מלכות", וואָס האָט אַקאָמפּאַנירט צו די זיפצען פון דעם גאַנצען געמאַטער־טען פאָלק. שוין באַלד הונדערט יאָהר, ווי איבער די קעפּ פון די

בעסטע רוסישע קינדער שוועבט דער שווארצער פויגעל — טויט — און פאָכעט מיט זיינע פליגלען. איז דען א חדוש, וואָס ער וועהעט אָן געדאַנקען פון טויט, ליידען, בעליידיגטען יושר און מסירת נפש. געוויס, אזא אַטמאָספערע מוז ארויסברענגען ניט נאָר פעסימיסטישע פילאָסאָפיע, נאָר אויך „דאָס ליעד פון דעם שטורעם־פויגעל“ און דעם ענטהוזיאזם פון קאמפף ביי די העלדען פון קאמפף. אבער די שעהנע ליטעראטור איז זעלטען דער דירעקטער אויסדרוק פון די, וואָס געהען פריידיג אין דעם טויט. זי שפיעגעלט אָב קודם כל די פסיכאָלאָגיע פון די, וואס בלייבען לכתחילה דרויסען פון קאמפף, וואָס קוקען איהם צו און פיהלען איהם מיט, אָדער פון די, וואָס האָבען, פערוואונדעטע, מיט געבראָכענע הערצער, מיט א גהינום אין געוויסען, געמוזט ארויסגעהן פון דער צייל. אויף זיי, אויף אַלעמען פאָכעט אָן דער שווארצער פויגעל די אימה פאר׳ן לעבען און ביי זיי, ביי אַלעמען, וואקסט אויס צו קאָלאָסאלע מאָסען דאָס אייביגע פראָבלעם פון דעם זיין אויף דער וועלט. וואָס איז די וועלט? וואָס איז דער זין פון דעם לעבען? וואָס איז דער ווערטה פון דעם מענשען? פאר וואָס הערשט תמיד רויב און רציחה איבער עדעלמוטה און יושר? וואָס איז יושר? איז דאָס ניט מעהר ווי א מענשליכער אויסטראכט, אָדער איז ער א געטליך געבאָט? קאָן איהם דער מענשליכער שכל משיג זיין? — די אַלע פראגען שטעהען תמיד פאר די אויגען אין לעבען און פאָדערען אַן ענטפער.

דער פעסימיזם און דער אָפטימיזם קעמפפען, ווי איהר ווייסט, פאר דעם ענטפער אויף די דאָזיגע שאלות, און דער גרונד־צוועק פון דעם ווערק „אנאַטעמאַ“ איז אויך ניט קיין אַנדערער, ווי אויפצוועהמען דאָס פראָבלעם פון אָפטימיזם און פעסימיזם אין זיין גאַנצער גרויס און פרובען געבען אויף איהם אַן אייגענע תשובה.

דאָס איז אין איין וואָרט דער סימבאָלישער צוועק פון דער דראַמאַ.

לאָמיר פריהער בעקאַנט ווערען מיט דעם ספור המעשה.

דער פראָלאָג שפיעלט זיך אָב אויף א שפּוי פון א בארג,

וואָס זיין שפּיץ ווערט פערלוירען אין דער אונבעגרעניצטער הויך. אין דערמיטען פונ'ם ארויף־א־בארג, שטעהען מורא'דיג גרויסע אייזערנע, פעסט־פערשלאָסענע טויערען, וואָס דריקען די ערד מיט זייער מאיום'דיגער שווערקייט. די טויערן מארקירען מיט זיך „דעם סוף פון דער וועלט, אויף וויפיעל דער שכל קאָן איהם משיג זיין"; הינטער די טויערן וואָהנט, שווייגזאם און איינגעוויקעלט אין דעם אייביגען סוד, „דער אָנהויב פון יעדען זיין, דער גרויסער שכל פון דעם וועלט־אל". ביי די טויערען שטעהט אונבעוועגליך און פערשוויעגען דער „עמיצער, וואָס איז דער שומר פון אריינגאנג". דער גאנצער פּראָלאָג בעשטעהט אין דעם, וואָס „אנאטעמא", דער פערשאָלטענער, בעט זיך באלד מיט רחמים, באלד מיט רוגזא ביי דעם פערגליווערטען שומר פון אריינגאנג, ער זאָל איהם צולאָזען א בליק טהאָן הינטער די טויערן, ערגעץ וואו דורך א שפּעלטעלע דערזעהן די אייביגקייט. אז ניט, זאָל ער איהם לפּחות אויסזאָגען דעם נאָמען פון דעם, וואָס וואָהנט הינטער די טויערן...

— „דעם נאָמען, דעם נאָמען!" — בעט זיך אנאטעמא. — „אלץ אין דער וועלט בענקט נאָך גוטס און ווייס ניט, ווי צו געפינען איהם. אלץ אין דער וועלט וויל לעבען און געפינט נאָר דעם טויט. וואָס איז דער נאָמען פון גוטס? וואָס איז דער נאָמען פון דעם אייביגען לעבען?"

און אז אלע בקשות העלפען ניט, אז דאָס בילד פון די מענשליכע ליידען און די זיפצען פון דער וועלט ריהרען ניט דעם שומר'ס הארץ, בעריהמט זיך אנאטעמא, אז ער וועט זיך אָברעכענען מיט איהם דערפאר מיט דוד לייזער'ס לעבען. דוד לייזער, זאגט ער, איז „א נארישער, אָבער עהרליכער מענש און אויב מען זאָל איהם גוט דורכפּעכען און אָנצינדען, וועט פון איהם ארויס ניט קיין שלעכטער פאקעל פאר מיין יום־טוב". „דיין טרויעריג לעבען", זאָגט ער אין געדאנקען צו דוד לייזער'ן, „וועל איך ווי א שטיין פון א שליידער האָלץ א שאָס טהאָן אין דעם שטאָלצען הימעל — און עס וועלען א ציטער טהאָן די יסודות פון די הויכע הימלען".

בעת איך האָב געלייענט דעם פּראָלאָג פון אנאטהעמא, האָבען מיר אין די אויערן געקלונגען א פּאָר ליעדלעך פון היינריך

הייגע, וואָס וואָלטען געקאָנט אָוועקגעשטעלט ווערען ווי עפּי־גראַפען צו אַנדרעיעוו׳ס דראַמאַ. איין ליעדעל לייענט זיך אין א פּראָזאאישער איבערזעצונג אזוי:

ביים ים, ביים וויסטען, נאַכטליכען ים
שטעהט אַ יונגער מאַן.
די ברוסט פול צער, דער קאָפּ פול ספיקות,
און מיט פינסטערע ליפּען פרעגט ער די וואַלען:
אָ, אַנטפּלעקט מיר די סודות פון לעבען,
די פּיין־פולע, אור־אַלטע סודות,
וואָס אויף זיי האָבען שוין אַ סך מוחות געדאַרט, —
קעפּ אין היעראָגליפען־היטלען,
קעפּ אין טורבאַן און אין שוואַרצען בארעט,
קעפּ אין פּאַריקען און טויזענטער אַנדערע
אָרעמע, שוויצענדע מענשליכע קעפּ, —
זאָגט מיר, וואָס בעטייט דאָס דער מענש?
פון וואַנען קומט ער? וואוהין געהט ער אַוועק?
ווער וואָהנט דאָרטען אויבען, אויף די גילדערנע שטערען?
עס מורמלען די וואַלען זייער אייביג געמורמעל,
עס וועהעט דער ווינד און עס פליהען די וואָלקענס,
עס פינקלען די שטערען גלייכגילטיג און קאַלט, —
און דער נאַר שטעהט און וואַרט אויף אַן ענטפער.

און אָט איז נאָך אַ ליעדעל אויף דער טהעמע פון די אייביגע סודות; שוין אין אַ ביסעל אַ קינסטלערישער, אָבער דערפאַר, אַ פרייערער איבערזעצונג.

לאָז די הייליגע משלים
און די דריידלעך פון גמרא!
אויף די שווערע, האַרבע שאלות
גיב אַ תשובה אונז אַ קלאָהרע׳

פאַר וואָס שלעפּט זיך בלוטענד, עלענד
אין יסורים דער גערעכטער,

בעת עס פּאַסירט אום זיעגרייך, גליקליך
אויף אַ הויכען פערד דער שלעכטער?

וואו ליעגט דאָ די שולד? איז אפשר
ניט גאַנץ יכול'דיג דער בורא?
אָדער טהוט ער'ס מיט אַ כיון
און מאַכט חוזק פון זיין תורת?

דאָס אַלץ פרעגען מיר כסדר,
ביז עס קומט מיט בלאָסע הענד ווער
און פערשטאָפּט מיט ערד די מיילער...
אָבער — איז דאָס דען אַן ענטפער?

שוין אין דעם „פּראָלאָג“ צו דעם „אנאטעמא“ טרעט ארויס די גאַנצע בענקשאפט נאָך דעם ענטפער, אויף וועלכען „דער נאַר“ איז געשטאַנען און געוואַרט ביי דעם נאַכטליכען ים.

„רוף מיר אָן דעם נאָמען פון דעם, וואָס הינטער די טויערן“, בעט זיך אַנאַטעמאַ ביי דעם „עמיצען, וואָס איז דער שומר פון אריינגאַנג“. „שטילערהייד רוף איהם אָן, קיינער'ט ניט הערען. נאָר איך, דער ווייזער אַנאַטעמאַ, וואָס בענקט נאָכ'ן אמת, וועל דאָס וויסען“.

„דערגעהען צו דיר ניט“, פרעגט ער איהם, „די שטימען, וואָס שילטען? וואָס געהען אויס פון די כחות אונטער דער משא פון שלעכטס?... וואָס בענקען אונענדליך און שרעקליך?“...

נאָך דייטליכער טרעט ארויס דער ים־מאָטיוו ביי דוד־לייזער'ן. „איין מאָל, אויפ'ן ברעג ים, דערצעהלט אַלץ נאָך אַנאַטעמאַ, האָב איך בעגעגענט דוד לייזער'ן, בעת ער האָט געפרעגט די וואַלען, אויף וואָס זיי בעקלאָגען זיך אזוי“. און שפּעטער דערוויסען מיר זיך, אַז דוד לייזער פלעגט טאַקע אָפט געהן זיך דורכשמועסען מיט די וואַלען.

„וואָס האָסטו געטהאָן ביים ים?“ — האָט איהם אַ מאָל געפרעגט זיין ווייב, שרה.

דוד: „איך האָב געקוקט אויף די וואַלען, שרה, און האָב זיי געפרעגט: פון וואַנען קומען זיי און וואוהין געהען זיי? איך האָב געטראַכט וועגען דעם לעבען, שרה: פון וואַנען איז ער געקומען און וואוהין געהט ער אַוועק?"

שרה: „איז וואָס האָבען דיר געזאָגט די וואַלען, דוד?"

דוד: „זיי האָבען גאָר נישט געזאָגט, שרה... זיי קומען און געהען ווידער אַוועק, און דער מענש אויפ'ן ברעג ים וואַרט אומזיסט אויף אַן ענטפער פונ'ם ים".

אָבער — ווער און וואָס איז דוד לייזער?

דוד, מיט דעם פאַמיליען-נאָמען לייזער, איז אַ פשוט'ער איד מיט אַ גרויער לאַנגער באָרד, וואָס האָט געהאַנדעלט לעבען אָדעם אין אַן אָרעמען ביידעל מיט סאָדאַ-וואַסער און הערינג. אין איינעם מיט זיין ווייב, שרה, פיהרט ער זיין קבצנישען מסחר און, אקוראַט ווי אַלע אַנדערע קאָנקורענטען זיינע, וואָס האָבען זייערע ביידלעך לעבען איהם — אויך מיט דערזעלביגער סחורה — קוקען זיי אוים זייערע אויגען — אויף אַ קונה. אַ זוהן האָט ער, נחום, אַ דערריגען, שוין באַלד ביים שטאַרבען, געהט ער אום איבער'ן שטאָדט און „זוכט" פאַר דעם מסחר „קרעדיט". אויך אַ טאָכטער האָבען די לייזער'ס, רויזע, אַ בילד-שעהנהייט, פון וועלכער מען פאָדערט אָבער, אַז זי זאָל אומגעהן תמיד פערשמוצט און איינגעהויקערט, כדי זי זאָל אויסזעהן ווי אַ משלחת, „ווייל שעהנקייט איז אַ צו געפעהרליכער אוצר" פאַר אַן אָרעמאַן, ווי שרה דערקלעהרט דאָס, „און עס איז גרינגער איינהיטען געלד פון אַ גזלן, איידער שעהנקייט פון אַ שלעכטען".

פאַר וואָס האָט אַנדרעיעוו אויסגעקליבען גראָד אַזאַ דוד לייזער'ן, אַנאַטעמאַ זאָל פון איהם „אויספּעכען אַ פּאַקעל צוליעב זיין יום-טוב"?

איך האָב מורא, אַז טיילווייז איז אין דעם שולדיג אַנדרעעוו'ס קנאַפּע בעקענטשאַפט מיט דעם איצטיגען אידען. צו דעם אידישען לעבען און צו די אידישע טיפען האָט ער, הפנים, קיין מאָל ניט געהאַט קיין געלעגענהייט זיך נעהנטער צוצוקוקען. ביי זיין גאַנצער פריינדליכקייט צו אידען, ביי זיין אמת וואַרעמער סימפּאַטיע צו אונז, וואָס רעדט אַזוי קלאָהר אין זיינע אידישע פיגורען, האָט ער

ניט געקאָנט בעפרייען זיי פון א געוויסען שטריך, מיט וועלכען זיי טרעטען ארויס אין דער רוסישער, בייזוויליגער קאריקאטור, אי־בערהויפט ביי דעם שוין איצטער פערגעסענעם פּאוועל וויינבערג: דאָס איז דער שטריך פון גרענעצלאָזער נאאיוויטעט. אָבער בעת אין דער רוסישער קאריקאטור איז דער שטריך פערבונדען מיט פּשוט'ע דומהייט און הארצלאָזיגקייט, פערבינדט איהם אנדרעיעוו מיט א שטריך פון סענטימענטאלער טיעפקייט אין געפיהל און גע־דאנקען. א פּשוט'ער מענש מיט א סענטימענטאל נאאיווער טיעפ־קייט אין געפיהל און גדאנק איז דער איד דוד לייזער — און אזא ניט קיין איבערגעשפּיצטער, פון נאטור אוים גוטער מענש קאָן לייכטער געמאכט ווערען פאר דעם סימבאָל פון יענעם מענש אי־בערהויפּט, וועלכען אנאטעמא ברויכט פאר זיין פּלאן: א פרומער, גאָט איבערגעבענער, וואָס קאָן געהן אויף דער עקידה פאר דער מענשהייט.

דערצו דוכט זיך אנדרעעוו'ען, אז ביי די איצטיגע אידען לעבט דער רעליגיעזער גלויבען כמעט אויף דעם זעלביגען שטייגער, ווי אמאָל אין די ביבעל־צייטען: מיט דער תמימות'דיגער נאָהענט־קייט צו גאָט, ווען דער רבונו־של עולם איז געווען כביכול א גאנצער בן־בית ביי אונזערע אבות. הערט אויס, צום ביישפּיעל, א געשפּרעך צווישען נחום'ען און שרה'ן.

דער דערריגער זוהן זאָגט צו זיין מוטער: „מאמע, איך וועל מעהר ניט געהן זוכען קרעדיט. איך וועל מיט דעם טאטען געהן אויפ'ן ברעג ים. ע ס א י ז ש ו י ן מ י ר צ י י ט צ ו פ ר ע־ג ע ן ב י י ג אָ ט ו ו ע ג ע ן מ יי ן ג ו ר ל."

ש ר ה: „פרעג ניט, נחום, פרעג ניט!"

נ ח ו ם: „ניין, איך'ל פרעגען."

ש ר ה (בעט זיך): „מען דארף ניט, נחום, ניט פרעג."

אנדרעעוו גלויבט, הפנים, אז אזא געשפּרעך, וואָס וואָלט אפשר געקאָנט מעגליך זיין אין דעם אַלטען פּאַלעסטינא, קאָן זיך נאָך עד היום אבשפּיעלען איצטער אין אָדעס. אנדרעעוו איז אזוי ווייניג בעקאנט מיט דעם איצטיגען אידען, אז — א קליינינקייט, אָבער א כאראקטעריסטישע! — ער לאָזט דעם אַלטען, פרומען דוד לייזער'ען, ביי איהם זאָל זיך וואַלגערען א תנ"ך אונטער'ן טיש,

און ער זאָל דאָס מערקען און עס ניט אויפהויבען, און ניט א קוש טהאָן. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס אין דער שילדע־רונג פון דוד לייזער'ען טרעט אַזוי וועניג אַרויס דער א י ד. פאַר אַנדרעעוו'ען איז געוועזן אינטערעסאַנט ניט דער א י ד דוד, נאָר דער מ ע נ ש דוד מיט דער סענטימענטאַל־נאַאיווער טיעפקייט אין דער נשמה, מיט דער תמימות'דיגער נאָהענטקייט צו גאָט. אַזאַ מענשען האָט זיך אַנדרעעוו געקאָנט פאָרשטעלען נאָר ביי אידען, און דערפאַר, אפשר, האָט ער אויסגעקליבען פאַר דער הויפּט־פיגור פון זיין דראַמאַ דעם אידען דוד לייזער.

און פון דעסטוועגען, — ווי וועניג עס פּאַסען צו דעם איצטי־גען אידען סענטימענטאַל־נאַאיווע טיעפקייט און תמימות'דיגע נאָהענטקייט צו גאָט,—איז דאָס פּאָרט געוועזן א ריכטיגער קינסט־לערישער אינסטינקט ביי אַנדרעעוו'ען — צו זוכען זיין העלד ביי די איצטיגע אידען. פּרובט אין געדאַנק אַוועקשטעלען אָנשטאָט דוד'ען אן אנדער מענשען, א רוסישען „מיעשצאַנין", א פּוילישען „שליאַכ־טשיטש", א מענשען פון וועלכען פאָלק איהר ווילט, פון וועלכען קלאַס איהר ווילט, און עס וועט אייך ווערען קלאָהר, אז אויב די מעשה, וואָס אַנדרעעוו דערצעהלט אונז, וואָלט איבערהויפּט גע־קאָנט ערגעץ־וואו פּאַסירען, וואָלט זי זיך געקאָנט אָבשפּיעלען נאָר מיט א אידען אין דער ראָלע פון דעם הויפּט־העלד.

ווי סימבאָליש די פיגור פון דוד לייזער'ען זאָל ניט זיין, — ער איז דער סימבאָל פון דעם גוטען און גערעכטען מענשען, אויב איהר ווילט, פון גוטס און גערעכטיגקייט בכלל, — ווי בלאַס עס זאָ־לען ניט זיין די נאַציאָנאַל־אידישע שטריכען אין איהם, בלייבט דוד לייזער דאָך א אידישער טיפּ, — א פערטער גרויסער אידישער טיפּ, געמאָלט פון א ניט־אידען, וואָס קאָן אַוועקגעשטעלט ווערען לעבען די דריי אַנדערע גרויסע טיפּען אין דער וועלט־ליטעראַטור, געמאָלט פון ניט־אידען: לעבען שעקספּיער'ס „שיילאָק", לעסינג'ס „נתן החכם" און גוטצקאָוו'ס „אוריאַל אַקאָסטאַ", — דוד לייזער איז אפשר דער אידישליכסטער פון זיי, פון אַלעמען.

על כל פנים איז די טראַגעדיע פון דוד לייזער'ס נשמה א טעמע פאַר זיך, וואָס איז גענוג רייך און אינטערעסאַנט, מען זאָל צוליעב איהר אַליין זיך אָבשטעלען אויף אַנדרעעוו'ס ווערק.

ווען דוד לייזער איז געקומען צו זיין אָרעמען סאָדאַ־ביידעל צוריק פון ברעג ים, וואו ער האָט, ביי דעם אָנבליק פון די וואַלען, געטראַכט וועגען דעם גורל פון דעם מענשליכען לעבען, האָט איהם דער שיקזאַל בעגעגענט מיט אַ הויפען גליק. אַן אַדוואָקאַט האָט איהם געבראַכט אַ גרויסע ירושה פון אַמעריקאַ, פון אַ פערשטאָר־בענעם ברודער. אין דער יוגענד איז דער ברודער ענטלאָפען פון מיליטער־דיענסט און דוד האָט געדאַרפט דיענען אָנשטאָט איהם. איצטער נאָכ'ן טויט, בעצאָהלט דער ברודער דוד'ן פאַר דער עולה, וואָס ער האָט בעגאַנגען אַנטקעגען איהם. דער גאַנצער פערמעגען פון דעם אַמעריקאַנער גביר, צוויי מיליאָן דאָלאַר — „פיער מיליאָן רובעל!" — פערטייטשט עס דער אַדוואָקאַט — געהט איבער צו דוד לייזער'ען. דער אַדוואָקאַט איז ניט קיין אַנדערער ווי אונזער אַנאַטעמאַ, וואָס האָט זיך אומגעקעהרט צוריק צו דער ערד, כדי אויסצופיהרען זיין קריעגס־פּלאַן אַנטקעגען די הימלען.

אָבער דוד לייזער וויל אין אָנהויב גאָר ניט וויסען פון דער ירושה. אויסגעמאַטערט פון לעבען, אין הארצען זיך שוין פון לאַנג אויסגעאיינט מיט דעם געדאַנק פון טויט, שוין לאַנג פריעדען גע־שלאָסען מיט גאָט, זעהט ער אין דעם בארג גאָלד אַ נייע סכנה פאַר די רוה פון זיין נשמה, אַ נסיון, וואָס קאָן ניט שטאַמען פון גאָט.

„טרייבט איהם אַוועק", שרייט ער צו די אַרומיגע. „דאָס איז דער שטן. איהר מיינט, ער האָט געבראַכט פיער מיליאָן רובעל? ניין, פיער מיליאָן בעליידיגונגען האָט ער געבראַכט. פיער מיליאָן געלעכטערס האָט ער אַ וואָרף געטהאָן אויף מיין קאָפּ... פיער ים'ען ביטערע טרערען האָב איך פערגאָסען אויפ'ן לעבען, פיער ווינדען פון דער ערד זיינען געווען מיינע זיפצען; הונגער און קרענק האָבען אויפגעגעסען מיינע פיער קינדער, און איצטער, בעת איך האַלט ביים שטאַרבען, ברענגט מען מיר פיער מיליאָנען. ווילען זיי מיר אומקעהרען מיינע יונגע טעג, פערבראַכט אין דחקות, איינגעענגט אין צער, אַרומגערינגעלט פון יסורים, בעקרוינט מיט עגמת נפש? ווילען זיי מיר צוריקברענגען לאָז זיין איין טאָג פון מיין הונגער, לאָז זיין איין טרער, וואָס איז געפאַלען אויף אַ שטיין, לאָז זיין איין שפּיי, וואָס מען האָט מיר געשפּיגען אין פּנים?"....

שווער איז געווען דוד לייזער'ס לעבען. אָבער, הפּנים, אויך

אזא לעבען איז איהם טהייער און די פּלוצלעבע עשירות וואָלט פּאר איהם געהאַט א ווערטה, ווען זי וואָלט נאָך געקאָנט צוריקברענגען די אויף אייביג פערפלאָסענע טעג פון הונגער, טרערען און בעליי־דיגונגען, — אַן עכט אידישע צוגעבונדענקייט צום ל ע ב ע ן, וואָס פּאר א לעבען דאָס זאָל ניט זיין, אפילו צו דעם ש פּ י י פון דעם לעבען, דריקט זיך דאָ אויס אין דוד לייזער'ס קלאָגען.

אָבער פּיער מיליאָן רובעל האָבען ניט די קראַפט צוריקצו־ברענגען „לאָז זיין איין שפּיי, וואָס מען האָט איהם געשפּיגען אין פּנים". און דוד לייזער פערשילט די מיליאָנען.

„פּיער מיליאָנען קללות, — אָט דאָס זענען דיינע פּיער מיליאָן רובעל", טענה'ט ער ווייטער, איבערבליקענדיג זיין גאַנצען לעבען. „אַי, חנה, אַי, בנימין און רפאל, אַי, מיין קליינינקער משה'לע, איהר, מיינע קליינע פויגעלעך, געשטאָרבען פון קעלט אויף די הוילע צווייגעלעך פון ווינטער — וואָס וועט איהר זאָגען, ווען אייער טאַטע וועט זיך צוריהרען צו די געלד? ניין, איך דאַרף ניט קיין געלד! איך זאָג אייך, איך דאַרף ניט קיין געלד. איך בין אַן אַלטער איד, וואָס שטאַרבט פון הונגער. איך זעה ניט אין דעם גאָט."

אַנאַטעמאַ ווערט ניט נתפּעל פון די אַלע קלאָגען. ער קען צו גוט דעם מענשען. ער ווייס, אַז סוף־כל־סוף וועט דוד לייזער איינ־וויליגען, אפשר ניט צוליעב זיך, איז, ווענינגסטענס, צוליעב זיין ווייב און קינדער. און — כך הוה! — דוד נעהמט אָן די ירושה, דינגט א רייכען פּאַלאַץ און הויבט אָן צו פיהרען, — דערווייילע אויף קרעדיט, — דאָס געלד איז נאָך ניט געקומען פון אַמעריקאַ, — א לעבען פון א גרויסען עושר.

די שעהנע טאָכטער, רויזע, דאַרף שוין ניט בעהאַלטען איהר שעהנקייט. זי בילדעט זיך, לערענט זיך פּאַהרען רייטענדיג, איז ארומגערינגעלט מיט אריסטאָקראַטישע קאַוואַליערען, און אין איהר יונגען שעהנעם קאָפּ האָבען זיך אויפגעוועקט חלומות פון גלאַנץ און מאַכט. די מוטער שרה קוועלט אָן פון איהר גליק. אפילו דער דערריגער נחום, וואָס האָלט שוין ביים טויט, האָט זיך געלאָזט דינגען א טאַנץ־לעהרער און ווענדעט אָן זיינע לעצטע ביסעל כחות,

כדי ארויסצוברענגען אַ ריכטיגען „פאַ“. — אַנאַטעמאַ אונטער דעם נאָמען פון „נולליוס“ האָט אויפגעגעבען זיין יורידישע פּראַקטיק און איז געוואָרען אַ פּריוואַט־סעקרעטער ביי דוד׳ן. אָבער דוד לייזער׳ען האָט דער גליקליכער אומבייט אין זיין לעבען ניט געבראַכט קיין נחת. דער אַלטער, פון לעבען אויסגעמאַטערטער איד קאָן שוין ניט געפינען קיין גליק אין געלד און די הנאות פון דעם עולם הזה. זיין נשמה איז איינגעוויקעלט אין שווערע וואָלקענס פון צער. די גאַנצע וועלט האָט זיך פאַר איהם איבערגעביטען און האָט זיך צוגעקעהרט צו איהם גאָר ניט פון איהר שעהנסטער זייט. קודם כל איז איהם דעם פרומען, תמימות׳דיגען מאַן צואווידער געוואָרען די שפּל׳קייט פון דעם מענשליכען כאַראַקטער, מיט וועלכען ער איז ערשט איצ־טער בעקאַנט געוואָרען.

„שווער צו קוקען אויף מענשען“, בעקלאָגט ער זיך פאַר נולליוס׳ן... „פון יעמאָלט אָן האָבען זיך די מענשען אַזוי ניט שעהן איבערגעביטען. געפעלט אייך, אַז מען פערנויגט זיך פאַר אייך צו ניעדריג, נולליוס? מיר געפעלט דאָס ניט: מענשען זענען ניט קיין הינט, וואָס זאָלען קריעכען אויפ׳ן בויך. און געפעלט אייך, נולליוס, ווען מענשען זאָגען אייך, אַז איהר זייט דער קליגסטער, דער איי־דעלסטער, דער בעסטער פון אַלע, וואָס לעבען, בעת איהר זייט אַ געוועהנליכער אַלטער איד, ווי אַ סך אַנדערע. מיר געפעלט דאָס ניט, נולליוס: פאַר די קינדער פון גאָט פון אמת וחסד פּאַסט ניט צו לייגען, אפילו ווען די אכזריות פון דעם אמת זאָל זיי ברענגען דעם טויט.“

און דערנאָך — די שווערע אומרוה אין דעם אייגענעם האַר־צען. עס איז אין איהם אויפגעוואַכט געוואָרען אַ הונגער צום לעבען, צו דער עולם הזה, בעת דער טויט הענגט שוין אויפ׳ן נאָז. „קאָן איך פאַר כל הגעלטען קויפען לכל הפחות איין טאָג געזונד און לעבען?“ — פרעגט ער ביי נולליוס׳ען. און כדי נאָך שאַרפער צו פיהלען די ביטערע איראָניע פון זיין שיקזאַל, דאַרף ער נאָך אַלע טאָג זעהן פאַר זיינע אויגען ווי זיין זוהן, נחום, לערענט זיך טאַנצען פאַר׳ן טויט.

איך קאָן זיך ניט אָבזאָגען פון דעם פערגעניגען, דורכלייענען

פאַר איך, אַביסעל אָבגעקירצט, וועניגסטענס, די ערשטע העלפט פון דער מאָוים'דיגער טאַנץ־סצענע.*)

„אַ רייכער זאַל מיט ווייסען מאַרמאָר בעפּוצט, מיט גרויסע איטאַליענישע פענסטער און אַן אויסגאַנג צום וועראַנדאַ. עס איז מיטאָג־צייט. פון די אָפענע פענסטער זעהען זיך האַלב טראָפּישע פלאַנצען און די טיעפע בלאָהקייט פון ים... ביים טיש זיצט דוד לייזער. ער איז זעהר טרויעריג. אַביסעל וויטער אויפ'ן דיוואַן זיצט ברייטלעך שרה, רייך, אָבער אָהן געשמאַק געקליידט. זי קוקט ווי נחום לערענט זיך טאַנצען. נחום איז זעהר בלייך, הוסט און קאָן זיך קוים האַלטען פון שוואַכקייט, דערהויפּט, ווען ער דאַרף, לויט די רעגעלן פון טאַנץ, שטעהן אויף איין פוס. אָבער ער לערענט זיך האַרטנעקיג; ער איז זעהר עלעגאַנט געקליידט, נאָר דער אויסערגעוועהנליכער בונטער זשילעט פון אַ שרייענדער פאַרב און דער האַלז־טוך פערדאַרבען דעם איינדרוק. אַרום נחום'ען דרעהט זיך, באַלאַנסירענדיג און זיך אַראָבלאָזענדיג, דער טאַנץ־לעהרער מיט אַ פידעל און סמיק אין די הענד. דאָס איז אַ נעטער מאַן, אונגעוועהנליך לייכט אין בעוועגונגען; טראָגט אַ ווייסע וועסט און לאַקירטע שיכלעך. ביים אַריינגאַנג שטעהט אשמדאי (אַנאַטעמאַ) מיט אַ טרויעריגען פּנים און קוקט מיט אַ פאָרוואורף."

ל ע ה ר ע ר: איינס־צוויי־דריי; איינס־צוויי־דריי.

ש ר ה: זעה, דוד, זעה, ווי נחום'ען געהט דאָס דער טאַנץ. איך וואָלט בשום אופן ניט געקאָנט אַזוי שפּרינגען — אָרימער יונג.

ד ו ד: איך זעה.

ל ע ה ר ע ר: הערר נחום איז זעהר טאַלאַנטפול. ביטע... איינס... צוויי־דריי. ערלויבט נאָר, ניט גאָר אַזוי. דעם פּאַ דאַרפט איהר מאַכען עכטער, די בעוועגונג פון דער רעכטער פוס דאַרף זיין נעט אָבגערונדעט. אַט אַזוי, אָט אַזוי (ער ווייזט ווי). טאַנצען, מאַדאַם לייזער, איז גאָר אַזוי ווי מאַטעמאַטיק; מען דאַרף דאָ אַ צירקעל... ביטע, מאָסיע נחום. איינס־צוויי־דריי איינס־צוויי־דריי. (שפּיעלט אויפ'ן פּיעדעל.)

---

*) איך גיב עס איבער אין דער איבערזעצונג פון מ. קאַטץ, וואָס איז ערשיענען אין ניו־יאָרק אונטער דעם טיטעל: „דער אשמדאי".

נ ח ו ם (אָהן אָטהעם): איינס־צוויי־דריי; איינס־צוויי־דריי....

ער דרעהט זיך און פּלוצלינג פאַלט ער שיער אום. שטעלט זיך אָב מיט אַן אויסגעמאַטערטען פּנים, בלוטלאָז און טויטליך דער בליק — דער הוסט שטיקט איהם. הוסט זיך אויס און טאַנצט ווייטער.

נ ח ו ם: איינס־צוויי־דריי.

ל ע ה ר ע ר: אַט אַזוי, אַזוי, מאַסיע נחום. נעטער, נעטער, איך בעט אייך. איינס־צוויי־דריי...״

דוכט אייך ניט, אַז דאָס האָט זיך דער מלאך־המות אַליין אָנגעטהאָן פאַר אַ טאַנץ־לעהרער און מיט גראַציעזע, קיילעכדיגע, נעט־אָבגערונדעטע „פּאַ״ דרעהט ער זיך אַריין מיט נחום׳ען אין דעם קבר אַריין? וועניגסטענס האָט דאָס אַזוי געווירקט אויף דוד לייזער׳ען.

דאָס גליק, וואָס רייכקייט קאָן ברענגען, פערשטעהט שוין דוד לייזער גאַנץ גוט. מען קאָן פאַר כל הגעלטען ניט קויפען איין איינציגען טאָג פון לעבען און געזונט. און אפילו, אַז מען וואָלט שוין דאָס יע געקאָנט קויפען, — וואָס איז דאָס גאַנצע לעבען, אפילו דאָס רייכסטע און שעהנסטע, אויב ניט אַ גראַציעזער טאַנץ מיט קיילעכדיגע, נעט־אָבגערונדעטע פּאַ — גלייך אין קבר אַריין, אונטער דעם מאַטעמאַטיש אָבגעצירקעלטען טאַקט פון דעם ביינערנעם טאַנץ־לעהרער?

דוד לייזער זיפצעט, קרעכצעט ביטער אונטער דער שווערער לאַסט פון יענע אייביגע פראַגען, וואָס וואַקסען פּלוצלונג אויס פאַר דעם מענשען, ווען ער ווערט אַוועקגעשטעלט פּנים לפּנים צום טויט; וואָס זענען פּלוצלונג אויסגעוואַקסען אויך פאַר טאָלסטאָי, בעת ער איז געשטאַנען אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון דעם אויסערען גליק.

אַלעמען איז בעקאַנט טאָלסטאָי׳ס תירוץ אויף דעם אייביגען פּראָבלעם פון דעם מענשליכען לעבען און טויט: ווילסטו לעבען נאָר פאַר זיך, ועסטו קיינמאָל ניט געפינען קיין אמת׳ן גליק, ווייל אַלץ וועט איינשלינגען דער שוואַרצער פּחד פאַר׳ן טויט. גליק, פרייד און דעם בעוואוסטזיין פון אונשטערבליכקייט קאָנסטו האָבען נאָר

יעמאָלט, ווען דו לעבסט ניט צוליעב זיך, נאָר צוליעב דער מענש־הייט, צוליעב גאָט, וואָס איז די ליעבע צו אַלעמען.

אויף פאַר דוד לייזער׳ען האָט זיך סוף־כל־סוף אויפגעעפענט יענע טאָלסטאָישע טהיר אין גן־עדן. אָבער — מערקווירדיג! ניט ער, דוד לייזער, האָט צוערשט דערזעהן דעם אַרויסגאַנג. אָנגעוויזען אויף איהם האָט איהם גאָר—אַנאַטעמאַ. יע, אַנאַטעמאַ, דער גלגול פון דעם שטן, וואָס איז בעקאַנטליך, אויך דער מלאך־המות און דער יצר הרע, ער האָט גענומען דרעדען פון דוד לייזער׳ס געוויסען, ווי אַן אָגיוסט קאָנט אָדער אַ טאָלסטאָי, וועגן דער ליעבע צו דער מענשהייט.

אין דעם מאָמענט פון דעם העכסטען יאוש, ווען דוד פיהלט זיך פער׳יתום׳ט און אין גאַנצען אָבגעריסען פון גאָט, „ווען די נשמה יאָמערט פאַר׳ן פחד פון טויט״, ווייזט איהם נולליוס אָן אויף די אָרעמע לייט, וואָס זענען געקומען נאָך אַ נדבה, און גיט איהם די עצה — אוועקצוגעבען זיי זיין גאַנצען פערמעגען.

„דיין משוגעת בעשטעהט אין דעם, דוד לייזער״, דערקלעהרט נולליוס ־ אַנאַטעמאַ ־ טאָלסטאָי, „וואָס דו האָסט דעם גאַנצען לע־בען געזוכט גאָט און ווען גאָט איז צו דיר געקומען — האָסטו גע־זאָגט: איך קען דיך ניט. דיין טויט בעשטעהט אין דעם, דוד לייזער, וואָס, אַ פערבלענדעטער פון אונגליק, אַזוי, ווי אַ פערד, וואָס דרעהט אין דער פינסטער די ראָד אַלץ אין דעם זעלביגען קרייז, האָסטו פערלאָרען אויס׳ן אויג די מענשען און איינזאַם ביזטו געבליבען צווישען זיי מיט דיינע עשירות און מיט דיין חלאת. דאָרטען, דרויסען ווארט אויף דיר לעבען — און דו, בלינדער, פערמאַכסט פאַר איהם די טהיר .טאַנץ דוד, טאַנץ — דער טויט האָט אויפגעהויבען דעם סמיק און ווארט אויף דיר. אַביסעל גראַציעזער, דוד לייזער, בריה׳שדיגער, קיילעכיגער דעם פאַ!״

ד ו ד: וואָס ווילסטו פון מיר?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: גיב אוועק צוריק גאָט, וואָס גאָט האָט דיר געגעבען.

ד ו ד (אָנגערוקט): האָט מיר דען גאָט וואָס געגעבען?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: יעדער רובעל אין דיין קעשענע איז אַ מע־סער, וואָס דו שטעכסט אַריין אין׳ס האַרץ פון דעם הונגעריגען.

צוטייל דיינע גיטער פאַר אָרעמע לייט, גיעב ברויט די הונגעריגע און דו וועסט בעזיעגען דעם טויט.

ד ו ד: קיין סקאָרקע האָט קיינער דוד'ן ניט געגעבען, בעת ער האָט געהונגערט, וועל איך מיט זייער זאַטקייט אָנזעטיגען דעם הונגער, וואָס איז אין מיינע ביינער?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: אין זיי וועסטו זאַט זיין.

ד ו ד: וועל איך דען צוריק אומקעהרען די געזונט און די קראַפט?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: אין זיי וועסטו שטאַרק זיין.

ד ו ד: וועל איך פעריאָגען דעם טויט, וואָס איז שוין אינ'ם בלוט, דעם שיטערען, ווי אַ וואַסער, וואָס איז שוין אין מיינע אָדער־רען, די האַרטע, ווי טרוקענע שטריק? וועל איך דען צוריק אומ־קעהרען דאָס לעבען?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: מיט זייער לעבען וועסטו פער'כפל'ען דיין לעבען. איצט האָסטו נאָר איין האַרץ, דוד. ביי דיר וועלען ווערען מיליאָנען הערצער.

ד ו ד: אָ ב ע ר א י ך ו ו ע ל ש ט אַ ר ב ע ן?

אַ נ אַ ט ע מ אַ: ד ו ו ע ס ט ז י י ן א ו נ ש ט ע ר ב־ ל י ך!

פון וועלכער אונשטערבליכקייט רעדט דאָ אַנאַטעמאַ? — מיינט ער די רעליגיעזע, יענע־וועלטיגע אונשטערבליכקייט, מיט וועלכער דער רבונו־של־עולם בעצאָהלט דעם מענשען, פאַר וואָס ער האָט גוט אויסגעפיהרט זיין געבאָט? אָדער האָט ער אפשר אין זינען יענע אונשטערבליכקייט, וועלכע אָגיוסט קאָנט האָט אונז געלערענט, — דאָס אייביגע לעבען אין דעם זכרון פון דער מענש־הייט דורך די גוטע מעשים, וואָס ער טהוט פאַר איהר? אָדער איז דאָ געמיינט נאָך אַן אַנדער אַרט אונשטערבליכקייט — די, אויף וועלכע טאָלסטאָי האָט אונז אָנגעוויעזען?... ווען דער מענש הויבט אָן צו לעבען אין ליעבע און ליידען פאַר דער מענשהייט, אַזוי ווערט אין איהם דערוועקט, לערענט אונז טאָלסטאָי, יענער פונק פון דער געטליכער ליעבע, וואָס איז פאַראַן ביי יעדען איינעם פון אונז און וואָס קאָן ניט פערשווינדען מיט דעם טויט. מיט דעם ערוואַכען פון דער געטליכער ליעבע אין זיין ברוסט, דערוועקט זיך אין דעם מענ־

שעז אויך דאָס ב ע ו ו א ו ס ט ז י י ן, אז ער איז א טייל פון דער אונשטערבליכער גאָטהייט און ממילא אַליין אונשטערבליך — און עס פערשווינדט פון איהם דער פּחד פאר׳ן טויט. אָדער האָט דאָ אַנאַטעמאַ אין זין נאָך אַנאַנדער מין אונשטערבליכקייט?

די שאלה בלייבט ניט קלאָהר פאר דעם לעזער, אָבער דער־ווייל̈ע איז דאָס אויך ניט וויכטיג פאר אונז. וויכטיג איז, אז די אַלע טאָלסטאָי׳שע טענות און טהעאָריען פון אַנאַטעמאַ זענען געפאַלען אויף א גוטען באָדען. אייגענטליך, האָט דער געטליכער פונק פון ליעבע צו דער מענשהייט שוין לאַנג געלעבט אין דוד לייזער׳ס ברוסט. ער איז נאָר געווען צוגעדעקט מיט א בארג ביטערניסען, אָנגעזאַמעלט פון דעם אונגליקליכען לעבען. דער וכוח מיט אַנאַטע־מאַ־טאָלסטאָי האָט נאָר פאַנאַנדערגעגראָבען דעם בארג אש — פאַנאַנדערגעבלאָזען דעם פונק — און פון דאָרטען האָבען גענומען שלאָגען די העלע פלאַמען פון ליעבע. ער בעשליסט פאַנאַנדערצו־טיילען זיין פערמעגען.

„אַך, קלוגער נולליוס, אַך נארישער נולליוס“, זאָגט ער צו אַנאַטעמאַ. „נישיים האָסטו ניט פערשטאַנען, אז איך וואַרט שוין לאַנג אויף די אָרעמע לייט און זייער קול איז אין מיינע אויערען און אין מיין הארצען... רוף אהער די אָרעמע לייט“.

אָבער די מאָטיוועז פון דוד לייזער׳ס בעשלוס זיינען דאָך אביסעל אנדערע, איידער די, וועלכע אַנאַטעמאַ לעגט איהם פאַנ־אנדער. דער אייגענטליכער „טאָלסטאָי“ איז דאָ פאַרט דוד לייזער און ניט אַנאַטעמאַ. „ניט דעם מ ע נ ש ע ן“, זאָגט דוד, „נאָר ג אָ ט האָב איך אוועקגעגעבען מיין נשמה און זיין מאכט איז אויף מיר“. ער פאָלגט ניט דער שטים פון מענשען־ליעבע, ווען אפילו דער קול פון די אונגליקליכע איז „אין זיינע אויערען און אין זיין הארצען“, נאָר דער „שטים פון גאָט“, אַן איגוועניגען האַלב־קלאָה־רען רעליגיעזען בעוואוסטזיין, אז דורך די מעשים־טובים פון ליעבע און רחמנות ווערט ער נעהנטער צו זיין בעשעפער.

אין פלוג איז דאָ צווישען דוד׳ן און אַנאַטעמאַ גאָר א קליינינ־קער אונטערשייד. און עס ווייזט אויס, אז אַנאַטעמאַ בעמערקט איהם ניט. אבער אין דער אמת׳ן איז דער אונטערשייד א געוואַלטיגער.

פאר וואָס איז אַנאַטעמאַ געוואָרען אזא מענשען־פריינד?

פאַר וואָס קעמפפט ער אַזוי פאַר דער מענשהייט און דער מסירת נפש צוליעב איהר? פאַר וואָס ווייזט ער אַזוי קלאָהר אָן אויף דאָס גליק און די פרייד פון מסירת נפש? — ער איז דאָך דער גלגול פון דעם שטן, זיין אויפגאַבע וואָלט דאָך בעדאַרפט זיין צו פערדאַרבען דוד׳ס נשמה, אָנשטאָט דעם דערהויבט ער זי גאָר צו אַן אונענדליכער מאָראַלישער הויך?

מיר וועלען זיך שפּעטער אָבשטעלען אביסעל לענגער אויף דעם סימבאָל פון אנאַטעמאַ. דערווייל איז גענוג, ווען מיר וועלען וויסען, אַז ער איז זעהר אַ שפּעטער גלגול פון דעם שטן, אַז ער איז אַ גאָטעס־פיינד, אָבער אַ מענשען־פריינד, און עס איז איהם דעריי־בער באמת לייכט צו רעדען, ווי טאָלסטאָי, אָדער ריכטיגער, ווי אָגיוסט קאָנט, וועגען דער מענשהייט און דעם גליק פון מסירת נפש צוליעב איהר. פון דער אַנדער זייט אָבער וואַקסט אין זיין ברוסט אָן אַ ביטערער געלעכטער, ווען ער דערמאָנט זיך, ווי אָהנ־מעכטיג דער מענש איז, אפילו אויף זיין העכסטער מאָראַלישער הויך, לגבי דער נאַטור, וואָס ווערט בעהערשט פון געטליכע סודות, וועלכע זיינען אויף אייביג פאַר אונז פערדעקט. פון זיין, אנאַטעמאַ׳ס, שטאַנדפּונקט איז גאָט׳ס וועלט אַ מאָוים׳דיגע משוגעת, אַ שפּיי אין פּנים דעם שכל און דעם יושר, — אַ שפּיי מיט בלוט און גאַל. אָט דעם פּונקט וויל ער אַרויסברענגען קלאָהר אָהן אַ ברע־קעל ספק אין זיין קאַמפף אַנטקעגען די הימלען. צוליעב דעם צוועק וויל ער „גוט אויספּעבען" דוד לייזער׳ן. ער וויל בשום אופן ניט פערדאַרבען דוד לייזער׳ס נשמה. אדרבה, וואָס העכער זי איז, וואָס שטראַהלענדער זי לייכט אין איהר געטליכער ריינקייט, אַלץ בעסער פאַר איהם. די רעזולטאַטען פון דוד לייזער׳ס מעשים, וואָס זענען דיקטירט פון די עדעלסטע מאָטיווען, וועלען שוין אין גאָט׳ס שעה־נער וועלטעל זיין אַזעלכע, וואָס וועלען מוזען אויפטרייסלען די יסודות פון אַלע הימלען, אויב דאָרטען איז נאָך דאָ אַ פּונק פון שכל און פון יושר.

דער העכסטער מאָראַלישער אידעאַל פאַר אנאַטעמאַ איז קאָנט׳ס מענשהייט׳ס ליעבע, וואָס דאָס איז אויך דעם אויבער־שטען׳ס געבאָט. אָבער דוד לייזער שטעלט זיך לכתחלה אַוועק אויף אַ מאָראַלישער ליניע, וואו די ליעבע צו דער מענשהייט איז ניט

דאָס לעצטע וואָרט, נאָר דאָס ע ר ש ט ע וואָרט, ניט דער ענדציעל, נאָר דער וועג צום ציעל. דאָס ציעל איז די ליעבע צו גאָט, דער גערייניגטער רעליגיעזער געפיהל. דער געפיהל איז ניט די ליעבע צו דער מענשהייט, ווען אפילו ער דריקט זיך אויס אין איהר. די מסירת נפש און די מעשים טובים איז נאָר די אויסער־ליכע ש פ ר אַ ך, אין וועלכער עס רעדט צו אונז גאָט׳ס שטים. ניט דעם מענשען, גאָט גיט דוד לייזער אַוועק זיין נשמה...

און האָבענדיג אין לעצטער ליניע ניט דעם מענשען, נאָר גאָט אין זינען, קאָן זיך דוד לייזער אויפהויבען אין זיין מאָראַלישער הויך איבער די מענשליכע איינטיילונגען פון „גוט“ און „שלעכט“, פון „עהרליכע“ מענשען און „ניט־עהרליכע“. ער שטעלט זיך דאָ אַוועק כמעט ווי אויף ניעטצשע׳ס שטאַנדפונקט: „יענזייטס פאָן גוט אונד בעזע“. אַלע מענשען זענען גלייך אין ליידען, און ער לאָזט רופען צו זיך אַ ל ע ל י י ד ע נ ד ע. אַלעמען וויל ער ברענ־גען פרייד, אויף אַלעמען אויסגיסען זיין הילף, ווי די שטראַהלען פון דער זון, וואָס לייכטען גלייך העל אויף דעם צדיק און דעם רשע.

אַנאַטעמאַ זעהט הפנים ניט איין די נפקא מינה, וואָס צוויד שען זיין „קאָנטיזם“און דוד לייזער׳ס „טאָלסטאָיזם“. ער מיינט, ווייזט אויס, אַז דוד לייזער טאַנצט נאָך נאָך זיין פייפעל, און אפשר זעהט ער דערפאַר ניט איין די נפקא מינה, ווייל פאַר די ר ע ז ו ל־ט אַ ט ע ן איז אַלץ איינס: ליידענשאַפטליכע ליעבע צו דער מענש־הייט, אָדער טרייע גאָט־איבערגעבענקייט, וואָס האָט אויפגעוואַכט אין דוד לייזער׳ס ברוסט. סאַי ווי סאַי מוז דער סוף דערפון זיין — וואהנזיניגע ליידען פאַר דער מענשהייט, איבערמענשליכע יסורים דוד לייזער׳ן.

אָבער — לאָמיר ניט כאַפּען די פיש פאַר׳ן נעטץ. מיר האַלטען נאָך ניט ביי די יסורים. אדרבה! מיר שטעהען איצטער ביי די טהירען פון אַ גן־עדן, וואָס אַ שעהנערען פון איהם האָט די מענש־ליכע פאַנטאַזיע קיינמאָל ניט געקאָנט אויסמאָלען: דעם גן־עדן פון דעם ריינעם, אמת׳ען גליק, וואָס עפענט זיך דעם מענשען, בעת ער פיהלט, אַז ער האָט די אַנדערע באמת גליקליך געמאַכט.

דוד לייזער האָט צוטיילט זיין פערמעגען, און די פינסטערע וואָלקענס זיינען פערשוואונדען פון זיין נשמה און פון דער ארור־

מיגער וועלט. א נייע, פרישע, פרעהליכע זון איז אויפגעגאנגען אויף א נייעם פריש־געבוירענעם, פרעהליכען הימעל, און אלץ שטראהלט און גלאנצט אין דעם שיין פון ליעבע און פרייד.

דעם העכסטען שטאַפּעל פון גליק דערגרייכט דוד לייזער אין יענעם מאָמענט, ווען איהם ווערט אליין קלאָהר די גאנצע בעדייטונג פון זיין גליק פאר דעם גרויסען פּראָבלעם פון דעם מענשליכען לע־בען. ער וואקסט יעמאָלט אויס צו א געוואלטיגער גרויס: ער ווערט אויף א מאָמענט א נביא, וואָס ברענגט דער מענשהייט די פרעה־ליכע בשורה פון גליק און אונשטערבליכקייט, פון „בלע המות לנצח.“

געשעהן איז עס בשעת דעם טריאומפאלען קבלת־פּנים, וועל־כען די אָרעמע לייט האָבען געגעבען דוד לייזער׳ן. אמת, אויסערליך איז דער קבלת־פּנים, וועלכען מען האָט אראנזשירט ביי די סאָדאָ־ביידלעך, וואו דוד לייזער האָט אָבגעפינסטערט זיין גאנצען לעבען, ארויסגעקומען גאנץ אָרעמלעך. די מוזיק איז געווען א היימישע, פון היימישע כלי־זמר, מיט א דורכגעלעכערטען פּויק, אין וועלכען א הונט האָט געקאָנט אריינקריכען, און א צובויגענעם מעשענעם טרו־מיים, מיט עפּעס א יוצא־דופן׳דיגען קול. די מוזיק, וואס אזא׳ן אָר־קעסטער האָט געקאנט ארויסברענגען, האָט געמוזט זיין א הימעל־שרייענדער קאצען־יאָמער, פון וועלכען נאָר אן אנאטעמא האָט געקאָנט מיט איראָנישע התפּעלות ארויסהערען „די הארמאָניע פונ׳ם וועלט־אל“. אָבער אנאטעמא האָט זיך ניט איינגעהערט אין אנדער „הארמאָניע פונ׳ם וועלט־אל“, אין דער מוזיק פון די הערצער, וואָס זענען געקומען אָבגעבען כבוד דוד לייזער׳ן און אָבדאנקען איהם פאר זיין טובה.

מערקווירדיג, אז אויך ביי דער געלעגענהייט האָט איהם אנא־טעמא געהאָלפען צו מאכען א ווייטערען שריט אין דער מאָראלישער פּאָלקאָמענהייט. אויף דער שמחה איז דוד געקומען אן אומעטיגער, ווייל ער האָט געטראכט, אז ער פערדיענט ניט דעם גאנצען כבוד; הייסט עס, ער האָט נאָך אלץ געטראכט וועגען זיך. ערשט אנאטעמא דערמאָנט איהם, אז עס איז ווייניג אוועקצוגעבען דאָס מאטעריעלע פאר דער מענשהייט, אז מען דארף איהר אוועקגעבען די גאנצע נשמה, דעם טרויער און די פרייד, מען דארף לעבען מיט זיי, מיט

די מענשען, מיט ז י י ע ר ע אונגליקען און מיט זייערע שמחות. נאָך אַמאָל האָט זיך דערביי אַרויסגעוויעזען, אַז אַנאַטעמאַ שפּיעלט באמת זעהר גוט די ראָלע פונ׳ם יוצר־טוב, ווייל אין תוך אַריין איז ער אַ יוצר־טוב פאַר׳ן מענשען. און נאָך אַמאָל האָט זיך אַרויסגעוויעזען, אַז ער דערצעהלט ניט קיין נייעס דוד לייזער׳ן; אַז אין דער טיעף פון דוד׳ס האַרצען זענען די דאָזיגע אמת׳ן שוין לאַנג געווען אַ לעבעדיגע פּסיכישע ווירקליכקייט. און אויך דאָס איז וויעדער געוואָרען קלאָהר, אַז דוד לייזער׳ס געדאַנקען־גאַנג איז פערשיידען פון אַנאַטעמאַ׳ס, אפילו ווען יענער איז דער יצר־טוב: מיט זיין אומעטיגקייט, מיינט דוד לייזער, האָט ער בעגאַנגען אַ זינד ניט אַנטקעגען מענשען, נאָר אַנטקעגען גאָט. „וועמען האָב איך געוואָלט נאַרען מיט מיין פערשטעלען זיך?“ — מאַכט ער זיך אַליין דעם פאָרוואורף. „לעב איך דען ניט טאָג ווי נאַכט אין שמחה און שעפּ ניט מיט פולע הויפענס ליעבע און גליק? איז — פאַר וואָס האָב איך מיך פערשטעלט פאַר אַן אומעטיגען?“

אָבער דאָס האָט אַנאַטעמאַ גאַנץ געוויס ניט דערוואַרט, אַז דוד לייזער׳ס נשמה זאָל זיך דערהויבען צו אַזאַ הויך פון קלאָהרקייט און גרויס און מיט איהם זאָל פּאַסירען דאָס, וואָס מיט איהם האָט פּאַסירט. אויף איהם איז געקומען עפּעס אַזוינס, פאַר וועלכען מיר האָבען קיין אַנדער נאָמען ניט, ווי נאָר „רוח הקודש“ און „רוח הנבואה“. געהענדיג מיט זיין ווייב און נולליוס׳ען צוריק אַהיים פון דער שמחה, קעהרט זיך אום דוד לייזער און בעטראַכט דעם אָרט, וואו ער האָט פערבראַכט זיין אָרעמען לעבען. אָנגעלעהנט אויף שרה׳ס אַקסלען רעדט ער צו איהר:

„זעה, שרה, אָט איז דער פּלאַץ, וואו עס איז אַוועק אונזער לעבען — ווי טרויעריג און אָרעם ער איז און פון איהם אָטהעמט ווי פון אַ היימלאָזען מדבר. אָבער האָב איך דען ניט דאָ דערגאַנגען דעם גרויסען אמת וועגען דעם מענשענ׳ס גורל? איך בין געווען אָרעם ווי אַ בעטלער, איינער אַליין און נאָהענט צום טויט, אַ נאַרישער אַלטער מאַן, וואָס האָט געזוכט אַן ענטפער ביי די וואַלען פון ים, אָבער — אָט זיינען געקומען מענשען — בין איך דען עלענד? בין איך דען אָרעם און נאָהענט צום טויט? הערט מיך אויס, נולליוס: ג י ט אָ ק י י ן ט ו י ט פ אַ ר ן מ ע נ ש ע ן. וואָס

פאַר אַ טויט? וואָס הייסט טויט? ווער, דער צרה'דיגער, האָט אויסגעטראַכט אַזאַ משונה'דיג ווערטעל: טויט? ס'קאָן זיין, ער איז דאָ, איך וויים ניט, אָבער איך, נולליוס... איך בין אונשטערבליך. (ווי פון אַ ליכטיגען שלאַג געטראָפען, בויגט ער זיך איין און הויבט אויף די הענד צום הימעל) אָי, ס'אראַ'ן אימה: איך בין אונשטערב־ליך. וואו איז דער סוף פון הימעל? איך האָב איהם פערלאָרען. וואו איז דער סוף פון דעם מענשען? איך האָב איהם פערלאָרען — איך בין אונשטערבליך. אדני! אדני! יהי שם ד' מברך, געבענשט אין אַלע אייביגקייטען זאָל זיין דער פערבאָרגענער נאָמען פון דעם, וואָס גיט אונשטערבליכקייט דעם מענשען... דער אונבעגרעניצטער ווייט פון די צייטען גיב איך איבער דעם מענשענ'ס גייסט: ער זאָל לעבען אונשטערבליך אין דער אונשטערבליכקייט פון דעם פייער. ער זאָל לעבען אונשטערבליך אין דער אונשטערבליכקייט פונ'ם ליכט, וואָס איז לעבען. און די פינסטערנים זאָל בלייבען שטעהן ביי דעם שוועל, וואו עס וואוינט די אונשטערבליכע ליכטיגקייט. איך בין גליקליך, איך בין אונשטערבליך — אַ גאָט!"

איך בעט אייך, איהר זאָלט אריינגעהמען אין זכרון די דאָזיגע ווערטער, ווייל איך וועל שפּעטער רעדען באריכות וועגען דעם ענין פון יענער אונשטערבליכקייט, וואָס דוד לייזער האָט פּלוצלונג דער־בליקט. דערווייל לאָמיר פּשוט גלויבען דוד לייזער'ן אָדער אנ־דרעעוו'ן אויפ'ן וואָרט: דוד לייזער האָט דערשפּירט אין זיך די אונשטערבליכקייט.

אַ מעכטיגער שטראָם פון דעם ליכטיגען אָפּטימיזם שלאָגט דאָ פון דוד לייזער'ס נביאות. ווי האָט דאָס געווירקט אויף אנאַטעמאַ?

בעת דער רוח הקודש איז פּלוצלונג אראָב אויף דוד לייזער'ן און די ליכטיגע אייביגקייט האָט זיך פּלוצלונג אנטפּלעקט פאַר זיין געפיהל און ער האָט געמאַכט „שהחינו" אויף די אונשטערבליכקייט, האָט אנאַטעמאַ זיך מיט אימפּעט געווענדעט צו איהם: „דעם נאָ־מען! דעם נאָמען! דו ווייסט זיין נאָמען. דו האָסט מיך אָבגע־נאַרט." אָבער דוד האָט איהם ניט געהערט. ער איז געווען אין דער מאַכט פון דעם הייליגען גייסט, וואָס איז געקומען איבער איהם, ער האָט געבענשט דעם מענשען אין דער ווייט פון די צייטען און זיין

נשמה האָט געשוועבט אין פריידיגע התפעלות פון דעם אייביגען לעבען: „איך בין גליקליך, איך בין אונשטערבליך — אָ, גאָט!"

דאָס האָט ארויסגעבראַכט אַנאַטעמאַ'ן פון אַלע כלים. איז דען די הייליגע נביאות פון דוד לייזער'ן עפּעס מעהר ווי אַ געפּלאַפּעל פון מענשליכער שכרות? ווילד, אין צאָרן, אָבער פאָרט אַ מטושטש'ער, שרייט ער אויס: „דאָס איז אַ ליגען! אָ, ביז ווי לאַנג וועל איך נאָך הערען דעם שוטה! צפון און דרום, מזרח און מערב, איך רוף אייך. גיכער, אַהער, דעם טייוועל צו הילף! מיט די פיער ים'ען פון טרערען גיט אַ שטראָם אַהער און בעגראָבט אין אייער תהום דעם מענשען. אַהער! אַהער!"

„קיינער", דערצעהלט אַנדרעעוו, „הערט ניט דעם יאָמער פון אַנאַטעמאַ, ניט דוד, וועלכער איז אין גאַנצען בעלויכטען מיט דעם טריאומף פון אונשטערבליכקייט, ניט שרה, ניט די איבעריגע מענשען. זייער גאַנצע אויפמערקזאַמקייט איז צוגעשמידט צו זיין הערליך־לייכטענדען פּנים און די אויפגעהויבענע הענד צום הימעל. איינער אַליין צאַפּעלט זיך אַנאַטעמאַ און שילט".

דוד לייזער'ס נביאות קאָן איהם ניט אָראָבברענגען פון זיין פּלאַן. ער קאָן אין איהר ניט זעהן דעם ענטפער אויף די פּראָבלעמען וואָס פּלאָגען זיין גייסט. ער מוז זעהן אין איהר ניט מעהר ווי דאָס געפּלאַפּעל פון מענשליכע שכרות: דוד לייזער'ס גאַנצער גן־עדן מוז דאָך פערטרינקען ווערען אין די פיער ים'ען פון מענשליכע טרערען.

און די פיער ים'ען זענען געקומען, און מיט זיי האָט זיך אָנגעהויבען די אייגענטליכע טראַגעדיע אין דוד לייזער'ס לעבען. זיין טריאומף, — דער נצחון פון גאָט איבער דעם טייוועל, — איז פערבליבען געוואָרען אין אַ ים פון מענשליכע יסורים. עס האָט גענומען שטייגען דער ים, און אַלץ העכער און העכער איז געשטיגען דער טריאומף פון דעם טייוועל איבער גאָט.

דוד'ס נאָמען האָט זיך פאַנאַנדערגעטראָגען איבער דער גאַנצער וועלט. און פון אַלע פיער עקען פון דער וועלט האָט גענומען שטראָמען צו איהם די ליידענדע מענשהייט, מיט אַלע איהרע נויטען, מיט אַלע איהרע וועהען. דוד איז פאַר זיי געוואָרען דער משיח, וואָס זאָל אויסלייזען זיי פון אַלע איהרע פּלאָגען און פערווירקליכען איהרע טיעף פערבאָרגענסטע אידעאַלען.

שוין ביי דעם קבלת־פנים איז געקומען א וואנדערער פון ווייטע מקומות, וואָס צו זיי האָט דערגרייכט דער קלאַנג פון דוד׳ס נאָמען. ער איז געקומען אויסצוגעפינען דעם אמת, ווייל די קלאַנגען זיינען געווען אזוי וואונדערליך שעהן, אזוי מאגנעטיש צוציהענד פאר דאָס מענשליכע הארץ. דאָס ביי דעם, דאָס ביי יענעם אין דעם עולם פרעגט ער אוים וועגען דוד׳ן: איז דאָס אמת, אז דוד האָט אויסגע־היילט א קראנקע פרוי, וואס האָט שוין געהאלטען ביים שטארבען? איז דאָס אמת, אז ער האָט געמאכט זעהענדיג א בלינד־געבאָרענעם? איז דאָס אמת, אז דוד לייזער וויל אויסבויען א פּאלאץ פון ווייסע שטיינער און בלאָהע גלאָז און פערזאמלען אהין אלע אָרעמע פון דער וועלט? איז דאָס אמת, אז ער וויל אָבנעהמען די מאכט פון די רייכע און אוועקגעבען זי צו די אָרעמע און אָבנעהמען די הערשאפט פון די מעכטיגע, די בעפעהלענדע און צוטיילען עס צווישען אלע מענשען, אלעמען גלייך? און איז דאָס אמת, אז ער האָט געשיקט שלוחים קיין עפיאָפּיע צו די שווארצע מענשען, אז אויך זיי זאָלען זיך פארטיג מאכען אויפצונעהמען די נייע מלוכה, ווייל ער וויל אויך די שווארצע געבען א גלייכען חלק מיט די ווייסע, „אלעמען גלייך, יעדען אזוי פיעל, וויפיעל ער פערלאנגט, עס זאל זיין על פי יושר?“

דער עולם לייסענט די אלע זאכען, אָבער די שאלות אליין רופען אין איהם ארוים א חשד, אז דוד איז ניט קיין פשוט׳ער מענש, און אויך פאר זיי, פאר דעם גרויסען עולם, עפענען זיך פאנאנדער ליכטיגע האריזאָנטען פון מענשליכען גליק און יושר, וואָס דארפען אפשר פערווירקליכט ווערען דורך דוד לייזער׳ן. שרה אליין, דוד לייזער׳ס ווייב, הויבט אָן צו גלויבען אין דער איבער־נאַטירליכער קראפט פון איהר דוד׳ן.

דער וואנדערער ווענדט זיך מיט זיינע פראגען בסוד צו אנא־טעמאַ. דער קלוגער טייוועל לייקענט אלץ אָב, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ אויף ניין, אָבער שמייכעלט און גלעט דעם אלטען איבער׳ן אקסעל, און פערשטארקט נאָך דערמיט אפשר דעם וואנדערער׳ס גלויבען.

דער געדאנק, אז דוד בעווייזט וואונדער, אז ניט נאָר ער היילט קראנקע, נאָר ער מאכט אויך לעבעדיג טויטע, האָט זיך פער־

שפּרייט ווי אַ פייער אין אַ טרוקענער סטעפּ. זיין פּאַלאַץ איז בעלאַגערט געוואָרען פון אַלע אַרטען ליידענדע. עס זיינען געקומען צו איהם קראַנקע און פערהויקערטע, מענשען, מענשען, וואָס זיי ברענט דער געוויסען, מענשען, וואָס זוכען דעם אמת, און זייערע טויטע האָבען זיי מיטגעבראַכט, דוד זאָל זיי אומקעהרען צום לעבען.

שרה, דוד'ס ווייב, איז גאַנץ איינגעגלויבט אין דוד'ס איבער־מענשליכע קראַפט, און דאָס, וואָס ער וויל ניט העלפען די אונ־גליקליכע מאַסען, ערקלעהרט זי זיך אויף אַ מיסטישען אופן, — אַז דוד איז נאָך ניט „פאַרטיג“. און דער גאַנצער עולם מיט זיינע פערהויקערטע און טויטע וואַרט, ביז דוד וועט ווערען פאַרטיג.

די ערשטע צייט האָט דוד נאָך וואָס איז געקאָנט טהאָן פאַר די מענשען, וואָס זיינען געקומען צו איהם נאָך הילף און פרייד. ער האָט עטליכע מאָל איבערגעטהיילט זיין שוין אַ מאָל צוטהייל־טען פערמעגען. גענומען ביי איינע, געגעבען די אַנדערע, ביז עס איז צופאַלען געוואָרען אין שטויב דער גילדערנער באַרג און עס איז פערווירקליכט געוואָרען דער אידעאַל פון אבסאָלוטען יושר, אַלע האָבען סוף כל סוף בעקומען גלייך, — אַלע ניט מעהר ווי צו איין קאָפּיקע. דערנאָך האָבען זיך אָבער אָנגעהויבען די איבער־נאַטירליכע פאָדערונגען, דאָס ניט וועלען גלויבען, אַז ער איז אַ פּשוט'ער בשר ודם. עס האָבען געבעטען די אויסגעשטרעקטע הענד, די אויסגעשמאַכטע הערצער אַ שטיקעלע הילף אַנטקעגען דער מנשליכער הילפלאָזיגקייט, און — דעם אַלטען'ס האַרץ וויינט מיט זיי, און העלפען קאָן ער ניט.

אָט איצטער ערשט האָט זיך אָנגעהויבען דער גיהנום, מיט וועלכען דוד לייזער האָט געמוזט בעצאָהלען פאַר זיין רגע פון אונ־שטערבליכען גליק.

„בין איך דען ניט אַ פערדעטהער, נולליוס, וואָס רופט און גיט ניט, וואָס ליעבט, כדי צו פערדאַרבען? אָי, ווי דאָס האַרץ טהוט וועה“, בעקלאָגט ער זיך פאַר אַנאַטעמאַ. „אָי, ס'איז מיר קאַלט ווי דער ערד, וואָס איז בעדעקט מיט אייז און אינווענינ אין איהר ברענט אַ היץ און אַ ווייסער פייער. אָי, נולליוס, האָסט וועג געזעהן אַ ווייסען פייער, אויף וועלכען די לבנה ווערט שוואַרץ און די זון ווערט איבערגעברענט ווי געלע שטרוי?“

די זון פון דוד׳ס גליק איז ווי געלע שטרוי איבערגעברענט געוואָרען אויף דעם ווייסען פייער פון זיין גיהנום.

„צו וואָס דאַרף דער מענש ליעבע, אז זי איז אָהנמעכטיג; צו וואָס טויג דער לעבען, אז ס׳איז ניטאָ קיין אונשטערבליכקייט?״

אנאַטעמאַ ווייס ניט קיין אַנדער עצה, ווי אַרויסגעהן צו דעם עולם און דערצעהלען איהם דעם גאַנצען ריינעם, פינסטערען, אכזריות׳דיגען אמת. דוד לייזער טהוט עס, אָבער ער האָט מיט דעם גאָר נישט גע׳פועל׳ט.

„איהר ווייסט, נולליוס,״ דערצעהלט ער איהם, „מיט מיר פּאַסירט עפּעס אַזוינס — איך האָב גאָר נישט, אָבער אָט איך בין אַרויסגעגאַנגען צו זיי, אָט האָב איך זיי דערזעהן, און איך האָב מיט אַ מאָל דערפיהלט, אז ס׳איז ניט אמת. איך האָב עפּעס יאָ. איך רעד צו זיי און אַליין גלויב איך ניט; איך רעד און אַליין שטעה איך מיט זיי און שריי אַנטקעגען זיך גופא און פאָדער מיט רוגזא. מיט די ליפּען לייקען איך, און מיט׳ן האַרצען זאָג איך צו, און מיט די אויגען שריי איך: יע! יע! יע!״

וואָס טהוט מען? און דאָ קומט נאָך אַריין שרה, וואָס פיהרט אַ פרוי פאַר׳ן האַנד, און די פרוי טראָגט אין די אָרעמס אַ טויטען קינד. די סצענע איז אַ ריהרענדע דורך די נאַאיוויטעט פון דעם פאָלק׳ס גלויבען, דורך דעם תהום פון מענשליכען יאָמער, וואָס אין איהר ליעגט, און איהר ווירקונג אויף דוד׳ס נשמה האָט געמוזט זיין אַזוי שטאַרק, אַז איהר מוזט מיר ערלויבען, איך זאָל זי אייך פאָרפיהרען אין גאַנצען.

שרה (ווייך): זייט ניט בייז, דוד. אָבער אָט די פרוי זאָגט, אַז זי קאָן מעהר ניט וואַרטען. זי זאָגט, אַז אויב עס זאָל נאָך לענגער דויערן איין ווייל, וועט זי שוין אין דעם ווידערבעלעבטען ניט דערקענען איהר קינד. טאָמער דאַרפט איהר וויסען זיין נאָמען, איז — משה האָט מען איהם גערופען, דער קלייניגקער משה. אַ שוואַרצינקער, איך האָב איהם געזעהן.

פרוי (פאַלט אויף די קניע): זייט ניט בייז, דוד, וואָס איך שטופּ מיך דורך פריהער פאַר די אַנדערע. אָבער דאָרטען זענען דאָ אַ סך, וואָס זענען ערשט ניט לאַנג געשטאָרבען, און איך טראָג איהם שוין דריי טעג און דריי נעכט ביי מיין ברוסט. אפשר דאַרפט

איהר אויף איהם אַ קוק טהאָן, וועל איך איהם אַבדעקען. איך נאַר אייך דאָך ניט, דוד.

שרה: איך האָב איהם שוין געזעהן, דוד. זי האָט מיר איהם געגעבען צו־האַלטען. זי איז זעהר אויסגעמאַטערט, דוד.

דוד (שפּריזט אויס די הענד מיט די לאַדאָניעס פאַראויס, טרעט אָב לאַנגזאַם צוריק הינטערוויילעכס, ביז וואַנען ער שטויסט זיך אָן אָן אַ וואַנד. אַזוי בלייבט ער שטעהן מיט אויסגעצויגענע הענד): האָט רחמנות! האָט רחמנות! (ביידע פרויען וואַרטען געדולדיג) וואָס זשע זאָל איך טהאָן? איך בלייב אָהן כחות, אַ, גאָט! נולליוס, זאָגט זיי, אַז איך בין ניט קיין מחיה מתים.

פרוי: איך בעט אייך רחמים, דוד. פערלאַנג איך דען איהר זאָלט צוריק לעבעדיג מאַכען אַן אַלטען מענשען, וואָס האָט שוין פיעל געלעבט און האָט פערדיענט דעם טויט מיט זיינע שלעכטע מעשים? פערשטעהע איך דען ניט, ווען מען קאָן און ווען מען קאָן ניט לעבעדיג מאַכען? אָבער — עס קאָן זיין, איך האָב עס ניט געוואוסט — איז — זייט ניט בייז אויף מיר. און איך האָב איהם דאָך צוגעזאָגט, בעת ער איז געשטאָרבען: האָב קיין מורא ניט צו שטאַרבען, משה׳לע. דוד, וואָס דערפרעהט מענשען, וועט דיר צוריקגעבען דיין קלייניגקעם לעבען.

דוד: ווייז מיר איהם. (קוקט, שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ און ווייגט שטיל, ווישט די אויגען מיט דעם רויטען טוך, און פערטרויליך, אַנגעלעהנט אויף זיין אַקסעל, קוקט שרה.)

שרה: ווי אַלט איז ער?

פרוי: צוויי יאָהר געוואָרען, אויפ׳ן דריטען.

דוד (גיט זיך אַ קעהר מיט׳ן פערוויינטען פנים צו אַנאַטעמאַ, דער פנים כמעט ווי ביי אַ געריהרטען און רעדט ווי ניט מיט זיין קול): זאָל איך אפשר פּרובען, נולליוס? (בויגט זיך פלוצלונג צונויף און שרייט הייזעריג) שמע ישראל! אוועק פון דאַנען! אוועק! דיך האָט געשיקט דער טייוועל. זאָג זיי דאָך, נולליוס, אַז איך בין ניט קיין מחיה מתים. חוזק מאַכען פון מיר זענען זיי געקומען... זעהט, אָן לאַכען זיי ביידע. אַרויס פון דאַנען! אַרויס!

אַנאַטעמאַ (צו שרה׳ן, שטיל): נעהט אַרויס און פיהרט אַוועק די פרוי. דוד איז נאָך ניט אין גאַנצען פאַרטיג.

(זיי געהען אוועק. אַן אויסגעמאַטערטער, לאָזט זיך דוד אַראָב אין פאָטעל און הענגט קראַפטלאָז אַראָב זיין גרויען קאָפּ.)

וואָס טהוט מען? אַנאַטעמאַ קומט מיט אַ נייער עצה: אַנט־לויפען! זאָל זיך די וועלט געהן ווי זי געהט! זאָל זיך די מענש־הייט בלייבען ביי איהרע ליידען, פאַר וועלכע עס איז סיי ווי סיי ניטאָ קיין תרופה. און דוד לייזער זעהט איין, אַז קיין אַנדער אויסוועג איז פאַר איהם ווירקליך ניטאָ; ער האָט זיך איבער־געטהאָן אַזוי, אַז מען זאָל איהם ניט דערקענען, און איז שוין פאַרטיג געווען אויסצופיהרען דעם פּלאַן מיט אַנאַטעמאַ'ס הילף, ערשט אַ נייער שטראָם מענשליכע צרות האָט זיך אַ גאָס געטהאָן צו זיינע פיס.

אין די צועפּענטע פענסטער רייסט זיך אריין אַ קופּער־קלאַנג פון אַ מאַסע טרומייטען. די טרומייטען ווערען פערשוויעגען און עס הערט זיך די טופּעריי פון מאַרשירענדע חילות און דער יאָמער־רוף פון נייע קולות: דאַ־אַ־וויד! דאַ־אַ־וויד! — און די געדאַ־פּעלטקייט פון דוד לייזער'ס הארצען, דער דואַליזם זיינער, אויף וועלכען איך האָב שוין פריהער אָנגעמערקט, טרעט אַרויס אין נאָך אַ שאַרפערער פאָרם. ער איז אין הארצען מיט זיי, מיט די נייע מחנות ליידענדע. ער שטופּט אָפּ אַנאַטעמאַ'ן אָן אַ זייט, און, אויסגעשטרעקט ביידע הענד צו די אונגליקליכע פון דער ערד, שרייט ער צו זיי: „אַהער! אַהער! צו מיר! איך בין מיט אייך!" און אַז אַנאַטעמאַ פרעגט ביי איהם פערוואונדערט: וואָס? דו רופסט זיי? דו — רופסט — זיי?" און בעט איהם, ער זאָל קומען צו זיך, ענטפערט איהם דוד מיט כעס: „שווייג! דו פערשטעהסט ניט. מיר זענען מענשען, און מיר וועלען געהן אין איינעם (מיט התלהבות) און מיר וועלען געהן אין איינעם. אַהער, ברידער, אַהער! זעה, נולליוס, זיי האָבען אויפגעהויבען די קעפּ, זיי קוקען, זיי האָ־בען דערהערט. אַהער! אַהער!" און אַז אַנאַטעמאַ גיסט איהם אָב מיט קאַלטע וואַסער מיט דער שאלה: „וועסטו בעווייזען וואונ־דער?", ענטפערט דוד מיט דעם זעלביגען כעס: „שווייג, דו ביסט אַ פרעמדער! דו רעדסט ווי אַ פיינד פון גאָט און מענשען. דו ווייסט ניט פון קיין רחמנות און פון קיין חסד. מיר זענען אויס־געשמאַכט, מיר זענען מיעד און די טויטע האָבען זיך איינגעמאַ־

טערט צו וואַרטען. אהער, און מיר וועלען נעהן אין איינעם, אהער!“ אַנאַטעמאַ רעכענט איהם אויס דעם גאַנצען לייסטער צרות, וואָס זיי ברענגען מיט און צו וועלכע דוד קאָן גאָר נישט ניט העלפען. אָבער דוד שרייט אויס אין יסורים: „דו ווייסט נישט וואס הייסט ליעבען, נולליוס!“ ערשט, אז אַנאַטעמאַ הויבט אָן אַליין אין פענסטער מיט געשרייען צו רופען די אונגליקליכע צו דוד׳ן, ערשט יעמאָלט פאַלט ווידער דוד אַראָב, ווי אַן אונטער־געשאָסענער, פון הימעל צוריק אויף דער קאַלטער ערד, און איז מסכים — אַנטלויפען מיט נולליוס׳ען אין מדבר, ווייט פון מענשען און זייערע ליידען.

דאָרטען, אין מדבר, שפּיעלט זיך אָב דער לעצטער אַקט פון דוד לייזער׳ס טראַגעדיע. איך וועל זיך ניט אָבשטעלען לאַנג אויף איהם. עס איז געשעהן דאָס, אויף וואָס דוד לייזער האָט שוין אַ סך פריהער מיט אַ פערקלעמטען האַרצען געוואַרט. די מאַסען האָבען דערשלאָגען דוד׳ן.

די מענשען האָבען אויסגעפונען דוד׳ן אויך אין דער מדבר. אין ליעבע און צוטרוי זענען זיי געקומען צו איהם מיט זייערע ווייבער און קינדער. אַ וואָרעם וואָרט פערלאַנגען זיי פון איהם און — נאָך עפּעס, אמת, גאָר אַ קלייניגקייט, — איין איינ־ציגע זאַך, וואָס איז כולל אין זיך אַלע פאָדערונגען, אפילו די וואהנזיניגסטע, וואָס לעבען אין זייער ברוסט. די קלייניגקייט איז — יושר!

„וואָס ווילט איהר“, פרעגט ביי זיי דוד אין פּיין, און דער וואַנדערער ענטפערט שטיל: „יושר!“ — „וואָס ווילט איהר?“ פרעגט נאָך אַ מאָל דוד און אַלע ענטפערן מיט אַ מאָל: „יושר!“

דוד: נו, זאָגט, נולליוס, איז יושר — וואונדער?

אַנאַטעמאַ (ביטער): דאָרטען זענען בלינדע און זיי זע־נען אונשולדיג; דאָרטען זענען טויטע, און זיי זענען אונשולדיג...

אין דער סאָציאַל־פּסיכאָלאָגיע פון די מאַסען, וועלכע אַנאַ־טעמאַ דערקלעהרט זעהר ריכטיג, איז יושר און דער גלויבען אין וואונדער באמת איין און דיזעלביגע זאַך. הפּנים, ניט נאָר דער עגאָאיזם טרייבט די מאַסען צו דעם וואונדער־גלויבען, נאָר אויך דער טיעף איינגעוואָרצעלטער אינסטינקט פון גערעכטיגקייט.

דוד לייזער גיסט צום לעצטען מאָל אוים זיין ביטער האַרץ פאַר דאָס פאָלק. ער רעדט צו זיי אין דעם נאָמען פון דעם שכל. ווי קאָן ע ר, דער שוואכער מענש, געבען זיי די געוועכטיגקייט. און אַז ער וועט דעם בלינדען אַ שפּיי טהאָן אין די אויגען, וועט יענער דען ווערען זעהענדיג, און אַז ער וועט אָנהויבען בייסען שטיינער — שטיינער בייסען, ווי אַ וואהנזיניגע חיה, וועט דען ווער זאַט ווערען דערפון?

די מאַסען האָבען אָבער ניט געקאָנט פערשטעהן דוד'ן און אין זיינע ביישפּיעלען האָבען זיי נאָר געפיהלט, אַז ער שפּייט זיי אין פנים און וויל אין זיי וואַרפען מיט שטיינער... עס איז געשעהן דאָס וואהנזיניגסטע... ווי אַ צורייצטע חיה האָט זיך די מאַסע אַ וואָרף געטהאָן אויף דוד'ן מיט שטיינער — און ערשט אַז ער איז געפאַלען שוין כמעט אַ דערשלאָגענער, ערשט יעמאָלט צולויפט זיך די מאַסע אין טויטליכען שרעק, טרעטענדיג איינער דעם אַנדערן.

אָבער דוד איז נאָך ניט געווען אין גאַנצען טויט. אַ גוסס'ער קריכט ער אויף אַלע פיער צו זיי, צו די מאַסען: „וואַרט, וואַרט אויף מיר!" „אָי, איך וועל ניט דערגעהן. טראָגט מיך, נולליוס. זאָג איך דען, אַז מען דאַרף מיך ניט שלאָגען מיט שטיינער. אַך, זאָלען זיי מיך שלאָגען מיט שטיינער... טראָגט מיך, נולליוס", בעט ער זיך, שוין ביים שוועל פון טויט, פערליערענדיג דאָס בעוואוסטזיין. „איך וועל מיך שטיל אַוועקלעגען אויפ'ן שוועל, איך וועל נאָר אַ קוק טהאָן אין אַ שפּעלטעל, ווי עם עסען די קליינינקע קינדערלעך... קינדערלעך מיינע, קליינינקע קינדערלעך..."

און — דאָ איז דער סוף פון דוד לייזער'ס לעבען, דעם דערפרעהער פון דער מענשהייט. זיין גאַנצער לעבען ליעגט איצטער אָפען פאַר אונז און מיר קאָנען אונז איצטער אָבגעבען אַ דין וחשבון וועגען זיין סימבאָלישער בעדייטונג.

איך האָב שוין פריהער בעמערקט, אַז דוד לייזער איז ניט נאָר אַ טיפּ פון אַ אידען, ניט נאָר אַ לעבעדיגע, ליידענדע, תמימותדיג ליעבענדע, אין ליידען און ליעבע שטראַהלענדע אידישע געשטאַלט. ער איז, אַ חוץ דעם, אַ סימבאָלישע פיגור פון דעם גוטען און גערעכטען מענשען בכלל, וועמעס גורל אויף דער וועלט איז צו

פאַלען ווי אַ קרבן פאַר זיין ליעבע און גערעכטיגקייט. זיין לעבען און ליידען איז גאַנץ געווים אַ גאַנץ־גוטע איליוסטראַציע צו היי־נע׳ס שאלות, — יענע אייביגע שאלות, אויף וועלכע ער פערלאַנגט אַ קלאָרע תשובה פון דער רעליגיאָן: „פאַר וואָס שלעפט זיך בלו־טענד, עלענד דער גערעכטער, בעת עס פאָהרט אום זיעגרייך, גליק־ליך אויף אַ הויכען פערד דער שלעכטער? וואו ליעגט דאָ די שולד? איז אפשר ניט גאַנץ יכול׳דיג דער בורא? אָדער טהוט ער׳ס מיט אַ כיון און מאַכט חוזק פון זיין תורה?" דוד לייזער איז דער שעהנ־סטער פאַקעל, וועלכען אַנאַטעמאַ האָט גענומען אויסגעפּעבען און אָנ־צינדען, כדי צו בעווייזען, ווי אונזיניג עס איז דאָס גאַנצע מענש־ליכע לעבען.

טראַכט מען זיך אַריין אין דעם לעבען און דעם שיקזאַל פון דוד לייזער׳ן, אַזוי דערמאָהנט מען זיך ניט ווילענדיג אָן וויכטיגע אַנאַלאָגיען אין דער וועלט־ליטעראַטור און אין דער מענשליכער געשיכטע. קודם כל שווימט אַרויף דאָס בילד פון דעם פּיעל גע־פּלאָגטען איוב׳ן. ווי איוב, ווערט דוד לייזער געמאַטערט מיט איבערמענשליכע ליידען, ווי ביי איוב׳ן, קומען צו איהם די ליידען פון דעם שטן. ווי ביי איוב׳ן וויל דער שטן געווינען איהם אין אַ שפּיעל מיט גאָט. ווי ביי איוב׳ן, דאַרפען אויך זיינע ליידען זיין די איליוסטראַציע צו דעם הויפּט־פּראָבלעם: דער פראַגע וועגען דער געטליכער גערעכטיגקייט. אָבער אין אמת׳ן איז דוד לייזער אין פיעלע פּונקטען דער ריינער היפך פון איוב׳ן, ווי אויך אַנאַ־טהעמאַ איז אין פיעלע פּונקטען דער היפך פון דעם שטן. איוב איז געפּלאָגט מיט פיזישע ליידען, און זיין פּראָטעסט ברעכט זיך פאַנאַנדער ערשט יעמאָלט, ווען זיין ערדישער גליק פערשווינדט און ווען די יסורים האָבען געטראָפען זיין לייב. אין די צייטען פון גליק איז זיין האַרץ געווען איינס מיט גאָט. דוד לייזער האָט זיין איוב־פּעריאָדע שוין געהאַט לאַנג הינטער זיך, אויב ער האָט זי איבערהויפּט ווען עס איז געהאַט. עס קאָן זיין, אַז גאָר אין די ערשטע צייטען, ווען ער פלעגט שטעהן ביים ים און אויספּרעגען די וואַלען, האָט זיך ערגעץ־וואו אין דער נשמה געריהרט אַ שוואַ־כער שאָטען פון פּראָטעסט אַנטקעגען דער געטליכער הנהגה, אָבער אויך ער איז שוין לאַנג פערשטומט געוואָרען ביי איהם. ריין און

גאַנץ מיט נאָט איז שוין געווען זיין האַרץ, ווען מיר בעגעגענען איהם צום ערשטען מאָל. זיין איוב־ליעד, זיין „אָרור יום אולד בו" שרייט ער אַרויס ערשט יעמאָלט, ווען די פיזישע אָרעמקייט איז שוין אַריבער, ווען ער האָט בעקומען אַלץ, מיט וואָס דער אויבער־שטער האָט אַ מאָל בעלוינט איוב'ן פאַר זיינע יסורים: די פער־צעהן טויזענד שעפּסען, מיט די זעקס טויזענד קעמלען, מיט די טויזענד שפּאַן רינדער און די טויזענד עזלען. און דערנאָך, אַז עס האָבען זיך אָנגעהויבען זיינע יסורים, די יסורים פאַר דער מענש־הייט, וואָס, פערגליכען מיט זיי, זענען איוב'ס ליידען געווען ניט מעהר ווי אַ קינדער שפּיעל, האָט זיך פון דוד לייזער'ס האַרץ שוין ניט אַרויסגעריסען קיין איין טענה אנטקעגען גאָט. ביז צו דעם טראַגישען טויט איז ער געבליעבען טריי יענעם געטליכען פונק, וועלכען זיינע פּערזענליכע ליידען האָבען לעבעדיג געמאַכט אין איהם.

ניין, דוד לייזער איז ניט איוב. אַן אַנדער פיגור פון דער אידישער פערגאַנגענהייט, — וואָס איז געווען אפשר אַ משל, ווי איוב, און אפשר אַ שטיק היסטאָרישע ווירקליכקייט, — שטעלט זיך אַוועק לעבען איהם און פערלאַנגט מיט מעהר רעכט אַ פערגלייך. איך מיין דאָ ישו דעם קריסט, דעם משיח בן דוד, דעם פאָטער פון דעם קריסטליכען גלויבען. אין דער אמת'ען! אין די בענקענדע און טריאומפירענדע געשרייען פון דער ליידענדער מענשהייט: „דאַ־אַ־וויד!", „דאַ־אַ־וויד!" הערט זיך צו קלאָהר די אייביגע בענקשאַפט נאָך דעם בן־דוד. דוד לייזער סימבאָליזירט אין זיך אין געוויסע פרטים „בן־דוד, דעם דערלייזער", און די פאָדערונגען, וועלכע די מענשהייט שטעלט צו דוד לייזער'ן, זענען דיזעלביגע, וועלכען זי שטעלט צו דעם „דערלייזער". אויךביידענס לעבען און שיקזאַל זענען אין די וויכטיגסטע פונקטען כמעט אידענטיש. דוד לייזער רעאַליזירט אין זיינע מעשים דאָס, וואָס יענער האָט געפּאָדערט אין זיין תורה. ווי יענער, לעבט ער דורך אַ צייט פון טריאומף, ווען דער עולם בעגעגענט איהם מיט אַ פריידיגען „הושענאַ"! און בעדעקט זיין וועג מיט קליידער; ווי יענער, פער־שווינדט ער אויף אַ צייט מיט דעם שטן אין דעם מדבר; ווי יענער, טרינקט ער דעם כוס פון זיין ליידען ביז צום סוף און שטאַרבט

דעם טויט פון א מארטירער, און אויך ווי ביי יענעם האָט זיין מאַר־טירער־טויט געבראַכט דער מענשהייט מעהר צרות, איידער גליק. הערט, ווי אַנאַטעמאַ קלאָגט אָן דוד׳ס לעבען פאַר דעם „שומר פון דעם אריינגאַנג“: „ניט געשטילט דעם הונגער פון די הונגעריגע, ניט געמאַכט די בלינדע זעהענדיג, ניט צוריקגעקעהרט דאָס לעבען צו די אונשולדיג געשטאָרבענע; געבראַכט קריעגעריי און האַמ־פעריי און אכזר׳ישע בלוטפערגיסונג, — ווייל עס האָבען זיך שוין ערהויבען די מענשען איינע אַנטקעגען די אַנדערע און טהוען גע־וואַלדען אין דוד׳ס נאָמען, הרג׳ענען און גזלנ׳ען“... און אויך ווי דוד לייזער׳ס לעבען קאָן דאָס גאַנצע קריסטענטהום, זיין גלענצענדער אָנהויב און די מאוס׳ע געשטאַלט, וועלכע ער האָט בעקומען אין די הענד פון דער הערשענדער מאַיאָריטעט, זיין א שאַרפער כלי־זיין פאַר דעם פעסימיזם אין זיין פאָלעמיק אַנטקעגען דעם גלויבען און דאָס לעבען.

און ניט נאָר דעם אידישען טישלער פון גאַלילעאַ סימבאָ־ליזירט דוד לייזער׳ס פיגור, נאָר אויך די בעסטע מענשען פון אַלע צייטען, וואָס דולדען פאַר דער מענשהייט און זענען זיך מוסר נפש צוליעב איהר. ווענינגסטענס איין מאָמענט פון זייער לעבען איז אריינגעפלאָכטען געוואָרען אין דוד־לייזער׳ס דראַמאַ, — דאָס אנטלויפען אין מדבר. „אַנטלויפען אין מדבר“ איז אַלע מאָל גע־ווען דער איינציגער אויסוועג, — אויף אַ צייט, פערשטעהט זיך, — פאַר די, וואָס האָבען שוין אַלץ, וואָס זיי האָבען פערמאָגט, אַוועק־געגעבען דער מענשהייט, אָדער זייער פאָלק, אָדער זייער פאָטער־לאַנד, אָדער זייער אידעאַל, — און אַלץ אומזיסט. ווען דער לעצ־טער טראָפּען ענערגיע איז שוין אויסגעלאָשען, די לעצטע האָפענונג אויף אַ בעסערע צייט פערשוואונדען, יעמאָלט פאַלט אָן אן אַפּאַטיע אויף דער נשמה און נאָר איין וואונש ווערט לעבעדיג אין איהר, — פערקריכען ערגעץ וואוהין אין אַ ווינקעל, ווי אַ פערוואונדעטע חיה, און זעהן לכל הפחות, אַז די ריינקייט פון דער אייגענער נשמה זאָל ניט ווערען פערפלעקט. דאָס זענען די פּרושים, די גלות־אַבריכ־טער, די וואָס טהוען אויף זיך פרייוויליג אָן די דאָרנענע קרוין פון יסורים של אהבה, ניט כדי צו העלפען די אַנדערע — ניטאָ פאַר

זיי קיין הילף! — נאָר כדי צו בעפריעדיגען די אייגענע מאָראַלישע בעדערפעניסען.

ערגעץ איז אַנאַטעמאַ ניט אַזוי בייסיג שאַרף, ערגעץ איז ער ניט אַזוי דער אמת'ער יצר־הרע ווי גראָד אין דעם מאָמענט, ווען ער גיט דעם מענשען אַן עצה אַנטלויפען פון די מענשען און זייערע ליידען.

אַנאַטעמאַ: אין מדבר וועל איך דיך אָוועקפיהרען. מיר וועלען פערלאָזען די אַלע בייזע און זינדיגע מענשען, וואָס אויף זיי איז אָנגעפאַלען אַ בייסעניש פון יסורים און זיי וואַרפען איין קלע־צער און צאַמען, אַזוי ווי חזירים, וואָס קראַצען זיך.

דוד (קווײנקעלט זיך): אָבער זיי זענען דאָך מענשען, נולליום.

אַנאַטעמאַ: זאָג זיך אָב פון זיי — און אַ ריינער ערשיין פאַר גאָט אין דעם מדבר. זאָל אַ שטיין דיין צו־קאָפּענס זיין, זאָל דער יאָמערנדער שאַקאַל דיין פריינד זיין, זאָלען בלויז הימעל און ערד הערען די קרעכצען פון דוד'ס תשובה־טהאָן, — קיין איין שפּרינקעלע פון פרעמדע זינד וועט זיך ניט ווייזען אויף דעם זויבערן שנעע פון זיין נשמה. ווער עס בלייבט מיט די קרעציגע, יענער ווערט אַליין בעפּאַלען פון קרעץ, און נאָר אין התבודדות וועסטו גאָט דערזעהן. אין מדבר, דוד, אין מדבר!...

דוד: איך וועל דאָרטען תפלה טהאָן.

אַנאַטעמאַ: דו וועסט תפלה טהאָן!

דוד: איך וועל פּייניגען דעם גוף מיט תעניתים.

אַנאַטעמאַ: דו וועסט פּייניגען דעם גוף מיט תעניתים!

דוד: איך וועל בעשיטען מיין קאָפּ מיט אַש.

אַנאַטעמאַ: צו וואָס? אַזוי טהוען אונגליקליכע. דו וועסט אָבער גליקליך זיין, דוד, אין דיין צדקות. אין מדבר, דוד, אין מדבר!

אַלע מאָל, ווען גוטס און בייז טהוען זיך אַ מאָסט מיט די כחות און דאָס בייז, ווי אַזוי אָפט אין לעבען, שטעלט מיט נצחון זיין שמוציגע פוס אויף דעם נאַקען פון גוטס, — ווערט לעבעדיג אין דער נעזעלשאַפט דער מדבר־אידעאַל, דאָס גלות־אָבריכטען, דאָס וועלען אַנטלויפען פון דעם מענשען און זיינע ליידען. וויפיעל

אזעלכע „מדבר־מענטשן“, אזעלכע גלות־אַבריכטער, נעהען איצטער אום אין רוסלאַנד מיט דעם האַרענעם העמד אויפ׳ן לייב, נאָכדעם ווי די גרויסע רעוואָלוציע איז דערשטיקט געוואָרען אין שמוץ און בלוט. און — וואַרט! דוכט איך ניט, אז דוד־לייזער איז ביז צו אַ געוויסען גראַד אַ סימבאָל פון דער גאַנצער רוסישער רעוואָלוציאָן? האָבען אויך ניט איהרע שאַטענס זיך געטראָגען פאַר אַנ־דרעיעוו׳ס אויגען, ווען אין דעם שטילען קעמערל פון זיין האַלב־בעוואוסטזיניגען שאַפען איז אויסגעוואַקסען דוד לייזער׳ס פיגור? איז זי — די רעוואָלוציאָן — ניט אויך געקומען מיט גאַנצע פיער מיליאָן רובעל, — און נאָך דערצו פון אַמעריקע, — מיט גילדערנע בערג פון אויסלענדישע אידעאַלען, און האָט זי סוף־כל־סוף ניט געגעבען יעדען איינעם — אַ קאָפּיקע?

דער געדאַנק, אַז דוד לייזער איז די רעוואָליוציע, וואָס ווערט סוף כל סוף פערשטייניגט פון די, וועמען זי איז געקומען העלפען, איז מיר פּלוצלונג אַרויף אויפ׳ן זין, ווען איך האָב געלייענט אין דער לעצטער סצענע, ווען דאָס פאָלק פערלאַנגט יושר.

ד ו ד: וואָס פערלאַנגט איהר?

וואַנדערער (שטיל): יושר.

דוד: וואָס ווילט איהר?

אלע: יושר.

„בלויז איין וואָרט“, שרייבט אַנדרעיעוו, „אָבער ווי אַ דונער האָט ער אַריינגעשלאָגען אין דער ערד און איז אַנטשוויגען גע־וואָרען, אַ נאָהענטער און אַ וויטער, און עס וויים שוין ניט דער מענש: האָט ער דאָס געהערט, האָט ער דאָס געזאָגט, האָט ער דאָס אַ טראַכט געטהאָן — אָדער עס איז גאָר בישט ניט געוועזן. — מען וואָרט“.

עס איז שווער צו געפינען אַ בילד, וואָס זאָל אין אזוי ווענינג ווערטער אזוי קלאָר איבערגעבען די שטימונג, וועלכע די רעוואָליוציע האָט איבערגעלאָזען אויף די, וואָס האָבען אויך מיט אַלעמען פּלוצלונג אַרויסגעדונערט דאָס וואָרט „יושר!“ און האָבען זיך גענומען איינהערען אין דעם פּלוצלונג אַנטשוויגענעם קלאַנג...

דוד־לייזער איז אַן איינהייטליכע אינדיווידועלע פיגור, „דער דימענטענער מענש“, די גרויסע גוטע מעשליכע האַרץ, וואָס האָט

זיך היסטאָריש בעוויעזען צום ערשטען מאָל ביי דעם אידי־שען פאָלק. ווי אַן אינדיווידועל־פּסיכאָלאָגישער טיפּ איז ער אויסגעהאַלטען פון אָנהויב ביז'ן סוף. אָבער ווי אַ סימבאָל איז ער — ווי איהר זעהט — ניט איינהייטליך, נאָר צונויפגעגאָסען פון עטליכע געשטאַלטען, — פערשיידענע געשטאַלטען, וואָס האָבען אָבער איין איינציגען גרונד־טאָן: די ליעבע צו דער מענשהייט און די מסירת נפש פאַר איהר. דעריבער טויגען זיי אַלע פאַר אַנאַטעמאַ'ס פּאַקעל, צו בעלייכטען מיט איהם דעם גורל פון דעם מענשען.

אָבער אויך אַנאַטעמאַ איז ניט קיין איינהייטליכע פיגור, אפילו ניט ווי אַן אינדיווידועל פּסיכאָלאָגישער טיפּ, — אַ פּשיטא שוין ניט ווי אַ סימבאָל. אויך ווען איהם האָט זיין מוטער, די קינסטלערישע פאַנטאַזיע, געטראָגען אונטער איהר ברוסט, האָט זי זיך פערקוקט אויף אַנדערע געשטאַלטען, און אַזוי איז אויך ער געוואָרען צו אַ פיעל־פּאַכיגען סימבאָל, מיט איין־איינציגען גרונד־טאָן.

אַנאַטעמאַ, דער פערשאָלטענער, איז דער מאָדערנער גלגול פון דעם שטן, דעם טייוועל, דעם פיינד פון מענש און גאָט, וועמעס בילד עס לאָזט ניט צורוה דאָס מענשליכע שאַפען, זינט די מענשהייט האָט זיך פעראינטערעסירט מיט די אייביגע פּראָבלעמען פון לעבען און טויט, פון גוטס און שלעכטס, פון וויסען און גלויבען. דער וואָס וויל אין גאַנצען פערשטעהן אַנאַטעמאַ, מוז גוט קענען די געשיכטע פונ'ם טייוועל, פון דעם ערשטען בעגינען ביז אויף אונזערע טעג.

אויב איך האָב ניט קיין טעות, מוזען מיר זוכען דעם אָנהויב פון דעם טייוועל־געדאַנק נאָך אין יענע פּאָליטעאיסטישע צייטען, ווען געטער האָבען געקעמפּפט אַנטקעגען געטער און איינער פון די קאַמפּף־מאָטיוון איז געוועזען — דער מענש. אין דער אַלט־באַבילאָנישער מיטאָלאָגיע געפינען מיר שוין דעם דאָזיגען קאַמפּף־מאָטיוו. דאָרטען זעהען מיר שוין אַ גאָטהייט, וואָס נעהמט אין שוטץ דעם מענשען אַנטקעגען דעם צאָרן פון די איבעריגע געטער. אָט דער מענשען־פריינדליכער גאָט איז — מערקווירדיג גענוג — דער אָנהויב פון דעם טייפעל.

עס איז גאָר קיין ספק ניט, אַז די לעגענדע פון דעם שלאַנג און דעם עץ־הדעת, וואָס מיר געפינען אין חומש, איז אַן איבער־בלייבס פון יענע מיטען, וואָס האָבען געשילדערט דעם קאמפף פון די מענשען־פריינדליכע געטער אנטקעגען די מענשען־פיינד־ליכע, און זי געהערט צו דעם זעלביגען ציקל פון גדאַנקען, וועלכע האָבען אין גריעכענלאַנד אַרויסגעבראַכט די געשטאַלט פון פּראָ־מעטעאוס, וואָס האָט גע׳גנב׳עט ביי די געטער דעם פייער און האָט עס געבראַכט צו די מענשען.

אין דער אידישער לעגענדע וועגען דעם נחש און דעם עץ־הדעת, איז דער געטליכער כאַראַקטער פון דער שלאַנג אין גאַנצען פערשוואונדען געוואָרען. דער נחש, ווי ער ווערט געשילדערט אין חומש, איז אַ פּשוט׳ע שלאַנג, מעהר נישט די קליגסטע פון אַלע חיות. אויך איז שווער צו געפינען אין איהר אַ שפּור פון בעזונ־דערע מענשען־פריינדליכקייט. דער נחש איז אַ ריינער טהעאָרע־טיקער, וואָס האָט זיך אינטערעסירט מיט דער זאַך, ווי זי איז, צוליעב דעם ריינעם אמת, — אַ ריינער טהעאָרעטיקער, וואָס לעבט נאָר מיט׳ן שכל, אָהן אַ ברעקעל הארץ און געפיהל. ער האָט גע־וואוסט, אַז גאָט האָט פערבאָטען דעם עץ־הדעת מיט דער בעגרינ־דונג, אַז זיינע פּירות ברענגען דעם טויט, און דאָס איז געווען ניט אמת, האָט ער עס דערצעהלט דעם מענשען. ער האָט זיך ניט אריינגעטראַכט אין דער זאַך מיט׳ן געפיהל, ער האָט ניט געוואוסט, אַז דער מענש איז בעשאַפען געוואָרען אַ שטערבליכער און אַז אין אַזאַ לאַגע מוז איהם דאָס וויסען ברענגען פּיין — יוסיף דעת, יוסיף מכאוב, — און אַז עס איז בעסער פאַר דעם מענשען תמימות׳דיג צו גלויבען אין גאָט און ניט צו טראַכטען וועגען קיין זאַך, אויב ער וויל בלייבען אין גן־עדן. און דערפאַר האָט איהם גאָט פערשאָלטען. דאָס, וועניגסטענס, איז דער אינוועניגסטער זין פון דער פרומער ביבלישער לעגענדע.

געוויס בייט זיך אין גאַנצען איבער דאָס בילד, ווען מיר געהען איבער פון דער ביבלישער שלאַנג צו דעם נחש הקדמוני, ווי ער ווערט אויסגעמאָלט אין דער תלמודישער און דער קאַבאַ־ליסטישער פּעריאָדע פון דעם אידישען שאַפען. אָבער די אַלע לעגענדען קאָנען מיר לאָזען אָן אַ זייט, ווייל עס גלויבט זיך ניט,

אז אנדרעיעוו האָט פון זיי עפּעס געוואוסט. פון דעם אידישען שאַפען מוזען מיר נאָר דערמאָהנען אַנאַטעמאַ'ס דריטען גלגול, דעם שטן, מיט וועלכען מיר זענען בעקאַנט געוואָרען ביי איוב'ן. איוב'ס שטן איז שוין אַן אויסגעשפּראָכענער פיינד פון דעם מענשען. ער זאָל האָבען אַ וועלכע עס איז שיכות צו דעם טהעאָרעטישען וויסען, צו דעם עץ־הדעת, זעהט מען ניט איין. ער איז איינער פון די בני־אלהים, וואָס האָט ניט וואָס צו טהאָן, שפּאַצירט ער איבער דער וועלט און איז געפאַלען אויף זעהר אַן עדעלער בעשעפטיגונג. ער איז געוואָרען מיט'ן אייגענעם ווילען אַ שפּיאָן אין דעם אויבערשטענס אינטערעסען; גאָט'ס אַ טרייער דיענער און משולח. אויב איהר ווילט: אַן עהרליכער פּראָוואָקאַטאָר אין דעם דיענסט פון זיין אַלמאַכטיגקייט, דעם האדר פון דער גאַנצער וועלט. ער פלעגט אריינגנארען די נשמה אין די נעצען פון דער טומאה, און פלעגט דערנאָך בעריכטען וועגען דעם אין דער הימעלשער „טרעטיע אָטדעלעניע".

די געשטאַלט פון דעם אַלטען שטן איז פון דער מענשהייט אויסגעטראַכט געוואָרען אין יענער צייט, ווען פאַר איהר איז „רעליגיאָן" און „מאָראַל" געווען איין־און־דיזעלביגע זאַך. ווען זי האָט זיך ניט געקאָנט פאָרשטעלען אַ מאָראַלישען לעבען אָהן דעם גלויבען אין גאָט. אויף דעם מענשענס שכל, וואָס האָט שוין יעמאָלט געפּרובט אריינוואָרפען אין ספק גאָט'ס אַל־מאַכט אָדער גאָט'ס גערעכטיגקייט, אָדער — גאָט זאָל שומר ומציל זיין! — די עקזיסטענץ גופא פון אַ גאָט, האָט מען געקוקט ווי אויף אַן אָנשיקעניס פון דעם טייוועל, אין בעסטען פאַל — ווי אויף אַ נסיון פון גאָט — אויסצופּרובען די שטאַרקייט פון דעם מענשליכען גלויבען, און דאָפּעלט צו בעלוינען יענע, וואס האָבען זיך ניט געלאָזט פערבלענדען פון דעם פאַלשען ליכט, וואָס דעם מענשענס שכל קאָן ארויסברענגען.

די צייטען האָבען זיך אָבער געענדערט. דער אַלטער גלויבען איז אונטערגעגראָבען געוואָרען פון דעם מענשענס ספיקות, און דער שכל האָט גענומען בויען זיין וועלט אויף דעם שטודיום פון דער נאַטור, — דאָס איז געווען אַ שטאָלצער שכל, אַ פרייער, וואס האָט זיך נאָר וואָס ארויסגעריסען פון די גלויבענס־קעיטען

און האָט צום ערשטען מאָל אויסגעפּרובט זיין זעלבסטשטענדיגקייט און מאַכט אויף דעם שטודיום פון דער נאַטור און אין דעם בע־הערשען פון איהרע קרעפטען. גאָט און דער גלויבען זענען גע־וואָרען איבעריג. די בעפריעדיגונג פון די מאַטעריעלע נויטען האָט מען גענומען זוכען אין דעם קאַמפּף אַנטקעגען די אַלטע יסודות פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, וועלכע די אַלטע רעליגיע האָט געהאַלטען פאַר הייליג. דעם מקור פון די מאָראַלישע גע־באָטען האָט מען אויסגעפונען אין דער טבע פון דעם מענשליכען שכל גופא און אין די בעדינגונגען פון דעם מענשליכען געזעל־שאַפטליכען לעבען.

עס האָבען זיך געענדערט די צייטען און אויך דער שטן האָט בעקומען אַ גאַנץ אַנדער געשטאַלט. פון אַ „פּראָוואָקאַטאָר מיט גאָט׳ס חסד“, איז ער געוואָרען אַ רעוואָלוציאָנער פון דעם שכל׳ס גענאַד. דאָס איז שוין בייראָן׳ס „ליוציפער“, לערמאָנטאָוו׳ס „דעמאָן“. פאַר דעם מענשען טרעט ער נאָך אַלץ ארוים ווי אַ יצר־הרע, וואָס רעדט אָן אויף דעם רבונו־של־עולם אַל דאָס בייז און טרייבט דעם מענשען צו בעגעהן „זינד“, וואָס זענען אָן אומ־ווערדיגקייט אין די אויגען פון גאָט. אָבער זיינע מאָטיווען זענען ניט פּראָוואָקאַטאָרישע, נאָר ריין רעוואָלוציאָנערע. ער קעמפּפט אַנטקעגען גאָט, אַ שטאָלצער און אַ פרייער. ער קעמפּפט אַנט־קעגען דער גאַנצער דמיון־וועלט, וואָס דעם מענשענס רעליגיעזער געפיהל האָט בעשאַפען; ער קעמפּפט אויך אַנטקעגען יענע „מצוות“ און „עבירות“, מיט וועלכע דער רעליגיעזער גייסט האָט געוואָלט האַלטען אין צוים דעם שטאָלצען, פרייען, זעלבסטשטענדיגען מענשליכען ווילען. און האָבען לוציפער און דעמאָן ניט געמאָגט זיין שטאָלץ אויף זייער קראַפט? האָבען זיי ניט אַראָבגעשלעפּט דעם רבונו־של־עולם פון זיין טהראָן? האָבען זיי ניט ארויסגעריסען דעם דונער און דעם בליטץ פון זיינע הענד און ניט אריינגעלעגט זיי אין די הענד פון דעם פיזיקער? און אויב דעם מענשען׳ס שכל איז ניט אין גאַנצען געוואָרען דער באַלעבאָס איבער דער נאַטור, — האָבען זיי דען ניט געמאָגט גלויבען, אַז זיין מאַכט וועט פער־שטאַרקט ווערען פון טאָג צו טאָג און אַז זיין פאָלשטענדיגע הער־שאַפט איז ניט מעהר ווי אַ פראַגע פון צייט? —

אויף „לוציפער“ און „דעמאָן“ זיינען געווען „אַנאַטעמאַס“, פון גאָט פערשאָלטענע, אריינגעוואָרפענע אין חרם. אָבער אין דעם גופא האָבען זיי געשעפּט זייער שטאָלץ. עס איז געקומען פאַר זיי אַ צייט, ווען זיי האָבען אויף אַ חרם געקאָנט ענטפערען מיט אַ חרם....

אונזער אַנאַטעמאַ איז אַ זוהן אָדער אַן אייניקעל פון לוציפער און דעמאָן. ריכטיגער: זייער איצטיגער גלגול, דער דעמאָן פון אונ־זער טאָג. אָבער — אַך, ווי ער האָט זיך איבערגעביטען, ווי ער קוקט, נעבעך, אויס!

זעהט, ווי אַנדרעעוו מאָלט איהם אָב:

„אַרומקוקענדיג זיך ווילד און צושראָקען“, לייענען מיר גאָר אין אָנהויב פון דעם פּראָלאָג, „בעווייזט זיך צווישען די שטיינער אַנאַטעמאַ — אַזוי רופט מען דעם, וואָס איז פערשאָלטען געוואָרען. צופאַלענדיג צו די גרויע שטיינער, אַליין גרוי, פאָרזיכטיג און בייגזאַם ווי אַ שלאַנג, וואָס זוכט אַ נאָרע, גנב'עט ער זיך שטיל אונ־טער צו עמיצען, וואָס איז דער שומר פון אַריינגאַנג, טראַכטענדיג צו דערשלאָגען איהם מיט אַן אונערוואַרטעטען קלאַפּ. אָבער ער שרעקט זיך פאַר זיין אייגענער העזה און אויפשפּרינגענדיג אויף די פיס, לאַכט ער, בייז און זיך רייצענדיג. ער זעצט זיך צו דערנאָך אויף אַ שטיין, גאָר אַזוי ווי פריי, אונאַבהענגיג און וואַרפט קליינע שטיינדלעך צו די פיס פונ'ם עמיצען, וואָס היט דעם אַריינגאַנג. זייענדיג ביטרע, בעהאַלט ער זיין שרעק אונטער דער מאַסקע פון שפּאָט און פון לייכטער פרעכהייט. אַ דאַנק דער שוואַכער בעלייכ־טונג וואָס איז גרוי און פאַרבלאָז, זעהט אויס דער קאָפּ פון דעם פערפלוכטען מורא'דיג גרויס; בעזאָנדערס גרויס איז זיין שטערען, וואָס איז ווי אַ קופּאָל און איז דורכגעשניטען מיט קנייטשען פון פרוכטלאָזע געדאַנקען און פון אונגעלייזטע, זינט יאָהרהונדערטער אויפגעשטעלטע פראַגען. דאָס שיטער בערדעל פון אַנאַטעמאַ איז אין גאַנצען גראָה. ווייס־גראָה זיינען אויך זיינע האָר, וואָס זיינען אַמאָל געווען שוואַרץ ווי פעך און איצט זיינען זיי אויפגעקודלעט אויף זיין קאָפּ ווי ווילדע קאָלטענעס. אונרוהיג אין זיינע בעוועגונ־גען, וויל ער אומזיסט בעהאַלטען די שטענדיגע אונרוהיגקייט און אויפרעגונג, וואָס צופרעסט איהם, און זיין אימפּעט, וואָס איז אָהן

א צוועק. אין זיין אַהנמעכטיגען אייפער געגען דער שטאָלצער אונ־בעוועגליכקייט פון דעם עמיצען, וואָס איז דער שומר פון אריינ־גאנג, ווערט ער אויף א ווײלע שטיל אין א פּאָזע פון שטאָלצע גדלות; אָבער אין א מינוט אַרום, א געמאַטערטער פון זיך יאָגען תמיד נאָך עפּעס, וואָס פערשווינדט, וואַרפט ער זיך און קנייטשט זיך אין שטומע בעוועגונגען, אזוי ווי א וואָרעם אונטערן פוס. און אין זיינע פראַגען איז ער שנעל, אויפגעבראכט, אזוי ווי א וויכער, שעפּענדיג זיין קראַפט אין זיין בייזקייט און זיין אייגענעם אַרומ־דרעהען זיך; אָבער מיטשלעפּענדיג מיט זיך קליינינקייטען, צו־פאַלט ער אַהנמעכטיג פאַר דעם פּנים פון דער פערשוויגענקייט.“

איהר זעהט דאָ אין דער בעשרייבונג קודם כל שטריכען פון דעם אַלטען „נחש“, זיין גאַנצעם שלאַנגענאַרטיגעם אויסזעהן. שפּעטער דערוויסען מיר זיך, אַז ער איז אויך ווי דער נחש געבליבען דער ריינער טהעאָרעטיקער, וואָס זוכט דעם אמת צוליעב דעם אמת, די גרויסע קאָפּ מיט דער לעדיגער האַרץ. און אויך דעם שטן׳ס געוועהנונג אַרומצודרעהען זיך איבער דער וועלט און אומגעהן „שלינג און שלאַנג“ שטעקט נאָך איהם אין דעם בלוט. אָבער וואָס איז געוואָרען פון יענעם גרויסען שטאָלץ, וועלכען זיינע עלטערן „לוציפער“ און „דעמאָן“ האָבען געהאַט אין זיך? אַך, פון יענעם שטאָלץ איז שוין ניט געבליבען קיין שפּור. שטעלט ער זיך אמאָל אוועק אין דער פּאָזע פון אַן אַקטיאָר, מאַכט ער חוזק פון זיך אַליין. זייער חוזק האָט ער גע׳ירשה׳נט, יענעם וואָלטער׳ישען חוזק, מיט וועלכען די השכלה־צייט האָט בעגאָסען דעם רעליגיעזען גלויבען, אָבער אויך דער איז ביי איהם פערוואַנדעלט געוואָרען אין א היינע׳שע זעלבסט־איראָניע. אַנאַטעמאַ לאַכט פון זיך אַליין.

און פון דעסטוועגען איז ער געבליבען דער לוציפער! דער פירסט פון דעם שכל מיט דעם שטאָלצען גלויבען, אַז נאָר מיט דעם שכל קאָן מען געפינען דעם אמת און דורך דעם שכל ווערען א גאָט. דער גאַנצער אונגליק, וואָס מיט איהם האָט געטראָפען, איז, וואָס אין זיין שטאָלצען קלעטערען באַרג אַרויף, צו עראָבערן אַלע הימלען, האָט ער זיך אָנגעשטויסען אויף די אייזערנע טויערן, די אייביג פערשלאָסענע טויערן, וואָס לעגען אוועק א גרענעץ צו זיין וויסען און ממילא צו זיין מאַכט. איהם גלויבט זיך נאָך ניט, אַז דאָ איז

דער סוף פון זיין הערשאפט. ער וויל נעהמען די הימלען מיט שטור־רעם, אָבער ער ווערט צוריקגעשליידערט ניט דורך אַן איבערנאַטיר־ליכע מאכט, נאָר דורך דעם אייגענעם ספק אין זיינע כחות. אַך! ווי איהם וואָלט זיך געוואָלט אריינבליקען הינטער די טויערן, אויס־געפינען דעם סוד פון גאָט'ס מאכט און אַליין ווערען אַ גאָט — ווערען אַ גאָט — ווערען אַ גאָט! און צייטענווייז פלאַמט אין איהם אויף דאָס בעוואוסטזיין פון זיין אייגענער גרויס און פון דעם, וואָס ער האָט אויפגעטהאָן. און אין דעם נאָמען פון זיין גרויס פיהרט ער דעם פּראָצעס פון דעם מענשען, דעם פּראָצעס פון דעם מ ע נ ש ל י כ ע ן שכל אַנטקעגען דעם גאָט, אַנטקעגען דעם רעלי־גיעזען געפיהל.

„איך וויים אַלץ", זאָגט ער ווענען זיך. „איך בין אריינגעדרונ־גען אין דעם זין פון אַלץ. איך וויים די געזעצען פון די צאָהלען און דער ספר פון שיקזאַל איז אָפען פאַר מיר". „מיט איין בליק נעהם איך אַרום דאָס לעבען". און אין אַן אַנדער אָרט זאָגט ער: „איך בין אין גאַנצען מאָס און צאָהל"...

יע! דאָס איז ער, דער מענשליכער שכל, ווי ער האָט זיך ארויסגעוויקעלט אין דעם נייענצעהנטען יאָהרהונדערט, מיט זיינע גרויסע נצחונות אויף דעם פעלד פון דער מאַטעמאַטישער נאַטור־וויסענשאַפט און מיט דער נאָך גרעסערער פּרעטענזיע — אַלע סודות פון דער וועלט צוריקצופיהרען צו אַ שפּיעל פון טויטע אַטאָ־מען. אָבער בעת אין דעם אָנהויב פון זיין שטאָלצען וויסענשאַפט־ליכען פאָרשען האָט ער געמיינט, אַז ער ברענגט גליק מיט זיך, אַז דורך איהם וועט דער מענש ווערען דער בעל־הבית איבער דעם אייגענעם שיקזאַל און אַלע דמיונות פון דער אַלטער רעליגיאָן ווע־לען פערשווינדען אין דעם שיין פון דעם מענשליכען גליק, האָט ער געמוזט איינזעהן, אַז ער האָט געהאט אַ טעות, און פון דעם אָפּטי־מיסט איז ער געוואָרען אַ פּעסימיסט.

איך קאָן דאָ ניט אריינלאָזען זיך אין אַ חקירה, וואָס וואָלט אונז בעוויזען, ווי אַזוי דער מאַטעריאַליזם און דער מיט איהם אָפּט פערבונדענער אַטהעאיזם מוזען פיהרען צו אַ פינסטערען בליק אויף דעם מענשען'ס גורל. דאָ וועט גענוג זיין, ווען איך וועל אייך דער־מאָנען נאָר איין זאַך. אויב די גאַנצע וועלט איז ניט מעהר, ווי אַ

טויטע מעכאַניק, וואָס איהר אָרט אַ בּרעקעל ניט וועגען דעם מענ־שען, ווייל זי איז איבערהויפּט טויט און בּלינד, און אויב דעם גאַנצען מענשענ׳ס לעבען איז ניט מעהר ווי אַ חלום, וואָס געדויערט העכ־סטענס אַ יאָהר זיבּעציג, — איז יעמאָלט די גאַנצע וועלט פון דעם מ ע נ ש ל י כ ע ן שטאַנדפּונקט באמת ניט מעהר ווי אַ משוגעת. מיט וואָס קענען פערענטפערט ווערן די אונצעהליגע ליידען, וואָס דער מענש טראָגט אַריבער? וואָס קאָנען איהם געבען די פּאָר צעהנדליגע יאָהר זיין אויף דער וועלט, אויף דער טויטער, בּלינדער וועלט, וואָס איז טויב צו אַלע אונזערע געשרייען און פּאָדערונגען? דאָס איינציגע אָפּטימיסטישע פּראָגראַם, וואָס דער אַטהעאיסטישער מאַטעריאַליזם קאָן על פּי שכל אַרויסבּרענגען איז — „אכול, שתה, כי מחר נמות!“ לאָמיר עסען, טרינקען, ווייל מאָרגען ווערט פון אונז אַ הויפען מיסט! אָבער דאָס איז אַ פּראָגראַם פאַר דער חיה, ניט פאַר דעם מענשען. להיפך אָט צו דעם געבּאָט פונ׳ם שכל, בּויט דער מענש וועלטען פון אמת, יושר און שעהנ־קייט, וועלטען, וואָס צו זיי איז די נאַטור אָרום אין גאַנצען גלייכ־גילטיג, וועלטען, וואָס קאָסטען איהם אָב אונצעהליגע ליידען און קרבנות — נישיים איז דאָס אַלץ נאָר צוליעב די פּאָר צעהנדליג יאָהר פון דעם יחיד׳ס לעבען? און דער מענש פ י ה ל ט, אַז אַלע זיינע ליכטיגע וועלטען זענען אויפגעבּויט אויף אַ פינסטערען תהום פון דער נאַטור׳ס גלייכגילטיגקייט, און ער האָט נאָר איין מיטעל אויסצופילען דעם תהום — אַ גלויבּען אין אַ גאָט, פון וועל־מען עס מוז שטאַמען אַ זין אין דער וועלט און אַ גלויבּען אין דער אייגענער א ו נ ש ט ע ר ב ל י כ ק י י ט, וואָס גיט ערשט אַ זין דעם מענשליכען לעבען אויף ד ע ר וועלט.

פערגעסען מיר ניט, אַז גראָד אין דעם נייענצעהנטען יאָהר־הונדערט איז געזאָגט געוואָרען דאָס גרויסע וואָרט: „גאָט איז אַ ט ר ע ר, געוויינט אין דער שטיל פון דעם מענשען אויף זיין אייגענעם גורל“. געזאָגט האָט דאָס גרויסע וואָרט איינער פון די גרעסטע מאַטעריאַליסטען — פייערבּאַך. פייערבּאַך האָט געמיינט, אַז מיט דעם אויפדעקען פון דעם אמת און מיט דעם וואַקסען פון דעם מענשענ׳ס מאַכט איבּער דער נאַטור, וועט דער מענש אָבּווי־שען זיין טרער, און פרייד וועט הערשען אין זיין האַרצען. אָבער דאָ

איז גראָד געלעגען דער טעות פון דעם מאַטעריאַליזם און דעם אַטהעאיזם. די טרער איז פערטריקענט געוואָרען, אָבער ניט פון פ ר י י ד, נאָר פון אונענדליכער פּיין. בעת דעם מענשענ'ס אויגען האָבען, א דאַנק דעם מאַטעריאַליזם, צום ערשטען מאָל אריינגע־בליקט ווי דער סדר איז אין דעם טויט און אויסגעפונען, אז ער, דער טויט, איז ניט אויפצופלייסען, אז ער איז דער גרויסער, שוואַר־צער „נישט", דער אמת'ער סוף און דער לעצטער תכלית פון דעם מענשענ'ס זיין, איז די טרער פערשוואונדען פון די אויגען, אָבער זי איז צוריק אריין אין דעם מענשענ'ס האַרצען, און ברענט דאָר־טען מיט א העלישער פלאַם. זי רייסט זיך שוין ווידער ארויס פון דאָרטען, אָבער דערווייל איז זי נאָך געבליבען שטעקען אויפ'ן מיטען וועג ערגעץ־וואו אין האַלז...

אָט די ביטערע, אין האַלז שטעקען געבליבענע, ניט אויסגע־וויינטע טרער איז א נ א ט ע מ א. דאָס איז דער אַטהעאיזם, וואָס בענקט נאָך א נייעם גלויבען אין גאָט און קאָן ניט קומען צו דעם גלויבען, ווייל עס איז ניטא וואו אהין צו שטעלען איהם אין דער ממשלה פון דעם מענשליכען שכל, אין דער ממשלה פון מאָס, וואָג און צאָהל. „אַנאַטעמאַ" ליידט הויפּטזעכליך פון דעם דאָזיגען ווידערשפּרוך. ער וואָלט צוגעפאַלען מיט די ליפּען צו דעם זוים פון דעם „שומר'ס" קלייד און האָט דערנאָך חרטה, און בעריהמט זיך: „ס'איז ניט אמת, אז איך האָב געוואָלט א קוש טהאָן דעם זוים פון דיין קלייד" און שילט איהם מיט די ערגסטע קללות און זלזולים. אַנאַטעמאַ איז דער סימבאָל פון דעם מענשליכען שכל איבערהויפּט, בעת ער טראַכט וועגען זיך אליין, וועגען זיין אייגענעם מהות, וואָס דריקט זיך אויס אין דער אייביגער פאָרמעל: „איך בין א גאָט וואָס בעהערשט די גאַנצע וועלט — איך בין א וואָרעם, וואָס דרעהט זיך אין דרייען אין שטויב". דאָס איז א טראַגעדיע, — א טראַגעדיע, וואָס לאַכט פון זיך אליין. אַנאַטעמאַ איז יענע טראַגישע זעלבסט־איראָניע, וואָס האָט אין דער וועלט־ליטעראַטור געפונען איהר העכסטען אויסדרוק אין דער סקעפּטישער פּאָעזיע פון ה י י נ ר י ך ה י י נ ע, און מיך וואָלט א ברעקעל ניט געוואונדערט, אויב עס וואָלט זיך ארויסגעוויזען, אז די געשטאַלט פון אַנאַטעמאַ איז אויס־געוואַקסען אין אַנדרעעוו'ס קינסטלערישער פאַנטאַזיע אונטער דעם

איינדרוק, וואָס אויף איהר האָט געמאַכט דאָס לייענען פון היינע׳ס ווערק.

אין דעם צושטאַנד פון דעם מענשליכען שכל איז „אַנאַטעמאַ“ דער געבוירענער פערטרעטער פון דעם פ ע ס י מ י ז ם. דאָס מענשליכע לעבען קאָן ניט האָבען קיין זין, כל זמן דער שכל בע־וויזט, אַז פאַר איהם, פאַר דעם מענשען, איז ניטאָ קיין אונשטערב־ליכקייט. און דער גלויבען אין גאָט און אין אונשטערבליכקייט קאָן ניט האָבען קיין זין, כל זמן אין לעבען קאָן פּאַסירען אַזאַ זאַך, ווי דוד לייזער׳ס שיקזאַל.

אָט פאַר וואָס דוד לייזער איז דער בעסטער פּאַקעל פאַר דעם פּעסימיזם אין זיין קאַמפּף געגען דעם אָפּטימיזם, ד. ה. אין דער לעצטער שורה — אַנטקעגען דעם גלויבען אין גאָט און אונשטערב־ליכקייט. און אָט פאַר וואָס ער לויפט מיט אַזאַ שמחה צוריק צו דעם שומר פון דעם אַריינגאַנג מיט דוד׳ס שיקזאַל אין די הענד, ווי מיט אַ קריעגס־רויב, וואָס ער האָט זיך ערוואָרבען.

אַנאַטעמאַ האָט גוט אויסגעפּעכט זיין פּאַקעל. ער איז זיכער, אַז ער האָט אין יענע הימלען, וואו עס וואוינט דער גלויבען אין דעם שכל פון דעם וועלט־אַל, ווי פון אַ שליידערהאָלץ אַריינגעוואָר־פען אַ שאלה, פון וועלכער „עס מוזען אַ ציטער טהאָן די יסודות פון די הויכע הימלען.“

אָבער דאָרטען דערוויסט ער זיך פון דעם „שומר“ אַז דוד לייזער געהערט ניט איהם, און זיין שטאַרקסטער שליידער־שטיין — די טענה פון דעם פּעסימיזם — ווערט צוריקגעשליידערט צו איהם...

ווי אַזוי? ווער איז דער שומר פון דעם אַריינגאַנג?

אויב אַנאַטעמאַ איז דער גייסט פון סקעפּטיציזם און פּעסי־מיזם, פון אייביגע ספיקות אין דעם לעבען און אין דעם מענשען, איז דער שומר פון דעם אַריינגאַנג — ד ע ר ס י מ ב אָ ל פ ו ן ד ע ם ר ע ל י ג י ע ז ע ן ג ע פ י ה ל. דער רעליגיעזער געפיהל שטעהט, לויט אַנדרעעוו׳ן, אויף דער גרענעץ פון צוויי וועלטען. „ער זעהט אויס ווי אַ מענש, אין אמת׳ן אָבער איז ער אַ גייסט“, ער שווייגט. אָבער דאָס שווייגט ער נאָר פאַר׳ן שכל. אין אמת׳ן רעדט ער גאַנץ קלאָהר. און אפילו דער שכל, ווען ער הערט זיך צו צו דעם

שווייגען, דוכט זיך איהם אויס, אז דאָרטען ווערט עפּעס גערעדט.

„שווייגסטו אָדער דו רעדסט?“ פרעגט אַנאַטעמאַ ביי דעם שומר. „איך פערשטעה ניט. ביי דעם פערשאָלטענעם איז אַן איידע־לער געהער. אין דיין שווייגען כאַפּט ער אויף שאָטענס פון עפּעס ווערטער. אַן אונקלאָהרע בעוועגונג פון גדאַנקען פיהלט ער אין דער אונענדליכקייט, — אָבער ער פערשטעהט ניט.“

און דער שומר דערקלעהרט איהם, פאַר וואָס ער פערשטעהט ניט. אַנאַטעמאַ קאָן פערשטעהן נאָר דאָס, וואָס לאָזט זיך בענעהמען מיט דעם מענשליכען שכל הישר, נאָר דאָס וואָס קאָן אויסגעדריקט ווערען אין מאָס, אין וואָג און אין צאָהל. דער שכל'דיגער וועלט־גרונד אָבער איז אַ זאַך, וואָס לאָזט זיך ניט אַריינגעהמען אין וועלכע עס איז גרענעצען. ער איז ניט ליעבע, ניט שכל, אפילו ניט גאָט, דערקלעהרט ער אַנאַטעמאַ'ן, ווייל אָט די אַלע קלאָהרע געפּיהד־לען, קרעפטען און בעגריפען קאָן דער מענשליכער שכל ביז צו אַ געוויסער מאָס פערשטעהן. צו דעם שכל'דיגען וועלט־גרונד אָבער קאָן מען אויף דעם וועג פון דעם קלאָהרען גדאַנק בשום אופן ניט קומען.

„מיין פּנים איז אָפען“, זאָגט דער „שומר“ צו אַנאַטעמאַ'ן, “אָבער דו זעהסט אים ניט; מיינע בעפעהלען קלאָר, אָבער דו הערסט זיי ניט. און קיין מאָל ועסטו ניט דערגעהן, דו, אונשטערב־ליכער אין צאָהלען, וואָס איז אָבער נאָך ניט געבוירען פאַר'ן לעבען...“

אַנאַטעמאַ פערשטעהט דעריבער אויך ניט דעם זין פון דוד לייזער'ס לעבען, ליידען און טויט.

„ניט מיט מאָס ווערט אויסגעמאָסטען און ניט מיט צאָהל ווערט אויסגערעכענט און ניט מיט אַ וואָג ווערט אָבגעוואויגען דאָס, וואָס דו ווייסט ניט, אַנאַטעמאַ. די ליכטיגקייט האָט ניט קיין גרע־נעצען, און עס איז ניט געזעצט קיין גבול פאַר דעם פאַנאַנדער־גליהען פון דעם פייער. פאַראַן אַ רויטער פייער, פאַראַן אַ געלער פייער, פאַראַן אַ ווייסער פייער, אויף וועלכען די זון ווערט פער־ברענט ווי געלער שטרוי, און פאַראַן נאָך איינער, אַן אונבעקאַנטער פייער, וועמעס נאָמען קיינער ווייס ניט, ווייל עס איז ניט געזעצט קיין גבול צו דעם פונאַנדערגליהען פון דעם פייער... דוד לייזער, וואָס

איז פערלאָרען געגאַנגען אין דער ממשלה פון צאָהלען, וואָס איז טויט לויט דער מאָס און דער וואָג, האָט דערגרייכט די אונשטערב־ליכקייט און לעבט אונשטערבליך אין דער אונשטערבליכקייט פון פייער... ער לעבט אונשטערבליך אינ'ם ליכט, וואָס איז דאָס לעבען."

אין די ווערטער דריקט דער שומר אויס די גרונד־פּרינציפּען פון דעם גלויבען, דעם ענטפּער אויף אַנאַטעמאַ'ס סקעפּטיציזם און פּעסימיזם. דוד לייזער איז אונשטערבליך! ווי אַזוי? אין וואָס בע־שטעהט די אונשטערבליכקייט פון דעם מענשען, לויט אַנדרעעוו'ס אַנשויאונג? אין דעם ענין מוזען מיר זעהן קלאָהר צו ווערען, ווייל ער איז דער צענטראַל־פּונקט פון דעם גאַנצען ווערק.

לאָמיר זיך אויף אַ ווײַלע אומקעהרען צוריק צו יענעם מאָ־מענט אין דוד'ס לעבען, ווען ער האָט אין זיך דערשפּירט, אַז ער איז אונשטערבליך און ער האָט אָבגעגעבען אַ שבח דערפאַר דעם רבונו־של־עולם און ער האָט געבענשט דעם מענשענ'ס גייסט, „ער זאָל לעבען אונשטערבליך אין דער אונשטערבליכקייט פון דעם פייער, ער זאָל לעבען אושטערבליך אין דער אונשטערבליכקייט פונ'ם ליכט, וואָס איז לעבען."

מיר האָבען יעמאָלט פּשוט אָנגענומען דעם פאַקט — ווי אַ פאַקט און געגלויבט דוד לייזער'ן אָדער אַנדרעעוו'ן אויפ'ן וואָרט. עס איז אַ פאַקט, אַז דוד לייזער האָט דערשפּירט אין זיך אַ געוויי־סען נייעם, איהם פריהער ניט בעקאַנטען צושטאַנד, וועלכען ער האָט אָנגערופען אונשטערבליכקייט.

איצטער מוזען מיר זיך אַביסעל טיעפער אַריינטראַכטען אין דעם פאַקט, ווייל אויך דער „שומר פון דעם אַריינגאַנג" ברענגט איהם ווי אַן ענטפער אויף אַלע טענות פון אַנאַטעמאַ.

אויב מען זאָל אין פּשוט'ע לאָגישע ווערטער אויסדריקען דאָס, וואָס לאָזט זיך אפשר בשום אופן ניט אַריינדריקען אין לאָגישע פאָרמעלן, קאָן מען זאָגען, אַז דוד לייזער האָט אין איין מאָמענט איבערגעלעבט די אונשטערבליכקייט, ד. ה., אַז זיין געפיהל איז אין דעם מאָמענט געווען אַקוראַט אַזוי אונענדליך אין דער ט י ע ף, ווי די געוועהנליכע אונשטערבליכקייט דאַרף, לויט אונזערע מענש־ליכע בעגריפען, זיין אונענדליך אין דער לענג פון דער צייט. און

אַנדרעעוו, ווייזט אויס, זאָגט אונז אַזוי: ניטאָ קיין טויט, ווייל עס איז דאָ אונשטערבליכקייט. אָבער מיר זאָלען די דאָזיגע אונשטערב־ליכקייט ניט זוכען ווי ביז אַהער אין דער אונענדליכער לענג פון דער צייט. מיר האָבען אַן אַנדער אונשטערבליכקייט, אַ בעסערע, וואָס איז אַקוראַט אַזוי פ י ע ל, ווי זי, אָבער ניט אין דער לענג, נאָר אין דער טיעף פון דעם מאָמענט.

אַזאַ אויסטייטשען פון אונשטערבליכקייט איז אין דער לעצ־טער צייט שוין געוואָרען ניט ניי. מען געפינט זי אַחוץ אַנדרעעוו'ן אויך, צ. ב., ביי פּשיבישעווסקי'ן. אויף וויפיעל מיר איז בעקאַנט פון פּריוואַט־געשפּרעכען מיט מענשען, וואָס האָבען זיך בעגעגענט מיט דעם דאָזיגען נייעם פּירוש אויף דעם אייביגען לעבען און וואָס האָבען געטראַכט וועגען איהם, האָבען אַ פולע פון זיי ניט נאָר ניט געקאָנט איינזעהן זיין אמת, — דאָס בלייבט געוויס אַ שאלה, ווי אַלע אַנדערע אייביגע שאלות, — נאָר דער געדאַנק גופא פון אַן אונענדליכקייט, וואָס דויערט אין דער צייט ניט מעהר ווי אַ מאָ־מענט, וויל זיך ביי זיי ניט גאָר גוט לעגען אויפ'ן שכל.

אָבער אין דעם בעגריף פון אַן „אונענדליכען הרף־עין" איז בעצם ניטאָ קיין ברעקעל ווידערשפּרוך, און דעם געדאַנק, וואָס ליעגט אויף זיין גרונד, קאָן מען גאַנץ גרינג פערשטעהן.

שטעלט אייך פאָר, דער מלאך גבריאל וואָלט געקומען צו אייך און וואָלט אייך צוגעזאָגט אַן אייביגען לעבען אויף דער וועלט, נאָר מיט דעם תנאי, אַז אייערע קרעפטען זאָלען זיך אויסלעבען, ווי זיי לעבען זיך אויס ביי אַלע מענשען; אַז איהר זאָלט דערגרייכען דעם העכסטען אַלטער, און מיט יעדען יאָהר זאָלען פערשווינדען אייערע דאגות און אייערע תאוות, אייערע השלמות און אייערע בעדערפֿני־סען. סוף־כל־סוף וועט איהר אַריינפאַלען אין אַן אייביגען אונבעַ־וואוסטען דרעמעל אָהן חלומות, און דאָס איינציגע, וואָס איהר וועט האָבען פון דעם לעבען, וועט בעשטעהן, לאָמיר זאָגען, אין דעם: איהר וועט זיך אַלע פריהמאָרגען אויפכאַפּען פונ'ם שלאָף, אַריינ־נעהמען אַ פינף־זעקס לעפעלעך מעטשניקאָוו'ס זויער־מילך, — ניט מעהר ווי זעקס לעפעלעך זויער־מילך, — ווייל דאָס איז אַלץ, וואָס איהר קאָנט פערטראָגען, צו וואָס איהר האָט לוסט און וואָס איהר דאַרפט, כדי ווייטער צו שפּינען דעם פאָדעם פון אייער אונשטערב־

ליכקייט. נאָר אין יענע פּאָר רגע׳ס, ווען איהר וועט עסען אייער זויער־מילך, וועט איהר וויסען, אַז איהר לעבט. פריידיג און מעשה גרויסער בריה וועט איהר יעמאָלט זאָגען צו זיך אַליין: „און היינט האָב איך ווידער אויפגעגעסען זעקס לעפעלעך זויערינקע מילכעלע“ — און איהר וועט ווידער אַריינפאַלען אין דעם אונבעוואוסטען דרעמעל אָהן חלומות. און אַזוי כסדר עד סוף כל הדורות...

געפעלט אייך אַזאַ׳ן אידעאַל פון אונשטערבליכקייט?

געוויס: אויב איהר זייט איינגעמאַטערט פונ׳ם לעבען און אין דערזעלבינער צייט איז אין אייך נאָך ניט געשטילט געוואָרען דער דאָרשט צום לעבען, וועט איהר, מיט אַ פריידיגען זיפץ, ענטפערן: „אָך, פאַר וואָס ניט? מיט דעם גרעסטען פערגעניגען! קיין בעסערען טויט וואָלטען מיר זיך ניט געקאָנט ווינשען!...“

אָבער — הערט זיך איין, וואָס איהר רעדט. איהר האָט נאָר וואָס געזאָגט: ד ע ר ט ו י ט. און אין דער אמת׳ן! די גאַנצע נפקא מינה צווישען אייער אונשטערבליכען לעבען און דעם טויט איז איינגעשרומפּט געוואָרען צו — זעקס לעפעלעך „זויערינקע מילכעלע“...

איצטער לאָזט מיך מיט אייך — זיך אַביסעלע דינגען. ווי איז, אַז איך וועל אייך אין דעם נאָמען פון דעם מלאך גבריאל געבען אָנשטאָט דער גאַנצער אונשטערבליכקייט, ניט מעהר ווי אַ העלפט פון איהר, דערפאַר וועל איך אָבער צולעגען צו די זויער־מילך, אַ זעקס לעפעלעך שאַמפּאַניער אַלע טאָג? — נעהמט אָן! נעהמט אָן! איך זאָג אייך, עס איז אַ מציאה פון אַ גנב! ווייל דאָ גיט מען אייך פאַר יעדעם לעפעלע זויער־מילך — אַ לעפעלע שאַמפּאַניער.

איהר פערשטעהט שוין, וואוהין אונזער דינגען זיך וועט פיהרען. מיר וועלען בייטען און בייטען אַלץ מעהר לעדיג־וויסטע צייט אויף אַלץ אַ רייכערען און טיעפערען געפיהל. עס איז אַקוראַט, ווי מיר וואָלטען פון דעם צענטר פון אונזער „איך“ געצויגען צוויי אונענדליכע ליניען: איינע אין דער לענג פון דער צייט, די אַנדערע — ווי אַ פערפּענדיקולאַר צו איהר — אין דער טיעף פון דעם געפיהל. און וואָס מעהר „לענג“ מיר שניידען אָב פון דער צייט, אַלץ מעהר טיעף גיבען מיר צו אין געפיהל, ביז עס קומט דער מאָמענט, ווען די גאַנצע אונענדליכע לענג פון דער צייט ווערט

פערוואַנדעלט אין אַן אונענדליכע טיעף פון געפיהל, וואָס דויערט ניט מעהר, ווי איין הרף־עין.

דאָס איז די לאָגיש־מאַטעמאַטישע זייט פון דעם נייעם אונ־שטערבליכקייטס־געדאַנק. אָבער דער לאָגיש־מאַטעמאַטישער בע־גריף דריקט אויס ניט מעהר, ווי אַ געדאַנקליכע מ ע ג ל י כ־ ק י י ט. ווירקליך קאָן די מעגליכקייט ווערן ערשט אין דעם געפיהל גופא; ווען זי הערט אויף צו זיין לאָגיק און מטושטש'ע פאָרשטע־לונג, און ווערט רעאַלע פסיכאָלאָגיע, — אַ געפיהל פון אונענדליכען „פייער" אין דער נשמה, ווי דוד לייזער כאַראַקטעריזירט איהם.

איז אַזאַ געפיהל מעגליך? קאָנען מיר, די אַלע, וואָס האָבען איהם ניט דורכגעלעבט, קאָנען מיר זיך פאָרשטעלען, אַז אַ מענש זאָל פ י ה ל ע ן די אונשטערבליכקייט אין דער טיעף פון דעם געפיהל? — פאַר וואָס ניט? כדי צו פיהלען די ע נ ד ל י כ־ ק י י ט, אָדער די שטערבליכקייט פון דעם געפיהל, מוז אין דער נשמה זיין אַ וועלכער עס איז אַנדער געפיהל, אָדער אַ וועלכער עס איז אַנדער פסיכישער צושטאַנד, וואָס בעגרענעצט איהם, וואָס פערנעהמט פּלאַץ לעבען איהם. עס איז אויך גענוג אַז ערגעץ וואו אין דער נשמה זאָל זיך פיהלען אַ שטיקעלע פוסטקייט, כדי מיר זאָלען אויפ'ן שטעל שפּירען, אַז דער גרעסטער גליק, וואָס מיר לעבען דורך, איז ניט אונענדליך, אַז ער איז פערגענגליך און ד. ה. שטערבליך. ווי איז אָבער, אַז דער גליק איז אַזוי טיעף און שטאַרק, אַז ער פילט מיט איין מאָל אויס אַלע ווינקעלעך פון דער נשמה, אַז אַלע איהרע פערוואָרפענסטע און פערשלאָפענסטע פייערן צינדען זיך מיט אַמאָל אָן צו אַ העלען פלאַקער, — אַזוי אַז קיין אַנדער געפיהל קאָן יעמאָלט ניט אריין אין איהר? מוז זיך יעמאָלט ניט אוי ס ד ו כ ט ע ן, אַז מען איז אונשטערבליך? איהר קאָנט א י ן ק אָ פ אויך נאָך איצטער האָבען דעם געדאַנק וועגען דעם, אַז אַלע מענשען שטאַרבען און ממילא וועט איהר אויך מוזען אוועק פון דער וועלט. נאָר — כדי דער געדאַנק זאָל האָבען אַ ברע־קעלע ממשות פאַר אייך, ער זאָל אייך, לאָז זיין, אַ האָרעלע ריהרען, אייך זאָל, אַ האָרעלע ארען פאַר איהם, מוז ער ארויסרופען אין אייך, לכל הפחות, דעם שוואַכסטען שאָטען פון אַ געפיהל. אָבער אַלע וועלטען פון אייער נשמה שטעהען אין העלע פלאַמען פון

ליעבע און גליק. און אַז איהר געהט יעמאָלט אַריין אין אייער אייגענער נשמה מיט דעם געדאַנקען פון טויט, געפינט איהר, אַז פאַר איהם איז דאָרטען בפּועל־ממש ערגעץ קיין פּלאַץ ניטאָ. און דאָס וואָס קאָן ניט זיין אין אונזער געפיהל, קאָן ניט זיין אין אונזער אמת׳ן גלויבען. איהר פערשטעהט פּשוט יעמאָלט ניט, ווי אַזוי מען קאָן רעדען וועגען טויט און איהר פרעגט אין איינעם מיט דוד לייזער׳ן: „וואָסער טויט? ווער, דער צרה׳דיגער, האָט דאָס אויסגעטראַכט דאָס משונה׳דיגע ווערטעל — טויט?“ אָבער דאָרטען וואו עס איז ניטאָ קיין טויט, איז דאָ — אונשטערבליכקייט און עס איז דעריבער קלאָהר, אַז דוד לייזער האָט נאָר אות באות פאָרמולירט זיין אונענדליכען גליק־געפיהל, בעת ער האָט אויסגעשריען: „ניטאָ פאַר׳ן מענשען קיין טויט! איך בין אונשטערבליך.“

עס קאָן אויך געמאָלט זיין, אַז די אונשטערבליכקייט, וואָס ווערט געפיהלט אין אַזעלכע גליק־מאָמענטען, איז ניט נאָר אַ נעגאַטיווע, וואָס וואַקסט אַרויס פון דעם, וואָס די נשמה קאָן צו זיך ניט צולאָזען דעם געדאַנק פון טויט און ער אַרט איהר ווי די וואַנד. עס קאָן אויך געמאָלט זיין, זאָג איך, אַז דער אונשטערבליכקייטס־געפיהל טרעט אַרויס מיט אַ פּאָזיטיווען כאַראַקטער. צו דעם געפיהל פון אונענדליך טיעפער פרייד קומט צו נאָך אַ נייער געפיהל, — אַ מין בעוואוסטזיין, אַז ער דויערט אונענדליך אין דער צייט. אויך דאָס איז פּסיכאָלאָגיש מעגליך. טרעפט דאָך אָפט, אַז אונז חלומט זיך אַזוינס, וואָס דויערט שטונדען און שטונדען, בעת פאַר דעם פּראָצעס אין חלום׳ען איז ניט געווען קיין צייט מעהר ווי אַ פּאָר סעקונדען. פאַר וואָס זאָל די סעקונדע, וואָס קאָן זיך אין חלום אויסציהען אין שעה׳ן זיך ניט קאָנען אין גליק־עקסטאַז אויסציהען אין אונענדליכקייט?

און נאָך אַ דריטע פּסיכאָלאָגישע מעגליכקייט טאָר מען ניט אַרויסלאָזען אויס׳ן אויג. עס קאָן אין דעם מאָמענט פון העכסטען עקסטאַז געבוירען ווערען גאָר אַ נייער געפיהל, וועלכען מענשען אין אַ נאָרמאַלען צושטאַנד קאָנען גאָר ניט משיג זיין. מען קאָן נאָר זאָגען איין זאַך: מען האָט געפיהלט „אונענדליכקייט“, אַ גאַנץ בעשטימטע זאַך, וועלכע מען קאָן אָבער בשום אופן ניט בעשרייבען. וועניגסטענס, פערזיכערט אונז דאָסטאָיעווסקי, וואָס האָט

געליטען פון דער פאלליגער, אז א סעקונדע פאר דעם, ווי עס פלעגט קומען אויף איהם דער אָנפאל, פלעגט ער איבערלעבען ניט נאָר א געפיהל פון אונענדליכער פרייד, נאָר אויך א פריידיגען געפיהל פון אונענדליכקייט.

ווענען די אלע דריי ארטען פון פסיכאָלאָגישער אונשטערבליכ־קייט, מוזען מיר צוגעבען, אז זיי קאָנען פּאַסירען מיט דער מענש־ליכער נשמה, און אז באמת גליקליך איז געוועזען דער, וואָס האָט זיי דורכגעלעבט. דאָס איז זעהר א וויכטיגער רעזולטאַט, ווען מיר טראַכטען ווענען דעם פּראָבלעם פון דעם מענשליכען גליק. אָבער ער פערענטפערט ניט די שאלה ווענען לעבען און טויט. פאַר דוד לייזער׳ן און דאָסטאָיעווסקי׳ן איז די אונשטערבליכקייט געוועזען א פ א ק ט. דאָס איז, אמת, גענוג וואונדערליך און שווער בעגרייפ־ליך, — אָבער ס׳איז א פאַקט, וועלכען מיר האָבען קיין רעכט ניט צו בעצווייפלען, ווייל מיר האָבען פאַר איהם א לאָגישע, שיער ניט קיין מאַטעמאַטישע, און א פסיכאָלאָגישע דערקלעהרונג. אבער די אונשטערבליכקייט איז דאָך פּאָרט געוועזען ניט מעהר ווי א ס ו ב י ע ק ט י ו ו ע, א זאַך, וואָס האָט זיך אָבגעשפּיעלט נאָר אין זייער נשמה.

מיר אָבער, וואָס שטעהען דרויסען און זעהען דוד לייזער׳ן, אָדער דאָסטאָיעווסקי׳ן, ווי ער צאַפּעלט זיך מיט שוים אויף די ליפּען אין דער חולה־נופלים׳דיגער, — פאַר אונז איז קלאָהר, אז זייער אונשטערבליכקייט און אונענדליכקייט איז ניט מעהר ווי א ד מ י ו ן פון אונשטערבליכקייט און אונענדליכקייט, ווייל אין דער אמת׳ן איז זייער „אייביגקייט" ארומגעגרעניצט אין רוים און אין צייט. זי שפּיעלט זיך אָב ניט ערגעץ וואו אַנדערש, נאָר אין די פּאָר קובישע דעצי־מעטער׳ן, וואָס זייער גוף פערנעהמט אין רוים, און ניט ערגעץ ווען אַנדערש, ווי נאָר אין איין איינציגער ר ג ע, אין איין איינציגען פּולס־שלאָג פון דער צייט. עס פערפליהט דער הרף־עין און מיט איהם אויך די גאַצע אונענדליכקייט פון דער טיעף. וואָס פאַר א ווערטה האָט זי דען פאַר דאָס גאַנצע זיין?

אויף דער שאלה איז נאָר דאָ איין ענטפער, די דריטע מעג־ליכקייט, וואָס מיר האָבען נאָך ניט בעטראַכט, די מ ע ט א פ י ז י ש ע. איך וועל דאָ ניט אויסרעכענען אַלע יענע פילאָסאָפישע ארגו־

מענטשן, וואָס האָבן זעהר גרויסע דענקער געבראַכט צו דער ער־קענטניס, אַז רוים און צייט זיינען ניט קיין רעאַלע ווירקליכקייטען אין דער וועלט, נאָר: אָדער נישט מעהר ווי אַ דמיון אין אונז, — אַ נויטווענדיגער דמיון,—פון וועלכען מיר קאָנען זיך ניט בעפרייען, אָבער פון דעסטוועגען פאָרט ניט מעהר ווי אַ דמיון; אָדער ניט מעהר ווי אַ דמיון׳דיגער מ ל ב ו ש, וואָס עקזיסטירט אויף דרויסען פון אונז. דער מלבוש פערדעקט, ווי מיט אַ פאַנטאַסטישען שלייער, דעם אייגענטליכען תמצית פון דער וועלט, וואָס איז, לויט זיין טבע נאָך, אַ ריין רוחניות׳דיגע זאַך, אויף וועלכער עס איז ניט נופל צו זאָגען „רוים" אָדער „צייט". דער דאָזיגער רוחניות׳דיגער תוך, לאָמיר זאָגען, די גאָטהייט, איז אומעטום אין דער וועלט, אָבער אומעטום, וואו מיר קאָנען זי זעהן, איז זי אָנגעטהאָן אין דעם מ ל ב ו ש פון רוים און צייט. צוריק ליעגט אומעטום, וואו עס איז דאָ רוים און צייט, א י ן דעם מלבוש, — אַלע מאָל גאַנץ, — ווייל זי נויטיגט זיך ניט אין רוים, — די פערבאָרגענע גאָטהייט. איך קאָן זיך דאָ ניט אָבשטעלען אויף יענע אַרגומענטען, ווייל דאָס וואָלט אונז אַוועקגעפיהרט צו ווייט. אָבער די פון אייך, וואָס זענען אביסעל בעקאַנט מיט דער פילאָסאָפיע און איהר געשיכטע, ווייסען, ווי ערנסט יענע אַרגומענטען זענען און ווי גרויס די דענקער זענען, וואָס האָבען זיי אַרויסגעבראַכט.

לאָמיר אויף אַ ווייל אָננעהמען, אַז יענע אַרגומענטען זענען ריכטיג, — אָבגעפּרעגט געוואָרען זענען זיי סאַי־ווי־סאַי קיין מאָל גיט אין דער פילאָסאָפיע, ווי קיין פילאָסאָפישע טהעאָריע איז נאָך עד היום ניט אָבגעפרעגט געוואָרען אַבסאָלוט. אָבער אויב יענע אַר־גומענטען זענען ניט אויף־צו־פּלייסען אמת: וואָס שטערט אונז דען אַ טראַכט צו טהאָן אַ שטייגער אַזוי: אין דעם מאָמענט, ווען די אונענדליכע טיעף פון דעם געפיהל שטעלט זיך אַוועק אויף דעם פּלאַץ פון דער אונענדליכער לענג אין דער צייט, ווען אין דער גשמה ווערט געבוירען די פּסיכאָלאָגישע אונשטערבליכקייט, — יעמאָלט ווערט אויף אַ הרף־עין פערברענט אין איהרע פריידיגע פּלאַמען דער ד מ י ו ן פון רוים און צייט, דער מלבוש, וואָס דעקט צו דעם פערבאָרגענעם גייסטיגען תוך פון דער וועלט, — די גאָטהייט, וואָס איז אומעטום און איז אומעטום גאַנץ. און ווי נאָר

דער מלבוש ווערט אויף אַ הרף־עין פערברענט, אַזוי ווערט איינעם'ס נשמה אַריינגעזונקען אין דער גאָטהייט, און ווי פון אַ בליטץ גע־טראָפען ווערט איהר קלאָהר, אַז זי און די גאָטהייט זענען איין און דיזעלביגע זאַך אָדער, לכל הפּחות, אַז זי איז אַקוראַט אַזוי אונ־שטערבליך, אַקוראַט אַזוי למעלה מן המקום ומן הזמן, אַקוראַט אַזוי פריי פון רוים און צייט, ווי די גאָטהייט אַליין. דאָס געפיהל פון אונשטערבליכקייט ווערט יעמאָלט אַ געצייג, מיט וועל־כען מיר געווינען דעם מעטאַפיזישען אמת, — יענעם אמת, וועלכען מיר קאָנען קיין מאָל ניט געפינען מיט'ן שכל. דאָס געפיהל בליקט אויף אַ הרף־עין אַריין אין דער הייליגער ממשלה, וואָס „הינטער די אייזערנע טויערן", אָבער דאָס קאָן ער נאָר יעמאָלט, ווען די אונענדליכע לענג פון דער צייט ווערט אין איהם פערוואַנדעלט אין דער אונענדליכער טיעף, — נאָר יעמאָלט, ווען ער איז אַליין הייליג און ריין פון יעדער גשמיות, ווי ביי דוד לייזער'ן.

די אונשטערבליכקייט איז שוין איצטער ניט אַ דמיון, וואס איז אַרומגערינגעלט מיט די גרענעצען פון רוים און צייט. זי איז דער ווירקליכער פייער, אין וועלכען עס ווערט פערברענט דער מלבוש פון רוים און צייט.

די התלהבות'דיגע ברכה, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון דוד לייזער'ס מויל, איז דעריבער אפשר דער „שהחינו אויף אונ־שטערבליכקייט", וועלכען זיין נשמה האָט געמאַכט, ווי נאָר זי האָט אין דעם פשוט'סטען זין פון דעם וואָרט זיך צונויפגעשטויסען מיט דער פערבאָרגענער אייביגקייט.

איך גלויב, אַז דאָס איז אייגענטליך דער מעטאַפיזישער גע־דאַנק, וועלכען אַנדרעעוו וויל אונז איבערגעבען. דער טויט איז ניט דאָס לעצטע וואָרט אין דעם לעבען פון אַ מענשען. די רעליגיאָן איז אין דעם פונקט גערעכט. אחוץ דער וועלט, וואָס איז אַרומגערינגעלט מיט דעם דמיון־נעץ פון רוים, צייט און אייזערנע נויטווענדינקיי־טען, איז נאָך דאָ אַ יענע־וועלט, די וועלט פון דעם ריינעם גייסטי־גען זיין. און אַריינדרינגען אין די „יענע וועלט" קאָן מען ניט דוקא דורך דעם טויט. אויך ביים לעבען קאָן זיך טרעפען, אַז איינעם'ס נשמה זאָל זיך, לאָז זיין אויף אַ רגע, אַרויסרייסען פון די אילוזאָ־

רישע נעצען און ארייננבליקען אין דעם ריינעם, רוחניות׳דיגען וועלט־
זיין. אט איז דאך דוד לייזער׳ס נשמה אריין אויף איין רגע אין
גן־עדן, — איין רגע, וואס איז אבער ווערטה די גאנצע ערדישע
אייביגקייט.

אויב אנדרעעוו׳ס ווערק וואלט זיך אבגעשטעלט אויף דעם
קולמינאציאנס־פונקט פון דוד׳ס גליק, וואלטען מיר אין איהם גע־
קאנט זעהן ניט מעהר ווי א קינסטלערישע אילוסטראציע צו טאלס־
טאי׳ס טהעאריען. די אייביגע פראבלעמען פון לעבען און טויט זענען
פערענטפערט. דער „אמת וועגען דעם מענשענ׳ס גורל“ איז אויס־
געפונען אויף קלאהר. דאס מענשליכע לעבען איז ניט נאר חושך און
וואהנזין. אין דעם פראצעס פון מענשען־ליעבע רייסט מען זיך ארויס
פון פינסטערנים צו ליכטיגקייט, פון גיהנם צו גן־עדן, — א גן־עדן
פון העכסטען גליק אויף דער וועלט, וואס טראגט נאך אין זיך ניט
נאר די האפענונג, נאר די קלאהרסטע געוויסהייט וועגען אן אייביגען
זיין פון דער אייגענער נשמה. און אפילו אז די אונשטערבליכקייט
וואלט געווען ניט גאר קיין געזיכערטע זאך, נאר א זעהר מעגליכע
השערה, וואס גיט שפייז צו דער גילדענער האפענונג? און אפילו
אז עס וואלט ניט געבליבען קיין ברעקעל פלאץ פאר א וועלכער עס
איז האפענונג אויפ׳ן לעבען נאכ׳ן טויט, — ווער, וואס האט נאר
טיעפער דורכגענומען דעם צער פון אונזער די־וועלטיגען זיין, —
וואלט ניט וועלען אוועקגעבען זיין גאנצען גיהנום׳דיגען לעבען פאר
איין רגע אין גן־עדן? פאר אזא רגע, וואס זאל ביז׳ן טויט אנפילען
זי מיט דער עראינערונג פון דעם גן־עדן און אויף אייביג אויסברע־
נען דעם פחד פון טויט?

„געווים“, וועט איהר מיר ענטפערען, „פאר אזא מאמענט פון
העכסטען מענשליכען גליק, וועלכען דוד לייזער האט איבערגעלעבט
אין דער צייט פון זיין טריאומף, איז ווערטה אוועקצוגעבען א גאנ־
צען לעבען, *ווען ניט זיינע שפעטערדיגע
ליידען*. אט, אז אין דער צייט, ווען איהם האט געטראפען דער
גייסטיגער בליטץ פון אונשטערבליכקייט וואלט איהם געטראפען
אויך א פיזישער דונער, וואס וואלט איהם פערשפארט דעם שפע־
טערדיגען גיהנום, — אדער ווען ער וואלט א לעבעדיגער ארויפגע־
נומען געווארען אויפ׳ן הימעל ווי אליהו הנביא, יעמאלט וואלט זיין

גן־עדן געווען פאַלקאָם; אָבער יעמאַלט וואָלט ער ניט געקאָנט זיין קיין ביישפּיעל און קיין סימבאָל פאַר דעם מענשענ׳ס לעבען, וואָס איז פול פון יסורי־גיהנום, דערהויפּט ביי די דוד לייזער׳ס. עסט ניט אויף דער גיהנום דעם גן־עדן? ווערט ניט דער גן־עדן פערברענט אין דעם פייער פון דעם גיהנום?

יע, ענטפערט אַנדרעעוו, דורך דעם „שומר“. דאָס, וואָס איהר רופט אַן גיהנום, עסט אויף דעם גן־עדן. האָט דוד לייזער אַליין ניט געזאָגט, אַז אינווענינג אין איהם ברענט אַ ווייסער פייער, אויף וועל־כען די לבנה ווערט שוואַרץ און די זון ווערט איבערגעברענט ווי געלע שטרוי? אָ ב ע ר ו ו ע ר ז אָ ג ט ד אָ ס, א ז ל י י־ ד ע ן א י ז ג י ה נ ו ם? דאָס איז די פראַגע, וואָס אַנדרעעוו שטעלט, און זיין ענטפער איז, אַז די ווייסע פלאַמען פון יסורים איז נאָך אַ טיעפערע מדרגה אין דעם געטליכען לעבען, איידער די געלע פלאַם פון גליק, פרייד און ליעבע.

גאָט, אָדער דאָס וואָס מיר זוכען אונטער דעם נאָמען, איז לויט אַנדרעעוו, ניט שכל, ניט ליעבע, נאָר עפּעס אַזוינס, וואָס מיר קאָ־נען אויסדריקען נאָר בילדליך, ווען מיר זאָגען, אַז ער איז „דער פייער פון דעם געפיהל“. און עס איז ניטאָ קיין גבול צו דעם פאַנ־אַנדערגליהען פון דעם פייער. גליק און אונגליק, פרייד און יסורים, זענען נאָר די ערשטע ש ט ו פ ע ן, צו וועלכע אויך דער מענש קאָן דערגרייכען אין זיין לעבען. אָבער „די ליכטיגקייט“ האָט ניט קיין גרענעצען, און עס איז דאָ נאָך איינער אַן אונבעקאַנטער פייער, וועמעס נאָמען קיינער ווייס ניט.

וואָס איז דער תוך פון דער וועלט? און וואָס איז דער גרונד פון דעם לעבען? די גאַנצע געשיכטע פון דער פילאָסאָפיע דרעהט זיך אַרום דעם ענטפער אויף דער פראַגע. העגעל מיינט, אַז דער וועלטען־גרונד איז שכל, פיכטע זאָגט: ער איז דער ווילען צו דעם מאָראַליש גוטען. שעללינג זאָגט, דאס אַבסאָלוטע איז אַ שטרעבען צו דעם עסטעטיש שעהנעם. אַנדרעעוו שטעלט זיך אויף דער זייט פון די, וואָס גלויבען, אַז אין דעם ג ע פ י ה ל דריקט זיך אויס דאָס געטליכע פּרינציפּ פון דער וועלט און אַז דאָס געפיהל איז דער מקור, פון וואַנען עס שלאָגט דער קוואַל פון לעבען. און וואָס טיע־פער איינעמ׳ס געפיהל איז, אַלץ נעהנטער איז ער צו גאָט און צו

דעם מקור פון לעבען. אין די ליידען איז ער נאָך נעהנטער צו איהם, איידער אין די פריידען, ווייל די ליידען זענען שטאַרקער און טיע־פער, איידער די פריידען...

אָט דאָס איז דער מעטאַפיזישער תמצית פון אנדרעעוו'ס אַנאַ־טעמאַ, וואָס דאַרף אונז פערענטפערען די גרויסע שאלה פון לעבען און טויט.

עס איז ניט דאָ דער אָרט אָבצושעצען דעם פילאָסאָפישען ווערטה פון אַנדרעיעוו'ס געפיהלס־מעטאַפיזיק. פאַר אונז איז נאָר געווען וויכטיג קלאָהר צו מאַכען אַנדרעיעוו'ס געדאַנק און זיין שטעלונג צו די גרויסע פּראָבלעמען פון דער פילאָסאָפיע. מיר האָבען געפונען, אַז אין לעצטער ליניע איז ער אַן אָ פּ ט י מ י ס ט, — אַ מענש, וואָס גלויבט אין דעם זין פון דעם לעבען און פון דער וועלט, ווייל דער פאַקט פון יסורים און טויט זענען ניט קיין בעוויז פאַר דעם פּעסימיזם, נאָר, אדרבה! — אַ בעוויז פאַר דעם אָפּטימיסט. יסורים זענען אַ העכערער אויסדרוק פון לעבען אויף דער וועלט און דער טויט איז נאָר אַן איבערגאַנג צו אַ וועלכען עס איז אַנדער פייער פון געפיהל, וואָס מיר קאָנען מיט'ן שכל גאָר ניט בענעהמען זיין מהות.

פאַר אַנאַטעמאַ, פאַר דעם שכל, איז דאָס, פערשטעהט זיך, ניט קיין ענטפער. בלייבט ער אין דער ממשלה פון צאָהל, מאָס און וואָג, פון רוים און צייט, איז יעמאָלט מוזען איהם די אַלע ערפאַהרונגען פון אַ דוד לייזער אָדער פון אַ דאָסטאָיעווסקי אוים־קומען ווי אַ געפּלאַפּעל פון אַ שכור'ען. פערגעסען מיר אָבער אויף דאָס, וואָס אונז לערנען די אויסערליכע חושים און דער פערשטאַנד, פערטיעפען מיר זיך אין די סודות פון דעם אייגענעם געפיהל, אזוי בייט זיך איבער אונזער מאָס, און דער שכור'ער איז אין אונזערע אויגען ניט דער געפיהל, נאָר דער פערשטאַנד. זעהען מיר דען ניט, ווי ער צאַפּעלט זיך אין דעם נעץ פון די אויסערע חושים, ווי ער ליעגט אָהנמעכטיג ביי דעם פוס פון די אייזערנע טויערן, בעת אין דער אמת'ען זענען זיי אָפען פאַר יעדען איינעם. ניט אין דער אונענדליכקייט פון דעם געדאַנק דאַרפען מיר זוכען דעם אריינגאַנג צו דער אייביגער גאָטהייט, לערענט אונז אַדרעיעוו, נאָר אין דער אונענדליכקייט פון דעם געפיהל.

דאָס איז דאָס לעצטע וואָרט פון אַנדרעיעוו׳ס דענקען וועגען די רעטעניסען פון דער וועלט. עס איז ניט קיין ניי וואָרט, אָבער דערפאַר אַרויסגעזאָגט אָריגינעל און מיט קראַפט.

מיט דעם וואָלט איך געקאָנט ענדיגען מיין היינטיגע פאָר־לעזונג. אָבער איך וויל נאָך זאָגען אַ פּאָר ווערטער פאַר די, וואָס בענוגענען זיך ניט מיט דער בעקאַנטשאַפט פון אַן אינטערעסאַנ־טען געדאַנק, אַרויסגעזאָגט אין אַן אינטערעסאַנטער פאָרם. זיי ווילען האָבען דעם קלאָרען פועל־יוצא: „נו — איז אַנדרעיעוו גערעכט אָדער ניט?“

איך מוז מיך אין אומעט און הכנעה מודה זיין, אַז אויף דער פראַגע קאָן איך ניט געבען קיין ענטפער.

די פראַגען פון דער מעטאַפיזיק שפּיעלען זיך אָב אויף די גרעניצען פון אונזער ערקענטניס, וואו עס הערט אויף צו רעדען די ערפאַהרונג און דער געוועהנליכער פערשטאַנד. מען קאָן, אויב איהר ווילט, פּשוט אוועקמאַכען די אַלע פראַגען כלאחר יד און זיך זאָגען: מיר ווילען ניט געהן אַזוי וויט, פאַר אונז איז גענוג געראָמים די וועלט פון דער ערפאַהרונג און דעם וויסענשאַפטליכען דענקען. אָבער יעמאָלט דאַרף מען זיך לכתחילה אָבזאָגען פ ו ן א ו ו ע ל כ ע ן ע ס א י ז ע נ ט פ ע ר אויף די אייביגע פּראָבלעמען און דערוועגען אין זיך דעם דאָרשט צו דעם אייביגען אמת. ניט אַלע אָבער קאָנען האָבען אין זיך דעם הערואיזם פון בעשיידענהייט.

און איז דאָס אין דער אמת׳ען אַ בעשיידענהייט, ווען איינער שמועסט זיך איין, אַז ער פ ר ע ג ט ניט, אַז ער האָט דעם כח נאָר ניט אַ טראַכט צו טהאָן וועגען די אייביגע פּראָבלעמען, בעת אין דער ווירקליכקייט האָט ער ערגעץ וואו אין דער בוזעם־טאַש אַ קליינינקען, הויז־געבאַקענעם אמת׳ל, אַ גאָט׳על פון אברהם׳ן, יצחק׳ן און יעקב׳ן, אָדער אַ מאַטעריע׳לע“ פון ביוכנער, פאָכט און מאָלעשאָט, אָדער אַן אייזערנעם „געשיכטס־גאַנגעלע“ פון אַ מארקס און ענגעלס און ער קוויקט זיך מיט זיין אמת׳ל אין דער שטיל?

און איז דאָס באמת אַ ה ע ר אָ י ז ם, ווען איינער האָט מ ו ר א אַרויסצושלעפּען זיין אמת׳על אויף דער ליכטיגער זון און

אָוועקשטעלען איהם אין קאַמפּף מיט אַלע אַנדערע ענטפער׳ס, וועלכע דער מענשליכער שכל ברענגט ארויס?

די, וואָס האָבען ניט קיין „גאָטעלע“, נאָר אַ גאָט, ניט קיין „מאַטעריע׳לע“, נאָר אַ גרויסע מאַטעריעלע וועלט, וואָס איהרע געזעצען פאַרשען זיי אויס, ניט קיין „געשיכטס־גאַנגעלע“, נאָר אַן אייזערנעם געשיכטס־גאַנג, — זיי אַלע האָבען גרויסע אמת׳ען און זיי דאַרפען קיין מורא ניט האָבען צו שטעלען זיך ביי דעם ברעג פון דעם אבגרונד, און זיי דאַרפען גאָר ניט איינשמועסען זיך, אַז זיי בלייבען „אין די גרעניצען פון דער ערפאַהרונג און דער וויסענשאַפט“. זיי זענען מעטאַפיזיקער, און האָבען אַ רעכט צו קעמפפען געגען אַנדערע מעטאַפיזיקער, ווייל יעדער ענטפער וועגען דעם מהות פון דער וועלט און דעם גורל פון דעם מענשען נאָך דעם טויט איז אַ מעטאַפיזישער ענטפער, וואָס לאָזט איבער די „גרעניצען פון דער ערפאַהרונג און דער וויסענשאַפט“ ווייט הינטער זיך.

אָבער דאָ, אין דער מעטאַפיזיק, האָבען מיר ניט קיין אַבסאָלוטען מאַסשטאַב, מיט וועלכען מיר זאָלען קאָנען אָבמעסטען דעם אמת פון יעדען סיסטעם. אַלע מעטאַפיזישע סיסטעמען זענען גלייך בערעכטיגט. קיין איינע פון זיי איז ניט אָבגעפרעגט געוואָרען אבסאָלוט. קיין איינע פון זיי קאָן ניט בעווייזען ווערען אויף קלאָהר, און יעדע פון זיי האָט ארגומענטען פאַר זיך און ערנסטע טענות אנטקעגען דעם צד שכנגד.

קריטיקירען יענע מעטאַפיזיק, וועלכע אַנדרעיעוו פּרעדיגט אין זיין „אַנאַטעמאַ“, וואָלט דעריבער געהייסען אָוועקשטעלען אַנטקעגען איהר די אַנדער מעטאַפיזיק, אין וועלכע איך גלויב, און זי אויסמאָלען אין ליכטיגע פאַרבען. דאָס קאָן ניט זיין די אויפגאַבע פון מיין היינטיגער פאָרלעזונג.

איין פּונקט וויל איך נאָר דאָ בעריהרען צום שלוס. אין „אַנאַטעמאַ“ ווערט דער שומר פון דעם אריינגאַנג אָוועקגעשטעלט אנטקעגען דעם סקעפּטישען שכל. ער, דער שומר, איז אַ קראַפט, וואָס וואוינט דרויסען פון דעם מענשליכען שכל. אין דער אמת׳ן אָבער וואָלטען מיר קיינער ניט געוואוסט פון דעם דאָזיגען שומר,

ווען ניט „אַנאַטעמאַ“, ווען ניט דער מענשליכער געדאַנק. ע ר האָט אויסגעפונען די גרעניצען פון זיין אייגענער מאַכט, און ניט ערגעץ וואו אויף אַ מיסטישען באַרג, נאָר אין זיינע אייגענע טיע־פעניסען. עס איז, אין די אינטערעסען פון דעם קינסטלערישען אויפבוי פון דעם פּראָבלעם, גאַנץ געוויס דעם קינסטלער ערלויבט, פאַנאַנדערצורייסען דעם איינהייטליכען מענשליכען שכל אין צווייען און זיין א י נ ו ו ע נ י ג ס ט ע ן קאַמפּף פאָרצושטעלען ווי אַ קאַמפּף פון צוויי דרויסענדיגע קרעפטע, וואָס עקסיסטירען איינע דרויסען פון דער אַנדערער.

ביי דעם פילאָסאָפישען בעטראַכטען פון דעם פּראָבלעם טאָר מען דאָס אָבער ניט אַרויסלאָזען פון אויג. אַנאַטעמאַ און דער שומר זענען איין־און־דיזעלביגע זאַך: דער אייביג זוכענדער און פאָרשענדער מענשליכער גייסט. און נאָר אין דער א ב ס ט ר א ק־צ י ע קאָנען מיר זיי פאַנאַנדעררייסען און אוועקשטעלען איינעם אַנטקעגען דעם אַנדערען און מאַכען, אז אַלע ליכט־פאַרבען זאָלען פאַלען אויף דעם סימפּאַטישען שומר און אַלע שאָטען־פאַרבען אויף דעם שטן.

איך גלויב, אז אויך אַנדרעיעוו ווייס עס און אויב ער פיהלט ניט, אז ער האָט בעגאַנגען אַן אונרעכט צו דעם אונגליקליכען אַנאַטעמאַ, איז דאָס דערפאַר, וואָס ער פערשטעהט, אז אונזער פריינד אַנאַטעמאַ וועט אויף איהם קיין פאַראיבעל ניט האָבען: ער איז צו קלוג דערצו און קאָן אַריבערטראָגען אַ שפּאַס.

אַנאַטעמאַ, וואס „בענקט נאָך דעם אמת“, ווייס, וואס ער ווייס, און וואָס קיינער וועט איהם ניט קאָנען אָבלייקענען, אז דאָס האָט ע ר אויסגעפונען די גרעניצען פון דער ערקענטניס, אז דאָס האָט ע ר אַוועקגעשטעלט דעם שומר פון דעם אַריינגאַנג, אז דאָס האָט ער און ניט קיין אַנדערער אויך אַרויסגעבראַכט דעם געדאַנק פון אַ גאָט און אויסגעטראַכט אַלע מאָוס'ע מעשות אויף זיך אַליין. און ע ר איז עס, און ניט קיין אַנדערער, וואָס לאָזט זיך איצטער אַראָב אין די טיעפענישען פון דעם מענשליכען גע־פיהל, טאָמער וועט ער דאָרטען אויסגעפינען אַ שטראַהל פון האָפנע־נונג און גליק — ניט פאַר זיך, נאָר פאַר זיין ליעבלינג נאָך פון די פאַר־ביבלישע צייטען — ד ע ם מ ע נ ש ע ן.

מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל"

מעטערלינק׳ס „בלאָהער פויגעל״*)

חברים און פריינד!

די פּרעסע פון די לעצטע טעג, — ניט נאָר די אידישע, נאָר אויך די ענגלישע, — איז געווען פול מיט ארטיקלען וועגען מעטערלינק׳ס „בלויען פויגעל״. בעשרייבונגען פון דעם פּרעכטיגען אויפפיהר, וואָס דאָס ווערק האָט בעקומען אין דעם נייעם ענגלישען טהעאטער, פילען אָן גאַנצע צייטונגס־שפּאַלטען. דער לויב־געזאַנג אויף מעטערלינק׳ס טאַלאַנט איז אָן איינשטימיגער. עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס איניגע פריינד האָבען מיך געבעטען, איך זאָל איינע פון מיינע פאָרלעזונגען אוועקגעבען פאר מעטערלינק׳ס ווערק.

איך טהו דאָס מיט דעם גרעסטען פערגעניגען, ווייל סיי דער נאָמען פון דעם מחבר, סיי דאָס ווערק גופא פערדיענען עס, מיר זאָלען זיך בעשעפטיגען מיט זיי.

אָבער — קודם כל, א קליינינקען אָבמאַך. די גאַנצע קינסטלעריש־ליטעראַרישע זייט פון דער זאַך וועל איך לאָזען גאָר אָן א זייט: לאָז דאָס בלייבען פאר די עסטעטישע קריטיקער פון פאַך. מעטערלינק׳ס „בלאָהער פויגעל״ איז דאָך ניט פּשוט א קונסטווערק: ס׳איז א סימבאָל, א משל—דאָס גיט צו יעדערער. און וואו עס איז דא א משל, מוז זיין א נמשל,—וואו א סימבאָל, דאַרטען א געדאַנק. אָבער דאָרטען וואו עס איז דאָ א געדאַנק, זענען מיר דאָך עפּעס אויף־דערויף גמרא־קעפּ: ווי קאָנען מ י ר דורכלאָזען דעם „מאי־קא־משמע־לן?״

„מאי־קא־משמע־לן דער „בלאָהער פויגעל״? וואָס קומט ער אונז צו לאָזען הערען? — דאָס צו פערענטפערען איז די הויפּט־

---

*) געלייענט צום ערשטען מאָל אין ניו יאָרק אין 1911.

אויפגאבע פון מיין היינטיגער פאָרלעזונג. אָבער ניט די איינציגע. איך וויל גלייך אין אָנהויב אָבשטעלען זיך און זאָגען א פּאָר ווער־טער וועגען דער בעדייטונג פון מעטערלינק'ס שאפען בכלל. ווע־ניגסטענס קלאָהר מאכען איין פונקט, וואָס מיך אינטערעסירט דערביי מעהר פאַר אַלץ.

די גרויס פון מעטערלינק'ס טאלאנט אלס דיכטער איז בע־שטאנען און בעשטעהט נאָך אין דעם, וואָס ער קאָן אזוי גוט — דורך סימבאָלישע און האלב־סימבאָלישע פיגורען — ארויסרופען אין אונז געוויסע שטימונגען, סיי פון די איינצעלנע לע־בענס־ערשיינונגען, סיי פון דעם מענשליכען לעבען בכלל.

מאָלען שטימונגען איז אפשר די שווערסטע זאַך אין דער קונסט. דעם מענשענס שכל האָט זיך בכלל צו ווענויג אינטערע־סירט מיט דעם, וואָס עס קומט פאָר אין דער אייגענער נשמה. די דרויסענדיגע וועלט האָט אַלע מאָל צוגעצויגען צו זיך דעם גרעסטען טהייל פון זיין ענערגיע, און אז ער האָט שוין גענומען אריינבליקען אין די טיעפעניש פון דעם מענשליכען הארצען, האָבען איהם קודם כל פּעראינטערעסירט יענע קלאָהרע געפיהלען, וואָס גרענצען זיך אָב בולט און שארף אויף דעם אַלגעמיינעם פאָן פון דעם פּסי־כישען לעבען: ליעבע, האַס, אייפערזוכט, פרייד, אומעט, טרויער, כעס, פראָטעסט און דערגלייכען. דאָס לעבען פון די דאָזיגע גע־פיהלען האָט קודם כל בעשעפטיגט דעם פּסיכאָלאָגישען קינסטלער. בעשרייבען זייער געבורט, ענטוויקעלונג, קאמפּף און שיקזאל איז געווען און בלייבט נאָך עד היום זיין ליעבלינגס־טהעמא. אָבער נאָך רייכער, איידער אין קלאַהרע, שארף ארומגעצירקעלטע גע־פיהלען, איז דעם מענשענ'ס נשמה אין שטימונגען, — אין יענע צושטענדען איהרע, וועלכע עס איז אזוי שווער צו בעשרייבען מיט ווערטער, ווייל דעם מענשענס שכל האָט פּשוט נאָך ניט גענוג געארבייט אויף זיי ,ווייל ער האָט זיך ערשט ניט לאנג גענומען אָבגעבען א קלאָהרען דין וחשבון וועגען זייער מהות.

ווי רייך דעם מענשענ'ס נשמה מוז זיין אין איינצעלנע שטימונגען, קאָן מען איינזעהן פון א פּשוט'ען חשבון. די מוזיק, — דאָס ווייסען אַלע, — איז די שפּראַך פון די מענשליכע גע־פיהלען, און אין דער אמת'ען איז ניטאָ קיין זאַך אין דער וועלט,

וואָס זאָל אזוי דירעקט רעדען צו אונזער הארצען, ווי די קלאַנגען פון די מוזיקאַלישע טענער. אויף יעדער מעלאָדיע פון דער מוזיק ענטפערט דאָס מענשליכע הארץ מיט א בעזונדער אבקלאַנג פון געפיהל. אָבער בעשטעהט דער אבקלאַנג ניט מעהר ווי פון א בעזונדער געפיהל? לאָמיר זעהן! אָט האט מען אונז פארגע־שפיעלט צוויי חופה־מאַרשען אָדער צוויי לויה־מאַרשען. אין דעם ערשטען פאַל האָבען מיר דורכגעלעבט צוויי געפיהלען פון פרייד, אין דעם לעצטען — צוויי געפיהלען פון טרויער. זענען אָבער די צוויי פרייד־געפיהלען גלייך געוועזען איינער צום אַנדערן? זענען די צוויי טרויער־געפיהלען געוועזען אַקוראַט פון איין־און־דערזעל־ביגער אַרט? געוויס ניט! ווי באַלד די קלאַנגען זענען געוועזען פער־שיידען, האָבען שוין אויך די אָבקלאַנגען געמוזט זיין גאַנץ אַנדערע. אָבער פרייד איז דאָך פרייד און טרויער איז טרויער? — יע, נאָר, הפנים, אז ניט נאָר אין גאַנצען. משמעות, אז ניט אַלע פריידען לאָזען איבער אַקוראַט דעמזעלבינגען פריידיגען רושם אין אונזער נשמה און ניט אַלע טרויער־געפיהלען בּרענגען ארויס דיזעלביגע טרויעריגע ווירקונג. מענדעלסאָהן׳ס טרויער־מאַרש לאָזט איבער אַן אַנדער רושם, עהדער דער טרויער־מאַרש פון גריעג. דער אונ־טערשייד פון זייער ווירקונג אויף׳ן געפיהל שטאַמט פון דער ש ט י מ ו נ ג. מענדעלסאָהן׳ס טרויער־געפיהל האָט געהאַט אַן אַנדער שטימונג, איידער גריעג׳ס טרויער־געפיהל, און דער רושם, וואָס זיי לאָזען איבער אויף דער נשמה, איז פערשיידען דערפאַר, ווייל זיי רופען ארויס אין אונז, אמת, דעמזעלבינגען טרויער־געפיהל, אָבער דערפאַר גאַנץ פערשיידענע ש ט י מ ו נ ג ע ן.

איצטער בערעכענט: וויפיעל איינצעלנע מעלאָדיען זענען דאָס דאָ אין דער וועלט פון דער מענשליכער מוזיק און וויפיעל איינצעלנע מעלאָדיען קאָנען און וועלען נאָך בעשאַפען ווערען אין איהר. און אז איהר דערמאָהנט זיך, אז יעדע מעלאָדיע לאָזט איבער א י ה ר רושם אין דער נשמה, ד. ה. אז זי רופט ארויס א י ה ר שטימונג אין איהר, און אז מען בעטראַכט נאָך ווייטער, אז ניט נאָר קלאַנגען קאָנען ארויסרופען שטימונגען, נאָר אויך א סך אַנדערע ערשיינונגען פון דעם לעבען, יעמאָלט קאָנט איהר בעקומען א בעגריף ווי אונענדליך צאָהלרייך עס זענען די שטי־

מונגען אין אונזער האַרצען און ווי אונענדליך אָרעם, ווי צרה׳דיג אָרעם אונזער מענשליכע שפּראַך איז, וואָס האָט פאַר זיי, פאַר אַלעמען, אפשר ניט מעהר ווי אַ טוץ ווערטער: ווי, למשל, „אומעטיג“, „טרויעריג“, „פרעהליך“, „געהויבען“ און אַזוי ווייטער. און אויך דאָ מוז די שפּראַך באָרגען ווערטער פון אַנדערע, ניט־פּסיכאָלאָגישע ערשיינונגען: מיר זאָגען, צ. ב., אַז עס איז אונז „ימים־נוראים׳דיג“ אויפ׳ן האַרצען. „עס איז אונז עפּעס אויפ׳ן האַרצען“, — דאָס איז דער געוועהנליכער אויסדרוק פאַר דער שטימונג. מיר קאָנען אָבער בשום אופן ניט אויסדריקען אין ווערטער, וואָס עס איז אַזוינס, און מיר בעצייכענען אַלע שטימונגען מיט יענעם געפיהל, וואָס שפּיעלט אין זיי די הערשענדע ראָליע.

פון וואַנען נעהמען זיך די שטימונגען אין דער מענשליכער נשמה? — אָפּטמאָל דוכט מיר, אַז דער אונענדליכער סכום פון שטימונגען, — דאָס איז דער עצם פון דער מענשליכער נשמה, דאָס איז איהר ים, וואָס בייט אַלע ווײַלע זיין פאַרב, — אַ ים פון מיליאָנען איינצעלנע קאָלירען, וואָס גיסען זיך אַריין איינער אין דעם אַנדערן, און אַז די קלאָהרע געפיהלען (און די קלאָהרע פאָר־שטעלונגען, ווי אויך די קלאָהרע געדאַנקען, וואָס וואַקסען אַרויס פון די פאָרשטעלונגען) זענען ניט מעהר ווי איינצעלנע וואַלען, וואָס הויבען זיך אויף אַ ווײַלע פון דעם אַלגעמיינעם שטימונגס־ים און גיסען זיך דערנאָך ווידער צונויף מיט איהם. אָבער עס קאָן גרייליך געמאָלט זיין, אַז די סברה איז ניט מעהר ווי אַ דמיון אין מיר. אויב מען זאָל זיך האַלטען פאַר דער מאָדערנער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, מוז מען אפשר קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז די שטימונגען זיינען ניט דער אורשטאָף, ניט דער „חומר ההיולי“, פון וואַנען עס ווערען געפאָרעמט די קלאָהרע פּסיכישע געשטאַלטען, נאָר אַ שפּעטערדיגע ערשיינונג, אַ פּועל־יוצא פון די קלאָהרע איבערלעבונגען פון אונזער נשמה.

אַ גרויסער טהייל געלעהרענטע נעהמט נאָך עד היום אָן, אַז דאָס גאַנצע פּסיכישע לעבען פון דעם מענשען, אַלע זיינע פאָר־שטעלונגען, בעגריפען, אידעען, בילדער, געפיהלען, שטרעבונגען און געדאַנקען וואַקסען אַרויס פון די עמפּפינדונגען און די שפּי־

רונגען, וואָס מיר בעקומען פון אונזערע חושים, די דרויסענדיגע און די אינווענינסטע. פארבען, קלאַנגען, גערוכען — טאַפּ־און געשמאַק־עמפּפינדונגען, — די שפּירונגען, וואָס די טהעטיגקייט פון אונזערע אינווענינסטע אָרגאַנען און מוסקעלן לאָזען איבער אין אונז, — דאָס אַלץ איז דער אורשטאָף, וואָס פון איהם ווערען אויפגעבויט אַלע געשטאַלטען פון דעם פּסיכישען לעבען. עס איז היינט ניט מיין דאגה צו בעווייזען אייך, ווי אזוי, למשל, די אַב־סטראַקטעסטע געדאַנקען ווערען גאָט און אונשטערבליכקייט קאָנען צוריקגעפיהרט ווערען צו די איינצעל־עמפּפינדונגען על פּי דער דאָזיגער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע. וויכטיג פאַר אונז איז נאָר צו בעווייזען, ווי אזוי מען קאָן דורך דעם עמפּירישען פּרינציפּ פּערענטפערן די שאלה, פון וואַנען עס נעהמט זיך ביי אונז די אונענדליכע צאָהל שטימונגען.

דאָס רוב עמפּיריקער נעהמען אָן, אַז יעדע איינצעל־עמפּפינ־דונג, — סיי אַ פאַרב, סיי אַ גערוך, סיי אַ קלאַנג, ווערט געבוירען אין איינעם מיט אַ בעשטימטען ג ע פ י ה ל ־ ט אָ ן, אזוי רופט מען דאָס אין דער וויסענשאַפט. יעדע איינע פון זיי געפעלט אונז אָדער געפעלט אונז ניט אויף אַ געוויסער אַרט. אויב מען זאָל צ. ב. נעהמען אַ געוויסען גרויסען סכום פאַרביגע סטענגעס פון פערשיידענע שאַטירונגען, אָבער פון דערזעלביגער גרויס און פאָרם און מען זאָל זיך פרעגען, וועלכע פון זיי געפעלען אונז און וועלכע ניט, וועלען מיר קאָנען דעם גאַנצען סכום פאַנאַנדערשיידען אין צוויי טהיילען: די אנגענעהמע און די ניט־אַנגענעהמע. און אויך אין יעדען טהייל בעזונדער וועלען מיר קאָנען פאַנאַנדערסאָר־טירען די סטענגעס אזוי, אַז די פאַרבען זאָלען געהן כסדר, לויט דעם גראַד און דער שטאַרקייט פון דעם אנגענעהמען אָדער ניט־אנגענעהמען רושם, וואָס זיי מאַכען אויף אונז. סוף־כל־סוף קאָן מען צונויפשטעלעןביידע טהיילען אזוי, אַז זיי זאָלען בילדען איין גרויסע פאַרבען־צייל, אָנגעהויבען, לאָמיר זאָגען, לינקס מיט די נאָר־אונאַנגענעהמע, איבערגעהענדיג דורך די אַלץ ווייניגער אונ־אנגענעהמע ביז צו יענע פאַרבען, וואָס דוכטען זיך אויס כמעט ווי גלייכגילטיגע, וואָס לאָזען כמעט גאָר קיין רושם ניט איבער אויף אונזער נשמה, פון דאָרטען ווייטער דורך די אַלץ מעהר אנגענעהמע,

ביז צו דער לעצטער, עקסטער פּאַרב רעכטס, וואָס רופט אַרויס אין אונז די אַנגענעהמסטע ווירקונג.

עס פערשטעהט זיך, אַז מען דאַרף דערצו האָבען ניט נאָר אַ שאַרף אויג, כדי צו דערקענען די שאַטירונג פון דער פאַרב, נאָר אויך אַ שאַרפען פסיכישען געהער, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויס־דריקען, אָבער גאָר אַ שאַרפען, כדי ריכטיג אַרויסצוהערען זייער אָבקלינגען אין אונזער נשמה.

דאָס אייגענע איז אויך מיט די קלאַנגען, גערוכען, געשמאַ־קען, מוסקעל־עמפּפינדונגען און אַזוי ווייטער. יעדער איינער פון זיי האָט זיך זיין געפיהלס־טאָן, זיין אָבקלאַנג אינווענינ אין אונז.

ווען פון די איינצעלנע עמפּפינדונגען ווערען אויפגעבויט די העכערע פּסיכישע געשטאַלטונגען, — די פאָרשטעלונגען, בעגריפען, אידעען, געדאַנקען, שטרעבונגען, — יעמאָלט גיסען זיך צונויף זייערע געפיהלס־טענער אין איינעם און פון זיי וואַקסען אַרויס אָדער קלאָהרע געפיהלען, ווען איין־אָדער נאָר עטליכע געפיהלס־טענער האָבען די אויבער־האַנד איבער די אַנדערע, — אָדער אַנ־שטאָט קלאָהרע געפיהלען ווערען געבוירען האַלב־קלאָהרע שטי־מונגען, ווען קיין געפיהלס־טאָן האָט ניט די קראַפט אַריבערצו־קלינגען זיינע חברים. אַ ביסעל קלאָהרערע שטימונגען הערשען אין דער נשמה יעמאָלט, ווען זי איז אַ לענגערע צייט געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער שליטה פון אַ וועלכען עס איז בולט׳ען און שאַרפען געפיהל. האָט אונזער נשמה דורכגעפיהלט אַ שטאַרקען צער, יעמאָלט צוגיסט זיך דער צער איבער אַלע איהרע טהיילען און פאַרבט זיי אַלעמען אָב אין אַ שוואַרצען קאָליר. און אַפילו ווען דער געדאַנק האָט שוין אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען דעם צער, און ווען דער צער אַליין איז שוין איבערגעלעבט געוואָרען, ציטערט נאָך ערגעץ וואו אין דער נשמה זיין שאָטען און וויקעלט אַלץ דאָרט איין אין אַ קאַלטען גרוי. דאָס אייגענע, פערשטעהט זיך, איז אויך מיט דעם געפיהל פון פרייד, וואָס לאָזט איבער אַ ראָזעווען טהוי אויף אַלע ערשיינונגען פון אונזער פּסיכישען לעבען.

די שטימונגען, — די פערשיידענע שאַטירונגען פון גרוי אָדער רויז, פון ליכט אָדער פינסטערניש אין אונזער נשמה, — זענען

אויף אַזאַ'ן אופן די ש אָ ט ע נ ס פון די געפיהלען און די עמפּפינ־דונגען, וועלכע דאָס לעבען האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך אין די טיעפעניסען פון אונזער געמיטה.

איך האָב מיך דאָ אָבגעשטעלט אַ ביסעל לענגער אויף דער שטימונגס־טהעאָריע פון דער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, ניט דער־פאַר, ווייל איך בין אַזוי שטאַרק איינגעגלויבט אין איהר. אדרבא, איך רעכען, אַז די האָניג־וואָכען פון איהר יום־טוב אין דער וויסענ־שאַפט זענען שוין לאַנג אַריבער. זי ווערט איצטער שטאַרק אָב־געפרעגט אין דער ערנסטער פאָרשונג. איהרע גרונד־זיילען זענען שוין פאַנאַנדערגעשאָקעלט, ווען אַפילו מען מוז מודה זיין, אַז זי האָט אונז געגעבען אַ סך טיעפע פּסיכאָלאָגישע אַנאַליזען און קלאָהרע בעשרייבונגען פון איינצעלנע פּסיכישע געשעהענישען, וואָס וועלען בלייבען אין דער וויסענשאַפט אפשר אויף אייביג.

איך האָב נאָר געוואָלט בעווייזען, אַז אַפילו לויט דער עמפּי־רישער פּסיכאָלאָגיע מוז אויסקומען, אַז דער גרעסטער טהייל פון דער נשמה איז פערנומען מיט שטימונגען, ווען אַפילו מיר מערקען זיי ניט, און אַז יעדע נייע עמפּפינדונג, ד. ה. יעדער פּולס־שלאָג פון אונזער לעבען, יעדער הרף־עין אונזערער מוז פ ע ר מ ע ה ר ע ן דעם אוצר פון אונזערע שטימונגען, מוז צופיהרען וויעדער און וויעדער נייע שטרעמונגען אין זייער אונענדליכען ים.

עס ווערט דעריבער קלאָהר, וואָס פאַר אַ וויכטיגער און שווע־רער פעלד פאַר דער קונסט דאָס איז, אַרויסצורופען אין אונז מיט דער הילף פון וו ע ר ט ע ר די פערשיידענע שטימונגען פון דער נשמה. און ווען מען דערמאָהנט זיך, וואָס פאַר אַן אָרעם געצייג דאָס מענשליכע וואָרט איז, ווי וייט און פרעמד עס איז דעם גאַנצען געפיהלס־לעבען פון דעם מענשען, — יעמאָלט ווערט דורך דעם גופא אויך קלאָהר די גאַנצע בעדייטונג פון אַ מעטערלינק'ען פאַר דער ענטוויקלונג פון דער מענשליכער ליטעראַטור און וואָס פאַר אַ גרויסער שבח דאָס איז, ווען מיר זאָגען, אַז ער איז אפשר דער גרעסטער מייסטער אויף יענעם ניי־ענטדעקטען פעלד.

מעטערלינק'ס בעדייטונג וואַקסט אָבער נאָך מעהר אויס אין אונזערע אויגען, ווען מיר דערמאָהנען זיך נאָך אַן אַ וויכטיגען

פונקט, וואָס איז פערבונדען מיט דערזעלביגער שטימונגס־ליטעראַטור.

עס איז געווים אַ גרויסע נפקא מינה, מיט וואָס פאַר אַ פּשט איהר לערנט דעם ענין פון שטימונגען.

אויב זיי זענען ניט מעהר ווי שאָטענס, אָנגעזאַמעלט אין דער נשמה פון דעם גאַנצען לעבען, סך־הכל'ס אין גְ עְ פְ יְ הְ לְ פון פּאַסירונגען, וואָס זענען שוין פאָרגעקומען אין דער דרויסענדיגער וועלט און אין אייער גוף, קאָנען זיי ניט האָבען קיין ברעקעל מיס־טישע בעדייטונג פאַר דער געגענוואַרט און צוקונפט פון דער וועלט, וואָס ליעגען דרויסען פון אייך. איהר זיצט אין אַ פרעהליכער מסיבה און פלוצלונג פערקלעמט אייך דאָס האַרץ. אַ משונה'דיג שווערע שטימונג הויבט זיך אויף פון דעם גרונד פון אייער נשמה און וואָלקענט זי איין ווי אין אַ געדיכטען פינסטערען נעפּעל, אַקו־ראַט ווי מיט אייך וואָלט אַ גרויס אונגליק פּאַסירט. אויב איהר זייט פעסט איינגעגלויבט אין דער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, וועט איהר אַליין בלייבען גאַנץ רוהיג ביי דער שווערער אומרוה, וואָס איז אָנגעפאַלען אויף אייער געמיטה. איהר ווייסט אויף זיכער: אַז די דאָזיגע אומרוה איז אפשר אַ פּועל־יוצא פון אַ צושטאַנד, אין וועלכען עס געפינט זיך איצטער אַ טהייל פון אייער גוף, — די לעבער, די מילץ, די בלוט־געפעסען. אַז ניט, איז דאָס אַ קנויל פון „שאָטענס", וואָס האָט זיך ביי אַ געוויסער געלעגענהייט אָנגעזאַ־מעלט אין אייער נשמה, איז געלעגען דאָרטען מיט עפּעס צוגעדריקט, און האָט זיך פלוצלינג אַרויסגעריסען, אַ דאַנק פּסיכאָ־פיזישע, ריין נאַטירליכע אורזאַכען, וועלכע איהר קאָנט אין דעם מאָמענט ניט קאָנטראָלירען. אַז אייער שווערע שטימונג זאָל האָבען אַ וועלכע עס איז שייכות מיט פאַר אייך וויכטיגע פּאַסירונגען אין דער דרויסענ־דיגער וועלט, וואָס שפּיעלען זיך גראָד איצטער ערגעץ־וואו אָב, אָדער האָבען זיך נאָר וואָס, אָהן אייער וויסען, אָבגעשפּיעלט, אָדער דאַרפען ערשט פאָרקומען אין דער נאָהענטסטער צוקונפט, — דאָס וועט אייער שכל בשום אופן ניט צוגעבען. און אפילו ווען איהר דערוויסט זיך שפּעטער, אַז גראָד אין יענעם מאָמענט האָט באמת געטראָפען מיט אייך אַן אונגליק, — אַ קינד אייערס איז פלוצלונג קראַנק געוואָרען אין דער פרעמד, — אפילו יעמאָלט, ווען עפּעס

טענה'ט אין אייך, אַז דאָס האָט אייך „דאָס האַרץ געזאָגט", בלייבט איהר שטייף אין אייער עמפּירישען גלויבען און דערקלעהרט די גאַנצע מעשה דורך דעם שפּיעל פון אַ צופאַל.

גאַנץ אַנדערש וועט איהר קוקען אויף די פּלוצלונג ארויס־געשפּרונגענע שטימונגען, ווען איהר זעהט אין זיי די אייגענט־ליכע סובסטאַנץ, דעם „חומר" פון דער נשמה און ווען איהר ניט נאָך צו די מעגליכקייט, אַז די מיליאָנען איינצעלנע שטי־מונגען וואָס לעבען אין אייער ברוסט זענען אפשר — ווער ווייס ? — טהיילען פון דער גרויסער גייסטיגער וועלט־סובסטאַנץ, וואס שטעהט מיט זיי אין אַ דירעקטע פערבינדונג. יעמאָלט קאָן מען גאַנץ גוט גלויבען, אַז אייער נשמה און די וועלט־נשמה טראָ־גען זיך אויף איינע מיט די אַנדערע אויף אַ וואונדערליכען אופן דורך די ווענטלעך פון אייער גוף. און אויב איהר האָט גאָר קיין מורא ניט פאַר דעם מיסטיציזם, גלויבט איהר אפשר, אַז ניט די שטימונגען זענען איינגעשלאָסען אין אייער ברוסט, נאָר אַז איהר און אייער גוף שווימען אַרום אין דעם אַלוועלטליכען רוחניות'דיגען ים. יעמאָלט האָט פאַר אייך אַ גאַנץ אַנדער בעדייטונג דאָס, וואָס „דאָס האַרץ זאָגט אייך", בעת אייער שכל ווייס ניט, מיט וואָס עס צו בענעהמען. די קלעמענים, וואס האָט פּלוצלינג בעפאַלען אייער האַרץ איז פאַר אייך אַן אמת'ער סמן, וואָס וועט אייך ניט אָבנאַרען, אַז ערגעץ וואו הענגט אַ שטיין איבער אייער קאָפּ און אַז איהר דאַרפט זיך היטען פאַר אַ קלאַפּ, וועלכען דאָס לעבען האָט שוין פאַר אייך אָנגעגרייט. און ווען פון דעם גאַנצען פאָר־געפיהל אייערן זאָל זיך אויסלאָזען גאָרנישט מיט גאָרנישט, וועט דאָס אקוראַט אזוי ווייניג צושטערען אייער מיסטישען גלויבען, ווי דער פאַקט פון צוטרעפען האָט ניט געקאָנט צושטערען דעם עמפּירישען. איהר וועט, טריי צו אייער מיסטיק, זיך זאָגען: דער שטיין איז געהאַנגען איבער מיין קאָפּ, מיין אינוועניגסט אויג האָט איהם קלאָר געזעהן, אָבער עס איז ניט געוועזן קיין „מוז", ער זאָל אַראָב־פאַלען איבער מיין קאָפּ און מיין מזל האָט זיך איבערגעביטען צו גוטען.

איהר זעהט — דער מהלך צווישען די צוויי אויסטייטשונגען איז אַזוי גרויס, ווי פון דער עמפּיריש־מאַטעריאַליסטישער ערד ביז

צו דעם מיסטיש־אידעאַליסטישען הימעל. און פון דעסטוועגען האָט די גרויסע נפקא מינה נאָר אַ זין, ווען מיר רעדען פון דער פסיכאָלאָגיע פון דעם איינצעלנעם מענשען. קוים שטעלט איהר אַוועק די פראַגע וועגען די שטימונגען ניט פון אַן איינצעל־מענשען, נאָר פון אַ גאַנצען דור, אַזוי פערשווינדט לגמרי יענער מעטאַפיזישער אַבגרונט, וואָס צווישען עמפּירישען מאַטעריאַליזם און מיסטישען אידעאַליזם. די שטימונגען פון אַ גאַנצען דור, זענען שטימונגען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. אין זיי שפּיעלט זיך אָב דער געפיהלס־סך־הכל, וואָס דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען לאָזט איבער אין די אינטעליגענטע מוחות און הערצער. דאָס וועט אפילו ניט לייקענען דער מיסטישער אידעאַליסט, וואָס גלויבט, אַז דער גאַנצער גאַנג פון דער געזעלשאַפט ווערט, ווי ביי אַ מין זייגער, אַנגעצויגען דורך אַן איבערנאַטירליכע וואָג און רעגולירט דורך אַן איבערנאַטירליכען גייסטיגען אומרוה. די שטימונגען פון אַ דור און דער איבערבייט אין יענע שטימונגען, מוזען אויך פאַר איהם זיין סמנים פון איינוועניגסטע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם לעבען פון דער געזעלשאַפט גופא.

מעטערלינק'ס גרויסע בעדייטונג אין דער ליטעראַטור בעשטעהט אין דעם, וואָס זיין הארץ איז תמיד געווען ווי אַ באַראָמעטער, אויף וועלכען עס האָט געווירקט דער אַלגעמיינער דרוק פון דער פסיכישער אַטמאָספערע. די שטימונג פון זיינע ווערק, זענען געווען די שטימונגען פון זיין דור, — די פייל, וואָס האָט אויפ'ן באַראָמעטער־בלאַט אָנגעצייגט, וואָס עס טהוט זיך אין די העכערע פסיכישע רעגיאָנען פון דער געבילדעטער, פאָרווערטס־טרייבענדער געזעלשאַפט, פון יענער אינטעליגענטער קראַפט, וואָס איז דער אַוואַנגאַרד פון דעם מענשליכען פּראָגרעס.

די פייל אין מעטערלינק'ס שאַפען האָט אין אָנהויב זיך תמיד געוויעגט אַרום דעם פעסימיזם און האָט זיך דערנאָך פער'עקשנ'ט אַוועקגעשטעלט נאָר ביי דעם לעצטען ברעג פון דעם פעסימיסטישען טהייל, אַנטקעגען יענע שטריכעלעך, וואו עס שטעהט די אויפשריפט: „חלשות“ און „סם־המות“.

אַז איהר לייענט די דראַמען פון זיין ערשטען שאַפונגספעריאָד, ווי „די בלינדע“ און „דאָרטען אינוועניג“, נעהמט איך

ארום אָן אייז־קאַלטע אימה פאַר׳ן לעבען. שוואַכע, איינגעשרומפּ־פענע מענשעלעך, אהן אַ טראָפּען בלוט אין געזיכט, זיצען, איינגי־הויקערטע, צוגעטוליעטע איינע צו די אַנדערע, טאַפּען אין דער פינסטערניס ארום זיך און עס קלאַפּט זיי אַ צאָהן אָן אַ צאָהן. זיי אַלע זענען ארומגערינגעלט מיט אַ בלייערן־שווערער אַטמאָספּערע פון שטילען פּחד. — וואָס ציטערן זיי אַזוי? פון וואַנען נעהמט זיך זייער פערגלייווערטע אימה?

איבער זיי אַלעמען הענגט דער בלינדער „מוז" פון דעם מענשליכען גורל, און זייערע צאַרטע נשמות שפּירען אונבעוואוסט דאָס וועהען פון זיינע פליגלען. איינגעבויגענע, וואַרטען זיי אונ־בעוואוסט אויף אַ וועלכען עס איז דונער פון קלאָרען הימעל, וואָס וועט מאַכען אַ תל פון זייער לעבען אָדער זייער גליק. און ניטאָ קיין מיטלען ווי אָבצוּאוועגדען דעם טויטליכען בליץ. ס׳איז דאָך אַלעם פון אייביג אָן בעשערט אַזוי און קיין קראַפט אין דער וועלט קאָן ניט געהן אנטקעגען דעם פינסטערען בעשערט־זיין.

אָט פאַר וואָס זיי זענען אַלע אַזוי פּאַסיוו. די קריטיק האָט שוין לאַנג בעמערקט, אַז מעטערלינק׳ס העלדען פון יענער צייט טהוען גאָרנישט. מיט זיי קומט נאָר עפּעס פאָר. אָרעמע שעפעלעך זענען זיי, איבערגעענטפערט אין די הענד פון אַן אונ׳ברחמנות׳־דיגען שוחט. און דאָס זענען ניט קיין מענשען פון אַ וועלכער עס איז געשיכטליכער צייט, פון אַ וועלכען עס איז בעשטימטען פאָלק, פון אַ וועלכען עס איז בעשטימטען קלאַס, אדער עלטער. ווי אינדי־ווידועל זיי זאָלען ניט זיין, פערלירט זיך זייער אינדיווידואַליטעט אין יענעם תוך זייערען, וואָס טרעט בולט ארוים ביי אַלעמען. זיי זענען אַלע נאָר עקזעמפּליארען פון דעם מענשליכען מין, פון דעם מענש בכלל. זיי אַלע, די אַלטע און די יונגע, און די קינדער, די מאַנען און די פרויען, — זיי אַלע זענען ניט מעהר, ווי אָרעמע, פער׳יתום׳טע, פערוואָגעלטע שעפעלעך, שוין פון אָנהויב פער׳־משפּט, אָהן אַ ברעקעל זינד פון זייער זייט, צו מאַטערנים און טויט.

דאָס איז געווען דער געפּיהלס־סך־הכל פונ׳ם לעבען, וועלכען מעטערלינק האָט אונז אויסגעמאָלט אין די דראַמען פון די אַכציגער און דעם אָנהויב נייענציגער יאָהרען פון דעם פאַריגען יאָהר־הונדערט.

און ניט נאָר ביי מעטערלינק׳ן אליין האָט געהערשט דער פאַ־טאַליזם און די פעסימיסטישע שטימונג. אויך אין דער גאַנצער ליטעראַטור פון זיין דור, — ביי אַנדרעיעוו׳ן און סאָלאָגוב׳ן, אַזוי גוט ווי ביי האַמסון׳ען און פּשיבישעווסקי׳ן, האָבען זיך אין די שריפטען אַרומגעטראַגען די וואָלקענס פון פעסימיזם אין פערשיי־דענע גראַדען פון „חלשות" און „סם־המות". און אומעטום איז ביי זיי דער מענש געווען דאָס אָרעם שעפעלע, וואָס צאַפּעלט זיך אין די נעגעל פון דעם בלינדען שיקזאַל, — אַלץ איינס, צי דער שיקזאַל האָט געשטאַמט פון דרויסען אָדער פון די פינסטערע טיעפען אין דער אייגענער נשמה; אַלץ איינס, צי דאָס שעפעלע איז געווען ריין און ווייס, ווי דער נאָר וואָס אַרויסגעפאַלענער שנעע, אָדער זיין ליב איז געווען בעדעקט מיט בייזלען און קרעץ פון קאָפּ ביז די פיס.

און אָט מיט די „חלשות", מיט דעם „סם־המות" האָט זיך גע־קוויקט דער גאַנצער דור פון דעם גוסס׳ען יאָהרהונדערט, כמעט די גאַנצע פּראָגרעסיווע יוגענד, ווייל אין די ווערק האָט זי געזעהן אַ שפּיעגעל פון איהר אייגענער נשמה, ווייל אין זייער „סם־המות" האָט זי געפיהלט דעם זעלביגען טעם פון לעבען, וואָס איז געלעגען אויך ביי איהר אויפ׳ן צונג.

איינער אַ מאַרקסיסטישער קריטיקער פון יענער צייט, הענ־ריעטע פאָן ראָלאַנד־האָלסט, — אגב, זעהר אַ קלוגע און טיעפע פרוי, — האָט געפונען אַ מאַרקסיסטישע דערקלעהרונג צו מעטער־לינק׳ס בלינדען טויט־שרעק, וואָס האָט געהערשט אין זיינע יעמאָלטדיגע ווערק. דאָס איז, זאָגט זי, דער טויט־שרעק פון דער בורזשואַזיע, אויף וועמען די קומענדע סאָציאַלע רעוואָלוציע וואַרפט אָן אַן אימה. די בורזשואַזע נשמה דרעהט זיך ווי אַ וואָרעם אין די שאָטענס פון יענעם אונ׳ברחמנות׳דיגען שיקזאַל, וואָס רוקט זיך אונפערמיידליך אויף איהר אָן. דערפון שטאַמט איהר פעסימיזם און איהר פאַטאַליזם.

אָבער גראָד אין דעם פונקט האָט די אויסגעצייכענטע פרוי ניט אין גאַנצען געטראָפען דעם אמת. מעטערלינק איז דוקא אַ ראַדיקאַלער סאָציאַליסט, אויב ניט קיין אַנאַרכיסט. און אויך די איבעריגע „יונגע" פון זיין ליטעראַרישען דור זענען אין לעבען גע־

שטאַנען גאַנץ ווייט פון דער בורזשואַזיע און די בורזשואַזע לעבענס־אידעאַלען. אגב, וואָלט שווער געווען אויפצואווייזען אין דעם פּאָליטישען און סאָציאַלען לעבען פון יענער צייט אויף קלאר אויסגעשפּראָכענע סמנים פון דער טויט־אַנגסט, וואָס האָט געזאָלט הערשען ביי דער בורזשואַזיע. זי האָט זיך דוקא געפיהלט אויף דעם שפּיץ פון איהר מאכט. שטאָלץ און פעסט האָט זי געהאַלטען איהר שווערען פוס אויף דעם רוקען פון דעם פּראָלעטאַריאַט, ווען אפילו זי האָט שוין געשפּירט, אַז דאָרטען איז שוין לאַנג איבערגעבראָכען געוואָרען דער חוט השדרה פון דעם רעוואָלוציאָנערען פּראָטעסט: ביסמאַרק מיט זיין אַנטי־סאָציאַליסטען געזעץ איז געפאַלען, און אין דער פּראָלעטאַרישער לופט האָבען זיך גענומען אַרומטראָגען שטימונגען, וועלכע דער אַלטער ענגעלס האָט באַלד פאָרמולירט אין זיין טהעאָריע פון אַ רעוואָלוציאָן אין גוטער טרייקייט צום געזעץ. בערנשטיין׳ס אָפּפּאָרטוניסטישער סקעפּטיציזם איז שוין יעמאָלט געלעגען אין די ווינדעלעך.

גערויס קאָן מען ניט לייקענען, אַז די אַלגעמיינע ניעדערגעשלאָגענקייט, וואָס האָט געהערשט אין די אַכטציגער יאָהרען, האָט אויך גערעדט צום הארצען פון יענע ווענינע עהרליכע אידעאַלאָגען, וואָס האָבען בתמימות געגלויבט אין די יסודות פון דעם איצטיגען לעבען — דער עיקר — די רעליגיעזע, און האָבען גאַנץ ערנסט געטרויערט אויף דעם חורבן פון יענע יסודות. אָבער ניט זיי האָבען געגעבען דעם גרונד־טאָן צו דעם הערשענדען פּעסימיזם.

וויל מען אויף זיכער אויסגעפינען, פון וואַנען עס האָט געשלאָגען יענער פּער׳סם׳טער קוואַל אין דער יונגער ליטעראַטור, מוז מען זיך אַריבערטראָגען אין דער גייסטיגער אַטמאָספערע, אין וועלכע די י ו ג ע נ ד האָט געלעבט, יענע יוגענד, וואָס האָט געשאַפען איהרע ווערק ל ה י פ ך צו דעם הערשענדען שאַבלאָן, וואָס איז פערפאָלגט געוואָרען פון דער הערשענדער בורזשואַזער קריטיק, דוקא, ווייל זי איז געווען צו פיינדליך צו דער בורזשואַזער יום־טוב׳דיגער שטימונג פון לעבען. און טראָגט מען זיך אַריבער אין יענער גייסטיגער אַטמאָספערע, בעמערקט מען אָהן מיה, אַז די שווערע לאַסט האָט גענומען דריקען אויף איהר פון דעם מאָמענט

אַן, ווי נאָר עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע פּאָליטישע רעאַק־ציע פון די אַכטציגער יאָהרען, מיט רוסלאַנד בראש...

עס איז ניט היינט אונזער עסק אָבצושטעלען זיך אויף יענעם טרויעריגען קאַפּיטעל פון דער נייעסטער געשיכטע און שילדערן די ווירקונג פון דער פּאָליטישער רעאַקציע אויף דער יונגער שעה־נער ליטעראַטור פון מעטערלינק'ס דור. אָבער אויב איהר ווילט אין גאַנצען פערשטעהן יענעם גרויסען איבערקעהר אין דער שטי־מונג פון דער פּראַגרעסיווער וועלט, וועגען וועלכען עס זינגט אונז דער „בלאָהער פויגעל", מוזט איהר האָבען אין זינען יענע טונקעלע פּאָלימישע נאַכט, אַ נאַכט אָהן שטערן־ און לבנה־שיין, אַ נאַכט פון שווערער שטילקייט, אין וועלכער מעטערלינק איז אַרויפגעטרע־טען אויף זיין ליטעראַרישען וועג.

פערגלייכט איהר יענע צייט מיט דער שטימונג, וואָס הערשט אין דעם „בלאָהען פויגעל", איז אקוראט ווי איהר וואָלט צוגעבראַכט אַ נאַכט אין די נעצען פון אַ דריקענדען קאַשמאַר, וואָס האָט אייך געהאַלטען די גאַנצע צייט אין אַנגסט און מורא און — פּלוצלונג כאַפּט איהר זיך אויף, לויפט צו צום פענסטער, רייסט אויף די לאָדען — און אין חדר רייסען זיך אַריין גאַרבען פון דעם ליכטיגען זונען־שיין און קלאַנגען פון דעם פרעהליך־פּלאַטערנדען לעבען — און עס פערפליהען די שאָטענס און די אַנגסטען פון דער נאַכט.

אָדער — נאָך אַן אַנדער פערגלייך; אַ פּאַסענדערער.

שטעלט אייך פאָר אַ יונגען קליינעם פויגעל אין דאָרף, וואָס לעבט איבער צום ערשטען מאָל אין לעבען אַ זונען־פינסטערניס. דאָס גאַנצע אונוויסענדע דאָרף איז אויפגערעגט: מען וואַרט בע־שטימט אויף דעם אונטערגאַנג פון דער וועלט. און אָט קומט זי — די קיילעכדיגע פינסטערע מאַכט, אָט האָט זי שוין איינגעשלונגען אַ האַלבע זון, אָט ווערט די זון באַלד בעדעקט אין גאַנצען; אַן אומרוה לויפט דורך צווישען די חיות און עופות, אפילו די היהנער ווייסען ניט וואו זיך אהינצוטהאָן — און אָט איז זי, די זון, שוין אין גאַנצען פערפינסטערט. אַ פּאָר סעקונדען דוכט אויס, אז ביי דער וועלט האָט פערכאַפּט דער אָטהעם, און דאָס קליינע פויגעל־קינד שטעהט, אויך מיט אַ פערכאַפּטען אָטהעם, ווי אַ בענומענער און וואַרט אין אַנגסט אויף דעם סוף פון דער וועלט. און פּלוצלונג

— שניידט דורך איין איינציגער שארפער זונען־שטראַהל די פער׳־כשוף׳טע פינסטערנים. אין איינעם מיט דעם ערשטען שטראַהל קלינגט ארויס אַ פרעהליכער צוויטשער פון אַ פויגעל־האַלז — און דער גאַנצער ענגסטליכער כשוף פערפליהט. די זון איז דאַ! די זון איז דאַ! די וועלט בלייבט גאַנץ!

בנוגע צו גייסטיגע זון־פינסטערניסען, צו די שווערע רעאַק־ציאָנערע צייטען, וועלכע מען מוז דורכלעבען, זענען מיר אַלע, ווי יענער קליינער פויער׳ל אין דאָרף. אונז דוכט זיך — די וועלט געהט אונטער און שוין קיינמאָל וועלען מיר ניט זעהן קיין ליכטי־גען שטראַהל; אָבער — אָט קומט ער, דער ערשטער שטראַהל און ווי דאנקבאר זענען מיר פאַר דעם ערשטען פרעהליכען צוויטשער פון אַ פויגעל־האַלז, וואָס דריקט אויס אונזער ערוואַכטען געפיהל פון פרייד און פון האָפענונג.

אזא פרעהליכער צוויטשער איז מעטערלינק׳ס „בלאָ־הער פויגעל“. דאָס איז אַן אָפּטימיסטישער שיר־השירים פון זעלטענער קראַפט און שעהנקייט, אַ געזאַנג פון גלויבען אין דעם מענשען און אין דעם מענשליכען לעבען, אַ געזאַנג פון האָפענונג אויף אַ ליכטיגע צוקונפט, — אַ תמימות׳דיגע, בלאָה־אויגיגע קינדער־פרייד פון דער וועלט און פון דער מענשליכער ענטוויקעלונג. און נאָך מעהר חן געווינט די בלאָה־אויגיגע פרייד דערפון, וואָס, ניט קוקענדיג אויף איהר קינדיש־נאַאיווע אויסדרוקס־פאָרם, שפירט איהר, אז הינטער איהר ליעגט אַ פעריאָד פון שווערען צווייפעל און הארץ־קלעמענים, אַז דאָס איז באמת אַ זון־שטראַהל, וואָס האָט זיך ארויסגעריסען פון געדיכטע שאָטענס. און אויב אונזער בילד פאַסט ניט אין גאַנצען פאַר מעטערלינק׳ס אָפּטימיזם, איז דאָס דערפאַר, וואָס מעטערלינק איז ניט פשוט אַריבערגעשפּרונגען פון טויט־ציטערנים צו לעבענס־פרייד אָהן אַ „פאַר וואָס“ און אַ „פאַר ווען“. איהר פיהלט, אַז די לעבענס־פרייד איז אַרויסגעוואַקסען פון דער טויט־ציטערנים נאָך אַ שווערען קאַמפּף און אַז אייניגע לייכטע שאָטענס פון דעם פעסימיסטישען עבר זענען געבליבען אויף אייביג אריינגעוועבט אין דעם ליכטיגען אָפּטימיסטישען שטראַהל.

אָבער — עס איז בעסער אַפריהער צו דערמאָנען אייך אין

קורצע שטריכען דעם הויפּט־אינהאַלט פון דעם „בלאָהען פויגעל“, איידער מיר געהען ווייטער רעדען וועגען איהם.

צוויי קינדער, — טילטיל און מיטיל, אַ ברודער און אַ שוועסטער, חלום'ען אין דעם וויהנאַכט־אָבענדביידע איין און דעם זעלביגען חלום, אַז זיי ווערען אויסגעריכט פון דער פעע בעריליונאַ צו זוכען דעם בלאָהען פויגעל. דעם בלאָהען פויגעל דאַרף זי פאַר איהר אייניקעל, אַ קראַנק מיידעלע, וואָס ליידט פון אַ משונה'־דיגער קרענק: „איהר ווילט זיך זיין גליקליך“. די פעע גיט די קינדער אויפ'ן וועג אַ גרינע מיטצעל, מיט אַ צויבער־דימענט אין איהם, וואָס ווי נאָר מען גיט איהם אַ דרעה, אַזוי געהען אַרויס אין דרויסען די נשמות פון אַלע זאַכען, וואָס זענען דאָ אויף דער וועלט: די נשמה פון ליכטיגקייט און פון וואַסער, און פון ברויט און פון צוקער און פון אַלע בוימער און חיות. דאָס איז נויטווענדיג, כדי צו קאָנען געפינען דעם בלאָהען פויגעל. די קינדער לאָזען זיך אַוועק אין זייער נסיעה ניט אַליין, מיט זיי געהען מיט אַ סך נשמות פון יענע זאַכען, וועלכע דער וואונדער־דימענט האָט בעפרייט פון זייער מאַטעריעלער תפיסה. די נשמה פון דעם הונד און פון דער קאַץ און פונ'ם ברויט און פונ'ם צוקער און פונ'ם פייער און פונ'ם וואַסער און פון דער ליכטיגקייט. די הויפּט־ראָליע שפּיעלט די נשמה פונ'ם ליכט, וואָס פיהרט אָן די גאַנצע עקספּעדיציע, לויט די פּלענער פון דער פעע. זיי זוכען דעם פויגעל אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג, דערנאָך אין דער ממשלה פון דער נאַכט, דערנאָך אינ'ם וואַלד, דערנאָך אויפ'ן בית־עולם, דערנאָך אין דער ממשלה פון דער צוקונפט. אומעטום, — אַחוץ אויפ'ן בית־עולם, — געפינען זיי דעם „בלאָהען פויגעל“ און ווען זיי דוכט זיך, אַז זיי האָבען איהם שוין געכאַפּט, שטעלט זיך באַלד אַרויס, אַז דאָס איז געווען אַ טעות. צום סוף, ווען זיי שטעהען אויף אויף מאָרגען פריה פון שלאָף, בעמערקט טילטיל דאָס בלאָהליכע טייבעלע וואָס הענגט ביי איהם אין שטייגעל; אמת, ער איז ניט אַזוי בלאָה, ווי דער פויגעל, וועלכען מען האָט געזוכט אין חלום, אָבער פאָרט אַ בלאָהער פויגעל. און בעת עס קומט די שכנ'טע בערלענגאַ, וואָס איז ענליך צו דער פעע בעריליונאַ פון חלום, — די קינדער, אגב, ווייסען ניט אַז דאָס איז געווען אַ חלום, זיי זענען זיכער, אַז זיי זענען אַ גאַנץ

יאָהר ניט געווען אין דער היים, — און בעט דאָס בלאָהליכע טיי־בעלע פאַר איהר קראַנקען אייניקעל, איז טילטיל זיכער, אַז ער האָט סוף־כל־סוף אויסגעפיהרט די שליחות, אין וועלכער די פעע בערלענגא־בעריליונא האָט איהם געשיקט. „נעהמט, שכנ'טע בער־לענגא“, זאגט ער, אוועקגעבענדיג איהר זיין טייבעלע מיט'ן שטיי־געל. „זי איז נאָך ניט אין גאַנצען בלאָה, אָבער איהר וועט שוין זעהן, זי וועט ווערען אקוראַט אזא, ווי מען דאַרף. טראָגט עס נאָר גיכער אוועק צו אייער אייניקעל.“ דאָס קראַנקע אייניקעל ווערט געזונד פון דעם „בלאָהען פויגעל“, וואָס איז תמיד געהאַנגען ביי טילטיל'ן אין שטייגעל, און קומט דאַנקען טילטיל'ן. אָבער בעת טילטיל וויל נעהמען ביים מיידעלע דאָס טייבעלע, צו פיטערען עס, רייסט זיך עס אַרויס פון זייערע הענד און פליהט אוועק. דאָס מיידעלע שרייט אין פערצווייפלונג: „באַבעניו! — אוועקגעפלוי־גען!“ און וויינט זיך הויך פאַנאַנדער. אָבער טילטיל טרייסט זי: „נישקשה, וויין ניט, איך וועל דאָס כאַפּען“ און ווענדט זיך צום סוף פון דער שטיק צו דעם עולם אין טהעאַטער און בעט איהם: „אויב ווער פון אייך וועט עס געפינען, זייט אַזוי גוט און ברענגט עס אונז צוריק. מיר דאַרפען דאָס זעהר נויטיג האָבען, כדי צו זיין גליקליך דערנאָך“.

דאָס איז די גאַנצע מעשה. דאַכט זיך, ניט גאָר קיין פרעה־ליכע. אדרבא, א מעשה ניט פון נצחונות, נאָר פון שטענדיגען פער־ליערען — און פון דעסטוועגען שלאָגט פון יעדער סצענע איהרער אַזוי פיעל פרייד, אַז איהר נעהמט אָן אַלע פערלוסטען, ווי א נויט־ווענדיגע אונפערמיידליכע זאַך, פון וועלכער מען טאָר בשום אופן ניט אַריינפאַלען אין יאוש.

דערהויפּט איז פול מיט אָפּטימיזם די הויפּט־פיגור פון דער שטיק, טילטיל, — אויב דאָ קאָן מען בכלל רעדען פון א וועלכער עס איז הויפּט־פיגור.

שוין גאָר אין אָנהויב פון דעם שטיק, איידער די קינדער געהען שלאָפען, קוקען זיי, הונגעריגע און אָרעמע, דורך א שפּאַלט אין לאָדען, ווי די רייכע קינדער פון אַנטקעגען זענען זיך משמח מיט די געשענקען און די אַלע מיני גוטע זאַכען, וואָס מען האָט זיי געגעבען צו קריסטמוס'עס געבורטס־נאַכט. דאַכט זיך, דאָס קאָן

אַרויסרופֿען געגנוג שנאה און קומער אין קינדערשע הערצעלעך. אָבער ניט ביי טילטיל׳ן, ער לעבט מיט די פֿריידען פֿון די אַנדערע; און ווען זיי טאַנצען, פֿאַרוועלט זיך אויך איהם כאַפּען אַ טענצעל און בעת זיי קוויקען זיך מיט די געשמאַקסטע פֿלעדלעך, קוועלט ער אָן פֿון שמחה, און שטעקט אָן מיט זיין אָפּטימיסטישער שטימונג אויך זיין שוועסטער׳ל. שפּעטער, ווען ער קומט (אין חלום שוין) אין דאָס לאַנד פֿון דער עראינערונג, צו דעם געשטאָרבענעם זיידען צו־גאַסט, און שטיפֿט זיך פֿאַנאַנדער ביים טיש און קריגט אַ רעכטען פּלאָס אין באַק אַריין פֿון דעם זיידען, ווערט ער, אמת, אויף אַ רגע מטושטש, דערנאָך לעגט ער צו די האַנד צו דער באַק און הערט אַרוים מיט שמחה: „יע, פּונקט אַזוי פֿלעג איך קריגען פֿון דיר, ווען דו האָסט נאָך געלעבט. זיידעניו, ליעבינקער, ס׳איז אַזאַ מחיה, ווען דו פּאַטשסט! ווייז, איך וועל דיך דערפֿאַר אַ קוש טהאָן!“

ס׳איז, הפּנים, ניטאָ קיין צרות און קיין גליקען דרויסען פֿון אונז. דאָס הענגט אַלץ אָב פֿון אונז, ווי מיר נעהמען דאָס אויף, פֿון דער גרונד־שטימונג, אין וועלכער מיר געפֿינען זיך. איז דאָס האַרץ פֿול מיט פֿרייד און לעבענס־לוסט קאָן דער גרעסטער וועהטאָג ניט אַריינוואַרפֿען אונז אין טרויער, און מיר וועלען שטענדיג געפֿינען אַ טעם, פֿאַר וואָס מען דאַרף זיך פֿרעהען.

אויב די גאַנצע בעדייטונג פֿון דעם „בלאָהען פֿויגעל“ וואָלט בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס ער שטאַרקט אין אונז, דורך אינ־טערעסאַנטע סצענען, די פֿריידיגע שטימונג און די לוסט צום לעבען, וואָלט דאָס אַליין שוין אויך געווען אַ גרויסער פֿערדיענסט. אָבער דאָס ווערק איז אַחוץ דעם אַ סימבאָליש ווערק, וואָס רעדט ניט נאָר צו אונזער געפֿיהל און צו דעם עסטעטישען געמיטה, נאָר אויך צו אונזער געדאַנק, — וועלכען געדאַנק וויל מעטערלינק אַרויסברענ־גען? ווער אָדער וואָס איז דער בלאָהער פֿויגעל, וועלכען מיר זוכען אומעטום, וועלכען מיר קאָנען ניט געפֿינען, וואָס איז אונז אַזוי נויטיג און וואָס פֿון דעסטוועגען זאָלען מיר זיך ניט שטאַרק נעהמען צום האַרצען, ווען מיר האָבען עס ניט, אָדער ווען מיר קאָנען עס ניט האָבען אין גאַנצען „בלאָה“?

מען דערצעהלט, אַז ווען מען האָט מעטערלינק׳ען אַליין גע־

פרעגט, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען מיט זיין ווערק, האָט ער געענטפערט: „גאָרנישט! ס׳איז אַ שעהנע קינדערשע מעשה׳לע“.

אַז דאָס איז אַ שעהנע קינדער־מעשה׳לע, אַ בלומען־גאָרטען פון רייגער פּאָעזיע, וואָס פער׳כשופ׳ט דאָס אויג, אין דעם איז גאָר קיין ספק ניטאָ. אָבער אַז ער האָט גאָר נישט געוואָלט זאָגען דער־מיט, זענען מיר ניט מחויב צו גלויבען. אָדער האָט אפשר מעטער־לינק אַליין ניט געוואוסט, וואָס אַזוינס עס האָט זיך ביי איהם געזאָגט? אַזאַ מעשה טרעפט אָפּטמאָל מיט אַ קינסטלער, וואָס איז נאָר אַ קינסטלער און ביי וועמען „דער גאַנצער שכל איז אריין אין טאַלאַנט“, ווי ביעלינסקי האָט זיך אויסגעדריקט, איך געדענק שוין ניט, אויף וועמען. מעטערלינק אָבער איז ניט נאָר אַ דיכטער, נאָר אויך אַ דענקער. ביי איהם לעבט דער שכל אַ זעלבסטשטענדיגען לעבען נאָך דרויסען פון דעם טאַלאַנט אויך. אין אַזאַ פאַל איז שווער אָנצונעהמען, אַז ער האָט אַליין ניט פערשטאַנען דעם שכל׳דיגען געדאַנק, וועלכען ער האָט אַרויסגעבראַכט.

אויב די דערצעהלונג וועגען מעטערלינק׳ס ענטפער איז אמת, — פערגעסט ניט, איך האָב עס פון אַ נאָטיץ אין אַן אַמעריקאַנער ציימונג, הייסט עס, אַז מען קאָן גוטע נייען און נייענציג פּראָצענט זיין אין ספק וועגען איהר ריכטיגקייט, — האָט מסתמא זיך מעטער־לינק געשעהמט אויסצוזאָגען דעם אינוועניגסטען מיין פון זיין ווערק, — געשעהמט ניט פאַר זיך, נאָר פאַר דעם, וואָס האָט גע־פרעגט, — ווייל דער געדאַנק איז גאָר ניט אַזוי טיעף פערבאָרגען, מען זאָל דאַרפען שטאַרק ברעכען דעם קאָפּ און — לאָמיר שוין דאָס איצטער אַרויסזאָגען אין גאַנצען: ער איז גאָר ניט אַזוי טיעף פאַר זיך, — איך מיין, ניט אַזוי אָריגינעל און ניי, עס זאָל שווער זיין איהם צו בענעהמען.

איינע פון די אורזאַכען, פאַר וואָס מען האָט דעם „בלאָהען פויגעל“ ניט פערשטאַנען אויפ׳ן שטעל, בעשטעהט, אויב איך האָב ניט קיין טעות, אין דעם, וואָס דאָס רוב עולם האָט געזעהן אין איהם ניט נאָר אַ סימבאָליש ווערק, נאָך אויך אַ טיעפע אַלעגאָריע. דער „בלאָהער פויגעל“ איז אָבער ניט קיין אַלעגאָריע, נאָר אַ סימבאָל.

אַן אַלעגאָריע איז אַ גאַנצע, פולע איבערזעצונג פון אַ וועל־

כען עס איז געדאַנק אין די שפּראַך פון בילדער, אזוי, אַז יעדעס בילד אָדער עלעמענט פון דער איבערזעצונג האָט זיין טייטש און פערבאָרגענעם מיין אין דעם גאַנצען סיסטעם פון דעם געדאַנק. אזא'ן אַלעגאָריע איז ווי א גאַנצער בוים, וואס נעהמט אריין דעם געדאַנקען אין אַלע זיינע איינצעלהייטען: זיינע וואָרצלען, דעם שטאַם, די צווייגען, ריטלעך, בלעטער, בלומען און פּירות. קיין בילד, קיין וואָרט, טאָר דאַרטען ניט זיין „סתם אזוי"; יעדערער דאַרף זיין א רמז אויף א וועלכען עס איז טהייל פון דעם בוים, אַן אָנצוהערעניש אויף א פערבאָרגענעם געדאַנק. א סימבאָליש ווערק איז אין דעם פּונקט א סך פרייער. דער סימבאָל איז ניט מעהר ווי א רמז אויפ'ן געדאַנק, וואָס ווערט אָנגעטייט מיט א פּאָר וויכטיגע שטריכען — ער איז דער אינוועניגסטער פאָדים פון דער פּערל־שנור. די איינצעלנע פּערל ווערען אָבער אָנגעטהאָן אויף איהם לויט א גאַנץ אַנדער לאָגיק, איידער די לאָגיק פון דעם גרונד־געדאַנק.

אז דער „בלאָהער פויגעל" איז ניט קיין אַלעגאָריש ווערק, נאָר א סימבאָליש און אַז מיר דאַרפען דעריבער ניט זוכען קיין פערבאָרגענע געדאַנקען אין יעדען שטריך פון זיינע בילדער, קאָן מען בעווייזען אזוי קלאָר ווי דער טאָג.

פאַראַן אין דעם ווערק א גאַנצער אַקט, וואו די קינדער קומען ביינאַכט אויף דעם בית־עולם צו זעהן, אפשר האָט איינער פון די מתים צוגענומען דעם „בלאָהען פויגעל" מיט זיך אין קבר.

עס איז א לבנה־נאַכט. טילטיל און מיטיל שטעהען אויפ'ן בית־עולם, וואַרטען ביז עס וועט שלאָגען צוועלף, ווען עס וועלען זיך עפענען די קברים, און פיהרען דערוויילע א געשפּרעך וועגען די מתים. לאָמיר זיך גוט אריינהערען אין א טהייל פון זייער שמועס.

„מ י ט י ל: געהען זיי ארוים, ווען עס איז שעהן דרויסען?

ט י ל ט י ל: זיי קאָנען ארויסגעהן נאָר ביינאַכט.

מ י ט י ל: פאַר וואָס?

ט י ל ט י ל: ווייל זיי זיינען דאָך נאָר אין איינע העמדער."

די מתים, הייסט עס, געהען ארוים נאָר ביינאַכט, ווייל זיי האָבען ניט קיין קליידער... הם! דאָ מוז אודאי עפּעס שטעקען! אָבער וואָס? אפשר, אַז פאַר די מתים, וואָס זענען אין דעם עלמא דקשוט, איז דער אמת ניט אזוי פערדעקט מיט מלבושים ווי פאַר

אונז? — אָבער לאָמיר הערען ווייטער: טאָמער וועט דאָס ווערען קלאָרער.

„מ י ט י ל: געהען זיי אַרום אויך אין רעגען?

ט י ל ט י ל: ניין, ווען עס רעגענט, זיצען זיי אין דער היים."

שוין אַביסעל צו טיעף...

„מ י ט י ל: איז ביי זיי שעהן דאָרטען, זאָג?

ט י ל ט י ל: מען זאָגט, אז דאָרטען איז זעהר ענג."

„ענג"? הם!

„מ י ט י ל: און קינדערליך האָבען זיי?

ט י ל ט י ל: ווי דען־זשע? אַלע, וואָס שטאַרבען, קומען צו זיי..."

הם!

„מ י ט י ל: און פון וואָס לעבען זיי?

ט י ל ט י ל: זיי עסען ו ו אָ ר צ ל ע ן..."

אהא! דאָ האָבען מיר, ענדליך, עפּעס קלאָרעס, אַ שטיקעל פאַדים פון אַ געדאַנק. די מתים וואָס לעבען אין דעם עולם האמת, שפּייזען זיך מיט די טיעפסטע פערבאָרגענסטע אמת'ן, מיט די וואָרצלען פון די זאַכען, און ניט מיט די אויבערפלעכליכע פּירות, וואָס יעדעס מענשליכע אויג קען עס זעהן און יעדע מענשליכע האַנד אָראָבדרייסען... טיעף, זעהר טיעף... אָבער וואָס איז פאַרט מיט די העמדלעך זייערע און מיט דעם רעגען, וואָס לאָזט זיי ניט אַרום־געהן, און מיט דער ענגקייט, און מיט די קינדערלעך?

אָבער — אַביסעל ווייטער! מיטיל נעהמט זיך אַלץ ניט איין, זי וויל דערגרונטעווען די סודות פון די טויטע ביז'ן סוף.

„ מ י ט י ל : וואָס ווילען זיי זאָגען?

ט י ל ט י ל: זיי ווילען גאַרנישט ניט זאָגען; זיי רעדען דאָך ניט.

מ י ט י ל: פאַר וואָס רעדען זיי ניט?

ט י ל ט י ל: ווייל זיי האָבען ניט וואָס צו זאָגען.

מ י ט י ל: און פאַר וואָס האָבען זיי ניט וואָס צו זאָגען?

ט י ל ט י ל: הער אויף, דו האָסט מיר דערעסען."

ווי קומט ד אָ ס? וואָס הייסט, די מתים, וואָס איינער פון זיי האָט אפשר בעהאַלטען דעם „בלאָהען פויגעל" ביי זיך, וואָס

אַלע פון זיי שפּייזען זיך מיט די פערבאַרגענסטע וואָרצלען פון אַלע אמת׳ן, — וואָס הייסט, זיי זאָלען ניט האָבען וואָס צו זאָגען?

אָבער אָט — קומט אָן די שרעקליכע מינוט, ווען די קברים עפענען זיך. מיטיל איז אין איינע ציטערנים: „טילטיל! איך קאָן ניט!... איך האָב מורא! זיי יוועלען אַרויס פון דער ערד!" — „ציטער ניט אַזוי", טרייסט זי טילטיל. „זיי וועלען אַרויסגעהן נאָר אויף איין מינוט!" אָבער אַליין, הפּנים, האָט ער, דער גאָר ניט שרעקעדיגער אינגעל, אויך אַ ביסעל פּחד.

„טילטיל טהוט אַ דרעה דעם דימענט. אַ שוידערליכע מינוט פון שטילשווייגען און אונבעוועגליכקייט. דערנאָך הויבען אָן די צלמים זיך ביסלעכווייז פאַנאַנדערשאָקלען, די בערגלעך עפענען זיך און די מצבות הויבען זיך אויף."

„מ י ט י ל (דריקט זיך צו פעסט צו טילטיל׳ן): זיי געהען אַרויס! אָט זענען זיי!"

„פון אַלע אָפענע קברים הויבט זיך ביסלעכווייז אויף אַ מאַסע בלומען, צוערשט אַ לייכטע און בלייכע, ווי אַ דאַמפּף, דערנאָך אַ ווייסע, יונגפרוייליכע, וואָס ווערט אַלץ מעהר און מעהר געדיכטער, מעהר און מעהר העכער, פּרעכטיגער. מעשה האַרר, פּילט זי אויס אַלץ אַרום און פערוואַנדעלט דעם בית־עולם אין אַ צויבער־גאַרטען, און אויפ׳ן שטעל הויבט אָן איבער איהם טאָגען די מאָרגען־רויט. דער טוי גלאַנצט, די בלומען עפענען זיך, דער ווינד ווישפּערט צווישען די בלעטער, די ביהנען זשומען, די פויגעל ערוואַכען און טרינקען אָן די לופט מיט די ערשטע צאַרטע קלאַנגען פון זייער שירה צו דער זון און צו דעם לעבען. פער׳חדוש׳טע, געבלענדטע, האַלטענדיג זיך פאַר די הענד, מאַכען טילטיל און מיטיל עטליכע שריט צווישען די בלומען, זוכענדיג די שפּורען פון די קברים."

„מ י ט י ל (זוכט אין גראָז): איז, וואו זענען די מתים?"

„ט י ל ט י ל (זוכט אויך): ניטאָ קיין מתים!" *)

---

*) פאַר מיינע ציטאַטען פון דעם „בלאָהען פויגעל" האָב איך דאָ, ווי אויך אומעטום, בענוצט די רוסישע איבערזעצונג פון בינשטאָק און וועגגעראָוואַ (אויס דער רוסישער אוניווערסאַל־ביבליאָטעק), ווי אויך די אידישע איבערזעצונג פון העררן מייער (לאָנדאָן).

און דערמיט ענדיגט זיך דער אקט אויפ'ן בית־עולם—אָבער: אויב עס זענען ניטאָ קיין מתים — און דאָס וויל מעטערלינק ארויסברענגען מיט'ן גאַנצען סימבאָל פון דעם אַקט — היינט וואָס איז שייך צו רעדען וועגען זייערע העמדלעך און וועגען זייער וואַר־צעלהאפטער שפּיין?

איז דער תירוץ: דער גאַנצער שמועס פון די קינדער אויפ'ן בית־עולם האָט קיין ברעקעל אַלעגאָרישע בעדייטונג ניט, און עס האָט קיין סמן שייכות ניט צו דעם סימבאָל. נאָר — קינדער שטעהען אליין ביי נאַכט אויפ'ן בית־עולם, פערגלוסט זיך דעם דיכטער אריינצוקריכען אין זייער קינדערש מוח'ל און זעהן, ווי דאַרטען מאָלט זיך אויס זייער פאָרשטעלונג וועגען דער מתים־וועלט. און איז דען זייער קינדערשע פסיכאָלאָגיע אזוי ווייט פון אונזערער? גלויבען דען מיר ניט ערגעץ וואו אין דער טיעף, אז די מתים וואוינען אין די קברים, אפילו יעמאָלט, ווען זייער שטאָף איז שוין לאַנג אריבער אין די בלומען און אין די גראָז? קומען מיר ניט צו גאַסט צו אונזערע טהייערע, אייביג אונפערגעס־ליכע מיט פרישע קרענץ און מיט א הארץ, פול טרויער און בענקר שאפט? — מעטערלינק איז אין דער סצענע געווען ניט אַזוי דער סימבאָליקער, ווי דער רעאַליסטישער פסיכאָלאָג, וואָס לאָזט זיך פיהרען ניט דורך דעם הויפּט־געדאַנק פון זיין ווערק און אויך ניט פון זייטיגע סימבאָלישע נויטען, נאָר מעהר פאַר אַלץ, דורך דער פסיכאָלאָגישער לאַגע, וואָס ווערט בעשאַפען אין דעם גאַנג פון דעם סימבאָל, דורך די רעאַלע בעציהונגען, וואָס הערשען צווישען זיינע אויסגעטראַכטע פיגורען.

אמת, אפילו אויך דאָ, וואו ער האָט ניט קיין בעשטימטע פּניה אין זין, וואו זיין האַנד ווערט געפיהרט פון דער פסיכאָלאָ־גישער לאַגע און דעם רעאַלען כאַראַקטער פון זיינע פיגורען, שפּרינ־גען ארויס אָפט אונערוואַרטעטע סימבאָלען, וואָס האָבען אַן אַל־געמיינע לעבענס־בעדייטונג. זיי נעהמען ארום א סך עהנליכע פעללען פון לעבען און האָבען ניט אין זינען קיין איין איינציגען בעשטימטען פון זיי. עס איז ווי א טרויעריגער מאָטיוו אין דער מוזיק, וואָס איינעמ'ס הארץ גיסט אין איהם אויס זיין צער, ווייל זיין אידעאַל האַלט ביים שטאַרבען, און דעם אנדערן'ס הארץ צו־

געהט אין דעם זעלביגען טרויער, ווייל זיין ליעב מיידעל איז פון איהם אוועק.

איך קאָן מיך קיין מאָל ניט דערמאנען אהן א טרויעריגען שמייכעל יענע קאָמישע סצענע אין דעם ערשטען אקט, ווען די נשמות פון די באַלעבאַטישע חפצים זענען ארוים פון זייערע בעַ־העלטעניסען, א דאנק דעם דרעה פון דעם צויבער־דימענט. מען האָט אָנגעקלאַפּט אין טיהר, און טילטיל האָט צו שנעל א דרעה געטהאָן דעם דימענט צוריק, אזוי, אז די נשמות האָבען ניט גע־קאָנט ווידער אריינקריכען אין זייערע גופים. וואָס פאר א פּאַ־נישער שרעק האָט ארומגענומען די דאָזיגע באַלעבאַטישע חברה! איבערהויפּט, דער בכבוד'ער לאָבען ברויט, וואָס איהם האָט זיך ניט איינגעגעבען צוריק אריינצוקריכען אין דייזשע! וואָס פאר א קלאָגען און פערצווייפעלטע געשרייען! הערט זיך צו צו א שטיקעל פון דער סצענע!

די פּעע: וואָס איז אזוינס געשעהן?

דאָס ברויט (בעגיסט זיך מיט טרעהרען): אין דייזשע איז שוין ניטאָ קיין אָרט פאר מיר.

די פּעע (בויגט זיך איין איבער דער דייזשע): ס'ט'זיך געפינען. (שטופּט פאַנאַנדער די איבעריגע ברויטלעך, וואָס האָבען שוין פערנומען זייערע ערטער) נו־נו, מאכט א פּלאַץ. (מען קלאַפּט ווידער אין טהיר).

דאָס ברויט (מטושטש, פּלייסט זיך אומזיסט אריינצוקריכען אין דייזשע): ניטאָ פאר מיר וואוהין אריינצוקריכען... ער וועט מיך, דעם ערשטען, אויפפרעסען!

דער הונד (שפּרינגט אַרום טילטיל'ן): דו, גאָטהייט מיינע!... איך בין נאָך דאָ... איך קאָן נאָך רעדען צו דיר... איך קאָן נאָך דיך קושען. נאָך און נאָך און נאָך!

די פּעע: זעה, דו ביסט נאָך אויך דאָ, הונד?

דער הונד: יע, גאָר ניט קיין הינטישער מזל!... איך האָב מיך ניט געקאָנט אומקעהרען צוריק אין דער ממשלה פון שוויינען. דער טראַפּ האָט זיך צו גיך פערמאכט.

די קאַץ: און מיין טראַפּ אויך. איז וואָס וועט איצטער זיין? דאָ בלייבען איז א שאַרפע סכנה.

ד י פ ע ע: יע, איך וויל אייך ניט לייקענען. אלע, וואס װעלען מיטגעהן מיט די צוויי קינדער וועלען צום סוף פון דער נסיעה מוזען שטארבען.

ד י ק א ץ: און די, וואס וועלען ניט געהן מיט זיי?

ד י פ ע ע: יענע וועלען אויך שטארבען. געהן מיט זיי אָדער דאָ בלייבען, — איין כּוח פאַר אלעמען.

ד י ק א ץ (צו דעם הונד): קום, לאָמיר צוריק אריין אין טראפּ.

ד ע ר ה ו נ ד: ניין, ניין! איך וויל ניט... איך וועל געהן אין איינעם מיט מיין גאָט. איך וועל די גאנצע צייט רעדען מיט איהם!

ד י ק א ץ: שוטה! (ווידער אַ קלאַפּ אין טהיר).

ד אָ ס ב ר ו י ט (גיסט זיך מיט הייסע טרעהרען): איך וויל ניט שטארבען צום סוף נסיעה. איך וויל גיכער צוריק אין דער דייזשע“.

דאָס פייער איז די גאנצע צייט אומגעלאָפען אין אַ שווינד־לענדער גיכקייט איבער׳ן צימער און לאָזט ארויס רחמנות׳דיגע געשרייען, אז ער קאָן ניט געפינען צוריק דעם אויוון. דאָס וואַסער האָט זיך אומזיסט געפּלייסט אריינצוקריכען צוריק אין קראנט אריין. דער צוקער האָט צוריסען זיין היטיל פון בלאָהע, בולבולע־פאַפּיער און די מילך קאָנסטאטירט פערשעהמט און קאלטבלוטיג, אז איהר קריגעל איז צובראָכען.

„ד י פ ע ע: רבונו של עולם, וואָס פאר אַ שוטים! וואָס פאר אַ פּרא אָדם׳ס! וואָס פאר אַ ציטעריגע נפשות! נישיים, וואלט זיך אייך בעסער געוואלט לעבען ווי פריהער אין די פער־מאַכטע קעסטלעך, טראַפּעס, קראנטען, איידער צו געהן מיט די קינדער נאָך דעם בלאָהען פויגעל?

א ל ע (א חוץ דעם הונט און דער נשמה פון ליכטיגקייט): יע! וואס גיכער צוריק אויף דעם אלטען אָרט! אין קראנט... אין דייזשע... אין אויוון... אין טראַפּ...“

אין אונזערע צייטען האָט מיט אַ סך, אַ סך נשמות געטראָפען פּונקט אזא׳ן אונגליק. די רוסישע רעוואלוציע האָט, ווי יענער צויבער־דימענט, ארויסגערופען צום לעבען נשמות, וואס האבען

פריהער אין פריעדען גערוהט אין דער ממשלה פון שווייגען אין זייערע דייזשעס און קראַנטען. אָבער — אָט האָט מען דעם די־מענט צו שאַרף א דרעה געטהאָן און פיעלע פון זיי זענען נעבעך געבליעבען דרויסען און האָבען ניט געקאָנט אריין צוריק... און דאָס האַרץ בענקט אַזוי נאָך דער „דייזשע"! זאָל מען מיט־פיהלען מיט זייער טראַגעדיע? זאָל מען לאַכען פון זייער קאָמישען צער? אי לאַכען, אי וויינען, — דערהויפּט, ווען מען האָט פאַר די אויגען די אָרימע נשמות פון פוטער און פון ציטעס, וועלכע מען האָט ניט אריינגעלאָזען צוריק אין זייערע טעפּלעך, און וואָס מוזען נעבעך בלייבען מיט די, וואָס געהען זוכען זייער „בלאָהען פויגעל"...

א צווייטען טעות אין דעם אויסטייטשען פון מעטערלינק'ס ווערק מאַכען יענע מפרשים, וואָס ווילען זעהן אין דעם בילד פון דעם בלאָהען פויגעל דעם סימבאָל פון דעם מענשליכען גליק. מענ־שען זוכען אומעטום דאָס גליק, נאַרען זיך אַלע מאָל אָב, ווילען זיך נאָכדעם בעפריעדיגען מיט דעם האַלבען גליק, — דעם ניט גאָר בלויען, — וואָס זיי האָבען אין שטייגעל ביי זיך אין דער־היים, — און אויך דער גליק רייסט זיך ארויס פון זייערע הענד. אָט דאָס, מיינען זיי, האָט געוואָלט מעטערלינק זאָגען מיט זיין ווערק.

די „מפרשים", וואָס האָבען זיך געשטעלט אויף דעם שטאַנד־פּונקט, דערמאָהנען אָן דעם, אז ערגעץ וואו אין זיד־פראַנקרייך האָט די פאָלקס־לעגענדע שוין סימבאָליזירט א מאָל דאָס גליק אין דעם בילד פון א „בלאָהען" פויגעל. זיי וואָלטען אויך געקאָנט ברענגען א פּאָר שטעלען פון דעם ווערק גופא, וואָס וואָלטען זיין א ראיה צו זייערע רייד.

אָבער אז מען טראַכט זיך אריין טיעפער אין יענע שטעלען, וואו די פערזאָניפיצירטע פונ'ם ווערק רעדען וועגען דעם „בלאָהען פויגעל", זעהט מען זיי אויבערפלעכליך אַזא פעסימיסטישער אויס־טייטש איז, וואָס געהט, אגב, אין גאַנצען להיפך צו דעם געזונדען אָפּטימיסטישען, לעבענס־פריידיגען טאָן, מיט וועלכען דאָס גאַנצע ווערק איז דורכגעדרונגען.

לאָמיר זיך דעריבער ניט פוילען און דורכגעהן, איינס נאָכ'ן

אנדערען, יענע שטעלען, וואו דער דיכטער גיט אונז אליין דעם סוד אין די הענד, ווי אזוי פאנאנדערצופלאָנטערן זיין רעטענים.

גאָר אין אָנהויב דערקלעהרט די פעע, אז זי דאַרף נויטיג ווי אין לעבען דעם בלאָהען פויגעל פאר איהר קליינער קראנקער טאָכ־טער. „וואָס פעהלט איהר דען?“ — פרעגט טילטיל. „איך וויים אליין אויך ניט קלאָר, וואָס מיט איהר איז. איהר ווילט זיך זיין גליקליך“, ענטפערט די פעע. פון דעם ענטפער קאָן מען באמת מיינען, אז דאָ רעדט זיך וועגען דעם פראָבלעם פון גליק און נאָר פון גליק. אָבער שוין אין דעם ערשטען אַקט ווערט דער געדאנק א ביסעל קשה׳דיג. די פעע גיט די קינדער דאָס גרינע מיצעל מיט דעם צויבער־דימענט, וואָס א דאנק איהם קאָן מען זעהן די פערבאָרגענע אייגענשאפטען פון אלע זאכען. „דאָס איז אלץ, וואָס איך האָב“, זאָגט זי, „כדי צו העלפען אייך זוכען דעם בלאָהען פויגעל“. דער צויבער־דימענט, וואָס אנטפּלעקט פאר אונז די פערבאָרגענע נשמות פון די ערשיינונגען, קאָן זיין אָדער די וויסענ־שאפט, אָדער די מעטאפיזיק. על כל פנים דאָס מענשליכע טהעאָ־רעטישע פאָרשען. גלויבט דען מעטערלינק באמת, אז דאָס גליק קאָן געפונען ווערען אויף דעם וועג פון ריינער טהעאָריע? האָט ער דען גאָר פערגעסען וועגען דעם אלטען שפּרוך פון דער אלטער אידישער לעבענס־חקירה, אז „יוסיף דעת, יוסיף מכאוב“? און אויב ער איז ניט איינפערשטאנען מיט יענעם אלטען זיפץ, — גלייבט ער דען, אז דורך דעם, וואָס מיר וועלען אויסגעפינען די נשמה פון ברויט און פון וויין און פון פעפער; דורך דעם, וואָס מיר וועלען אָנזאמלען אוצרות און אוצרות פון איינצעלנע פאקטען, וועלען מיר זיך דערנעהנטערן צו דעם העכסטען אידעאל פון מענש־ליכען גליק? — אזא געדאנק וואָלט אפשר געקאָנט געבוירען ווע־רען אין די פליטער־וואָכען פון דער מענשליכער וויסענשאפט, אָבער ניט איצטער, ווען מיר האָבען יאָהרהונדערטע פון וויסענשאפטליכע ערפאהרונגען הינטער אונז.

איך וויל אויך בעמערקען, אז דער געדאנק פאסט אויך ניט צו דעם בילד פון מעטערלינק׳ען, דעם דענקער, אויף וויפיעל ער מאָלט זיך אונז אוים אין זיינע פילאסאפישע בעטראכטונגען. אבער מיר קאָנען דאָ לאָזען זיינע אנדערע שריפטען אין גאנצען אָן א

זייט! מיר האָבען אין דעם „בלאָהען פויגעל" גופא גענוג מאַ־טעריאַל, כדי פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דער פראַגע.

אין דעם צווייטען אקט, ווען די פעע גרייט אַלץ אָן צו דער קינדער'ס רייזע, הויבט אָן די קאַץ צו אינטריגירען אַנטקעגען די קינדער. אין דעם געפינען פון דעם „בלאָהען פויגעל" זעהט זי אַ גרויסע געפאַהר פאַר זיך און דער גאַנצער ניט מענשליכער נאַטור — און וויל איינשמועסען אויך די איבעריגע ניט־מענשליכע מיט־העלפער, זיי זאָלען ניט דערלאָזען, אַז דער פּלאַן פון דער פעע זאָל מקוים ווערען.

„הערט זיך איין", זאָגט די קאַץ צו זיי. „מיר אַלע, וואָס זענען דאָ פערזאַמעלט, — חיות, חפצים און סטיכיעס, — האָבען אַ נשמה, וואָס דער מענש קאָן זי נאָך ניט משיג זיין. אַ דאַנק דעם איז דערווייל״ע פערבליעבען ביי אונז אַ ברעקעלע אונאַבהענגיגקייט. אָבער, אויב דער מענש וועט געפינען דעם „בלאָהען פויגעל", וועט ער אַלץ וויסען, אַלץ זעהן, און מיר וועלען זיין אין גאַנצען אונטער־געוואָרפען אונטער זיין מאַכט. איך האָב מיך דערוואוסט דערפון פון מיין אַלטען פריינדעל, די נאַכט, — זי איז דאָך דער שומר פון דעם סוד פון לעבען. מען מוז דעריבער זעהן מיט אַלע כחות בשום אופן ניט דערלאָזען, אַז מען זאָל געפינען דעם פויגעל".

אויב דער „בלאָהער פויגעל" איז דאָס גליק, איז יעמאָלט די גאַנצע טענה פון דער קאַץ לגמרי ניט צו פערשטעהן. וואָס קאָן דאָס שאַדען דער אונאַבהענגיגקייט פון דער נאַטור, ווען דער מענש וועט זיין גליקליך? די סכנה פאַר דער נאַטור בעשטעהט, ווי די קאַץ זעהט דאָס גאַנץ קלאָר, אין דער מענשליכער וויסענשאַפט און אין זיין הערשאַפט איבער די נאַטירליכע קרעפטען. אָבער — איז דען גליק דער וועג צו ערקענטנים? אויב יע, וואָלטען מיר דאָ געהאַט פאַר זיך דעם איבערגעקעהרטען געדאַנק פון פריהער. דאָר־טען איז די וויסענשאַפט געוועזען דער איינציגער וועג צום גליק, — דאָ, ווייזט אויס, איז גאָר דער גליק דער איינציגער וועג צו דער ערקענטנים.

דער געדאַנק, אַז דער „בלאָהער פויגעל" דאַרף פערשטאַרקען די מאַכט פון דעם מענשען איבער דער נאַטור און עפענען איהם אַלע סודות פון דעם זיין, ווערט אויך אַרויסגעבראַכט אין דער

וואלד־סצענע, וואו די קאַץ האָט אויפגערודערט אַלע לעבעדיגע נאַטור־קרעפטען צום קאַמפּף אַנטקעגען דעם מענשען. „טילטיל, דער זוהן פון דעם האָלץ־האַקער, וואָס האָט אייך אַזוי פיעל רעות אָנגעטהאָן“, דערצעהלט זי די בוימער פון וואלד, „זוכט דעם בלאָהען פויגעל, וואָס איהר האָט איהם בעהאַלטען פון דעם מענשען, זינט דעם אָנהויב פון דער וועלט און וועלכער ווייס אַליין אונזערע סודות“.

שטעלט דאָ אַריין אָנשטאָט דעם „בלאָהען פויגעל“ — „דאָס מענשליכע גליק“, און דער גאַנצער זאַץ פערליערט יעדען זין. דער וואלד האָט בעהאַלטען דאָס מענשליכע גליק פון אָנהויב אָן, ווייל דאָס מענשליכע גליק ווייס אַלע סודות פון דער נאַטור! אַ גרעסערען אונזין איז זיך שווער פאָרצושטעלען.

אויך אין די רייד פון דעם דעמב, דעם מלך פון וואלד, צו די לעבעדיגע בעשעפענישען פון דער נאַטור קלינגט דורך דערזעלביגער מאָטיוו, וואָס מאַכט אונמעגליך צו גלויבען, אַז דער „בלאָהער פויגעל“ זאָל זיין דאָס גליק. „דאָס איינגעלע, וואָס שטעהט דאָ פאַר אייך“, דערקלעהרט ער זיי, „פערמאָגט אַ קמיע, וואָס מען האָט צוגעגנב׳עט ביי דעם מעכטיגען גייסט פון דער ערד. אַ דאַנק דער קמיע קאָן ער אַוועקנעהמען פון אונז דעם „בלאָהען פויגעל“ און דערמיט גופא אַרויסרייסען פון אונז דעם סוד, וואָס מיר האָבען בעהאַלטען זינט דעם אָנהויב פון די צייטען“.

אַז דער „בלאָהער פויגעל“ איז ניט דער סימבאָל פון גליק, קאָן מען זעהן אויך פון דעם דעמב׳ס רייד צו טילטיל׳ן: „איך ווייס“, זאָגט ער איהם, „אַז דו דאַרשט נאָך דעם „בלאָהען פויגעל“ כדי איינצונעהמען דעם גרויסען סוד פון די זאַכען און פון דעם גליק. אָבער יעמאָלט וועט אונזער שקלאַווערייַ ווערען נאָך גרעסער...“

ס׳איז קלאָר: דער „בלאָהער פויגעל“ איז ניט דאָס גליק, נאָר עפּעס אַזוינס, וואָס איז נויטיג פאַר׳ן גליק, עפּעס אַזוינס, וואָס עפענט אויף אונזערע אויגען אויף די סודות פון דער נאַטור און אויך אויף ד ע ם ס ו ד פון גליק.

און כדי עס זאָל קיין ברעקעל ספק ניט בלייבען, אַז דער „בלאָהער פויגעל“ קאָן ניט זיין דער סימבאָל פון גליק, וועל איך

אייך דערמאָהנען, אַז אין „דער ממשלה פון דער צוקונפט", וואו טילטיל זוכט צולעצט דעם „בלאָהען פויגעל" צווישען די לאַזורענע קינדער, וואָס דאַרפען נאָך ערשט געבוירען ווערען און בערייכערען אויף דער וועלט דאָס מענשליכע לעבען, געפינט זיך אויך איינער, וואָס וועט ברענגען דעם מענשען דאָס לאַנג געזוכטע גליק. „אַז איך וועל זיין אויף דער ערד", זאָגט עס צו טילטיל'ן, „וועל איך דאַרפען ערפינדען דאָס, וואָס מאַכט דעם מענשען גליקליך", און ער בויט שוין איצטער, אויף יענער וועלט, די גרויסע בלאָהע פליג־לען, וואָס זענען נויטיג דערצו. אויב דאָס גליק דאַרף ערשט ערפונדען ווערען פון דעם מענשען אויף דער וועלט, קאָן דאָס ניט זיין דער „בלאָהער פויגעל", וועלכען דער מענש האָט ניט ערלאָבערט אויך אין דער ממשלה פון דער צוקונפט.

מיר דוכט, אַז מיר האָבען שוין איבער גענוג מאַטעריאַל, כדי אויף זיכער צו בעשטימען, וואָס דער סימבאָל פון דעם „בלאָהען פויגעל" בעטייט. דאָס איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי דער אַב־סאָלוטער אמת, וועלכען דער מענש זוכט שוין פון לאַנג אָן, פון דעם אָנהויב פון די צייטען, — יענער העכסטער פילאָזאָפישער גרונד־פרינציפּ, וואָס זאָל אונז געבען דעם שליסעל צו אַלע סודות פון דעם וועלטליכען זיין און אויך צו די סודות פון דעם מענשליכען גליק, — דער אַבסאָלוטער, אייביגער, אונפערענדערליכער אמת, וואָס איז אין דערזעלביגער צייט דאָס העכסטע גוט, דער העכסטער אידעאַל פאַר דעם מענשען.

אָט דעם אַבסאָלוטען, אייביגען, אונפערענדערליכען אמת וועגען וועלט און מענש וויל די פעע אַרויסברענגען דורך די מענשען־קינדער מיט דער הילף פון דער מעכטיגער קמיע, דעם צויבער־דימענט: דעם קלאָרען איינזעהן אין דאָס געהיימע און פער־באָרגענע פון אַלע זאַכען.

אויב אונזער פירוש איז דער ריכטיגער, — און מיר וועלען באַלד זעהן, אַז ער לעגט זיך זעהר אויפ'ן שכל, — איז יעמאָלט אויך ניט שווער צו טרעפען, ווער די פעע איז: דאָס איז דער פילאָסאָפיש־מעטאַפיזישער געדאַנק, וועלכער קאָן זיך ניט צופריעדען שטעלען מיט דער ריינער עמפּירישער וויסענשאַפט, וואָס זעהט נאָר דעם דרויסען פון די ערשיינונגען, — דאָס איז

דער אָביעקטיוועה, אָהן פּניות'דיגער פּערטיעפען־זיך אין די אינ־ווענינגסטע נשמות פון אַלץ, וואָס עקזיסטירט, פאַר וועמען די נשמה פון פעפער איז ניט מעהר מיוחס, איידער די נשמה פון צוקער. מיט אַ פיינער איראָניע אויף דאָס מעטאַפיזישע דענקען, — איי־גענטליך אַ זעלבסט־איראָניע, ווייל מעטערלינק מוז אַליין צוגערע־כענט ווערען צו די מעטאַפיזיקער, — מאָלט ער אונז אויס איינעם פון די וויכטיגיסטע שטריכען פון דער מעטאַפיזיק.

ווען די קינדער זענען מרוצה צו געהן זוכען דעם „בלאָהען פויגעל", ווייזט די פּעע אָן מיט'ן פינגער אויפ'ן באַלקען, דעם אויוועז און די פענסטער און פרעגט זיי: „ווי ווילט איהר אַרויס־געהן: מיט דעם וועג, אָדער מיט דעם?" — טילטיל ווייזט אָן מיט אַ ביסעל מורא אויף דער טהיר. אָבער די פּעע ווערט אין כעס. „דאָס קאָן איך ניט צולאָזען", זאָגט זי. „וואָס פאַר אַ מדה מגונה צו געהן דורכ'ן טהיר! מיר וועלען אַרויסגעהן דורך דאַנען", בע־שליעסט זי, טייטלענדיג אויפ'ן פענסטער.

נאָך אַ דאַנק דער פּעע דערפאַר! דאָס רוב מעטאַפיזיקער קאָנען זיך ניט בערוהיגען, ביז מען קריכט ניט דורכ'ן קוימען...

דער „בלאָהער פויגעל", וואָס דער פילאָסאָפישער געדאַנק טרייבט אויסצוגעפינען איהם מיט דער הילף פון דער וויסענשאַפט־ליכער פאָרשונג, — דער נשמה פון ליכטיגקייט, — די נשמה פון ליכטיגקייט שטעלט זיך אין מעטערלינק'ס ווערק אויף דעם צד פון דעם מענשען, — איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי דער אבסאָלוטער אמת, — דער לעצטער פרינציפּ פון דעם זיין, וואָס האַלט פער־באָרגען אין זיך דאָס העכסטע גוט, צו וועלכען דער מענש זאָל שטרעבען. און די איינצעלנע ערטער, וואו די קינדער זוכען דעם „בלאָהען פויגעל", — דאָס לאַנד פון עראינערונגען, די ממשלה פון דער נאַכט, דער וואַלד און די ממשלה פון דער צוקונפט — זענען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי סימבאָלען פון יענע וויכטיגסטע אינסטאַנצען, צו וועלכע דער מענשליכער געדאַנק ווענדט זיך, ווען ער געהט אַרויס זוכען דעם אבסאָלוטען אמת. איך וויל מיט זיכער־הייט ניט זאָגען, אַז מעטערלינק האָט ד אָ ס געהאַט אין זין; אַז זיין מעשה'לע וויל בעוואוסטערהייד סימבאָליזירען דעם גאַנג פון דער מענשליכער פילאָסאָפיע אין איהר קאַמפּף פאַר דעם אבסאָ־

לוטען אמת. סוף כל סוף, — ווער קאָן וויסען, וואָס א דיכטער, און נאָך אזא ניט קלאָרער, ווי מעטערלינק, האָט געוואָלט זאָגען? אָבער איינס איז קלאָר ווי דער טאָג, אז די שילדערונג פון די איינ־צעלנע סטאַנציעס טראָגט שאַרפע און בולט'ע סמנים, נאָך וועלכע מען קאָן דערקענען יענע אינסטאַנצען. זי איז געמאכט געוואָרען אקוראט אזוי, ווי ווען מעטערלינק וואָלט בעוואוסטערהייד געוואָלט סימבאָליזירען די געשיכטליכע שיקזאַלען פון דער מענשליכער אמת־זוכעניש.

דאָס וועט אונז ווערען אין גאַנצען קלאָר, ווען מיר וועלען איבערגעהן צו די איינצעלנע אינסטאַנצען.

לאָמיר אָנהויבען מיט דעם לאַנד פון דער עראי־נערונג, — דאָרטען וואו עס לעבען די געשטאָרבענע. די פעע שיקט די קינדער אהינצו, ווייל „דאָס לאַנד פון דער עראינערונג ליעגט אויפ'ן וועג צו דעם בלאָהען פויגעל". „עס איז מעגליך, זאָגט זי אין אַן אנדער אָרט, אז דער „בלאָהער פויגעל" איז בע־האַלטען אין דעם לאַנד פון עראינערונג, אין דעם לאַנד, וואו עס זענען איצטער דער זיידע און די באָבע פון די קינדער".

אין טילטיל'ס „לאַנד פון עראינערונג" שטעהט אונטער א געוועלב פון בלעטער, — א פרעהליך פויעריש הייזעל, בעדעקט מיט געשלענגעלטע פלאַנצען. טהיר און פענסטער זענען פער־מאכט. עס זעהען זיך ביהנשטאָקען אונטער א דעבעל, בלומען־טעפ שטעהען אויף די פענסטער, א שטייגעל הענגט מיט א שלאָפענדען שטאָר. לעבען טהיר — א באַנק, אויף וועלכען עס זיצען אין טיעפען שלאָף אַן אַלטער פויער און זיין ווייב: טילטיל'ס זיידע און באָבע.

אין דעם לאַנד פון עראינערונגען איז אַלץ געוועזען איינגע־זונקען אין א טיעפען שלאָף, ביז די קינדער זענען געקומען צום בעזוך. אָבער ווי נאָר זיי זענען געקומען, האָט אַלץ ווידער אָנ־געהויבען צו לעבען, פונקט אזוי ווי דאָס איז געווען אויף דער וועלט. דער אַלטער זיידע האָט נאָך אַלץ זיין רהומאטיזם; די קאַץ, וועמען טילטיל האָט ביים לעבען אונטערגעשאָרען דעם עק, לויפט אום אזוי מיט דעם אָבגעשאָרענעם עק. די געשטאָרבענע ברידער און שוועסטער זענען ניט צוגעוואקסען: די איינגסטע

קריכט נאָך אַלץ אום אויף אַלע פיער, און ביי איין שוועסטער איז אַפילו דאָס בלאַטערל אויפ׳ן נאָז געבליעבען, ווי אין דער לעצטער רגע פון איהר לעבען: עס קאָן שוין מעהר ניט אראָבגעהן.

„דאָ בלייבט אַלץ, ווי עס איז געווען!“ — דערקלעהרט מעשה רבי דער זיידע.

אָן וואָס פאר אַ פּאַזים אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאַנק דערמאָהנט אָט דער גרונד־שטריך פון דעם „עראינערונג־לאַנד“? די פון אייך, וואָס זענען בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון די רעליגיעזע פאָרשטעלונגען, איידער דער פילאָסאָפישער געדאַנק האָט זיך אריינגעמישט אין זיי, וועלען גאַנץ גרינג דער־מאָהנען זיך אָן דעם גריעכישען „האדעס“, דער „ממשלה פון שאָ־טענס“, און דעם אַלט־העברעאישען „שאול“. ווי אין האדעס און אין דעם שאול, אַזוי בלייבען די מענשען אויך אין מעטערלינקס „עראינערונג־לאַנד“ אויף אייביג אין דעמזעלבינגען צושטאַנד, אין וועלכען דער טויט האָט זיי געטראָפען. איז איינער פערוואונדעט געוואָרען, בלייבט ער אין „שאול“ און אין „האדעס“ מיט זיין וואונד. איז איינער מיט בלוט בעדעקט, געהט פון איהם דאָס בלוט ניט אראָב, און ווען איינער שטאַרבט מיט פריעדען אין האַר־צען, ווערט זיין פריעדען שוין קיינמאָל ניט צושטערט; און האָט איינער אַ טיעפען קומער, ווערט ער שוין פון איהם קיין מאָל ניט בעפרייט. ווען בנימין׳ס ברידער בעטען ביי יעקב אָבינו ער זאָל מיט זיי אָבלאָזען בנימינ׳ען קיין מצרים, וויל ניט דער אַלטער פאָטער: ער האָט מורא, טאָמער טרעפט אַ סיבה אין וועג און יעמאָלט, זאָגט ער, „וועט איהר אין שאול אראָבניעדערן מיין על־טער אין קומער“. פאַר׳ן שטאַרבען זאָגט דוד אָן זיין זוהן שלמה׳ן, ווי אָבצורעכענען זיך מיט יואָב בן־צוריה און שמעי בן גרא. אויף דעם ערשטען זאָגט ער: „זאָלסט זיין עלטער אין שאול ניט אראָב־ניעדערן אין פריעדען“ און אויפ׳ן צווייטען: „זאָלסט זיין עלטער אין שאול אראָבניעדערן אין בלוט“.

דאָס עראינערונג־לאַנד איז דעריבער יענע היידנישע פער־יאָדע, די פעריאָדע פון דער נ א ט ו ר ־ רעליגיאָן, וואָס האָט גע־הערשט ביי דער ציוויליזירטער מענשהייט, ביז דאָס אידישע קרים־טענטהום האָט געמאַכט צו איהם אַ סוף.

מיר װעלען שפּעטער זעהן, װי אַזוי מעטערלינק װיל װיעדער־אויפלעבען דעם אונשטערבליכקייטס־גלויבען פון יענער צייט אין אַ מאָדערנער אויסטייטשונג. פריהער פאַר אַלץ מוזען מיר זיך אָבער פרעגען: װאָס טהוט זיך מיט דעם „בלאָהען פויגעל" אין יענעם לאַנד?

דאָס עראינערונג־לאַנד — און דאָס איז דאָס מערקווירדיגסטע אין דער דערצעהלונג — האָט אַ „ב ל אָ ה ע ן פ ו י ג ע ל".

װי נאָר די קינדער האָבען דערמאָהנט אין זייער געשפּרעך דעם אַלטען שטאַר, אַזוי האָט זיך דער פויגעל אויפגעכאַפּט פון זיין שלאָף און ער האָט אָנגעהויבען הויך זינגען. אָבער אַ גרויסע ענדערונג איז מיט איהם פאָרגעקומען: ער איז אין גאַנצען גע־װאָרען בלאָה. „יע, ער איז אַ בלאָהער", בעמערקט טילטיל, „הייסט עס, אָט דאָס איז ער, דער בלאָהער פויגעל, װאָס איך מוז געפינען פאַר דער פעע... און איהר האָט מיר גאָר געזאָגט, אַז ער איז ביי אייך... אָה, ער איז בלאָה, בלאָה, בלאָה, װי אַ בלאָה, גלעזערן קייקעלע".

טילטיל בעט זיך, מען זאָל איהם אװעקגעבען דעם שטאַר. די עלטער־עלטערן גיבען איהם נאָך. אָבער בעת ער טראָגט איהם ארויס צוריק אויף דער װירקליכער װעלט, דערזעהט מילטיל, אַז דער פויגעל איז שוין ניט מעהר בלאָה; ער איז געוואָרען שוואַרץ...

דער סימבאָלישער געדאַנק, װאָס ליעגט אין דער פערוואַנדלונג פון דעם בלאָהען פויגעל פון אונזערע עלטער־עלטערן װיעדער אין שוואַרץ, איז ניט קיין נייער. איך האָב שוין ניט איין מאָל געהאַט די געלעגענהייט צו פערטהיידיגען איהם סיי אין מיינע פאָרלע־זונגען, סיי אין מיינע שריפטען. אָבער איהר װעט מיר ערלויבען אָבצושטעלען זיך אויף איהם, װייל ער דריקט אויס אַ גרויסען אמת און גיט אונז דעם ריכטיגען בליק, װי מיר זאָלען קוקען אויף די גלויבונגען און מיינונגען פון אונזערע טאַטעס און זיידעס.

עס איז שוין איצטער גאָר ניט קיין נייעס פאַר אַ סך אמת געבילדעטע און אויפגעקלעהרטע דער געדאַנק, אַז יעדע צייט בויט איבער דעם אמת, װאָס זי בעקומט בירושה פון דעם עבר. זי בויט איהם איבער אָפטמאָל אַזוי, אַז פון איהם װערט גאָר אַ נייע זאַך, װאָס געהט אין גאַנצען להיפך צו דעם הייליגסטען גלויבען

פון א מאָל. אין דעם ליכטיגען שיין פון דעם נייעם אמת פון דער נייער צייט מוז די אלטע וועלט־אנשויאונג אויסזעהן ווי א וועלט פון באָבע־מעשות און וויסטע פאנטאזיעס, בעשאפען אפשר פון פראים אָדער שארלאטאנעס, וואָס האָבען געפיהרט פאר׳ן נאָז דאָס גאנצע פאָלק, דעם גרויסען בלינדען פרא־אָדם.

אָבער אויב דאָס איז אמת פאר יעדער צייט אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאנק, — און ביז אהער איז דאָס געווען אבסאָלוט אמת, — היינט, וואו איז די גאראנטיע, אז די קינפטיגע דורות וועלען זיך ניט בעגעהן מיט אונזערע הייליגטהימער אקוראט אזוי, ווי מיר בעגעהען זיך מיט די הייליגטהימער פון אונזערע עלטערן און אור־עלטערן? אונזערע עלטערן האָבען געגלויבט אין זייערע אנשויאונגען, ווי אין דעם לעצטען, רייגסטען אמת, צו וועל־כען עס קאָן דערגרייכען דער העכסטער מענשליכער שכל. און פון דעסטוועגען זענען זיי פאר אונז ניט מעהר ווי א שפינוועבס פון שקרים און דמיונות. היינט ווער קאווירט אונז, אז אונזער וויסען און גלויבען וועט ניט אויסזעהן אין די אויגען פון אונזערע קינדער אויך ווי א שפינוועבס פון שקרים און דמיונות? און אויב מיר קוקען אויף אונזערע עלטערן אין בעסטען פאל ווי אויף עהרליכע פראים און וויסטע פאנטאזיאָרען, היינט ווער וועט פערוועהרען אונזערע קינדער, זיי זאָלען זעהן אין אונז דיזעלביגע עהרליכע פראים און וויסטע פאנטאזיאָרען?

קיינער קאָן אונז ניט קאווירען, אז עס וועט ניט זיין אזוי. קיין אמת פון קיין דור קאָן ניט און וועט ניט ארויסנעהמען קיין פאטענט אויף אונשטערבליכקייט. איז אויב מיר וועלען קוקען אויף אונזערע עלטערן, ווי אויף פראים, און אויב אונזערע קינדער וועלען קוקען אזוי אויף אונז, און אויב פאר אונזערע אייניקלעך וועלען מחמת דעם זעלביגען טעם אונזערע קינדער זיין די וויסטע פאנטאזיאָרען און נאאיווע שוטים, — וועט דאָך סוף כל סוף אויס־קומען, אז די גאנצע געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאנק איז בעשאפען געוואָרען און ווערט בעשאפען פון נאראָנים און האלב־משוגע׳נע, און אלץ וואָס דער מענשליכער געדאנק האָט ארויסגע־בראכט, איז ניט מעהר ווי א הויפען פון ווילדע נארישקייטען.

און פון דעסטוועגען האָט די נארישע מענשהייט, — אזוי

בינו לבינו, — אױפגעבױט נאָר אַ קלײנינקײט: די גאַנצע מענש־ליכע קולטור, מיט איהרע טעמפּלען פאַר קונסט, װיסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, מיט איהר אַלץ װאַקסענדער מאַכט איבער די בלינדע כחות פון דער טבע, מיט דעם אַלץ־טיעפערען יושר אין דעם בענעהן זיך פון מענש צו מענש.

אַ־מעהר, לאָמיר אַ דרעה טהאָן דעם ענין צוריק. לאָמיר זאָגען, אַז אמת איז ערגעץ ניטאָ דרויסען פון דעם מענשליכען שכל, אָדער אַז פאַר דעם מענשען איז נאָר דאָס אמת, װאָס ער קאָן מיט זײן שכל ארויסברענגען. און ארויסברענגען מוז ער צו פער־שײדענע צײטען פערשײדענע אמת׳ען, — װײל אמת פאַר איהם איז נאָר דאָס, אין װאָס ער מוז גלױבען, לױט די אומשטענדען, צװישען װעלכע ער לעבט. די אמת׳ען, אין װעלכע דער מענש גלױבט, זענען װי לעבעדיגע ברואים, װאָס װערען געבױרען, װאַק־סען אױס, עלטערן זיך און שטאַרבען אָב. ניט „פּראים בעשאַפען װיסטע פאַנטאַזיעס" איז דער תוך פון דער מענשליכער געשיכטע, נאָר „מענשען בעשאַפען אין יעדער צײט זײערע הײליגע אמת׳ען", — דאָס איז דער אמת װעגען דער ענטװיקעלונג פון דעם מענשליכען גײסט.

יעדערער דור האָט זיך דעריבער זײן „בלאָהען פױגעל". װען מיר טראַכטען זיך אַרײן אין די אומשטענדען פון דעם דור און דעם צושטאַנד פון דעם מענשליכען שכל אין יענער צײט און שטודירען די אַנשױאונגען, װאָס דוכטען זיך אונז אױס, װי װילדע באָבע־מעשות, װערען מיר פער׳חדוש׳ט, װיפיעל שכל מיר ענטדעקען אין זײ, װיפיעל טיעפע און מענשליכע בענקשאַפט נאָך אמת, יושר און חן עס ליעגט אין זײ פערבאָרגען. אונז װערט קלאָר, אַז אין די „װילדע באָבע מעשות" ליעגט דער רײנער אמת פון יענעם דור און מיר שרײען אױס ענטציקט: ער איז בלאָה, בלאָה, בלאָה, און זײן פאַרב איז עכט און רײן.

אָבער אױב מיר מײנען, אַז מיר קאָנען דעם גלױבען פון דעם עבר זיך אַזױ פּשוט אַרױסטראָגען אױף די ליכטיגע זון פון דער איצטיגער צײט און זײן פאַרב װעט דערבײ בלײבען די אײגענע, װאָס אַ מאָל, מאַכען מיר אַ גרױסען טעות. דער „בלאָהער פױגעל" פון אַ מאָל איז שױן געשטאָרבען, ער איז בלאָה נאָר אין דעם „לאַנד

פון עראינערונג“, — אין דער אונפּאַרטייאישער געשיכטליכער פּאַרשונג — פאַר דער געגענוואַרט ווערט ער ווידער שוואַרץ.

א ביישפּיעל פון אונזערע טעג וועט אייך נאָך קלאָרער מאַכען דעם ענין. עס איז אין דער לעצטער צייט אין דער אידישער ליטעראַטור ווידער אויפגעוואַכט געוואָרען די פראַגע וועגען דעם ווערטה פון דער חסידות און קבלה, — יענעם הייליגען, גרויסען, טיפען אמת, מיט וועלכען עס האָבען געלעבט די נשמות פון אונזערע טאַטעס און זיידעס.

עס זענען דאָ ניט וועניג מענשען, וואָס וואָלטען וועלען, ווי צ. ב. הערר הלל צייטלין, אז דער גלויבען פון אמאָל זאָל אויך דערוואַרימען אונזערע הערצער. אין וואָס בעשטעהט הערר צייטלין׳ס פעהלער? — אין דעם, וואָס ער מיינט, אז אויב דער פויגעל איז געוועזען אין גאַנצען בלאָה א מאָל, מוז ער בלייבען בלאָה אויף אייביג. ער בעמערקט ניט, אז ווי נאָר ער טראָגט איהם אַרויס מחוץ דעם לאַנד פון דער עראינערונג, אַזוי ווערט ער תיכף אין גאַנצען שוואַרץ.

עס זענען אָבער נאָך דאָ צווישען אונז מענשען, צו וועלכע עס געהערט, צ. ב.. הערר ב. פייגענבוים, דער עהרליכער, טאַלאַנטפולער „טאַמבור־מאַזשאָר“ פון דער אַלטער אַפּיקורסישער גוואַרדיע, וואָס קאָנען עד היום ניט פערשטעהן, ווי אַזוי מען קאָן זאָגען א גוט וואָרט פאַר דער חסידות און קבלה אפילו ווען מען מיינט נאָר יענע צייט, אין וועלכער זיי זענען געוועזען דער אינווענייגסטער אמת פון דער אידישער נשמה. פאַר איהם זענען חסידות און קבלה געוועזען אין אַלע צייטען א ווילדע נאַרישקייט. אין וואָס בעשטעהט זיין פעהלער? — ער זעהט, אז איצטער איז דער פויגעל שוואַרץ און קאָן זיך גאָר ניט פאָרשטעלען, אז א מאָל האָט ער געמוזט זיין אַקוראַט אַזוי בלאָה־בלאָה־בלאָה, ווי דער בלאָהסטער פון אַלע זיינע אַפּיקורסישע אמת׳ען. דערפאַר קאָן ער זיך אויך ניט פאָרשטעלען, אז דער „בלאָהער פויגעל“ פון ז י י ן צייט זאָל קאָנען אויסקוקען שוואַרץ אין אונזערע אויגען.

דעם ריכטיגען בליק אויף דער זאַך גיט אונז דאָ מעטערלינק. שטייענדיג מיר אַראָב אין דאָס לאַנד פון עראינערונג, דאַרפען מיר ניט שלעפּען אונזער אמת אַהין. וואָס מעהר מיר לעבען זיך אַריין אין דער אַלטער צייט, אַלץ מעהר לעבט אָב דאָ פאַר אונזער גייס־

טיגען אוינ אויך איהר אַלטער אמת און מיר בעוואונדערען זיין שעהנקייט אין דער פערגאַנגענהייט. מיר טאָרען אָבער ניט מאכען טילטיל'ס קינדערשען פעהלער: מיר זאָלען דעם „בלאָהען פויגעל" פון א מאָל ניט אַריינטראָגען אין אונזער לעבען, — פאר אונז איז ער שוין געוואָרען — שוואַרץ.

דאָס „לאַנד פון דער עראינערונג" איז דעריבער ניט נאָר א סימבאָל פון דעם היידענטהום און דער נאַטור־רעליגיאָן, מיט וועל־כער עס הויבט זיך אָן דאָס ערנסטע מענשליכע דענקען; עס שטעלט מיט זיך פאָר דעם גאַנצען גייסטיגען עבר פון דער מענשהייט, אויף וויפיעל מען קאָן זיך רעכענען מיט איהם פאר דעם אמת, אין וועלכען מיר נויטיגען זיך היינט. אויך היינט לויפען מיר קודם כל צו דער געשיכטע פון דעם מענשליכען גערדאַנק, ווען עס הויבען אונז אָן צו פּלאָגען די אייביגע פראגען. אָבער די „אבסאָלוטע אמת'ען" פון די אַלטע דורות פערליערען באַלד אין אונזערע אויגען זייער בלאָהע הימעל־פאַרב. אונזער אמת מוזען מיר זוכען נאָך ערגעץ וואו אַנדערש, איידער אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג.

אָבער איידער מיר ווילען זיך מיט איהם אָבזעגענען, דאַרף מען נאָך זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען יענעם אונשטערבליכקייטס־געדאַנק, וועלכען מעטערלינק געפינט אוים אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג. דער געדאַנק קאָן אויסגעדריקט ווערען אין א פּאָאָר ווערטער. ס'איז ניטאָ קיין אַנדער אונשטערבליכקייט פאר דעם מענשען סיידען די, וואָס אין דעם זכרון פון די לעבעדיגע מענשען. און נאָר דער איז באמת אונשטערבליך, ווער עס האָט אריינגע־פלאָכטען זיין נאָמען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דער געדאַנק אַליין, אויב איך האָב ניט קיין טעות, שטאַמט פון אָגיוסט קאָנט און איז שוין אָפטמאָל אַרויסגעזאָגט געוואָרען זינט קאָנט'ס צייטען. אויף וויפיעל ער קאָן אין גאַנצען אויסאיינען דעם מענ־שען מיט'ן טויט און פערענטפערן פאר איהם די גרויסע שאלה, ווייס איך ניט. לאָ'ם איך אייך זאָגען: דעם גאַנצען אמת גערעדט, האַלט איך עד היום, אז דער טויט איז א סקאַנדאַל גדול ונורא, וואָס קאָן מיט קיין זאך ניט פערענטפערט ווערן און מיט קיין זאך ניט בעפּוצט ווערען, אַפילו ניט מיט די שעהנע בלומען פון מעטער־

לינק׳ס פּאָעטישען בית־עולם. אָבער אַ שטיקעל טרייסט ליעגט אפשר אין יענעם געדאַנק.

אין דער אמת׳ען! דער סקאַנדאַל פון דעם טויט בעשטעהט ניט נאָר אין דעם, וואָס „איך״ מוז שטאַרבען, נאָר אפשר נאָך מעהר אין דעם, וואָס די אַנדערע, די וואָס זענען אונז ליעב און טהייער, מוזען אַוועקגעהן פון דער וועלט. מילא, מיט מיר ווי מיט מיר; איך קאָן מיך נאָך אפשר טרייסטען מיט דעם אַלטען ווערטעל פון עפּיקור, אַז „איך קאָן ניט שטאַרבען, ווייל כל זמן „איך״ בין דאָ, איז דער טויט ניטאָ, און ווי נאָר עס קומט דער טויט, — ערשט איך בין שוין ניטאָ״. ווען מען טראַכט וועגען עפּיקור׳ס געדאַנק, קאָן מען פיהלען אַ זיסע נקמה אָן דעם טויט. שטעלט אייך פאָר דעם משונה אויסגעצויגענעם נאָז פון דעם טויט, בעת אָט־אָט וויל ער מיך כאַפּען, ערשט „איך״ בין שוין גאָר ניטאָ; אָבער אַלע מאָל — לאָם איך אייך זאָגען דעם אמת — קאָן איך דערביי ניט פערשטיקען די גרויסע שאלה: ווער בלייבט באמת מיט דער אויס־געצויגענער נאָז: איך אָדער דער טויט? אָבער, ווי די מעשה איז, עפּיקור׳ס פיינע המצאה קאָן אונז ניט געבען קיין סמן פון טרייסט, ווען מיר טראַכטען וועגען דעם טויט פון אונזערע ליעבע. און דאָ קומט יענער קאַנטישער אונשטערבליכקייטס־געדאַנק און פרעגט אונז: ווער זאָגט אייך, אַז זיי זענען טויט? און וואָס האָט איהר פערלאָרען מיט זייער טויט?

לאָמיר אין דער אמת׳ען אַ ביסעל אַ טראַכט טהאָן וועגען דעם. נעהמט די שעהנסטע מענשליכע פיגור, וואָס איז אייך אַם טהייער־סטען. איך וועל נעהמען דעם מענשען, וואָס איז מיר טהייערער פאַר אַלע, וועלכע האָבען געלעבט ביז אַהער: ישעיהו הנביא. פאַר וואָס זאָל דער טויט פון ישעיהו הנביא אַזוי בעטריעבען מיין הארץ? שטעלט אייך פאָר, אַז איך דערוויים מיך גאָר אין ערנסט, אַז ישעיהו הנביא איז קיין מאָל ניט געשטאָרבען, נאָר זיין גייסט איז אויף אייביג פערדונקעלט געוואָרען און ער לעבט איצטער אין ניו יאָרק, — אַ מיטאַרבייטער אין אַ געוויסער טעגליכער אידישער צייטונג. עס פערשטעהט זיך, אַז ניט נאָר איז אין איהם ניטאָ קיין שפּור פון דעם אַלטען ישעיה; ער ווייס אפילו ניט, אַז ער איז אַ מאָל געוועזן אַ נביא און וואָס אַזוינס ער האָט געפּרעדיגט אין

זיין צושטאַנד פון נביאות. וואָלט מיך אַזאַ לייבליכע אונשטערב־ליכקייט ישעיה׳ס צופריעדען געשטעלט? געוויס ניט! איך וואָלט געקוקט אויף די לעבעדיגע שאָלעכץ פון דעם אַלטען גייסט און וואָלט מיר געזאָגט: פאַר אַ ישעיה הנביא איז, איידער אַזאַ לעבען, שוין טויזענד מאָל בעסער דער טויט. מיך פערדריסט, וואָס ישעיה הנבא איז ניטאָ, ניט דערפאַר, וואָס זיין קערפּער איז פערשוואונ־דען, — זיין קערפּער איז מיר קיינמאָל ניט געוועזען טהייער, — נאָר ווייל זיין גייסט האָט אויפגעהערט צו שאַפען, ווייל די נבואה זיינע איז פערשטומט געוואָרען. אָבער דאָך מאַך איך טאַקע אַ געוואַלדיגען טעות. זיין נבואה איז ניט פערשטומט געוואָרען. זי קלינגט נאָך אַזוי פריש און לעבעדיג, אַקוראַט ווי אין דעם טאָג, ווען ער האָט צום ערשטען מאָל אויסגעגאָסען זיין האַרץ פאַר דער מענשהייט. וועט איהר זאָגען: דערפאַר בעשאַפט ער אָבער ניט קיין נייע נביאות! אָבער — ווער זאָגט דאָס? האָט זיך דען ישעיה׳ס גייסט ניט ווייטער ענטוויקעלט? איז ניט פון זיין „איש תחת גפנו ואיש תחת תאינתו“, — יעדערער אונטער זיין וויינ־גאָרטען און אונטער זיין פייגענבוים, — אויסגעוואַקסען דער גראַנדיעזער קאָמוניזם פון די איסיים? וואָס איז מיר און דער גאַנצער מענשהייט די נפקא מיניה, צי ישעיה אַליין האָט געמאַכט יענעם געוואַלטיגען שריט, אָדער דאָס האָבען געטהאָן זיינע תלמידים, די וואָס האָבען געלעבט און געשאַפען אונטער דער השפעה פון זיין גייסט? ישעיה׳ס גייסט לעבט, ווירקט און ענט־וויקעלט זיך: וועלכע סמנים פון אונשטערבליכקייט דאַרפט איהר נאָך? ער לעבט אייביג „אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג“, אין דעם דאַנקרייכען מענשליכען זכרון פון דורות און דורות. די מענשהייט געדענקט איהרע העלדען ווי אין דעם לעצטען מאָמענט פון זייער זיין, און אין דער עראינערונג זענען זיי נאָך שעהנער, איידער ביים לעבען.

„טילטיל: דו האָסט זיך ניט געענדערט, זיידעניו! קיין ברעקעל ניט, קיין ברעקעל ניט... און די באָבעניו האָט זיך אויך אַ סמן ניט געענדערט... איהר זעהט גאָר אויס שעהנער...

דער זיידע: געוויס! מיר פיהלען זיך ניט שלעכט... מיר האָבען אויפגעהערט זיך צו עלטערן.“

זיי שלאָפען, די אונז ליעבע, כל זמן מיר טראַכטען ניט וועגען זיי, און ווערען ווידער לעבעדיג, ווי נאָר זייער בילד וואַכט אויף פאַר אונזער גייסטיג אויג, און אז טילטיל דערמאָהנט דאָרטען דאָס וואָרט „טויט“, פערשטעהען זיי ניט, וואָס דאָס בעטייט. „ווי נאַריש זיי זענען דאָרטען אונטען“, זאָגען זיי אויף אונז, וואָס גלויבען אין דעם אמת'ען, ניט אויף־צו־פלייסענדיגען טויט... די אונשטערבליכקייט אין דעם זכרון פון דער מענשהייט איז פאַר אַ סך מאָדערנע מענשען אַן אמת'ער טרייסט, ווייל — אויב מען קאָן ניט האָבען וואָס מען וויל, מוז מען ווילען וואָס מען האָט. אָבער „איז דען דאָס אַן ענטפער?“ — פרעגט ווידער דער אַלטער מקשן היינע און אַן עכאָ פון טויזענד דורות ענטפערט איהם: תיקו. אויף אידיש ווערט דאָס געזונגען: „עס בלייבט דאָך פאָרט די אַלטע קשיא!“...

אָבער לאָמיר לאָזען די אַלטע קשיא, וועלכע די וועלט פרעגט און פרעגט און וועט ניט אויפהערען צו פרעגען. לאָמיר זיך אומקעהרען צו אונזער „בלאָהען פויגעל“.

אויב „דאָס לאַנד פון דער עראינערונג“ איז דער סימבאָל פון דער אַלטער היידנישער וועלט און דער געשיכטע פון דעם גייסטיגען עבר, איז דער צווייטער אָרט, וואו טילטיל זוכט דעם אבסאָלוטען אמת, „די ממשלה פון דער נאַכט“, — דער סימבאָל פון דעם קריסטליכען גלויביגען מיטעלאַלטער און דער רעליגיאָן איבערהויפט, אויף וויפיעל זי הערשט נאָך איצטער אין אונזער גייסטיגען לעבען. די רעליגיאָן איז די צווייטע אינסטאַנץ, וואו מיר זוכען דעם אבסאָלוטען אמת.

אין דעם פּאַלאַץ פון דער „נאַכט“ זענען דאָ אַלערליי חדרים, פול מיט שרעקען און פיינדליכע מעכטען. אין איין חדר זענען פערשלאָסען די געשפענסטער, די שדים און רוחות, אין דעם אַנדערען די פערשיידענע מינים קרענק און אָנשיקענישען, אין דעם דריטען דער קריעג. נאָך אין איינעם — אַזעלכע שרעקען, פאַר וועלכע דער מענש האָט נאָך גאָר קיין נאָמען ניט, וואָס פערשטייערן איינעם, ווי נאָר מען טהוט אַ בליק אויף זיי. פאַרהאַן אָבער אויף אַ חדר, אין וועלכען עס איז איינגעשלאָסען דער אונענדליכער הימעל מיט זיין גאַנצער פּראַכט. ווי איהר זעהט: דער גן־עדן און

דער גהינם געפינען זיך דאָרטען. די אַלע סטיכישע קרעפטען, — נאַטירליכע, ווי די פערשיידענע חלאת'ן, און די סאָציאַלע, — ווי דער קריעג, — שטעהען אונטער דער ממשלה פון דער קעניגין נאַכט, — דעם רעליגיעזען גלויבען, וואָס איז אין מיטעלאַלטער געווען די איינציגע אָרגאַניזירטע מאַכט, וואָס האָט געוועלטיגט אין דער גייסטיגער אַטמאָספערע, איינגעשלאָסען די שרעקען און אוועקגעשטעלט אונטער אַ קאָנטראָל, אָבער אויך אַרויסגעלאָזען זיי אויף דער וועלט, ווען דאָס איז געווען נויטיג אין די אינטערעסען פון דער הערשענדער רעליגיע.

אַז „די ממשלה פון דער נאַכט" איז דער רעליגיעזער גלויבען און די גייסטיגע אַטמאָספערע, וואָס ווערט אַרויסגענומען פון איהם, געהט אַרויס קלאָר און שאַרף פון דעם דיאַלאָג צווישען דער נאַכט און דער קאַץ, וואָס איז געקומען אָנזאָגען איהר, אַז טילטיל קלייבט זיך אַרויסצורייסען פון איהר מאַכט דעם „בלאָהען פויגעל".

„ד י ק א ץ : ...די נשמה פון ליכטיגקייט, וואָס פיהרט איהם (טילטיל'ן), גיט אונז אַלעמען אַרוים. זי האָט זיך אין גאַנצען אוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם מענשען. זי האָט זיך דערוואוסט, אַז דער „בלאָהער פויגעל", דער אמת'ער, דער איינציגער, וואָס קאָן פערטראָגען דעם שיין פון טאָג, בעהאַלט זיך דאָ, וואו עס וואוינען די „בלאָהע פויגעל" פון חלומות, וועלכע לעבען פון לבנה־שטראַהלען און שטאַרבען, ווי נאָר זיי דערזעהען דעם ליכטיגען שיין. די נשמה פון ליכטיגקייט וויים, אַז עס איז איהר פערוועהרט אַריבערצוטרעטען דעם שוועל פון אייער פּאַלאַץ און דערפאַר שיקט זי אַהער די קינדער. איהר אָבער קאָנט דאָך ניט פערמאַכען פאַר'ן מענשען די טהירען פון אייערע סודות, — איז וויים איך ניט, וואָס עס וועט זיין דער סוף דערפון... זאָל חלילה טרעפען דער אומגליק און זיי וועלען בעקומען אין זייער מאַכט דעם אמת'ען „בלאָהען פויגעל", איז יעמאָלט — אוים מיט אונז! מיר וועלען מוזען אויף אייביג פערשווינדען.

ד י נ א כ ט : גאָט, מיין גאָט!... אין וואָס פאַר אַ צייטען מיר לעבען!... אַ מינוט לאָזט מען ניט צורוה... אין די לעצטע יאָהרען האָב איך פשוט אויפגעהערט צו פערשטעהן דעם מענשען. וואוהין ציהט איהם? נישיים וויל ער וויסען אַלץ? ער האָט שוין

אין זיין מאַכט אַ דריטעל פון מיינע סודות; אַלע מיינע אַנשרעקענישען זענען פול מיט פּחד, האָבען מורא דאָס הויז צו פערלאָזען, מיינע רוחות און דיבוקים זענען זיך צולאָפען, און דער גרעסטער טהייל פון מיינע חלאת'ען פיהלט זיך גאָר ניט פויגעלדיג.

ד י ק אַ ץ: יע, אמת, שווערע צייטען. נאָר איך און דו קעמפּפען נאָך אַנטקעגען דעם מענשען".

ווען טילטיל קומט אין די ממשלה פון דער נאַכט, מוז די נאַכט איהם אַרויסגעבען אַלע שליסלען און ער זוכט דורך אַלע איהרע חדרים. פון איין חדר, וואו עס זענען איינגעשלאָסען די שדים און רוחות, רייסען זיך אַרויס אַ פּאָר פון דער חברה, און מען פערטרייבט זיי צוריק. „זיי איז אומעטיג", בעמערקט די נאַכט, „זינט דער מענש האָט אויפגעהערט מורא צו האָבען פאַר זיי". ביי דעם חדר פון די קראַנקהייטען בערוהיגט זי טילטיל'ן, אַז פאַר זיי איז ניטאָ וואָס צו שרעקען זיך: „זיי זענען נעבעך געוואָרען רוהיג, די אָרימע בעשעפעניששען... ניט גוט איז זיי. פון אַ צייט אָן לאָזט זיי דער מענש ניט אָן אָטהעם־טהאָן פריי. רק ער פיהרט מלחמה מיט זיי. דער עיקר, די מיקראָבען; ווי נאָר מען האָט זיי אויסגעפונען, איז גאָר אַ צרה".

די „נאַכט" האָט אַ מאָל געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג אין דעם לעבען פון דער מענשהייט. די רעליגיאָן איז געווען דער איינציגער מיטעל אַנטקעגען אַלע פיינדליכע מעכטען. אין איהרע חדרים, דערצעהלט זי טילטיל'ן, זענען איינגעשלאָסען אַלע מענשליכע פּלאָגען, אַלע אַנשיקענישען, אַלע מגפות, צרות, קאַטאַסטראָפען, אַלע געהיימניספולע שרעקען, וואָס האָבען פערפינסטערט דאָס לעבען פון דעם אָנהויב פון די צייטען. „געננג כחות האָט מיך געקאָסט, ביז איך האָב זיי אַלעמען אַריינגעשפּאַרט אהער מיט דער הילף פון דעם שיקזאַל". און עס פערדריסט איהר, דער נאַכט, וואָס איצטער לערענט זיך דער מענש אין גאַנצען אויסצוקומען אָהן איהר הילף.

אַלע חדרים האָט טילטיל דורכגעזוכט. אויף דעם, וואו עס ליגען די אַלט־געוואָרענע שטערן, דער נאַכט־טוי און די נאַכטיגאַלקלאַנגען, — ערגעץ־וואו ניטאָ דער „בלאָהער פויגעל". עס איז געבליעבען נאָר איין חדר, אָבער די נאַכט וויל מיט אַלע כחות ניט

דערלאָזען, טילטיל זאָל אַריינבליקען אהין. זי פּרובט איהם אָנ־שרעקען מיט דער סכנה, וואָס אויף איהם וואַרט דאָרטען.

„ד י נ אַ כ ט (מוטערליך): הער מיך אויס, מיין קינד. איך בין געווען גוט צו דיר, איך האָב דיר געטהאָן אַלץ, וואָס דו האָסט געוואָלט, דאָס וואָס איך וואָלט פאַר אַן אנדערן קיינמאָל ניט געטהאָן. איך האָב דיר געעפענט אַלע מיינע סודות... דו ביסט מיר ליעב געוואָרען... אַ רחמנות אויף דיין יוגענד און דיין אונ־שולד... איך רעד צו דיר איצטער, ווי אַ מאַמע. פאָלג מיך, גלויב מיר, מיין קינד, פּרוב ניט דעם מזל — עפען ניט די טהיר!

ט י ל ט י ל (אַ ביסעל שוואַנקענד): אָבער, אייגענטליך, פאַר וואָס?

ד י נ אַ כ ט: ווייל איך וויל ניט, דו זאָלסט גע'נייזק'ט ווערען. ווייל קיין איינציגער פון די — דו הערסט? — קיין איינ־ציגער פון די, וואָס האָבען געעפענט די טהיר אפילו נאָר אויף אזוי פיעל ווי אַ האָאָר איז ברייט, האָט זיך ניט צוריקגעקעהרט צום לעבען און צו דעם שיין פון דער זון. ווייל יעדע שרעקליכע זאַך, וואָס מען קאָן זיך נאָר פאָרשטעלען, אַלע שוידערליכקייטען און טויט־שרעקענישען, וועגען וועלכע מען רעדט אויף דער ערד, זענען אַ גאָר נישט לגבי דעם קלענסטען פּחד, וואָס וואַרט אויפ'ן מענשען, ווי נאָר זיין בליק דערנעהנטערט זיך צו דעם ברעג פון יענעם אָב־גרונד, וועלכען קיינער האָט ניט דעם קוראַזש אָנצורופען מיט אַ נאָמען.“

אויף אַלע, וואָס געהען מיט טילטיל'ן, פאַלט אָן אַן אימה ביי די רייד פון דער נאַכט, און אַלע בעטען זיך ביי איהם, ער זאָל ניט עפענען די געהיימניספולע טהיר. נאָר טילטיל און טיללאָ, זיין הונד, פערליערען ניט דעם מוטה — און די שרעקליכע טהיר ווערט געעפענט. אָבער אָנשטאָט די אַלע אויסגעטראַכטע שרע־קענישען פון דער מוטער נאַכט, עפענט זיך פאַר'ן אויג דער רע־ליגיעזער גן־עדן אין זיין גאַנצען הימלישען צויבער:

„אַן אונענדליכער, אונאויסדריקליך שעהנער צויבער־גאָרטען פון טרוימען און נאַכטליכען שיין. צווישען שטערען און פּלאַנעטען פליהען ארום צויבערליכע בלאָהע פויגעל פון איין עדעלשטיין אויף דעם אנדערן, פון איין לבנה־שטראַהל אויף דעם אַנדערן, בעלייכ־

טענדיג אַלץ וואָס זיי בעריהרען. זיי שוועבען האַרמאָניש און אָהן אַן אויפהער ביז צו די וויטעסטע ברעגען פון דעם האָריזאָנט. עס איז אַ שלל פון בלאָהע פויגלען, און עס דוכט זיך, פּונקט ווי זיי וואָלטען געווען דער אָטהעם, די הימעל־בלאָהע אַטמאָספערע און דאָס לעבען גופא פון דעם צויבערליכען גאָרטען.“

ט י ל ט י ל שטעהט פערבלענדט, פערווירט, אין דעם שיין וואָס בעלייכט דעם גאָרטען און שרייט:

„דאָס איז דאָך דער הימעל!... קומט אהער! אָט זענען זיי... זיי זענען דאָ... זיי זענען דאָ... זיי זענען דאָ! ענדליך האָבען מיר זיי... טויזענטער בלאָהע פויגעל, מיליאָנען... מיליארדען! שוין מעהר, איידער מען דאַרף...“ „מען קען זיי נעהמען מיט הוילע הענט“... „זעהט, זעהט: זיי עסען שטראַהלען, לבנה־שטראַהלען.„

טילטיל, מיטיל און דער הונד טילאָ פאַנגען אַזוי פיעל פויגעל, וויפיעל זיי קאָנען נאָר פערטראָגען, און געהען ארויס גליקליכע פונ׳ם גן־עדן.

געבליבען אליין, געהען די נאַכט און די קאַץ און קוקען אריין מיט אנגסט אינ׳ם גאָרטען.

„ד י נ א כ ט: איהם אָבער האָבען זיי ניט געכאַפּט.

„ד י ק א ץ: ניין, ער איז דאָרטען, אויף דעם שטראַהל פון דער לבנה. זיי האָבען איהם ניט געקאָנט דערלאַנגען: ער איז געזע־סען צו הויך.“

נו — און דער שלל בלאָהע פויגעל, וואָס די קינדער האָבען ארויסגעטראָגען פון גאָרטען? — וואָס איז געוואָרען פון זיי? אך! ווי נאָר מען האָט זיי ארויסגעטראָגען דרויסען, זענען זיי געפאַלען טויטע.

דער סימבאָל פון דער סצענע איז צו קלאָר, איך זאָל איהם דאַרפען אויסטייטשען באריכות. די רעליגיע האָט אין זיך אַ סך „אַ ב ס אָ ל י ו ט ע אמת׳ן“: דער ים־סוף האָט זיך געשפּאָלטען, ווען די אידען זענען געגאַנגען פון מצרים — אַן אבסאָליוטער אמת פאַר דעם גלויביגען אידען; די לבנה האָט זיך צובראָכען אויף צווייען און איז געגאַנגען הקפות ארום דעם הייליגען קאַאבאַ — אַן אבסאָליוטער אמת פאַר דעם גלויביגען מאַהאָמעדאַנער. מיט תפילות און תעניתים קאָן מען איבערבעטען דעם צוצאָרנטען גאָט — אַז

אבסאָליוטער אמת פאַר אַלע גלויביגע קאָנפעסיאָנען. און נאָך טויזענדער און טויזענדער אַנדערע „בלאָהע פויגעל“, וואָס שפּייזען זיך פון נאַכטליכע טרוימען, האָט די רעליגיאָן פאַר דעם מענשען — „שוין אַביסעל מעהר, איידער מען דאַרף“, ווי טילטיל בעמערקט גאַנץ ריכטיג. אָבער די אַלע אַבסאָליוטע אמת'ן, לעבען נאָר אַזוי לאַנג, ווי מען געפינט זיך אין דער לאַזורנער אַטמאָספּערע פון דעם רעליגיעזען גלויבען. קוים טראָגט איהר זיי אַרויס אויף דעם שיין פון דעם מענשליכען שכל, אַזוי ווערען ביי זיי אָראָבגעהאַנגען די בלאָהע קעפּעלעך: עס געהט זיי אויס דער אָטהעם.

און פון דעסטוועגען האָט די רעליגיאָן, די ממשלה פון דער איבערנאַטירליכער וועלט, פון דעם גייסטיגען פּרינציפּ, וואָס בעהערשט דאָס גאַנצע זיין, אַ „בלאָהען פויגעל“, אַן אַבסאָליוטען אמת אין זיך. און ניט נאָר אין זיך גופא, נאָר אפשר, לפּחות, אַ פּונק פון איהם, — אין דעם רעליגיעזען טרוים פון דעם מענשען, אין יענע האַלב אַרויסגעשטאַמעלטע געדאַנקליכע פאַר־שפּיהרונגען (אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען), וואָס געפינען זיך אין יעדער רעליגיאָן,— געדאַנקליכע פאַר־געפיהלען פון דעם הייליגען און דעם אונענדליכען, וואָס פערשווינדען ניט מיט דעם שטראָם פון דער צייט, וואָס געהען איבער פון דור צו דור, פון רעליגיעזען פּעריאָד צו רעליגיעזען פּעריאָד און מאַכען די רעליגיע פאַר אַן אייביגען צווייג פון דער מענשליכער קולטור. אָבער יענער אַבסאָליוטער אמת זיצט צו הויך און צו ווייט „אויף אַ שטראַהל פון דער לבנה“ — און דער מענשליכער שכל, אפילו דער רעליגיעזער, קאָן קיין מאָל ניט ווערען דער אויבערהאַרר איבער איהם.

אָבער אויב דער וועג פון דעם רעליגיעזען גלויבען און פאָרשען קאָן אונז ניט פיהרען צו דעם אַבסאָליוטען אמת אין דער דערקענטניס פון דעם העכסטען גוט, — זאָלען מיר אפשר אַ פּרוב טהאָן אונזער מזל אין דער אויספאָרשונג פון דער נאַטור? די וועלט איז דאָך סוף־כל־סוף די נאַטור און דעריבער מוז דער תוך פון דער וועלט ליעגען ערגעץ וואו פערבאָרגען אין איהר. די מענשהייט, איינגעמאַטערט פון דעם צאַפּלען זיך אין די נעצען פון דעם רעליגיעזען דענקען, הונגעריג געבליבען נאָך דער רייכער סעודה פון לבנה־שטראַהלען, מיט וועלכע זי האָט זיך גע־

שפּייזט, וועגדט אָב איהרע בליקען פון דעם הימעל צו דער ערד, פון דעם איבערנאַטירליכען זיין צו דעם זיין, וואָס מיר בענעהמען מיט אונזערע חושים, צו דעם זיין פון דער נאַטור. דאָס איז געשעהן אין יענער צייט נאָך דעם מיטעלאַלטער, וואָס טראָגט אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען דענקען דעם נאָמען: די ווידערגעבורטס־צייט, די רענעסאַנס, — טילטיל געהט זוכען דעם „בלאָהען פויגעל" אין דעם וואַלד.

דער וואַלד איז דער סימבאָל פון אַלץ, וואָס איז פער׳סוד׳עט אין דער נאַטור, און גאַנץ פּאַסיג האָט דער ערשטער גרויסער דענקער, וואָס איז אַרויסגעוואַקסען פון דער רענעסאַנס־צייט, ווי איהר אַבשלום און בעסטע פרוכט, אין דערזעלביגער צייט ווי דער אָנהויב פון דעם נייען פּעריאָד אין דעם מענשליכען געדאַנק, — גאַנץ פּאַסיג, זאָג איך, האָט פרענסים בעקאָן, דער פּאָטער פון אונזער מאָדערנער נאַטורוויסענשאַפט, דעם נאַטורוויסענשאַפטליכען טהייל פון זיין הויפּט־ווערק א נאָמען געגעבען „סילוואַ סילוואַרום" — „אַ וואַלד פון וועלדער". וואָס ווייטער מיר דרינגען אריין אין די טיע־פעניסען פון דעם וואַלד, אַלץ ערנסטער און שטומער קוקט אונז אַנטקעגען זיין איביגער שווייגען.

אונזער סטודיום פון דער נאַטור איז ניט נאָר אַ טהעאָרעטי־שער, ער איז אויך אַ פּראַקטישער, און אויף דעם געביעט פון דעם פּראַקטישען לעבען, אין דעם קאַמפּף פאַר דער הערשאַפט איבער די נאַטירליכע כחות האָט דער מענש געוואונען ניט איין נצחון, און די כראָניק פון זיינע טריאומפען אויף דעם פעלד פון נאַטורוויסענ־שאַפט און טעכניק וואַקסט — קיין עין־הרע — פון טאָג צו טאָג. אָבער צוריק — וויפיעל נקמה דערלעבט דאָס די נאַטור אָן אונז, פון דעם קליינעם מיקראָב אָן, ביז צו דעם הויכען סאָסנע בוים, וואָס גיט אונז מיט שמחה די פיער ברעטלעך פאַר אונזער קבר.

אין דער נאַטור ליעגט בעהאַלטען דער אַבסאָליוטער אמת, אָבער — ווי שטאַרק עס זאָל ניט זיין דער קאַמפּף פון דעם מענשען אַנטקעגען דער טבע, ווי זיכער עס זאָל ניט זיין סוף־כל־סוף זיין נצחון איבער דעם וואַלד, — דעם „בלאָהען פויגעל" פון דעם וואַלד ברענגט ער ניט פון דאָרטען אַהיים.

דאָס איז דער קורצער געדאַנקליכער אינהאַלט פון יענע סימ־באָלען, וואָס ווערען פאָרגעפיהרט אין דער סצענע פון וואַלד, ווען אַלע קרעפטען פון דער לעבעדיגער נאַטור ווערען אויפגערודערט צום קאַמפף אַנטקעגען דעם מענשען, וואָס איז געקומען צו זיי נאָך דעם „בלאָהען פויגעל".

דער שטרייט מיט דעם מענשען ווערט אָנגעפיהרט פון אַ דעמב, דעם אַלטען הערשער פון וואַלד. „דער דעמב איז אַן אַלטער זקן. דער קאָפּ איז בעדעקט מיט אַ קרוין פון וויסק־בלעטער. ער טראָגט אַ לאַנגען, גרינעם מאַנטעל מיט אַ זוים פון מאָך. ער איז בלינד; זיין ווייסע באָרד שוועבט דורך דעם ווינד. מיט איין האַנד שטיצט ער זיך אויף אַ גראָבען, געדרעהטען שטעקען און מיט דער אַנדערער אויף אַ יונגען דעמבענעם בוימדעל, וואָס דיענט איהם ווי אַ פיהרער. דער בלאָהער פויגעל שטעהט ביי איהם אויפ'ן אַקסעל."

איך וועל אייך דאָ ניט אויפהאַלטען מיט די איינצעלנע שעהנע מאָמענטען, וואָס געפינען זיך אין דעם אַקט פון דעם וואַלד. פאַר מיר איז וויכטיג דער הויפּט־סימבאָל — און ער קאָן געצייכענט ווערן מיט אַ פּאָר שטריכען.

אויפגערודערט אַנטקעגען דעם מענשען ווערען אויך דאָ די פיינדליכע מעכט אַ דאַנק דער מסירה פון דער קאַץ. דאָס לעבען פון טילטיל און זיין שוועסטערל שטעהט אין ערנסטער געפאַהר, ווייל יעדער בוים און יעדע חיה וויל נקמה נעהמען פון די קינדער פאַר אַל דאָס בייז וואָס דער מענש האָט אָנגעטהאָן זייער מין. בראַוו און מוטהיג האַלט זיך טילטיל, מיט מסירת נפש פאַר איהם קעמפפט זיין טרייער הונד און — וואָלט ניט די נשמה פון ליכטיגקייט געקור־מען צו הילף, וואָלט אפשר שוין געוועזען אַ סוף צו טילטיל'ן. ער קאָן זיין צופריעדען וואָס ער איז אַרויס אַ גאַנצער מיט'ן לעבען. דעם „בלאָהען פויגעל" האָט ער ניט געקאָנט קריגען: אויף דעם וועג פון נאַטור־וויסענשאַפט דערגרייכען מיר ניט דעם אַבסאָליוטען אמת.

די פּאָר סימבאָלען, וואָס זיינען אונז נאָך געבליבען קאָנען מיר בעשפּרעכען גאַנץ קורץ. דער גרונד־געדאַנק — האָף איך — איז שוין אונז געוואָרען קלאָר און מיר נויטיגען זיך מעהר ניט אין קיין בעווייזען צוליעב איהם.

נאָך דעם וואַלד געהען די קינדער אויפ'ן בית־עולם צו די

מתים, טאָמער האָט איינער פון זיי בעהאַלטען דעם פויגעל ביי זיך אין קבר. אָבער דאָרטען קאָן דער „בלאָהער פויגעל“ זיך ניט געפי־נען. מיר ווייסען שוין: „ס׳איז ניטאָ קיין מתים“.

און איצטער, ווען די פערגאַנגענהייט און די געגענוואַרט איז שוין אויסגעפאָרשט געוואָרען, בלייבט נאָר איין ממשלה, וואו צו זוכען דעם „בלאָהען פויגעל“ — אין דער צוקונפט. אויב מיר קאָנען איצטער דעם אבסאָליוטען אמת ניט געפינען, לאָמיר ווענינגסטענס לעבען מיט דער האָפנונג, אַז ער וועט זיך פאַר אונזערע אייניקלעך אָדער אור־אור־אור־אייניקלעך אין אַ וויפיעל׳סטען גליעד אַנטפּלע־קען אין זיין גאַנצער פּראַכט. אָבער אויך די האָפענונג רויבט פון אונז מעטערלינק אַוועק מיט זיין „בלאָהען פויגעל“.... און אָט דעם טרויעריגען רעזולטאַט דערצעהלט ער אונז אין אַ קאַפּיטעל פון זיין ווערק, וואו פון יעדער שורה שפּריצט אַזוי פיעל גלויבען אין דעם לעבען און אין דער צוקונפט פון דער מענשהייט. אין דער שילדע־רונג פון דער ממשלה פון דער „צוקונפט“ דערגרייכט מעטערלינק׳ס אָפּטימיזם זיין גרעסטע הויך. עס איז דער קלימאַקס פון זיין שיר השירים.

די סצענע שפּיעלט זיך אָב אין אַ לאַזורנעם פּאַלאַץ, וואו עס וואַרטען די קינדער, וואָס דאַרפען ערשט געבוירען ווערען. דאָרטען גרייטען זיך צו צו זייער קינפטיגען לעבען אויך די גרויסע העלדען פון דער מענשהייט, די בויער פון זיין צוקינפטיגער קולטור. און וואָס פאַר אַ שעהנע זאַכען זיי בויען דאָרטען פאַר אונז, וואָס פאַר אַ מתנות זיי ווילען דאָס ברענגען מיט זיך אויף דער וועלט!

מיר האָבען שוין געזעהן, אַז איינער דאַרף ערפינדען דאָס, וואָס וועט מאַכען גליקליך דעם מענשען. איינער האָט אָנגעגרייט עפּעס אויף צו פערלענגערן דאָס לעבען און נאָך איינער, קאָן זיין, וועט אפשר אין גאַנצען בעפרייען די מענשהייט פון טויט. דער האָט אויסגעטראַכט אַ נייעם קוואַל פון דער שעהנסטער בעלייכטונג; יענער ווייס, ווי אַזוי צו בעקומען ריינע פרייד דורך געדאַנקען. גאָר ניט קיין איבעריגע זאַך איז אויך דער נייער מין פייער, מיט וועלכען איינער וויל דערוואַרעמען די ערד, ווען זי וועט שוין ווערען קאַלט... אמת, עס וועט נאָך געדויערען אַביסעל ביז די ערד־קינדער ווילען זיך נויטיגען אין איהם; אָבער פאַר וואָס זאָל ניט זיין פערוואָהרענט

לכתחילה, אַז ווען מען וועט דאַרפען דעם פייער, וועט ער איהם שוין ברענגען, דער לאַזורנער אינגעלע פון דער צוקונפט׳ס ממשלה, וועל־כע ווערט בעהערשט דורך די.בעפעהלען פון דעם לעבען. און איינער וועט גאָר אין גאַנצען מבטל זיין דעם אונרעכט צווישען מענשען. אָבער — ווען? כ׳לעבען, דאָס האָט געמאָגט זיין אביסעל פריהער, איידער אונזער „אַלטעטשקע״־ערד וועט דאַרפען זיצען ביים קאַמין און זיך וואַרעמען די הענד פאַר אַ קינסטליכען פייער.

אָבער דער „ווען״ איז אַן אייביגע געהיימניס. די צייט ריכט אוים די קינדער אויף דער וועלט דורך דער פאַרט פון דער מאָרגען־רויט און זי, די צייט, ווייס שוין וואָס זי טהוט. קומט די צייט צו געהן אויף דער וועלט, העלפט ניט קיין טענות ומענות. מען מוז געהן, אַקוראַט ווי שפעטער, ווען מען וועט דאַרפען צוריק. אַט, צ. ב., ווי די צייט „באַלעבאַטעוועט״, בעת זי ריכט אוים דעם טעגליכען טראַנספּאָרט אויף דער ערד.

„ד י צ י י ט: איינציגוויין! איינציגוויין!... ווידער גע־קומען מעהר, איידער מען דאַרף... אייביג דיזעלביגע מעשה. מיך וועט איהר ניט אָבנאַרען (שטופּט איינעם אָב צוריק). ניט דיין צייט.... און אויך ניט דיינע. געה און קום צוריק ערשט אין צעהן יאָהר אַרום. אַ דרייצעהנטער פּאַסטוך. מען דאַרף ניט מעהר ווי צוועלף. זיי זענען סתם שוין איבעריג: מיר לעבען ניט אין טעאָקריט׳ס צייטען אָדער ווערגיל׳ס... ווידער דאָקטוירים! עס איז שוין אָהן אייך גענוג מעדיקער אויף דער וועלט. אַלע בעקלאָגען זיך... און וואו זיינען די אינזשעניערען? מען פאָדערט אויך אַן עהרליכען מענשען, נאָר איי־נעם, ווי אַן אויסנאַהם.... איז וואו איז דער עהרליכער מענש? דאָס ביזטו? (דאָס אינגעל שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף „יע״.) שוין גאָר אַ צרה׳דיגער אויסזעהן ביי דיר... העי, דאָרטען, זייט אביסעל שטילער, כאַפּט נישט!... און דו — וואָס פיהרסטו מיט זיך. גאָרנישט? ווילסט דורכגעהן מיט לעדיגע הענד... אַז אסור! גרייט עפּעס אָן; עפּעס אַ גרויסען פערברעך אָדער אַ חלאת, — אַלץ איינס, דער עיקר עס זאָל עפּעס זיין. (בעמערקט אַ אינגעל, וועלכען מען שטופּט פאָראויס און ער שפּאַרט זיך איין מיט אַלע כחות.) וואָס איז דאָס אַזוינס? דו ווייסט דאָך, אַז דיין צייט איז געקומען... מען דאַרף האָבען אַ העלד

וואָס זאָל בעזיעגען די אונגערעכטיגקייט. דאָס ביזטו דאָך — איז גענה!

„די לאָזורנע קינדער: ער וויל ניט...

„די צייט: וואָס הייסט ער וויל ניט? וואָס טראַכט ער זיך, דער קליינער מפיל? אָהן טענות! ניטאָ קיין צייט.

„דאָס איינגעלע (שפּאַרט זיך איין): איך וויל ניט, בעסער גאָר ניט געבוירען ווערען. איך׳ל בלייבען דאָ.

„די צייט: קיינער פרעגט ביי דיר ניט. קומט די צייט, דאַרף מען געהן — און אַ סוף מיט אַן עק. גיכער! גיכער!״

געוויס, פאַראַן אויך דאָרטען קינדערלעך, וואָס האַלטען פון דעם אַלטען אידישען כלל, אַז נח לו לאדם שלא נברא משנברא, בעסער פאַר דעם מענשען ניט געבוירען צו ווערען, איידער געבוירען צו ווערען. משמעות, אַז פון זיי שטאַמט דאָס דער פעסימיזם אויף דער וועלט. אָבער זיי זיינען דאָרטען אַקוראַט אַזוי ווענינ ווי דאָ. און אויך דאָרטען האָבען זיי ניט קיין ברעקעל ברירה. די צייט איז אונ׳ברחמנות׳דיג און אויף אַלע טענות ענטפערט זי: „ניט מיין דאגה! געהט ברענגט אייערע קלאָגעס צו דעם לעבען. איך בינד צונויף און שייד פאַנאַנדער, נאָר ווי דאָס לעבען בעפעהלט.״ דאָס רוב אָבער ווילען אַלע געבוירען ווערן, וועמעס צייט עס איז שוין געקומען. מען האָט אפילו געכאַפּט איינעם, וואָס האָט זיך שוין צום דריטען מאָל געוואָלט דורכ׳גנב׳ענען פאַר דער צייט... און אַז דער אָקרעננט מיט די קינדער שווימט אַוועק אויף די וואָלקענס פון דער מאַרגענרויט און די קינדער דערזעהען די ערד, דערהויבען זיך פריידיגע געשרייען: „די ערד! די ערד! איך זעה זי. ווי שעהן זי איז! וואָס פאַר אַ ליכטיגע! וואָס פאַר אַ גרויסע!״ און זיי אַנטקעגען טראָגט זיך אַ געזאַנג פון די מוטערס, פול מיט פרייד און ערוואַרטונג.

איז אין דער ממשלה פון דער צוקונפט פאַראַן אַ „בלאָהער פויגעל״? אודאי! און געכאַפּט האָט מען איהם אויך: ניט קיין אַנדערער, ווי די נשמה פון דעם ליכטיגען שיין בכבודה ובעצמה. אָבער — וואָס איז געוועזן דער רעזולטאַט? עס האָט זיך באַלד ארויסגעשטעלט, אַז ער איז ניט קיין אמת׳ער: ער האָט באַלד געביטען זיין פאַרב, ער איז געוואָרען רויז...

וואָס איז דער נמשל פון דעם משל? — גאָר אַ פּשוט׳ער נמשל. ווען מיר פאַנטאַזירען וועגען דער צוקונפט פון דער מענשהייט, גלויבען מיר, אַז ער ווייסט ווען עס איז געפינען דעם אבסאָלוטען אמת. אָבער — מיר מעגען ווי שטאַרק ג ל ו י ב ע ן אין דער מאַכט פון דעם מענשליכען שכל — איז דאָס נאָר אַ ראָזעווע, מיט קיין זאַך ניט איינגעפונדעוועטע האָפנונג און — ניט מעהר!

אָבער נאָך אַן אַנדערער, שוין אביסעל אַ טיעפערער, געדאַנק שטעקט אין דעם זעלביגען סימבאָל. ווי אָפט זאָגען מיר נביאות וועגען דער צוקונפט פון דער מענשהייט און ווי אָפט שמועסען מיר זיך איין, אַז די נביאות זיינען אויפגעבויט אויף דעם פעסטעסטען גרונד פון דער פּינקטליכסטער וויסענשאַפט. אָבער די אַלע נביאות, מיט דעם „אייזערנעם גאַנג פון דער נאַטירליכער ענטוויקעלונג", אויף וועלכען זיי זיינען געבויט, זיינען אין תוך אריין, ווען מען בע־לייכט זיי מיט דעם העלען שיין פון דעם קריטישען געדאַנק, ניט קיין „בלאָהער" אמת פון דער פּינקטליכער וויסענשאַפט, נאָר אַ „ראָזעווער" חלום פון דער צוגליהטער פאַנטאַזיע — און דעם גלויבען אין דעם מענשען...

דער סך־הכל פון טילטיל׳ס זוכען איז, ווי איהר זעהט, גאָר ניט קיין געראָטענער. „ניטאָ ביי מיר דער „בלאָהער פויגעל", בעקלאָגט ער זיך צום סוף פון דער נסיעה. „דער פון דעם עראינערונג־לאַנד איז געוואָרען שוואַרץ; דער פון דער צוקונפט איז געוואָרען רויז; די פויגלעך פון דער נאַכט זיינען טויט, און דעם פויגעל פון דעם וואַלד האָב איך ניט געקאָנט פאַנגען. בין איך דען שולדיג, וואָס זיי בייטען די פאַרב, אָדער שטאַרבען, אָדער גליטשען זיך ארויס פון די הענד? וועט די פעע ניט זיין אין כעס? וואָס וועט זי זאָגען?"

„מיר האָבען געטהאָן אַלץ, וואָס מיר האָבען געקאָנט", טרויסט איהם דער ליכטיגער שיין. „ס׳קאָן זיין, עס איז גאָר ניטאָ קיין בלאָ־הער פויגעל און אפשר בייט ער זיין פאַרב, ווי נאָר מען זעצט איהם אריין אין שטייגעל."

אויב איך האָב געטראָפען מיט מיין סברה, אַז די פעע איז די מעטאַפיזיק, ווייס איך גאַנץ גוט, וואָס זי וועט זאָגען. פאַר איהר זיינען דאָס ניט קיין תירוצים. זי דאַרף האָבען דעם אמת׳ן „בלאָהען פויגעל" און דוקא אין שטייגעל. זי וועט זיין אין כעס אויף זיך

אַליין, וואָס זי האָט געשיקט די קינדער דורך אַזאַ פּשוט'ען וועג ווי — געהן דורכ'ן פענסטער. געדאַרפט האָט מען גאַנץ בעשטימט קריכען דורכ'ן קוימען, און אַן אַנדערש מאָל וועט זי גאַנץ געוויס לאָזען אויספּרובען דעם ריכטיגען וועג... אָבער איך וואָלט איהר געגעבען אַזאַ'ן עצה. לאָז זי אויסקלייבען די צייט און דעם וועג, וואָס זענען שוין מיט אַזוי פיעל מזל אויסגעפּרובט געוואָרען אין די אידישע פאָלקס-מעשה'לעך: זאָל זי אָבוואַרטען, ביז שבת-צו-נאַכט וועט אויספאַלען אַם מיטוואָך נאָך האַלבען טאָג און לאָז זי לאָזען די קינדער זיך גליטשען אויף אַ לונג-און-לעבער'ל פון אַ ניסעל, אויף וועלכען די בעריהמטע דריי לעבעדיגע מתים האָבען זיך געגליטשט, און יעמאָלט קאָן זי זיין זיכער, אַז זיי וועלען זיך שנעל דערגליטשען ביז צו דעם אמת'ן „בלאָהען פויגעל".

אָבער אונזערע עצות דערגעהען שוין ניט צו דער צויבער-פעע... אין דעם לעצטען אַקט האָבען זיך די קינדער אויפגעכאַפּט ביי זיך אין דער היים און דאָ דערמאָנט זיך טילטיל אָן זיין טורטעל-טויב, וואָס הענגט ביי איהם אין שטייגעל:

„זעה, זעה!" — ווערט ער פול מיט התפעלות. „ער איז בלאָה! דאָס איז דאָך מיין טייבעלע... אָבער זי איז איצטער אַ סך בלאָהער, איידער פריהער, ווען איך בין אַוועקגעגאַנגען... זעה, דאָס איז דאָך דער „בלאָהער פויגעל", וואָס מיר האָבען איהם געזוכט. מיר זיינען אַזוי וויים געגאַנגען נאָך איהם און ער איז גאָר דאָ... אָט איז דיר אַ מעשה!" אויך די צויבערהאַפטע פעע בעריליונאַ ווערט צוריק פער-וואַנדעלט אין דער פּשוט'ער אַלטעטשקער, דער פויערטע בערלענגאַ, מיט איהר לעבעדיגער אָבער קראַנקער אייניקעל, וואָס נעהמט פאַר גוט דעם ניט גאָר „בלאָהען" היימישען פויגעל פון טילטיל'ס שטיי-געל: זי איז צופריעדען מיט יענע אמת'ן, וואָס דער מענש ברענגט אַרויס פאַר זייגע לעבענס-נויטען, וועלכען אויך טילטיל האָט געגור-מען גאָר אַנדערש שעצען, נאָך די נסיונות פון זיין רייזע. אמת, אויך אָט דער פויגעל האָט זיך אַרויסגעריסען פון די קינדער'ס הענד. און דאָס טרעפט זיך מיט דעם מענשען גאַנץ אָפט. עס זיינען דאָ געווען צייטען, ווען דער איינצעל-מענש אָדער אַפילו אַ גאַנצער דור, פערליערט דעם מענשליכען אמת פון אויג. אָבער שטאַרק טרויערען וועגען דעם זאָלען מיר ניט: טילטיל איז גערעכט. „נישקשה, ניט

ווײַן", זאָגט ער, „איך וועל איהם שוין כאַפּען", — ווייל אָהן אַן אמת קאָן דער מענש ניט לעבען.

מיר זיינען איצטער ביים סוף פון דער מעשה'לע. עס וואָלט זיך אפשר געלוינט זיך נאָך אביסעל מעהר אָבשטעלען אויף דעם סימבאָל פון דער קאַץ, דער אינטריגאַנטישער מסור'טע, דעם פיינד פון דעם פרייען גדאַנק, דעם פערבינדעטען פון דער נאַכט, וואָס איהם לאָזט מעטערלינק אַרויסגעהן אין דער מאַסקע פון אַ פראַנ־צויזישען דיפּלאָמאַט; אויף דעם סימבאָל פון דעם טרייען בולדאָג, וועלכען ער לאָזט אויסזעהן ווי דעם ענגלישען דזשאָהן בולל אין דער מאָדערנער קאַריקאַטור; אויף דעם סימבאָל פון דעם באַלעבאַטישען, דורך־און־דורך בורזשואַזען ברויט; אויף דעם זיסען, ט ו ג ע נ ד־ה א פ ט ע ן צוקער, וואָס ברעכט אָב זיינע צוקער־פינגער פאַר דעם מענש, — שוין אַ צו זיסע פיגור, וואָס שמעקט מיט לאַקרעץ פון די טאָג־טעגליכע מאָראַל־פּרעדיגטען, — אָבער — לאָמיר דאָס אַלץ לאָזען אָן אַ זייט. לאָמיר ניט פערגעסען, וואָס איך האָב שוין געזאָגט, — אַז די בלאָה־אויגיגע קינדער־מעשה'לע מעטערלינק'ס איז ניט קיין פילאָסאָפישע אַלעגאָריע, נאָר אַ פילאָסאָפישער ס י מ ב אָ ל, און עס איז גענוג, אַז מען קאָן אַרויסברענגען זיין גרונד־גדאַנק.

און דער גרונד־גדאַנק איז: דער אבסאָלוטער אמת, נאָך וועלכען עס יאָגט זיך דער מעטאַפיזישער גדאַנק, איז ניט פאַר דעם מענשען'ס כחות. לאָמיר זיך צופריעדען־שטעלען מיט יענעם אמת, וואָס קאָן בעשאַפען ווערען פון דעם מענשען, ווייל קיין אַנדערן האָט מען פאַר אונז ניט אָנגעגרייט. און דער מ ע נ ש ל י כ ע ר איז גענוג, כדי אויף איהם צו בויען דעם מענשען'ס גליק.

הייסט דאָס, אָבער, אַז מיר זאָלען זיך אין גאַנצען אָבזאָגען צו פערלאָזען די ג ע ז ע ה ע נ ע וועלט פון די חושים און זיך נאָר ניט אַריינלאָזען אין די געטראַכטע וועלט פון דעם מענשליכען שכל? ניין, דאָס איז נאָך דערפון ניט געדרונגען. דער מענש מוז זוכען דעם אמת און פון זיין האַרצען קאָן מען קיין מאָל ניט אויס־וואָרצלען דעם גלויבען, אַז ער געהט זוכען ניט דעם שאָטען פון זיין אייגענער נאַטור, נאָר די צענטראַל־זון פון דער אייביגער וועלט; און אַז דאָס וואָס ער האָט געפונען, איז ניט אַ דמיון פון אַ וועלט־אמת, נאָר דער „אייביגער בלאָהער פויגעל" אין זיין גאַנצען אייביג

אונפערענדערליכען אמת. דאָס איז אַן אילוזיע פון דעם מענשענ׳ס שכל׳דיגען אויג, אָבער אַ נויטווענדיגע אילוזיע, פון וועלכער ער קאָן זיך ניט בעפרייען.

און אַלע מאָל, ווען מיר פאַלען אריין אין דער מאַכט פון דער אילוזיע, דאַרפען מיר ניט פערגעסען, אַז אַלץ, וואָס דער מענשלי־כער שכל ברענגט ארויס, איז פּאַרט ניט קיין אַנדער זאַך, ווי אַ פּראָדוקט פון דעם מ ע נ ש ל י כ ע ן שכל, וואָס קאָן זיך בשום אופן ניט ארויסרייסען פון יענע גרענעצען, וואָס זיינען ארומגעציר־קעלט געוואָרען ארום זיין נאַטור.

מיר דאַרפען, סוף־כל־סוף, ניט קוקען פון אויבען אראָב אויף די מעטאַפיזישע אילוזיעס. זיי זיינען אַקוראַט אַזוי נויטיג פאַר׳ן שכל, ווי די אילוזיעס פון פאַרבען פאַר׳ן אויג. מיר דאַרפען נאָר פערשטעהן זייער טבע און זייער גרענעץ.

און אונטער דער שליטה פון דער דאָזיגער אילוזיע, וועלען מיר נאָך ניט איין מאָל געהן זוכען דעם „בלאָהען פויגעל" אי אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג, אי אין דער ממשלה פון דער נאַכט, אי אין דעם געדיכטען וואַלד פון דער נאַטור, אי אין דעם לאַזורנעם לאַנד פון דער צוקונפט, — און אפילו ביי די מתים אין די קברים וועלען מיר זיך גראָבען און איבערטרייסלען ביי זיי אַלע טאַשען. און אויב מען וועט דאַרפען, וועלען מיר קריכען דורכ׳ן קוימען; און אויב עס וועט ניט זיין קיין אַנדער ברירה, וועלען מיר שבת׳ע־נאַכט נאָך האַלבען טאָג זיך גליטשען אויף אַ לונג־און־לעבער׳ל פון אַ ניסעל... אָבער אין אַלע אָט די מאָמענטען טאָרען מיר ניט פערגעס־סען, אַז מיר געהען בעפריעדיגען אַ מ ע נ ש ל י כ ע בעדערפענים און אַז מיר דאַרפען ברענגען אַהיים עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל העלפען דעם מענשען אין זיין לעבען אויף דער וועלט.

מעטערלינק איז געגאַנגען זוכען דעם „בלאָהען פויגעל" און האָט אונז געבראַכט אַ „בלאָהען פויגעל", — ניט דעם אבסאָליוטען אמת, ניט דעם סימבאָל מיין איך איצטער, נאָר דאָס שטיק ווירק־ליכע פּאָעזיע, וואָס ווערט געשפּיעלט אויף דער סצענע. אַן אויסגוס פון לויטערע לעבענס־פרייד, איז דאָס געבויט אויף אַ צניעות׳דיגער פילאָסאָפישער שטימונג. די זילבערנע שטים מעטערלינק׳ס קלינגט נאָך דערוויילע איינזאַם אין דער מאָדערנער ליטעראַטור, וואו עס

הערשען נאָך דאָס רוב די טיעפע שאָטענס פון׳ם פעסימיזם. אָבער מעטערלינק געהערט צו די גייסטער, וואָס קאָנען זיך אויפהויבען הויך, גאָר הויך, כמעט ווי אויף אַ שטראַהל פון דער לבנה. איהם איז גרינגער איידער אַ סך אַנדערע צו בעמערקען, אַז די זון־פינס־טערניס איז שוין פערביי, און צו בעגריסען די בעפרייטע זון. זיין שטים וועט אויפוועקען די אַנדערע, וואָס שוויינען נאָך, בעקלעמט פון די פינסטערע שאָטענס.

איוב, א פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאנק

איוב, א פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאנק

חברים און פריינד!

„איש היה בארץ עוץ; איוב שמו": „געוועזען א מאַן אין דעם לאַנד עוץ; איוב איז זיין נאָמען", — אַזוי הויבט זיך אָן אַן אַל־טער־אַלטער ספר, וואָס בעשרייבט אַן אינטערעסאַנטען עפּיזאָד אין דעם לעבען פון „אַ מאַן — איוב". וועגען דעם ספר און יענעם עפּיזאָד ווילען מיר זיך אַ ביסעל דורכשמועסען היינטיגען אָוועגד.

האָט געלעבט ווען עס איז אַ מאַן איוב און מיט ווי לאַנג צו־ריק? ווי אַלט איז דער ספר?

אויף די פראַגען קאָן מען מיט פאַלשטענדיגער זיכערקייט איצטער געבען אַן ענטפער נאָר וועגען איוב'ס פּערזאָן און זיין לעבען. אַז ווען עס איז אין דער גראָה־אַלטער צייט האָט וואו עס איז געלעבט אַ מאַן מיט דעם נאָמען „איוב", — דאָס אַבצוליי־קענען האָט קיין מענשליכער שכל קיין רעכט ניט; אָבער אַז דער עפּיזאָד פון זיין לעבען, — מיט די אַלע וואונדערליכע געשעהעני־סען, וועלכע ווערען דערצעהלט אין דעם הייליגען בוך, וואָס טראָגט זיין נאָמען, — האָט קיינמאָל ניט געקאָנט פּאַסירען, — אין דערי־נען איז קיין בר־דעת ניט מסופק. אַפילו אונזער תלמוד, וואָס ווערט אסור ניט נתפעל פון איבערנאַטירליכע פּאַסירונגען און נעהמט זיי אויף אַזוי פשוט, אַקוראַט ווי זיי וואָלטען געוועזען אַבסאָלוט בעגלוי־ביגטע וויסענשאַפטליכע פאַקטען, ווייס אויך גאַנץ גוט, אַז „איוב לא היה ולא נברא, אלא משל הוא" — איוב איז קיינמאָל ניט געוועזען. דאָס בוך וועגען איהם איז נאָר אַ מאָראַלישע פּאָעמע, גע־שריבען מיט דעם צוועק אַרויסצוברענגען אַ טיעפען מוסר השכל.

דערפאַר איז שוין ניט אַזוי גרינג צו פערענטפערן די אַנדער פראַגע: וועגען דעם עלטער פון דער פּאָעטישער שריפט איוב. סיי די אַלטע לעגענדע, סיי די איצטיגע וויסענשאַפטליכע פאָר־

שונג האָבען ניט געקאָנט קומען צו א וועלכער עס איז פּאָזיטיווער, איין־איינציגער מיינונג.

איין לעגענדע לאָזט איוב׳ן לעבען אין די צייטען פון אברהם אבינו און — איוב איך מאַך ניט קיין טעות — לאָזט זי אברהם אבינו זיין דער מחבר פון דעם בוך. אַן אנדער לעגענדע — אין אַן אָנמערקונג צו דער גריכישער איבערזעצונג פון די „שבעים זקנים“ — וויל האָבען, אז איוב איז דיזעלביגע פּערזאָן, וואָס דער מלך פון אדום יובב בן זרח פון בצרה; הייסט עס אַן אור־אייניקעל אין פינפטען גליעד פון אברהם׳ען. לויט נאָך איינער, האָט ער געלעבט אין משה׳ס צייטען, און איז גאָר געווען א יועץ ביי דעם יעמאָלט׳־דיגען פּרעה מלך מצרים, און משה איז געווען דער מחבר פון דעם ספר. אַנדערע גיעבען פאר איהם אנדערע צייט־פּונקטען אָן און עס זיינען דאָ אין דער תלמודישער ליטעראַטור אויך אַזעלכע טראַדי־ציעס, וואָס לאָזען איוב׳ן ארויסגעהן מיט די אידען פון גלות בבל, אָדער שטעלען אַוועק זיין לעבען אין די ערשטע דורות פון די תנאים, — און אין יענער צייט ווערט אויך פּערזעצט די פּערפאַסונג פון דער שריפט.

פון אברהם אבינו ביז צו די תנאים, אַזוי גרויס איז דער מהלך צייט, וואָס מען קאָן ערגעץ וואו צווישען זיינע גרעניצען אריינשטעלען, לויט דער לעגענדע, איוב׳ס לעבען אָדער די בע־שאַפונג פון דעם פּאָעטישען ווערק.

געוויס, בעוועגט זיך די וויסענשאַפטליכע פּאָרשונג וועגען דעם בוך „איוב“ אין א סך ענגערע און ממילא בעשטימטערע גרעני־צען. אָבער אויך דאָ הערשען נאָך געוואַלטיגע חלוקי דעות; און ווארפט מען אפילו אראָב פון חשבון די עלטערע מיינונגען, ביי וועמען עס איז נאָך רעכט געווען, אז אַזא ווערק, ווי איוב, זאָל קאָנען געשריעבען זיין אין שלמה המלך׳ס צייטען, אָדער אין די צייטען פאר די ערשטע גרויסע נביאים, בלייבען נאָך געגוג סכסוכים, גענוג אַרגומענטען און השערות, וואָס דערלויבען דעם איינעם אָדער דעם אַנדערן פאָרשער אויסצוקלייבען א פּאַסיגע צייט צווישען דעם זעקסטען און דעם צווייטען יאָהרהונדערט פאר קריס־טוס, — א משך פון גאַנצע פיער הונדערט יאָהר! — דאָס רוב געלערנטע, — אַזוי רעכען איך — וועלען מסתמא איינשטימען

מיט דער כראָנאָלאָגיע, וואָס איז אָנגענומען געוואָרען אין קויטצש'ס קריטישער איבערזעצונג פון דער היילינער שריפט, און וואָס זעהט אין די לעצטע צעהן יאָהר פון דעם פערטען יאָהרהונדערט די גע־בורטס־צייט פון אונזער פּאָעמע.

אָבער אויך די, וואָס רוקען אַראָב די דאָזיגע צייט ביז אין דעם צווייטען יאָהרהונדערט פון אונזער צייט־רעכענונג, ווילען דערמיט בשום אופן ניט זאָגען, אַז די גאַנצע לעגענדע וועגען איוב'ן איז געבאָרען געוואָרען לפי ערך אַזוי שפּעט. בעל־פּה — דערצעהלונגען וועגען אַ מאַן איוב, וואָס האָט געהאַט בייצושטעהן אַ גרויסען נסיון און האָט געשליידערט ביטערע טענות אַנטקעגען גאָט אָדער די געטער, האָבען געמוזט ארומקרייזען אין פאָלק שוין אפשר פון די עלטעסטע צייטען אָן. וועניגסטענס האָט די לעגענדע וועגען איוב'ן געמוזט זיין בעקאַנט אַ סך פאַר יחזקאל'ן, ווייל מיר געפינען ביי איהם דערמאָהנט דעם נאָמען איוב, אין איינעם מיט די נעמען נח און דניאל, ווי ביישפּיעלען פון גערעכטע מענשען. ס'איז אויך מעגליך, אַז אין אַ צייט, וואָס איז איצטער אַזוי שווער צו בעשטימען, האָט אַ מחבר אויסגעאַרבייט אַ פּראָזאאיש ווערק, אויף דעם גרונד פון די דאָזיגע פאָלקס־טראַדיציעס, און עס קאָן גרייליך זיין, אַז יענע פּראָזאאישע טיילען, וואָס מיר האָבען נאָך איצטער אין דער שריפט און וואָס שטעלען מיט זיך פאַר די אַזוי אָנגערופענע ר ע ה ם פון דער דיכטונג, שטאַממען נאָך פון יענעם פריהערדיגען פּראָזאאישען חבור, וועז אַפילו זיי זיינען שטאַרק פערענדערט געוואָרען פון דעם אינגערען דיכטער.

ביי דער פראַגע, ווען איז בעשאַפען געוואָרען די פּאָעמע איוב, האָט מען אין זין יענע פּאָעטישע טיילען זיינע, וואָס שיל־דערען אונז דעם וכוח צווישען איהם און זיינע פריינד וועגען די וויכטיגסטע פּראָבלעמען פון דעם מענשען'ס לעבען אויף דער וועלט. נאָר וועגען די טיילען קומט דאָס פאַר דער גרויסער סכסוך צווישען די געלערנטע פאָרשער. כמעט אַלע זיינען זיי איינס אין דעם, אַז דער פּאָעטישער טעקסט, וואָס געפינט זיך איצטער אין אונזערע הענד, איז ניט דערגאַנגען אָהן ענדערונגען צו אונז. איי־ניגע שטעלען זיינען אַזוי פערדאָרבען, אַז קיין פּירוש קאָן ניט אַרויסברענגען פון זיי קיין וועלכען עס איז פערנינפטיגען זין:

סיידען מען זאָל זיך אַ לאָז טהאָן שווימען אין דעם אונבעגרעניצטען ים פון פּשט׳לעך, פּלפּולים, און השערות וועגען אַן אַנדער טעקסט, וואָס האָט געזאָלט שטעהן אין דעם ערשטען מאַנוסקריפּט. פון אייניגע שטעלען קאָן מען דעם זין אַרויסברענגען נאָר מיט גרויס מיה. דאָ און דאָרט זיינען אין גאַנצען אַרויסגעפאַלען איינצעלנע פּערזען, ווי מען קאָן דאָס בעווייזען דורך דעם מעטרישען בוי פון דעם געדיכט. דערפאַר זיינען אַ סך נייע פּערזען אַריינגעשטעלט געוואָרען, געווים פון אַ פרומער האַנט, וואָס האָט ניט געקאָנט אַריבערטראָגען איוב׳ס שאַרפען, פרייען געדאַנק, און האָט איהם אַריינגעלעגט אין מויל אַריין פרומע רייד, וואָס פּאַסען צו איוב׳ס לאָגישען געדאַנקען־גאַנג, ווי אַ דאָרן צו אַן אויג.

אויך דאָס ווערט כמעט פון אַלעמען אָנגענומען, אַז גאַנצע זעקס קאַפּיטלען, פון 32 ביז 37, — אַליהו׳ס רייד צו איוב׳ן, וועז זיינע פריינד זיינען פערשטומט געוואָרען, — זיינען ערשט שפּעטער פון אַן אַנדער דיכטער אַריינגעטראָגען געוואָרען אין טעקסט. ספיקות זיינען אויך אַרויסגעזאָגט געוואָרען וועגען דעם קאַפּיטעל 28, מחמת ער איז אין זיך אָבגעשלאָסען און שטעהט כלומרשט אין קיין אינווענינסטען לאָגישען צונויפבונד מיט דעם גאַנצען אינהאַלט פון איוב׳ס טענות. מיר וועלען שפּעטער זעהען, אַז דער אַרגומענט איז ניט ריכטיג; אַז די געדאַנקען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין איהם, זיינען ענג פערבונדען מיט איוב׳ס גאַנצער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג.

ווארפט מען אָבער אַראָב פון חשבון די אַלע פונקטען, אין וועלכע אַלע קריטישע פאָרשער, — אָדער כמעט אַלע, — שטימען צונויף, בלייבט די גרויסע שאלה וועגען דער ליטעראַרישער געבורט פון אונזער ווערק אָן אָפענע ביז איצטער.

אָבער — ווי אינטערעסאַנט די פראַגע זאָל ניט זיין פון ליטעראַר־וויסענשאַפטליכען שטאַנדפּונקט, ווי וויכטיג איהר פערענטפערונג זאָל ניט זיין פאַר דער געשיכטליכער ענטוויקלונג פון דעם אידישען געדאַנק, מוזען מיר זי דאָ לאָזען ליעגען אָן אַ זייט און בענוגענען זיך מיט די פּאָר מאָגערע דאַטען, וואָס איך האָב געמאַכט ביז אַהער. פאַר אונזער היינטיגען צוועק איז נאָר וויכטיג צו געדענקען, אַז ווי אַלט די איוב־פּאָעמע זאָל ניט זיין, געהערט

זי צו יענע דיכטונגען אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס בלייבען אויביג יונג.

און אין דער אמת׳ן איז דאָס אַ מערקווירדיג יונגע דיכטונג! איוב עמיצער וואָלט זיך פערגונען דעם שפּאַס איבערצוזעצען די וויכטיגסטע טיילען פון דעם קריטיש־אויסגערייניגטען טעקסט כמעט וואָרט פאַר וואָרט, נאָר אין אַ ביסעל אַ מאָדערניזירטער פאָרם, אונטערטראָגען דאָס אַ ליטעראַריש־געבילדעטען מבין, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלייענט איוב׳ן, — אָך, צווישען די געביל־דעטע פון היינטיגע טעג זיינען ליידער דאָ ניט ווייניג אַזעלכע, — און פערזיכערן איהם, אַז דאָס איז אַ ניי־געפונענער מאַנוסקריפּט פון ביירא נען, וואָלט איהם בשום אופן ניט אַרויף אויף׳ן גע־דאַנק, אַז איהר טרייבט מיט איהם שפּאַס. געוואונדערט וואָלט איהם נאָר, וואָס ביירא האָט געקאָנט לאָזען פערוואַלגערן זיך אַזאַ פּערל פון זיין זשעניע, אפשר דאָס בעסטע, וואָס ער האָט גע־שאַפען אין זיין גאַנצען לעבען, און גע׳חדוש׳ט וואָלט איהם, וואָס מען האַלט נאָך בשתיקא דעם געפונענעם אוצר און מען איז ניט מרעיש עולם וועגען דעם. דער טיעפער אינהאַלט, די געניאַלע שפּראַך, דער בייראָנישער שפּרונג פון ענין צו ענין, דער פּאָעטישער פערגלייך, וואָס בליצט אויף מיט אַ מאָל, אויף וועלכען איהר האָט זיך ניט געריכט, אָבער וואָס בעלייכט אייך אין איין הרף־עין די פינסטערסטע אָבגרונטען, דער געוואַלטיג שטאַרקער טאָן, וואָס ווערט ניט אָבגעשוואַכט אויף אַ מאָמענט, דאָס אַלץ, וואָלטען מיר געזאָגט, האָט איוב געגאַשט פון בייראָן׳ס בעסטע ווערק, ווען מיר וואָלטען ניט געוואוסט אויף זיכער, אַז, אפילו לויט דעם חשבון פון דעם עקסטרעם־ראַדיקאַלסטען קריטיקער, דאַרף איוב אויך זיין על־טער פון בייראָנען אַזוי אַן ערך אַ צוויי טויזענד יאָהר.

עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס כמעט אַלע געשיכטס־שרייבער פון דער ליטעראַטור גיעבען צו, אַז איוב איז איינע פון די קאָסטבאַרסטע פּערעל אין דער אַל־וועלטליכער פּאָעזי, און עס איז גאַנץ געוויס ניט קיין גוזמא, ווען פּראָפעסאָר שטייערנאַגעל, דער איבערזעצער פון איוב אין קויטצש׳ס „הייליגע שריפטען“, הויבט אָן זיין איינלייטונג צו דער איבערזעצונג מיט די ווערטער, אַז „דאָס בוך איוב איז — ווי שוין פון אַלעמען דערקענט — איינס

פון די געוואַלטיגסטע ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור". און איך גלויב, אַז יעדער איינער, וואָס פערטיפעט זיך אין דעם שטודיום פון דער שריפט, מוז קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז סיי מצד איהר טיעפען פילאָסאָפישען אינהאַלט, סיי מצד איהר גליהענדער פּאָע־טישער פאָרם, קאָן איוב אויסהאַלטען דעם פערגלייך מיט די גרעסטע מייסטער־שאַפונגען, וואָס די מענשהייט האָט ארויסגע־בראַכט. על כל פנים, מוז פאַר יעדען איינעם ווערן קלאָר, אַז מיר האָבען דאָ צו טהאָן מיט אַ ווערק, וואָס איז פון דער גרעסטער בע־דייטונג פאַר דער מענשהייט, און אַז איהר חשיבות ליעגט ניט נאָר אין דעם רייכען אוצר פון פּאָעטישע בילדער, געפיהלען און שטי־מונגען, וועלכע זי רופט אין אונז ארויס, נאָר נאָך מעהר אין איהר פ י ל אָ ס אָ פ י ש ע ן אינהאַלט, אין דער פּאַנאַנדערוויקעלונג פון פּראָבלעמען, וואָס לאָזען עד היום ניט צורוה דעם טיעפער דענקענדען מענשען.

איוב איז קודם כל אַ פילאָסאָפישע פּאָעמע. עס וואָלט אויך ניט געווען קיין פעהלער, ווען מען וואָלט דאָס אָנגערופען אַ פילאָ־סאָפישע טראַגעדיע, ניט קוקענדיג אויף דעם גליקליכען סוף, מיט וואָס עס לאָזט זיך אוים די דערצעהלונג. טראַגיש איז אַלץ אין איוב: זיינע אונענדליכע ליידען, זיין מוטהיגער גייסטיגער קאַמפּף אנטקעגען אַ מאַכט, וואָס איז אונענדליך שטאַרקער, איידער ער, און פון וועלכער ער דערוואַרט ניט קיין יושר, אפילו ניט קיין ברע־קעל רחמנות. איוב׳ס קאַמפּף איז אַ העלדען־קאַמפּף, אין וועלכען ער נעהמט בעוואוסטערהייד דעם העראָאיזם פון מסירת נפש אויף זיך, אַ קאַמפּף פאַר אַן אידעאַל מיט דעם קלאָרען איינזעהן, אַז דער אידעאַל קאָן קיינמאָל ניט מקוים ווערען. און די טראַגעדיע איז אַ פילאָסאָפישע דערפאַר, ווייל דער גייסטיגער קאַמפּף וואַקסט ארויס פון אַ בעשטימטען פילאָסאָפישען, אָבגרונד־טיעפען געדאַנק, וואָס האָט זיך ערשט פאַר איוב׳ען אנטפּלעקט אין זיין גאַנצער שיקזאַל־שווערער בעדייטונג.

איוב איז אַ ריין פילאָסאָפישע טראַגעדיע.

איך ווייס, אַז פיעלע פון אייך וועלען אפשר גאָר נישט האָבען אנטקעגען דער כאַראַקטעריסטיק פון דער שריפט, ווי אַ טראַגעדיע. אָבער דערפאַר וועלען זיי ניט אַזוי גרינג איינשטימען מיט מיר, אַז

זי פערדיענט דעם נאָמען: „אַ ריין פילאָסאָפישע“, ווייל ביי אַ סך פון אונזערע געבילדעטע האָט זיך שוין פון לאַנג אָן איינגעוואָר־צעלט דער אבער־גלויבען, אַז פילאָסאָפיע איז ניט אַ זאַך, וואָס איז געווען בנמצא אין דעם אַלטען יודענטהום. עטיק, רעליגיאָן, — יע! אין בעסטען פאַל, — רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע. אָבער פילאָ־סאָפיע? דאָס דארפען מיר זוכען ביי די גריעכען, וואו זי איז צום ערשטען מאָל געבאָרען געוואָרען.

איך קאָן דאָ מיך ניט אריינלאָזען אין דעם גאַנצען ענין פון פילאָסאָפיע און רעליגיע אין זייער אינווענינגסטען שייכות. אָבער אַ פּאָר ווערטער מוז וועגען דעם געזאָגט ווערען איצט.

די פילאָסאָפיע האָט אַלע מאָל געהאַט דאָס בעשטרעבען צו בעשאפען אַ וועלט־אנשויאונג און אַ לעבענס־אנשויאונג, ד. ה. אָב־צוגעבען זיך אַ דין וחשבון וועגען די גרונד־קרעפטען, וואָס בע־הערשען די וועלט, צונויפוועבען אַלע אונזערע איינצעל־בילדער פון די וועלט־פּאַסירונגען אין איין איינציג בילד פון דעם גרויסען וועלט־געשעהען און אויף דעם סמך פון דעם דאָזיגען בילד צו בעשטימען דעם זין און דעם ווערט פון דעם מענשליכען לעבען. די פילאָ־סאָפיע פערוואַנדעלט זיך אין אַ רעליגיע אין דעם געוועהנליכען זין פון דעם וואָרט, ערשט יעמאָלט, ווען די גרונד־קרעפטען ווערען בעטראַכט, ווי גייסטיגע „געטליכע“ וועזענס, מיט וועלכע דער מענש קאָן זיך אויפטראָגען, כמעט אויף דעם זעלביגען שטייגער ווי מיט זיינע מיט־מענשען; ווען עס ווערען אויסגעאַרבייט די פאָרמען און געזעצען, ווי אַזוי דער מענש זאָל זיך אויפטראָגען מיט זיי, — און, וואָס איז נאָך וויכטיגער איידער אַלץ, — ווען דער מענש איז מסכים צו נעהמען אויף זיך די התחיבות צו די געטליכע וועזענס, מחמת ליעבע צו זיי, אָדער ווייל ער וואַרט אויף אַ בעלוינונג פאַר זיין דיענסט, אָדער ווייל ער האָט מורא פאַר זייער שטראָף.

דערפון איז געדרונגען, אַז יעדע מעהר אָדער ווייניגער ענטוויקעלטע רעליגיע, אין וועלכער מיר געפינען אַ בילד פון דעם איינ־הייטליכען וועלט־פּראָצעס, אַ פאָרשטעלונג וועגען די גרונד־קרעפ־טען, וואָס בעהערשען דאָס „אַל“,—אַלץ איינס, ווי די וועזענס זאָלען ניט זיין אויסגעמאָלט און ווי גרויס עס זאָל ניט זיין זייער צאָהל, — מוז האָבען אין איהר פונדאַמענט אַ געוויסע וועלט־אנשויאונג,

ד. ה. אַ פֿילאָסאָפֿיע, — און שוין ביי דעם אַלטען פּאָליטעאיזם פֿון מצרים, בבל, גריעכענלאַנד און רוים קאָנען מיר בשום אופן ניט אוועקנעהמען זייער פֿילאָסאָפֿישען כאַראַקטער. דער געדאַנק, אַז איין טהייל פֿון דעם וועלט־פּראָצעס ווערט בעהערשט פֿון איין גאָט און דער אַנדערער — פֿון אַן אַנדערען; אַז דער דונער שטאַמט פֿון יופּיטער, תבואה וואַקסט אַ דאַנק צערעסען און ליעבע שטראַהלט אויף אין אונזער הארצען, אַ דאַנק דער ווענוס, איז נאָך ניט קיין רעליגיע, נאָר ניט מעהר ווי בילדער, ווי אַזוי צו דערקלעהרען זיך די פּראָצעסען פֿון דער וועלט. ס'איז — פֿילאָסאָפֿיע, ווען אַפֿילו זעהר אַן אָרימע אין דעם פּונקט פֿון שטרענגען לאָגישען דענקען. רעליגיע ווערט דער פּאָליטעאיזם נאָר יעמאָלט, ווען דער גלויביגער מענש טרעט אריין אין אַ פּערזענליכען בעריהר מיט יופּי־טער'ן, צערעס אָדער ווענוס, — איך מיין, פֿערשטעהט זיך, ווען ער גלויבט, אַז ער איז אריין אין אַזאַ פּערזענליכען בעריהר.

דאָס אייגענע איז אויך מיט דעם מאָנאָטעאיזם, דעם גלויבען אין אַן איין־איינציגען גאָט. נעהמט מען איהם ניט מעהר ווי אַ דער־קלעהרונגס־פּרינציפּ פֿון דעם וועלט־געשעהען, האָט ער נאָך אין זיך ניט קיין ברעקעל רעליגיאָן, איז ער ניט מעהר ווי אַ פֿילאָסאָפֿישער געדאַנק. און אַפֿילו, ווען מען שטעלט זיך גאָט פֿאָר ווי אַ פּערזאָן, וואָס פֿערלאַנגט פֿון דעם מענשען געוויסע מעשים, ווערט דאָס נאָך אויך ניט קיין רעליגיע, ביז דער מענש איז ניט מסכים דערויף. דעם בעסטען בעווייז דערצו געפֿינען מיר אין דער פֿילאָסאָפֿיע פֿון איוב'ן (ביז צו זיין צווייטער בעקעהרונג), וואָס קאָן פּראָזאאיש אויסגעדריקט ווערען אַ שטייגער אַזוי: די וועלט ווערט אין אַלע איהרע טהיילען און איינצעלהייטען בעהערשט פֿון אַן אַלמאַכטיגען, אונענדליך קלוגען גאָט, — אָבער אַז אַך־און־וועה צו אַזאַ גאָט, אַך־און־וועה צו אַזאַ וועלט און אַז אַך־און־וועה צו דעם אָרימען מענשען, וואָס דאַרף זיך נעבעך געפֿינען אין איהר.

שוין דער פֿאַקט, וואָס דער גאַנצער געדאַנקען־גאַנג איוב'ס איז, ווי מיר וועלען שפּעטער נאָך מעהר זעהן, דורך־און־דורך מאָ־נאָטעאיסטיש און אין דער זעלביגער צייט דורך־און־דורך אַנטי־רעליגיעז, בעווייזט, אַז — ווענינגסטענס אין דער גלותה־היטץ פֿון דעם געניאַלען געדאַנק, — קאָן דער רעליגיעזער עלעמענט אין גאַנ־

צען אַוועקגעשמאָלצען ווערען פֿון דעם מאָנאָטעאיזם און עס בלייבט זיין ריין פילאָסאָפישער כאַראַקטער.

אַז דער אידישער מאָנאָטעאיזם איז געווים אין אַ סך אַ גרעסערען גראַד און אין אַ סך אַ טיעפערען זין אַ „ריינע" פילאָסאָפיע, איידער דער אַלטער פּאָליטעאיזם, מיט זיין רייכער משפחה פון געטער און געטינען, קאָנען מיר זעהן אויך פון דעם, וואָס עד היום איז דער פילאָסאָפישער געדאַנק ניט ביכולת לגמרי אָבצופרעגען דעם מאָנאָטעאיסטישען פּרינציפּ. גאָר גרויסע דענקער — און פ ר י י ע דערצו, — ד. ה. אַזעלכע, וואָס דענקען נאָר מיט זייער אייגענעם שכל און האָבען קיינעם ניט, וועמען צו טהאָן צוליעב, — ווי צ. ב. אַזאַ גייסטעס־גיגאַנט, ווי פּ י כ ט ע דער עלטערער (אין דעם צווייטען פּעריאָד פון זיין פילאָסאָפירען) — קומען צו דער אַלט־אידישער פאָרשטעלונג פון אַ פּערזענליכען אַלמאַכטיגען, אַלוויסענדען און גערעכטען גאָט, פון וועמען עס שטאַמט אַלץ אין דער וועלט. דער מאָנאָטעאיזם איז נאָך עד היום אַ בערעכטיגטער פּ י ל אָ ס אָ פּ י ש ע ר שטאַנדפּונקט אַזוי גוט, ווי זיין געגנער דער אַטעאיזם, — אַ זאַך, וואָס מען קאָן בשום אופן ניט זאָגען וועגען דעם פּאָליטעאיזם פון דער אַלטער וועלט. אמת, אין די לעצטערען פון איינינע לעצטערע פילאָסאָפען, — דער עיקר די פּראַגמאַטיסטען, — ווערט דער מאָניסטישער שטאַנדפּונקט אין גאַנצען פערלאָזען, און הערט מען זיך צו אויפמערקזאַם צו דזשיימס'ען, קאָן מען באמת מיינען, אַז ער ווערט אין זיינע רעליגיעזע אַנשויאונגען אַ פּ אָ ל י ט ע א י ס ט. אָבער ווי וויט ער זאָל ניט געהן אין זיין „פּלוראַליזם" און אין דער פערגייסטיגונג פון די פיעלע וועזענס, וואָס בעהערשען, לויט זיין מיינונג, די וועלט, — צוריק צו דער גריעכישער געטער־וועלט, — דער שעהנסטער פון אַלע פּאָליטעאיסטישע סיסטעמען, — וועט קיין דענקער אין פילאָסאָפישען ערנסט ניט קומען, בעת דער אידישער גאָט־גלויבען בלייבט נאָך אַ פילאָסאָפישע מעגליכקייט אויך פאַר דעם היינטיגען טאָג.

איך וויל דערמיט בשום אופן ניט זאָגען, אַז דער אידישער מאָנאָטעאיזם איז אויסגעוואַקסען פון אַ ריין פילאָסאָפישען בעשטרעבען צו געווינען אַ ריכטיגען בילד פון דער וועלט. איך וויים גאַנץ גוט, אַז גאַנץ אַנדערע מאָטיווען האָבען, אין ערשטער ליניע,

געטריבען דעם אידישען געדאַנק צו איהם: נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע. אָבער — ווער קאָן האָבען די גבורה אין גאַנצען אָבצולייקענען, אַז אויך פילאָסאָפישע בעדערפעניסען זענען דערביי אויפגעוועקט געוואָרען פון זייער שלאָף און אַז דער אידישער שאַפענדער גייסט, וואָס האָט שפּעטער בעוויזען זיין פילאָסאָפישע מאַכט אין אַ פילאָן פון אַלעקסאַנדריען, האָט שוין פון אָנהויב אָן געשפּירט אין זיך דעם דאָרשט צו אַ ריין פילאָסאָפישער דערקענט־ניס? על כל פנים מוז מען צוגעבען, אַז, קוים איז פון די נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע מאָמענטען אויסגעוואַקסען געוואָרען די פאָרשטעלונג פון אַן איינציגען, אַל־מאַכטיגען און אַל־גערעכטען גאָט, האָט זיין פילאָסאָפישער ווערטה ניט געקאָנט לאַנג בלייבען פערבאָרגען פון דעם אידען'ס גייסטיגע אויגען.

דער מאָנאָטעאיזם איז ביי די דענקער פון דעם אידישען פאָלק געוועזען ניט נאָר אַ רעליגיע, נאָר אַ ריין פילאָסאָפישע וועלט־אַנשויאונג, און די גרויסע בעדייטונג פון איוב'ס פילאָסאָפירען בעשטעהט אויך אין דעם, וואָס זיין געדאַנק האָט אין דעם טראַגישען ראַנגלען זיך מיט גאָט, פאַנאַנדערגעריסען די אַלטע, אין אַלע טהיילען צונויפגעוואַקסענע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון מאָנאָטעאיזם און רעליגיאָן.

אָבער ניט נאָר אויף דעם פעלד פון וועלט־אַנשויאונג איז געווען גרויס דער געדאַנק פון דעם אידישען פאָלק, ניט נאָר דאָ האָט בעוויזען זיין גבורה דער געניאַלער מחבר פון איוב. נאָך טיעפער איידער אין די פּראָבלעמען פון דער וועלט־אַנשויאונג איז דער אידישער גייסט אריינגעדרונגען אין די פּערוויקעלטע און אָפטמאָל אָנגעוועהטיגטע פּראָבלעמען פון דער לעבענס־אַנשויאונג.

וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג ווערען ביידע געבויט מיט קאָפּ און הארץ, מיט פערשטאַנד און געפיהל. אָבער בעת די וועלט־אַנשויאונג קאָן כמעט אין גאַנצען אויסקומען אָהן דעם עלעמענט פון געפיהל (וויסענשאַפט, על פי טהעאָריע), איז די הויפּט־מאַכט, וואָס בעשאַפט לעבענס־אַנשויאונגען — דער געפיהל. די הארץ האָט איהר לאָגיק, איהר אַרט צו זעהן און אויסצוטייטשען ערשיינונגען. איין־און דערזעלביגער פאַקט האָט אַ גאַנץ אַנדער בעדייטונג, אַ גאַנץ אַנדער זין, עס ווענדט זיך אָן דעם, ווי מען נעהמט

איהם אויף: נאָר מיט דעם פערשטאַנד, אָדער אויך מיט דעם געפיהל.

אַז איך האָב פאַר מיר אַ פאַקט: „מיין קינד איז געשטאָרבען", האָט ער אין דער שפּראַך פון דעם געפיהל אַ גאַנץ אַנדער אויס־טייטש, איידער אין דער שפּראַך פון דעם ריינעם פערשטאַנד. פאַר דעם קאָפּ איז „מיין" ניט מעהר, ווי אַן אָנווייז, ווער איז דער פאָ־טער פון דעם קינד, — אַ גלייכגילטיגער דאַטום, ווי די נומער פון דעם הויז, אין וועלכען דאָס קינד האָט געלעבט. פאַר דעם געפיהל איז „מיין" — אַ גאַנצע וועלט. דאָס וואָרט זאָגט: דאָס איז ביי מיר צוריסען געוואָרען דאָס האַרץ אויף צווייען, ביי מיר פער־פינסטערט געוואָרען די זון. און „קינד" איז אויך ניט נאָר אַן אָנווייז אויף דעם וואוקס אָדער דעם עלטער פון דעם פערשטאָר־בענעם. פאַר'ן הארצען איז דאָס — „קינד מיינס!" — אַ מקור פון פריידען אָהן אַ צאָהל, פון רחמנות־און ליעבע־געפיהלען, מיט וועלכע עס איז געווען איינגעפלאָכטען אין מיין נשמה. און „גע־שטאָרבען" הייסט ניט פשוט: „דאָס האַרץ האָט אויפגעהערט שלאָגען, די לונגען — עטהעמען, די בלוטען — צירקולירען", — אַ ריין פיזיאָלאָגישע בעשרייבונג פון טויט, ווי מען קאָן זי אויך מאַכען ביי אַ בלעטעל, אָראָבגעריסען פון אַ בוים. „געשטאָרבען" הייסט פאַר'ן געפיהל: ניט מעהר קאָנען עס צודריקען צום הארצען, ניט מעהר קאָנען ארייננבליקען אין זיינע ליכטיגע אויגען, ניט מעהר קאָנען בעדעקען זיין פּנים מיט ווארימע קושען. „געשטאָרבען" הייסט: איבערגעשניטען טויזענטער נערוועז, וואָס האָבען מיך צוגעבונדען צו איהם, און די אַלע טויזענטער איבערגעשניטענע נערוועז פערגעהען זיך אין ברענענדען צער.

אָט דאָס הייסט זעהן אַ פאַקט מיט די אויגען פון געפיהל, און אזוי ווי אַ לעבענס־אַנשויאונג איז הארצענס־לאָגיק, קאָן זי ריכטיג פערשטאַנען ווערען נאָר פון יענע, וואָס לייענען איהרע ווערטער מיט דעם הארצען און ניט נאָר מיט'ן קאָפּ, און אויך דאָס בתנאי, אַז די פאַקטען, אויף וועלכע די וועלט־אַנשויאונג ווערט אויפגע־בויט, רופען אין אונזער הארצען אַרויס דעם זעלביגען אָבקלאַנג פון געפיהל, וואָס ביי דעם מחבר פון דער וועלט־אַנשויאונג.

איוב'ס טראַגישער לעבענס־בליק שטעלט די דאָזיגע פאָדערונג

צו אונז. נאָר דער קאָן איהם פערשטעהן און באמת אריינגעהמען אין הארצען, וואָס האָט, לאָז זיין איין מאָל אין לעבען, געהערט צו די שווער ליידענדע, וואָס איז לכל הפחות אויף א ווײלע געשטאַנען ביי דעם אָבגרונט פון מענשליכען יאוש און טיעף אריינגעבליקט אהין; וואָס קאָן, ווענינגסטענס, אין הארצען זיך משער זיין, ווי עס זעהט אויס אין דער נשמה ביי די, „וואָס בענקען", ווי איוב, „נאָכ'ן טויט און ער קומט ניט, וואָס גראָבען נאָך איהם מיט מעהר לוסט, איידער נאָך בעהאַלטענע אוצרות און וואָלטען זיך געפרעהט ביז צום עקסטאַז, ווען זיי וואָלטען געפונען דעם קבר." *)

וואָס האָט אריינגעשליידערט דעם מענשען איוב אין דעם אָבגרונד פון יאוש?

איך איז געוויים בעקאַנט דער ספור המעשה. לאָזט מיך איך דערמאָהנען זיינע וויכטיגסטע שטריכען אין דער בעלייכטונג פון יענעם פילאָסאָפישען געדאַנק, וואָס געהט דורך ווי א רויטער פאָדעם איבער דער גאַנצער פּאָעמע.

געווען א מאַן אין דעם לאַנד עוץ מיט דעם נאָמען איוב, א גערעכטער, פון זינד ריינער, א גאָטס-פאָרכטיגער און אָבגעקעהרטער פון שלעכטס. טרעפט זיך א מאָל, זענען זיך צונויפגעקומען די בני־אלהים (די מלאָכים) פאַר גאָט און אויך דער שטן צווישען זיי... פרעגט ביי איהם גאָט, צי האָט ער זיך צוגעקוקט צו אזא גערעכטען און גאָטס־פאָרכטיגען מענשען, ווי איוב? ענטפערט דער שטן: „האָט דען איוב אומזיסט מורא פאַר גאָט? האָסטו ניט ארומ־געצוימט פון אַלע זייטען איהם און זיין הויז און אַלץ וואָס ער האָט? די ארבייט פון זיינע הענד האָסטו געבענשט און זיין פיה האָט זיך אויסגעשפרייט איבער'ן לאַנד. אָבער שטרעק נאָר אויס דיין האַנד און ריהר אָן אַלץ, וואָס איהם געהערט, וועסטו זעהן, ווי ער וועט דיך אָפען פערשילטען".

אויף דעם ערשטען בליק קאָן מען מיינען, אז די גאַנצע אונ־טעררעדונג צווישען גאָט און דעם שטן דרעהט זיך ארום רעליגיעזע פרומקייט. איוב איז גאָט'ס קנעכט; ער איז פ ר ו ם, פאָלגט וואָס גאָט האָט געהייסען, און גאָט האָט הנאה פון איהם, ווי א

*) קאפּ. ג' 21—23.

באַלאַבאַס האָט הנאה פון אַ גוטען משולח. אָבער טראַכט מען זיך אריין אַ ביסעל טיעפער, ווערט איינעם באַלד קלאָר, אַז דאָ רעדט זיך וועגען אַ סך העכערער זאַך איידער פרומקייט. אָדער ריכ־טיגער געזאָגט, אַז פרומקייט און גאָטס־פאַרכטיגקייט האָבען אין איוב׳ס צייטען און אין דעם געדאַנק פון יענע טעג געהאַט אַ וויכ־טיגערע בעדייטונג, איידער אין אונזערע איצטיגע צייטען. „פרום" האָט יעמאָלט געהייסען ניט נאָר גלויבען אין גאָט און אָבהיטען אַלע פאָרשריפטען פון דעם רעליגיעזען קולט, ווי תפילות, קרבנות און מנהגים. „פרום" איז געווען יעמאָלט איינג צונויפגעבונדען מיט „גוט"; מאָראַל און מעשים טובים — צונויפגעשמאָלצען אין איי־נעם מיט גאָטס־פאַרכטיגקייט אָדער דעם גלויבען אין גאָט, וואָס איז דער מקור פון מאָראַל און גערעכטיגקייט. נאָר דער, וואָס גלויבט אין גאָט, קאָן האַלטען פון גערעכטיגקייט און מאָראַל, און — „אָמר נבל בלבו: אין אלהים", עס זאָגט דער שאַלקהאַפטיגער אין זיין האַרצען: ס׳איז ניטאָ קיין גאָט". אַנווייזענדיג דעם שטן אויף איוב׳ן, האָט גאָט דעריבער ניט דערפון געקליבען נחת, וואָס איוב ברענגט איהם קרבנות אָדער זינגט איהם הללויה׳ס, נאָר וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ לעבעדיגע פערקערפּערונג פון אַ מאָראַליש־ריינער נשמה, אַ דורך־און־דורך עהרליכע און גערעכטע האַרץ.

דער שטן אָבער ווערט זעהר ווענינ נתפעל פון מענשליכע ריינ־קייט און עהרליכקייט. מיט זיין פעסימיסטישען בליק אויף דער מענשליכער נשמה דערזעהט ער אויף דעם גרונד פון דער העכסטער פאָלקאָמענהייט דעם היילען נאַקעטען עגאָאיזם. אומזיסט איז איוב מאָראַליש? עס געהט איהם גוט. זאָל די טוגענד זיך אויפהערען צו בעצאָהלען און אפילו אַן איוב וועט זיך אָבזאָגען פון איהר.

גאָט גיט די ערלויבענים צו מאַכען אַן עקספּערימענט, און איוב פערליערט אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט: די זיהן, און די טעכ־טער, און די פיה, און דעם גאַנצען רייכטהום. אָבער דאָס האָט ניט איבערגעביטען איוב׳ס האַרץ. ריין און גאָט־ערגעבען איז זי געבליעבען ווי פריהער. ביי אַ צווייטער צונויפקונפט מיט גאָט, ווייזט דער שטן אַרויס, אַז איוב׳ס ריינקייט פון זינד איז נאָך ניט קיין בעוויז אַנטקעגען זיין, דעם שטן׳ס, עגאָאיסטישע דערקלעה־

רונג פון טוגענד. דעם מענשען׳ס עגאָאיזם זיצט אַ סך טיעפער, איידער מען מיינט. מען קאָן אַלץ מקריב זיין פאַר אַן אידעאַל און פּרינציפּ, אָבער ניט דעם אייגענעם גוף. ער זאָגט: „אַ פעל פאַר אַ פעל, און אַלץ וואָס דער מענש האָט, וועט ער אַוועקגעבען פאַר זיין אייגען לייב, אָבער שטרעק נאָר אויס דיין האַנד און ריהר אָן זיין אייגען פלייש און ביין — און באַלד וועט ער דיך אָפען פער־שילטען". גאָט וויליגט איין אויף אַ צווייטען עקספּערימענט און ערלויבט דעם שטן נעהמען זיך פאַר איוב׳ס לייב. דער שטן האָט אַרויפגעשיקט אויף איוב׳ן די ערגסטע פיזישע פּלאָג: איוב׳ס גוף איז בעפאַלען געוואָרען מיט אַ בייזער קרעץ, וואָס האָט איהם גע־צוואונגען צו פערלאָזען דעם מענשליכען ישוב, זיצען אין אַש, און יעדע רגע פיהלען ווי דער וועהטיג פרעסט זיך אַלץ טיעפער און טיעפער אַריין אין איהם. אָבער אויך דאָ איז איוב געבליעבען טריי צו די פּרינציפּען פון זיין ריינער נשמה, ווען אפילו ליידען האָט ער געליטען — איבער די מענשליכע כחות...

און ווען זיינע דריי פריינד, אליפז פון תימן, בלדד פון שוח און צופר פון נעמה, זענען געקומען צו איהם אויסדריקען זייער רחמנות און צו טרייסטען איהם, האָבען זיי אויפגעהויבען זייערע אויגען און ניט געקאָנט איהם דערקענען. „זיי האָבען אָנגעהויבען וויינען אויפ׳ן קול, צוריסען יעדער זיין געוואַנד, געוואָרפען ערד צום הימעל אויף זייערע קעפּ און זענען געזעסען מיט איהם זיעבען נעכט און זיעבען טעג און ניט גערעדט צו איהם אַ וואָרט, ווייל זיי האָבען געזעהן, ווי זיין וועהטיג איז זעהר גרויס".

זיעבען טעג און זיעבען נעכט זענען זיי געזעסען שטום לעבען איהם! איוב האָט שפּעטער אָפט אין האַרץ־רייסענדע קלאָגען גע־שילדערט זיין צער, אָבער קיין איין בילד זיינער, ווי שוידערהאַפט ער זאָל ניט ווירקען אויף אונז, מאַכט ניט אַזאַ טיעפען איינדרוק אויף דעם לעזער, ווי דאָס בילד פון די פיער מענער, וואָס זיצען שטום אין איינעם זיעבען טעג און זיעבען נעכט, און זייערע נשמות הערען זיך איין אין דעם טיעפען־טיעפען וועה. און עס דוכט זיך: אַז דער שווערער געמיטה פון זיינע פריינד האָט גענומען זינקען ווי אַ בליי אין דעם ים פון איוב׳ס צער, זינקען, זינקען, זינקען — זיעבען טעג און זיעבען נעכט! — ביז ער האָט דערגרייכט דעם

גרונט פון זיינע ליידען. און ערשט יעמאָלט, ווען ער האָט אָנגע־ריהרט דעם גרונט, האָט זיך פון איוב'ס נשמה מיט אַ מאָל ווי אַ דונער ארויסגעריסען זיין געשריי פון יאוש און צער, זיין „אָרור יום אולד בו!" — „פערפלוכט דער טאָג, אין וועלכען איך בין גע־באָרען!" און ווי אַ לאַווא פון אַ וואולקאַן האָט זיך דערנאָך אַ גאַס געטהאָן איוב'ס קלאָג, וואָס איז לאַנג געווען איינגעהאַלטען אין זיין געמיטה.

וואָס איז געווען דער טיעפסטער גרונד פון איוב'ס צער? נישיים ניט מעהר, ווי דער פיזישער וועהטאָג, ניט מעהר ווי זיין אייגענע אומגליקליכע לאַגע? האָט ער נאָר זיך געהאַט אין זינען, בעת דער לאַווא־שטראָם פון זיינע קלאָגען האָט פערוואַנדעלט אין אַש ניט נאָר די טרייסט־און מוסר־רייד פון זיינע פריינד, נאָר אויך די יסודות פון דער געטליכער פיהרונג?

די פריינד זיינע האָבען געווים געטראַכט אזוי. פאַר זיי איז איוב געוועזען אַן אינדיווידועלער פאַל, אַן אויסנאַהמס־אונגליק, און אין זיינע רייד האָבען זיי אָרויסגעהערט ניט מעהר, ווי זיינע אייגענע פערזענליכע יסורים. אָבער פאַר איוב'ן האָט זיין שיקזאַל געהאַט אַ טיעפערע בעדייטונג, איידער דאָס אייגענע ליידען. אין זיין פערזענליכען פאַל האָט ער דערבליקט דעם גורל פון דעם מענשען איבערהויפּט, און זיין נשמה איז אויפגעציטערט געוואָרען פון דעם שוידערליכען אמת, וואָס האָט זיך פּלוצלונג אַנטפּלעקט פאַר זיינע אויגען. ער האָט אין זיך דערפיהלט ניט דעם איוב, אָט דעם בע־שטימטען ליידענדען יחיד, נאָר דעם מענשען, דאָס שפּיעלכעלע אין די הענד פון דער אַלוועלטליכער מאַכט.

ס'איז פאַרהאַן אין דער תלמוד'ישער ליטעראַטור אַ לעגענדע, אַז אין איוב'ס לייב האָבען זיך אַריינגעקליבען ווערים, וואָס פלעגען פרעסען זיין לעבעדיג פלייש. זיי פלעגען אָפט אַרויסקריכען פון זייערע לעכער און קריעגען זיך פאַר אַ שטיקעל פלייש פון זיין לע־בעדיגען גוף. איוב אָבער פלעגט מאַכען שלום צווישען זיי און אַריינזעצען יעדען איינעם אין זיין גריבעל. אַן עהנליכע לעגענדע ווערט אויך דערצעהלט וועגען בודדאה, וואָס האָט אויפגעשניטען זיין אָרם און אַריינגעזעצט אַהין ווערים, וואָס זענען שיער ניט אויסגעגאַנגען פאַר הונגער...

ביי א מאַן פון איוב'ס גייסטיגער אַרט, וואָלט דער אייגענער צער, ווען ער וואָלט באמת געווען ניט מעהר ווי איין איינציגע אויסנאַהמע אין דעם לעבען פון דער גאַנצער מענשהייט, ניט גע־קאָנט אַרויסרופען יענעם געוואַלטיגען פּראָטעסט, מיט וועלכען ער איז אַרויס אַנטקעגען דעם גאַנצען געטליכען פּיהר, און אין איין אָרט גיט ער קלאָר צו פערשטעהן זיינע פריינד, אַז דער שרעק, מיט וועלכען דער אַלמאַכטיגער האָט אָנגעפילט זיין נשמה, שטאַמט ניט פון דעם אייגענעם פּערזענליכען ליידען, און ניט פאַר דעם אונגליק פון דער אייגענער פּערזאָן, וועלכע די פינסטערנים האָט אַרומגענומען, פיהלט ער זיך אַזוי דערשלאָגען. *)

מיט איוב'ן האָט פּאַסירט אַ גרעסערער צער. אַ שעהנע, גרויסע, זוניגע וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג איז צובראָכען גע־וואָרען ביי איהם: די ליכטיגע, זוניגע וועלט־און לעבענס־אַנ־שויאונג פון דעם יודענטהום פון זיין צייט, וואָס האָט געלעבט אין די הערצער פון זיינע פריינד און אין וועלכע אויך ער האָט גע־גלויבט, ביז איהם איז קלאָר געוואָרען די אַלגעמיינע בעדייטונג פון זיין אייגענעם, פּערזענליכען גורל.

אויף דעם חורבן פון זיין אַלטען גלויבען איז געזעסען איוב, מיט אַ האַרץ פול חושך און שרעק.

יע, ס'איז געווען אַ ליכטיגע, זוניגע וועלט־אַנשויאונג, אָט די, וואָס די נביאים האָבען, שריט פאַר שריט, אויפגעבויט און וואָס איז פאַרטיג געוואָרען אין איהר גאַנצער פּראַכט אין די ער־שטע יאָהרהונדערטען פון דעם צווייטען בית־המקדש. מען קאָן זאָגען, אַז דער גרונד־שטריך פון יענעם יודענטהום איז געווען אַ פריידיגער ענטהוזיאַזם פון דער וועלט, פון דעם לעבען און פון דעם מענשען, און דער ענטהוזיאַזם פלעגט זיך אַזוי אָפט אַרויס־רייסען אין פערליעבטע ליוב־געזאַנגען צו דעם איינציגען מקור פון דער וועלטס צויבערהאַפטער פּראַכט, צו איהר בעשאַפער און פיהרער.

לייענט, צ. ב., דעם קאַפּיטעל ק"ד פון תהלים, די וואונדער־

*) אין דעם זין פערטייטשט פּראָפ. שטייערנאַגעל די פסוקים פון דעם סוף קאַפּיטעל כג: ...שדי הבהילני, כי לא נצמתי מפני חושך ומפני כסה אופל.

באַרע אָדע אויף דער שעהנקייט פון דער וועלט, וואו הימעל און ערד, ים און יבשה, בערג און טהאָל, די גראָז פון פעלד און די פויגלעך צווישען די בלעטער פון די בוימער, די שיפען אויפ'ן ים און די ברילענדע חיות אין וואלד; זון און לבנה און דער מענש מיט זיין אַרבייט ווערען אין קורצע פינקלענדע שטריכען צונויפ־געוועבט אין איין איינציגען פרייד־פלאַמענדען וועלטען־בילד! ווי ווילט זיך דאָ אין איינעם מיט דעם דיכטער ארויסיובלען: ווי גרויס זענען דיינע ווערק, אָ גאָט, זיי אַלע האָסטו מיט קלוגשאַפט בעשאַפען! ווי ווילט זיך דאָ צום סוף אין איינעם מיט דעם דיכ־טער ארויסשרייען דעם זיכערען גלויבען, אז אויך די מאָראַלישע וועלט פון דעם מענשען וועט ווערען פול „הוד והדר", גלאַנץ און פּראַכט, ווי די גאַנצע נאַטור, — און „די זינד וועלען פערשווינדען און קיין רשעים וועלען מעהר ניט זיין"...

און עס מוז דאָך קומען אַזאַ צייט, ווייל דער וועלטען־גאָט איז אין דער זעלבינגער צייט דער גאָט פון צדק און משפּט.

און די וואונדערבאַרע ק ל ו ג ש אַ פ ט, די חכמה, וואָס הערשט אין יעדעם פּיצעלע פון גאָט'ס בעשאַף, — ליעגט זי ניט קלאָר אויף דער האַנד פאַר יעדען איינעם? שטעהט זי ניט, די חכמה, אויף אַלע בערגעלעך ביי די וועגען, אין מיטען פון די שטעגען, ביי די טויערן און טיהרען און רעדט זי ניט צו אַלעמען: „אייך, מענשען, רוף איך! מיין שטים איז צו אייך, מענשען־קינדער!"... *) און הערט וואָס זי דערצעהלט: „גאָט האָט מיך בעשאַפען אין דעם אָנהויב פון זיינע וועגען, ווי דאָס ערשטע פון זיינע ווערק פון לאַנג אָן. פון אייביגקייט בין איך געפורעמט, פון גאָר דעם ערשטען אָנהויב פון דער ערד. איך בין געבאָרען, ווען קיין תהום'ען זענען נאָך ניט געווען, און ניט קיין וואַסער־קוואַלען. נאָך איידער די בערג זענען אַריינגעפעסטיגט געוואָרען, נאָך איידער די היגלען בין איך געבאָרען, נאָך איידער ער האָט לאַנד און פ ל ע י נ ע ן געמאַכט און די ערשטע ערד־מאַסען פון דער וועלט". „בעת ער האָט דעם הימעל צוגעפּאַסט, — בין איך דאָרט

*) משלי, קאַפּ ח'.

געוועזן; בעת ער האָט דאָס געוועלב געמאַכט איבער'ן אָקעאַן, די וואָלקענס אויבען פערשטאַרקט, געקרעפטיגט די קוועלען פונ'ם תהום; און ווען ער האָט דעם גרעניץ פונ'ם ים געזעצט, אַז די וואַסערן זאָלען ניט אַריבער זיין בעפעהל; בעת ער האָט איינגע־פעסטיגט די פונדאַמענטען פון דער ערד,—בין איך ביי איהם געוועזן ווי אַ קליין קינד, געשפּיעלט פאַר איהם די גאַנצע צייט, געשפּיעלט אויף זיין גאַנצען ערדען־קרייז, געפרעהט זיך מיט די מענשען".

קאָן אַ וועלט, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין פריידיגער קלוגשאַפט, זיין אַ טרויעריגע וועלט, אַ מאוסע וועלט, אַן אומגע־רעכטע וועלט?

און דער מענש! דער געליעבטער שפּיעל־חבר פון אַ געט־ליכער חכמה! ווי רייך מוז זיין זיין לעבען, ווי הערליך זיין גורל. „אַז איך קוק אָן דיין הימעל", זאָגט אַן אַנדער אידישער דיכטער, „די ווערק פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן, וואָס דו האָסט צוגעפּאַסט, — וואָס איז דער מענש, דו זאָלסט איהם האָבען אין זין, אַ מענשען־קינד, דו זאָלסט זיך אָן איהם דערמאָהנען? האָסטו איהם אָבער ווייניג געלאָזט פעהלען צו זיין אַ גאָט און מיט כבוד און פּראַכט האָסטו איהם בעקרוינט. מאַכסט איהם הערשען איבער אַלע ווערק פון דיינע הענד; אַלץ האָסטו איהם אוועקגעלעגט צו זיינע פיס." *)

און די זונניגע וועלט, וואָס שטראַהלט מיט לעבען, גליק, שכל און שעהנקייט איז אַ ד י ־ וועלטיגע וועלט. אין גאַנצען פריי איז דער אידישער מאָנאָטעאיזם פון יענער צייט פון אַ וועלכער עס איז יענער וועלט, פון אַ לעבען נאָכ'ן טויט, פון אַ גיהנום און אַ גן־עדן, פון אַ תחית המתים אין די קומענדע טעג. דער טויט איז אַן אמת'ער טויט, אָבער ער וואַרפט ניט קיין שאָטענס אויפ'ן לעבען. זונניג שטראַהלט אויך ער צווישען אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט. אַז עס קומט די צייט און דער מענש ווערט אין גאַנצען אויסגע־רייפט, ווי די פאַרטיגע תבואה, ווערט ער אַריינגעבראַכט אין דעם קבר, ווי די גאַרבען אין דעם שייער. **)

---

*) תהלים, קאַפּ. ח'.

**) תבוא בכלח אלי קבר, כעלות גדיש בעתו. איוב ה' 26. אליפז'ס בעשרייבונג פון אַ גערעכטען לעבען.

אמת, דעם גליקליכען לעבען האָט ניט יעדערער, ווייל ניט יעדערער פערדיענט דאָס. גאָט — דער פּרינציפּ פון אייביגער גערעכטיגקייט — בעלוינט דעם צדיק אויף דער וועלט און בע־שטראָפט דעם רשע אויך דאָ. און אויב די גערעכטיגקייט טרעט ניט אריין אין דעם לעבען פון דעם מענשען, בעווייזט זי זיך אין דורות ארום אויף זיינע קינדער און קינדס־קינדער. על כל פּנים איז אויסגעשלאָסען, אז איינער זאָל אויף דער וועלט ליידען אומ־זיסט. אלץ, וואָס עס קומט פאָר אין דער וועלט, איז גוט; אלץ, וואָס עס פּאַסירט מיט דעם מענשען, איז גערעכט, ווייל אויך די מאָראַלישע געזעצען פון דעם וועלט־געשעהען זענען אקוראַט אזוי פעסט איינגעפונדעוועט אין דער וועלט דורך דער געטליכער „חכמה“, ווי די גרענעצען פון דעם ים און דער לויף פון די שטערען.

אָט דאָס איז אין איהרע הויפּט־שטריכען געווען די וועלט־און־לעבענס־אנשויאונג פון דעם אידישען מאָנאָטעאיזם, אין וועל־כע איוב האָט פריהער געגלויבט, אין וועלכע עס האָבען געגלויבט זיינע פריינד.

ווי קאָן איוב׳ס גורל דערקלעהרט ווערען פון דעם שטאַנד־פּונקט פון אזא וועלט־אנשויאונג? וואו קאָן ליגען די סבה פון זיין אויסערגעוועהנליכען אומגליק? ניט אַנדערש, איוב האָט זיך פ ע ר ז י נ ד י ג ט, אפשר אומבעוואוסט פאַר זיך אליין, — דאָס האָט געמוזט זיין דער ערשטער געדאַנק, וואָס איז ארויף אויפ׳ן זין איוב׳ס פריינד. פריהער צאַרט און מיט רחמנות צו זיינע ליידען זאָגט אליפז ארוים דעם ערשטען חשד: „דערמאָהן זיך נאָר, ווער, א ריינער, איז פערלאָרען געגאַנגען, וואו זענען גע־רעכטע פערטיליגט געוואָרען?“ און ווי קאָן א מענש זיין אין גאַנ־צען ריין פאַר גאָט, וואָס פאָדערט א מאָראַלישען דין וחשבון אפילו פון זיינע מלאכים?

אליפז ברענגט איהם דערביי שוין א טרייסט, אז גאָט שטראָפט, כדי אָבצואוועגדען דעם מענשען פון זינד, וויעדער אויפ־צוריכטען די צושטערטע גערעכטיגקייט און וויעדער אריינצונעה־מען דעם בעל־תשובה אין דעם זונניגען לעבען. דאָרטען ווערט וויעדער געשלאָסען פריעדען צווישען איהם און דער גאַנצער נאַטור,

און זיין לעבען צייטיגט זיך אויס, ווי די תבואה אין פעלד, און ענדיגט, ווי א גארב, ארייגעבראכט אין שייער צו איהר צייט.

אָבער איוב פיהלט אין זיין אייגענעם הארצען, אז ער האָט זיך מיט קיין זאך ניט פערזינדיגט, אז זיינע ליידען האָט ער ניט פערדיענט, און אז אליין דער פאקט פון ניט פערדיענטע ליידען, וואָס מוזען דאָך צוגעשריבען ווערען צו דעם גרויסען אלמאכטיגען גאָט, גראָבט אונטער, ווען מען טראכט זיך טיעפער אריין, אלע יסודות פון דער זונניגער, ליכטיגער וועלט־אנשויאונג. דער חשד וועגען די ריינקייט פון זיין נשמה בעליידיגט איהם. ער פיהלט אין דערינען נאָך א נייעם קוואל פון נייע, ניט פערדיענטע ליידען, און זיין פאָלעמיק אנטקעגען די פריינד ווערט אלץ העפ־טיגער און שטורמישער, — ביז ער וויל שוין גאָר ניט רעדען מיט זיי און זיינע טענות שליידערט ער דירעקט דעם אלמאכטיגען אין געזיכט.

זיין קאמפף מוז ער פיהרען אויף צוויי פראָנטען: מיט די פריינד און מיט גאָט. די פריינד דארף ער צווינגען, זיי זאָלען מודה זיין, אז ער איז אונשולדיג, און אז זייער ראָזעווער אָפּטימיסטישער לעבענס־בליק האָט ניט קיין יסוד. מיט גאָט קעמפפט ער, פאר וואָס ער, גאָט, איז אזא ווי ער איז...

אויף אלע חשדים, וואָס די פריינד ווארפען ארויף אויף איהם אין אלע העפטיגערע רייד, האָט ער נאָר איין ענטפער: „איך בין אונשולדיג! מיך ארט ניט מיין לייב. ס'איז מיר פער'מאוס'ט מיין לעבען". „ביז וואנען", פרעגט ער אין אן אנדער אָרט, „וועט איהר פאר'צער'ען מיין נשמה און מיך צומאָלען מיט אייערע רייד? שוין א מאָל צעהן, ווי איהר בעשימפּט מיך, און שעהמט זיך ניט מיך צו בע'עולה'ן!" *) און ביז צו דעם סוף פון דעם דיספוט קאָן ער ניט אויסוואָרצלען פון זייער הארצען דעם חשד, אז אויב ער האָט ניט געזינדיגט אין זיין פריוואט־לעבען, האָט ער אפשר בע־גאנגען א פערברעכען אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען, ווי א פירסט און א הערשער איבער מענשען. גאָר צום סוף פון זיין דיספוט מוז נאָך איוב ארויסטרעטען מיט זיין מאָראלישען „אני־

*) יט, 1—2.

מאמין" און דעם בעוויז פון זיין ריינער זיטליכקייט. ער רופט גאָט פאר אַן עדות, אַז סיי אין פּריוואַט־לעבען, סיי אין געזעל־שאפטליכען לעבען, סיי אין דעם ריינעם מאָנאָטהעאיזם האָט ער קיין מאָל ניט אריבערגעטראָטען די פאָדערונגען פון דער מאָראַל, וואָס זענען אין דער זעלביגער צייט די פאָדערונגען פון גאָט.

יע, די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון רעליגיעזען גלויבען און מאָראַל האָט אפילו אַן איוב־גייסט ניט געקאָנט צורייסען. אין איינעם מיט זיינע פריינד גלויבט ער, אַז די מאָראַל שטאמט פון דער געטליכקייט און זעהט אין איהר „אַ טהייל פון גאָט אין הימעל און אַן ארב פון דעם אַלמאַכטיגען אין דער הויך". אין זיין איבערגעבענקייט צו גאָט האָט ער, איוב, ניט געקאָנט זיין אונמאָראַליש. איוב ער וואָלט, צ. ב., געטראָטען מיט די פיס דאָס רעכט פון זיין קנעכט און זיין דיענסט, ווען זיי שטרייטען מיט איהם, — וואָס וואָלט ער דען געטהאָן, ווען גאָט וואָלט איהם גע־פאָדערט צום ענטפער? וואָס וואָלט ער געקאָנט ענטפערן? „דער וואָס האָט איהם בעשאפען אין דעם מוטערלייב, האָט דאָך אויך מיך געמאַכט. ער א י י נ ע ר האָט דאָך אונז ביידען צוגעפּאַסט אין דעם מוטערשויס" *) אָדער: „ווען איך זאָל האָבען בעטראַכט דעם ליכטיגען שיין פון דער זון, און די לבנה ווי זי געהט אַזוי פּרעכטיג, און מיין הארץ וואָלט אין דער שטיל זיך בענאַרען גע־לאָזט, און מיין האַנד וואָלט איך געפיהרט צו דעם מויל, צו אַ קוס, — וואָלט דאָס אויך געוועזען אַ שטראָפּבאַרע זינד, ווייל איך וואָלט געלייקענט אין גאָט, וואָס אין הימעל". **)

די שטעלע איז זעהר אַ מערקווירדיגע, און איך וויל, איהר זאָלט זי גוט נעהמען אין אויג. אין דעם גאַנצען קאַפּיטעל, — דעם שלום־קאַפּיטעל פון זיינע רייד, — בעשרייבט ער זיינע פּ ר ו־מ ע לעבענס־פּרינציפּען, זיין סעקסועלע ריינקייט אין פּריוואַט־לעבען, — „ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה", — זיין אבסאָלוטע גערעכטיגקייט אין סאָציאַלע בעציהונגען און נאָר איין מאָל, ווי פאַרבייגעהענדיג, דערמאָהנט ער אויף די פאָדערונג — צו

*) הוא בבטן עשני עשהו, וכוננו ברחם אחד. קאַפּ. ל"א, 16.
**) קאַפּ. ל"א, 29. גם הוא עון פלילי, כי כחשתי לאל ממעל.

בלייבען טריי דעם גלויבען אין איין־איינציגען גאָט, — „ווייל דאָס וואָלט אויך געווען אַ שטראָפבארע זינד“.

ס'איז קלאָר, אַז די גאָטס־פאַרכטיגקייט, וועגען וועלכער עס ווערט גערעדט אין איוב, איז אין איהר תוך אַריין די מאָראַלישע עהרליכקייט און ניט די רעליגיעזע, אָדער קאָנפעסיאָנעלע, פרומקייט. אָבער די מאָראַלישע עהרליכקייט איז, ווי איך האָב שוין בעמערקט, אויך פאַר איוב'ן צונויפגעבונדען מיט דעם גלויבען אין גאָט און זיין צדק ומשפט. און פון דעם שטאַנדפּונקט פיהלט איוב, אַז ער האָט זיך מיט גאָר ניט פערזינדיגט אַנטקעגען גאָט, אַז זיינע ליידען זענען ניט פערדיענט און ער פיהרט אַ פערצווייפעלטען קאַמף אַנטקעגען זיינע פריינד, כדי ארויסצושלאָגען פון זיי דעם לעצטען ספק וועגען דעם.

פון דעסטוועגען דאַרף מען ניט מיינען, אַז פאַר איוב'ן אליין איז דער פּונקט אַזוי וויכטיג. געוויס האָט ער אַ בעדייטונג אויך פאַר איהם, און דער טיעפער בעוואוסטזיין פון זיין אונשולד איז געווען דער ערשטער פאַקט, וואָס האָט איהם אַרויפגעטריעבען אויף זיין רעוואָליוציאָנערען געדאַנקען־גאַנג, און איז געבליעבען איינער פון די וויכטיגסטע אַרגומענטען אין זיין בעווייז־פיהרונג. אָבער, ווי מיר וועלען באַלד זעהן, איז דער פּונקט ניט דער וויכטיגסטער. ער האָט געקעמפפט פאַר איהם אַזוי האַרטנעקיג, ווייל ער איז דער צענטראַל־פּונקט אין די טענות פון די פריינד, ווייל אויף איהם הענגט זייער גאַנצער גלויבען אין דעם לעבענס־פריידיגען מאָנאָטעאיזם: זאָל איוב באמת זיין אונשולדיג, איז יעמאָלט אַ סוף צו גאָט'ס גערעכטיגקייט, אַ סוף צו דער גאַנצער זונניגער וועלט, וואָס האָט זיי געוואַרעמט און געלויכטען, אַ סוף צו דעם גלויבען אין אַן אייביגער מאָראַל, וואָס הערשט אין דער וועלט, ווי די נאַטור־געזעצען.

„דו“, שרייט אויס בלדד, „וואָס דו פערצוקסט דיין לייב אין דיין גרימצאָרן. זאָל פון דיינטוועגען די וועלט פערלאָזען ווערען, זאָל דער פעלז אַ רים געטהאָן ווערען פון זיין אָרט?“ *) די פריינד קאָנען ניט צולאָזען קיין אויסנאַהם אין דעם וועלט־געשעהען צור־

*) טורף נפשו באפו, הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו. יח, 4.

ליעב איוב׳ן. מיט צאָהלרייכע ביישפּיעלען אויף צאָהלרייכע אופנים, דורך די ערפאהרונג און דורך די קלוגשאַפט פון די על־טערן, זעהען זיי מיט אַלע כחות צו בעווייזען, אַז דער וואָס פיהרט אַ גערעכטען לעבען, איז אויך גליקליך, און דער וואָס איז אונ־גליקליך, האָט דאָס פערדיענט. איוב׳ס ליידען איז אַ סימן אויף זיינע זינד, ווייל די גערעכטיגקייט שטעהט פעסט אין דער וועלט, ווי אַ פעלז.

אָבער איוב האָט שוין לאַנג פערלאָזען די זוננינגע וועלט־אַנ־שויאונג. מיט האַממער־שלעג האָט ער זי צושמעטערט, די זיסע, פריידיגע, רעליגיעזע טראַדיציע, און זיין גייסט טראָגט זיך אַרום אין „פינסטערנים, בעשאָטענט מיט טויט״ און זוכט נייע וועל־טען, — שטורעמט אָן אויף גאָט.

„די אַלע זאַכען״, זאָגט ער צו זיינע פריינד, וועלכע ער רופט שוין: „ליעגען־שמיערער און פאַלשע רופאים״, „האָט שוין מיין אויג געזעהן, מיין אויער געהערט און האָט דאָס בעטראַכט. אַזוי קלוג ווי איהר, בין איך נאָך אויך, איך פאַל ניט אַראָב פאַר אייך, אָבער איך וועל רעדען צו דעם אַלמאַכטיגען, מיט גאָט וועל איך האָבען אַ ויכוח״. *)

און אָנהויבען הויבט ער אָן מיט דער טיעפער, אומברחמנות־דיגער, האַרץ־צורייסענדער קריטיק פון דער זוננינגער וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג, מיט דער קריטיק פון דעם מענשען און זיין לעבען אויף דער וועלט, וואָס פון איהר, — דער קריטיק, מיין איך, — הענגט אויך אָב די קריטיק פון דער מאָראַל און ממילא אויך די קריטיק פון גאָט.

אויב די אַלטע וועלט האָט געמאַכט אַזאַ גרויסען וועזען פון דעם מענשען, וואָס איהם פעהלט נאָר אַ ביסעלע צו זיין אַ גאָט, איז ער פאַר איוב׳ן אַ קליינינקער, קליינינקער, שטערבליכער ווע־רעמעל. כמעט מיט די זעלבינע ווערטער, וואָס אין תהלים, אָבער מיט אַ גאַנץ אַנדער אויסטייטש אין געפיהל רופט אויך איוב אויס: „מה אנוש, כי תגדלנו, וכי תשית אליו לבך!״ „וואָס איז דער

*) קאַפּ. ז׳, 17.

מענש, וואָס דו האָלטסט פון איהם אַזוי פיעל און דו טראַכסט וועגען איהם שטענדיג?" *)

אין דער בעטראַכטונג פון דעם מענשען און זיין גורל אויף דער וועלט, איז איוב אַן אינדיווידואַליסט. ער ווייס נאָר פון דעם איינצעל־מענשען און פון דער קליינינקער צייט, וואָס ער פערברענגט אויף דער וועלט. די קינסטלעריש רוהיגע, די עסטהעטישע צופריעדענהייט מיט דעם טויט, וואָס איז געווען אין דעם אַלטען גלויבען, איז ביי איוב'ן פערשוואונדען. פאַר איוב'ן הייסט „געשטאָרבען" — ניט „אריינגעבראַכט אין שייער, ווי אַ צייטיגע גאַרב", נאָר: אויף אייביג פערלאָזען די וועלט. „ווי אַ וואָלקען, וואָס פערשווינדט און פערגעהט, אַזוי קומט ניט אַרויף צוריק דער, וואָס געהט אין שאול. קיינמאָל וועט ער ניט קומען צוריק אין זיין הויז, קיינמאָל וועט ער ניט זעהן זיין פריהערדיגען אָרט". **)

די שטערבליכקייט פון דעם מענשען איז פאַר איוב'ן שוין גאָר ניט קיין פריידיגע מעלה. אדרבה! זי שטעלט איהם אין דעם פונקט אוועק נאָך ניעדעריגער, איידער די פלאַנץ. „אַ בוים האָט נאָך אַ האָפענונג; ווערט ער אָבגעשניטען, קומען נייע שפּראָצען און זיין צווייגלינג געהט ניט צו גרונד. זאָל אפילו זיין וואָרצעל אין דער ערד אַלט ווערען, זאָל זיין שטאַם טויט ווערען אין שטויב, — פון וואַסער־דונסט הויבט ער ווידער אָן בליהען, און טרייבט צווייגען ווי נאָר וואָס געפלאַנצט. אַ מאַן אָבער שטאַרבט און ליעגט אָהן כחות; פערגעהט אַ מענש, איז — וואו איז ער?... ער לעגט זיך אוועק און שטעהט ניט אויף. ביז די הימלען וועלען אויפהערען, וועלען זיי ניט ערוואַכען". ***)

און מיט אַזאַ אָרעם, שוואַך ווערעמעל פיהרט גאָט זיינע חשבונות, רעכענט זיך מיט איהם: געזינדיגט? ניט געזינדיגט? ער, דער אַלמאַכטיגער, פון וועמען אַלץ שטאַמט אָב, וואָס בעשטימט יעדען שריט פון דעם מענשען, וואָס איז ממילא, אין דער לעצטער שורה, אויף די סבה פון די מענשליכע זינד, — ער האָט נאָך

---

*) קאַפּ. ז"ג אין אָנהויב.

**) קאַפּ. ז', 9—10.

***) קאַפּ. י"ד, 7—13.

טענות און פאָדערונגען צו דעם מענשען! אין טיעף דורכגעוועהד־טיגטע ווערטער, וואָס ברענען זיך נאָך עד היום אריין אינ׳ם האַר־צען, אַנטפּלעקט איוב דעם אַלמאַכטיגען די גאַנצע עולה פון זיין געטליכען יושר.

„אדם, ילוד אשה, קצר ימים ושבע רוגז". „דער מענש, פון אַ ווייב געבאָרען, קורץ אין טעג, געזעטיגט מיט שווערער אומרוה. ווי אַ בלום געהט ער אויף און פערוועלקט, פערפליהט ווי אַ שאָטען, און האָט ניט קיין בעשטאַנד. און אויך אויף אַזאַ האלסטו אָפען דיין אויג, און אויך איהם שלעפּסטו צום משפט מיט דיר... און אויב זיינע טעג זענען פעסט ביי דיר בעשטימט, אויב ביי דיר איז די צאָהל פון זיינע חדשים, אויב דעם אייביגען גאַנג פון זיין לעב־בען האָסטו בעשאַפען און ער קאָן איהם ניט אריבערשפּרייזען, איז — לאָז אָב ביז ער פערשווינדעט, לאָז איהם, ווי אַ טאָג־אַר־בייטער, זיין צופריעדען מיט זיין טאָג". *)

אָבער גראָד אָט די רחמנות צו דעם מענשען, צו דעם שוואַכען, שטערבליכען בעשאַף פעהלט ביי דעם אויבער־שטען. ער האָט זיך אָנגעזעצט אויף דעם מענשען און פערצאַמט איהם אַלע וועגען. „ווי אַ באַרג וואָס פאַלט צונויף, ווי אַ פעלז ארויסגעריסען פון זיין אָרט, ווי אַ וואַסער, וואָס צורייבט שטיי־נער, ווי אַ שלאַקס־רעגען, וואָס שווענקט אראָב דעם שטויב פון דער ערד, האָסטו אַ תל געמאַכט פון דעם מענשען׳ס האָפען. אייביג בעווייזסטו אויף איהם דיין געוואַלט און — ער פערגעהט". ס׳איז ניט קיין ענטפער, אַז דעם מענשענ׳ס לעבען פערשווינדעט ניט מיט איהם, אַז ער לעבט נאָך ווייטער אין זיינע קינדער. דער מענש איז אַן איינצעל־מענש. איז מיט איהם אויס, איז אַלץ אויס. „קומען זיינע קינדער צו כבוד — ער ווייס דאָס ניט; זינקען זיי אראָב, איהם בלייבט דאָס אומבעקאַנט. נאָר איבער זיין לייב טהוט איהם וועה און נאָר איבער זיין נשמה איז ער פול מיט טרויער". **)

דער אַלטער, זונגיג־פריידיגער בליק אויף מענש און וועלט

*) קאַפּ. י"ד, 1—6.
**) ד. ג.

בויט, ווי מיר האָבען געזעהן, פיעל אויף דער געטליכער חכמה. קלאָר ליעגט זי פאַר יעדען איינעם, אַ שפּיעל־חבר איז זי מיט דעם מענשען. אין דער דערקענטניס פון גאָטס וואונדערליך שעהנע מעשים דרינגט ער, דער מענש, אריין ביז צו די טיעפסטע גע־דאַנקען פון גאָט'ס שכל און איז כמעט ווי אַ שותף אין די מעשה בראשית, איהם פעהלט כמעט נאָר אַ ביסעל צו גאָט. אָבער, פרעגט איוב: איז אָט דער גלויבען אין דער אָפענקייט פון גאָט'ס חכמה פאַר דעם מענשען עפּעס מעהר ווי אַן איללוזיע? קאָן דער מענש באמת זיך אַראָבלאָזען ביז צו דעם גרונט פון דעם געטליכען גע־דאַנק? איוב לייקענט ניט, אַז דער מענש איז אַריינגעדרונגען אין די טיעפסטע פינסטערניסען פון די בערג, כדי אַרויסצושלעפּען פון דאָרטען — מעטאַלען און עדעל־שטיינער, אָבער — ביי זיין גאַנצער הערשאַפט איבער דער נאַטור, האָט ער ניט אָבגעדעקט דעם שלייער פון דעם געטליכען שכל. דער גאַנצער קאַפּיטעל, אין וועלכען איוב רייסט אַראָב די קרוין פון דעם מענשען'ס קאָפּ, דעם שטאָלץ פון זיין דערקענטניס, איז אַזוי שעהן געשריעבען, אַזוי מאָדערן געטראַכט, אַז מיר ווילט זיך איהם ברענגען כמעט אין גאַנצען: *)

„ס'איז דאָ אַ געפין־אָרט פאַר זילבער, אַן אָרט, וואו מען קאָן אויסוואַשען גאָלד. אייזען ציהט מען אַרויס פון דער ערד; פון שטיינער ווערט געשמאָלצען מעטאַל. אַן ענד האָט ער (דער מענש) געמאַכט צו דעם חושך און ביז צום לעצטען גרעניץ האָט ער אויס־געפאָרשט די שטיינער פון פינסטערנים און טיעפען טונקעל... פון דער ערד ציהען מיר ברויט־קערנער אַרויס... דעם סאַפּיר געפינען מיר אין זיין שטיין, געמישט מיט גילדערנעם שטויב, אויף אַ וועג, וואָס איהם קען ניט דער אָדלער, וואָס דעם גייער'ס אויג האָט קיין מאָל ניט געזעהן, וואָס קיין שטאָלצע חיה איז ניט געגאַנגען אויף איהם, און וועלכען דער לייב האָט קיין מאָל ניט בעטראָטען. אויף דעם קיעזעל־שטיין לעגט ער זיין האַנד, קעהרט אום בערג מיט דעם וואָרצעל אַרויף. אין שטיינער האַקט ער דורך אַ טונעל און אַלערליי

*) דער טעקסט איז אין אייניגע שטעלען שטאַרק פערדאָרבען און מען קאָן פון זיי ניט אַרויסברענגען קיין קלאָרען זין.

פרעכטיגקייטען האָט געזעהן זיין אויג. די קוואַלען פון שטראָמען פאָרשט ער אויס און דאָס פערבאָרגענע ברענגט ער אויף דעם ליכ־טיגען שיין"...

„אָבער די חכמה, וואו געפינט מען זי? און וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטניס? קיין מענש ווייס ניט דעם וועג צו איהר, *) מען קאָן זי ניט געפינען אין דעם לאַנד פון די לעבע־דיגע. דער תהום זאָגט: „ניט אין מיר איז זי" און דער ים זאָגט: „אויך ביי מיר ניטאָ". מען קאָן זי ניט קויפען פאַר גין־גאָלד, ניט אָבוועגען פאַר איהר דעם פּרייז אין זילבער. זי לאָזט זיך ניט אויסגלייכען מיט אופיר־גאָלד, ניט מיט דעם טהייערסטען שוהם און סאפּיר... די חכמה! פון וואַנען קומט זי? וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטניס? פערדעקט איז זי פאַר יעדעם לעבעדיגע אויג, פון די פויגלען פון הימעל פערבאָרגען. אפילו דער אָבגרונט און דער טויט זאָגען: „מיט אונזערע אויערן האָבען מיר עפּעס געהערט פון איהר". נאָר גאָט ווייס דעם וועג צו איהר. ער ווייס איהר געפין־אָרט"...

ער, גאָט, ווייס און לאָזט דעם מענשען אין פינסטערניס. אָבער אויב די „חכמה", די לעצטע פּרינציפּען פון דעם וועלט־בעשאַף, זענען פאַר אונז פערדעקט, — וואו נעהמט מען יעמאָלט די זיכער־הייט, אז גאָט'ס וועגען זענען געבויט אויף גערעכטיגקייט? און אויב ביי דער בעטראַכטונג פון דער נאַטור מוזען מיר בלייבען שטעהן אָהן אַן ענטפער, ווייל מיר קאָנען ניט אריינדרינגען אין דעם געטליכען געדאַנק, וואָס האָט זי ארויסגעבראַכט, האָבען מיר דאָך אַ וועלט פאַר אונז, וואָס איהרע יסודות זענען אזוי קלאָר: די וועלט פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. וואָס טהוט זיך דאָ מיט דער געטליכער גערעכטיגקייט? ווי ווירקט גאָט אין דעם לעבען פון די מענשען?

דער אמת, וואָס אנטפּלעקט זיך דאָ פאַר איוב'ס אויג, פּילט איהם אָן מיט אזא שרעק, אז ער שרייט אויף, ווי פון אַ פייל געטראָפען. „קומט אהער, איהר וועט פערשטיינערט ווערען...

*) לויט דער גריעכישער איבערזעצונג דארף מען לייענען „דרכה" אַנשטאָט „ערכה".

דערמאָהן איך מיך וועגען דעם, ווער איך א פערציטערטער; א שוידער געהט דורך דורך מיין לייב. פאר וואָס בלייבען לעבען די רשעים, ווערען אַלט און שטאַרק אין קראַפט?... *) „זיי צו־שטערען די גרענעצען. זיי רויבען די פיה־העַרדען און זייערע פיטערער. דעם יתום׳ס אייזעל פיהרען זיי אוועק, דער אַלמנה׳ס אָקס נעהמען זיי אין משכון. די אָרימע שטויסען זיי אַראָב פון וועג. די עלענדע מוזען זיך בעהאַלטען... אויף דעם פעלד פון דעם רשע מוזען זיי בעזאָרגען זיין שניט, אין זיין וויינגאָרטען צונויפקלייבען די טרויבען. נאַקעט ליעגען זיי ביינאַכט, אָהן קליידונג, אָהן א צודעק אין דער קעלט. אין די בערג טריעפען זיי פון רעגען, און אָהן א שוץ, קלאַמערן זיי זיך ארום דעם פעלז. נאַקעט געהען זיי אַרום, און הונגערענד טראָגען זיי די גאַרבען. צווישען די מויערן פרעסען זיי דעם אויל, זיי טרעטען דעם וויין אין קעלער און אַליין מוזען זיי אויסגעהן פאר דאַרשט. זיי קרעכ־צען אונטער זייער האַרטען דיענסט, אָבער — — — גאָט הערט ניט זייער געבעט". **)

גאָט העלפט ניט די גערעכטע, די אונשולדיגע פערפאָלגטע. שטראָפט ער, לכל הפחות, די רשעים? אויך דאָס ניט. „זייערע קינדער שטעהען פעסט פאר זיי... זיי זינגען הויך ביי פויקען און פידלען און פרעהען זיך ביי דעם קלאַנג פון דער האַרף. אין גליק פערבּרענגען זיי זייערע טעג, אין פריעדען געהען זיי אַראָב אין שאול, און זאָגען דאָך צו גאָט: „אוועק פון אונז. פון דיינע וועגען ווילען מיר נישט וויסען". ***)

זאָל מען זיך טרייסטען מיט דעם גלויבען, אז גאָט וועט זיך דערפאַר אָבּרעכענען מיט זייערע קינדער? „אָבער וואָס זאָל איהם, דעם רשע, אַהרען זיין הויז נאָך זיין טויט, ווען די צאָהל פון זיינע חדשים איז צו ענד?" ממילא קאָן קיין רייד ניט זיין פון גאָט׳ס גערעכטיגקייט אין דער געזעלשאַפט. ער האָט זיינע דרכים, וואָס

*) קאַפּ. כ״א, 5—7.

**) קאַפּ. כ״ד, 2—12. אָנשטאָט: ואלוה לא ישים תפלה (טיפלאָ), דאַרף מען לייענען: ואלוה לא ישמע תפלה (טפילאָ).

***) קאַפּ. כ״א, 8—14.

זענען זעהר ווייט פון יושר. „דער שטאַרבט אין דעם פולסטען גליק, אין גאַנצען רוהיג און זיכער... און דער אַנדערער שטאַרבט אין אַ ביטער געמיט און האָט קיין מאָל פון גוטס ניט גענאָסען. אין איינעם לעגען זיי זיך אין דעם שטויב, און ווערים בעדעקען זיי ביידען". *)

אָבער, ווען אפילו עס וואָלט געקאָנט בעוויעזען ווערען, אז אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און אין דעם לעבען פון דעם מענשען בכלל הערשט דער שטרענגסטער יושר, וואָלט דאָס אויך ניט בעפריעדיגט איוב'ן. איוב איז שוין אריבערגעוואקסען יענע מאָראַליש־רעליגיעזע אַנשויאונג, וואָס האָט איהר העכסטען פּרינ־ציפּ געזעהן אין דער גערעכטיגקייט און ממילא אויך די העכסטע מעלה פון גאָט אין זיין יושר, אין זיין „אמת וצדק". אַ נייער מאָראַלישער פּרינציפּ טראָגט זיך פאַר זיינע אויגען: דער ריינער „ואהבת" אָהן אַ שום בעדינג, אָהן אַ שום פערדיענסט פון דעם, וואָס מיר ליעבען: רחמנות, גרענצלאָזע ליעבע, גענאַד און מחילת פאַר דעם מענשען, וואָס ער זאָל ניט האָבען געטהאָן, ווי ער זאָל ניט האָבען געזינדיגט. גענאַד און דערבאַרמונג פאָדערט ער פון זיינע פריינד, וואָס פערביטערן זיין געמיטה, דעם שוין פער־ביטערטען, מיט דעם שטענדיגען דערמאָהנען פון זיינע זינד און זיין פערשולדיגונג. „האָט רחמנות אויף מיר! האָט רחמנות אויף מיר, מיינע פריינד", שרייט ער אויס אין אַ שטעל, „ווייל מיך האָט געטראָפען גאָט'ס האַנד. פאַר וואָס פערפאָלגט איהר מיך, ווי גאָט, און ווערט ניט זאַט פון פייניגען מיין פלייש". **)

און מיט דעם נייעם פּרינציפּ פון דער מאָראַל וואַקסט אין איהם אויס אַן אומבעוואוסטע בענקשאַפט נאָך אַ נייעם אידעאַל פון גאָט. ליעבע און גרענצלאָזע גענאַד וואָלט אויך לאָגיש בעסער געפּאַסט צו גאָט'ס אַלמאַכטיגקייט, איידער יושר און משפט. מיר האָבען שוין אויבען געזעהן, ווי משונה דאָס קומט אויס אין איוב'ס אויגען, ווען גאָט פיהרט חשבונות מיט זיין אָרימען בעשאַף, דעם

*) כ"א, 21—26.
**) י"ט, 21—22.

מענשען, וואָס קאָן אין קיין מאָמענט פון זיין לעבען ניט ארויס־
געהן פון גאָט'ס געוואלט.

„וואָס איז דער מענש, וואָס דו האלסט איהם אזוי גרויס און
וואָס דו האָסט איהם שטענדיג אין זין? און דערמאָהנסט זיך
אָן איהם יעדען פריהמאָרגען און יעדע רגע פּרובסטו איהם אויס...
איז האָב איך געזינדיגט, וואָס קאָן איך האָבען געטהאָן דיר, דו
היטער פונ'ם מענשען? פאר וואָס האָסטו מיך געמאכט פאר א
ציעל פון דיין אָנפאל, פאר וואָס פארגיבסטו ניט מיינע זינד,
שאפסט ניט אָב מיין פערשולדונג? ווייל אָט באלד לעג איך מיך
אין שטויב, און זוכסטו מיך, בין איך שוין ניטאָ". *)

דאָ, ביי דעם העכסטען שטאפעל פון איוב'ס געדאנק, מוזען
מיר זיך א ווייל אָבשטעלען און ציהען דעם סך־הכל פון זיינע
בעטראכטונגען.

עס קאָן איינעם אויסדוכטען, אז די גאנצע פרייגייסטעריי
פון איוב'ן בעשטעהט, ווי אין דער „ראדיקאלעכץ" פון אונזערע
טעג, אין דעם, וואָס ער רעדט עזות'קייטען אנטקעגען גאָט. מיט
דעם אונטערשייד, — און דעם גרויסען אונטערשייד, פערשטעהט
זיך, — וואָס אונזער כלומרשט'דיגער ראדיקאל טהוט דאָס, ניט
גלויבענדיג אין די עקזיסטענץ פון גאָט, בעת איוב'ן איז קיין מאָל
ניט ארויף אויפ'ן זינען צו אָבצולייקענען. אָבער דער רעזולטאט
איז דערזעלביגער: אויפווייזען, אז גאָט איז אומגערעכט, אז ער
פערדיענט דעריבער ניט, מען זאָל איהם „דיענען", — אָט דאָס,
ווייזט אויס, איזביידענ'ס ציעל.

אין דער אמת'ען איז אזא אויבערפלעכליכער געדאנק זעהר
ווייט פון איוב'ס ווירקליך טראגישען פילאָסאָפירען. ער איז ניט
קיין „פריי־דענקער"; ער איז א פרייער דענקער. ער וויל אויס־
געפינען קודם כל פאר זיך אליין, אין וואָס בעשטעהט די נאטור
פון גאָט, וואָס איז זיין שייכות צו דעם מענשען, און וואָס פאר
א זיכערען פונדאמענט קאָן דער מענש האָבען פאר דעם אויפבוי
פון זיין מאָראל. אויסגעפינען מוז מען דאָס אלץ מיט דעם איינע־
נעם שכל.

---

*) קאפ. ז, 17—21.

ס'איז מערקווירדיג! אין דער צייט פון אונזער קינדהייט האָבען מיר געגלויבט אין דעם קינדישען גלויבען, אַז אַ גאָט האָט זיך געקאָנט אַנטפּלעקען פאַר מענשען, רעדען צו זיי, און אליין דערצעהלען זיי וועגען זיין מהות און וועגען זיין נאַטור; אַז ער איז אַ שטרענגער גאָט און אַ גערעכטער גאָט און דערגלייכען. מיר האָבען איצטער דעם קינדישען קינדער־גלויבען פערוואָרפען. מיר האָבען דערביי אָבער זיך ניט אַוועקגעשטעלט די פראַגע: פון וואַנען זשע דען האָבען אונזערע עלטערן גענומען זייערע פאָרשטעלונגען וועגען גאָט און זיינע אייגענשאַפטען? ערשט ווען מען שטודירט דורך קריטיש די ענטוויקעלונג פון דעם אידישען געדאַנק וועגען גאָט, זעהען מיר, אַז די הויפּט־ראָליע אין דער בעשטימונג פון זיינע אייגענשאַפטען האָט ביי די נביאים, די בעשאַפער פון דעם מאָנאָטעאיזם, געשפּיעלט דער פרייער שכל, — פריי פון די הער־שענדע טראַדיציעס פון זייער צייט, — אין איינעם מיט די ער־פאַהרונגען פון דעם לעבען, און די פערבאָרגענסטע בענקשאַפט פון זייער נשמה נאָך אַן אידעאַלען זיין. און ווען איך זאָג די ערפאַהרונגען פון דעם לעבען, — מיין איך דערמיט יענעם אַל־געמיינעם איינדרוק, וואָס דער דענקער בעקומט פון דער נאַטור און דעם מענשליכען לעבען. ווען דער דענקער (לאָז זיין: דער נביא) פערזיכערט אונז, אַז גאָט איז אַן אל קנא ונוקם, אַן אייפערזיכטיגער און ראַכע־דאָרשטיגער גאָט, אַז ער מאָהנט אויף די זינד פון די פעטער ביי דעם דריטען און פערטען דור, איז דאָס אין תוך אַריין אַקוראַט ווי ער וואָלט געזאָגט: „דער איינדרוק, וואָס אויף מיר מאַכט נאַטור און מענשליכער לעבען איז אַזאַ, אַקוראַט ווי זיי וואָלטען בעהערשט געוואָרען פון אַ גאָט, וואָס האָט אַזעלכע אייגענשאַפטען". און מיין געוויסען זאָגט מיר, אַז אַזאַ גאָט איז אַ גוטער און גערעכטער גאָט. אָבער די דענקער פון אַ מאָל האָבען בשום אופן ניט געקאָנט בעגעהן זיך אַזוי קריטיש מיט דעם אייגענעם געדאַנק, זעהן אין איהם נאָר אַ פּראָדוקט פון דעם אייגענעם שכל.

און ווי קאָנען מיר אַזאַ זאַך פערלאַנגען פון זיי, ווען אפילו דענקער און וויסענשאַפטליכע פאָרשער פון דעם נייננצעהנטען יאָהרהונדערט האָבען זיך ניט געקאָנט אויפהויבען צו אַזאַ הויך.

עס איז איצטער שוין כמעט אַלעמען בעקאַנט, אַז בעת די כעמיקער האָבען גערעדט (און רעדען נאָך) וועגען אַטאָמען, איז דער אמת'ער זין פון זייערע רייד געווען (און איז נאָך עד היום) אַזאַ: די כעמישע פּראָצעסען שפּיעלען זיך אָב אַזוי, אַ ק ו ר אַ ט ו ו י די סובסטאַנצען וואָלטען בעשטאַנען פון מאַטעריעלע אַטאָמען מיט אַזוינע און אַזוינע איינענשאַפטען. אָבער וויפיעל כעמיקער האָבען אין פשטות געגלויבט (און גלויבען נאָך עד היום), אַז דער מאַ־טעריעלער אַטאָם איז אַן אַבסאָלוטער אמת! די סברה, וואָס האָט זיך געלעגט אויפ'ן שכל, וואָס קאָן אַזוי גוט אַלץ דערקלעהרען, ווערט ביי אַ ווענינ קריטישען גייסט פערוואַנדעלט אין אַן אונ־צווייפעלבאַרען אַבסאָלוטען אמת.

אין נאָך אַ גרעסערער מאָס האָט דערזעלבינער פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס פון דעם מענשליכען, אין זיך גלויבענדען דענקען, געמוזט זיך אָבשפּיעלען ביי די אידישע אויפבויער פון דעם מאָנאָטעאיזם. דער „גערעכטער און איינציגער אַלמאַכטיגער גאָט“ איז געווען די בעסטע טהעאָריע, כדי צו דערקלעהרען נאַטור און מענשען־לעבען, ווייל זי האָט אויפ'ן בעסטען אופן צונויפגעשטימט מיט דעם אַל־געמיינעם איינדרוק, וואָס דער פריי דענקענדער מענש פון יענער צייט האָט פון זיי בעקומען. און ניט קיין קליינע ראָליע, — אפשר נאָר די גרעסטע, — האָבען דערביי געשפּיעלט די פאָדערונגען און אידעאַלען פון דעם אייגענעם געוויסען. עס איז דעריבער פאַר זיי געווען אונמעגליך אויף אַ האָר צו זיין מסופק אין דער ריכטיג־קייט פון זייער טהעאָריע. גאָט און זיינע בעשטימטע אייגענ־שאַפטען זענען געוואָרען אַ רעאַלער פאַקט, ווי דער אַטאָם פון דעם ווענינ קריטישען כעמיקער פון אונזערע טעג. און מענשען מיט אַ לעבהאַפטער פאַנטאַזיע און צו צאַרטע און צו שטאַרק אָנגע־צויגענע נערוועו, ווי די נביאים זענען בלי ספק געוועזען, האָבען געקאָנט הערען שטימען און זעהן זעהונגען, וואָס האָבען צונויפ־געשטימט מיט זייער גלויבען אין גאָט, — שטימונגען און זעהונגען, וואָס אין זייער רעאַליטעט האָבען זיי אויך ניט געקאָנט צווייפלען. אויף אַזאַ'ן אופן איז אויסגעוואַקסען די „אַנטפּלעקונג“, גאָט'ס דירעקטער אויפטראָגען זיך מיט דעם מענשען, און מיט איהר — די זיכערקייט, אַז די מענשליכע געדאַנקען און אידעאַלע פאָרשטע־

לונגען וועגען גאָט זענען איבער־מענשליכע מיטטהיילונגען פון גאָט אליין.

מיר זעהען דאָ איוב׳ן אין אַ מאָמענט, ווען ביי דעם אידישען פריי־שאַפענדען געדאַנק האָבען זיך גענומען פאַנאַנדערגעהן די אידעאַלע פאָדערונגען פון דעם הארצען מיט די טראַדיציאָנעלע פאָרשטעלונגען וועגען גאָט, און איוב פיהלט, אַז דער איינדרוק פון נאַטור און מענשען־לעבען שטימט ניט צונויף ניט מיט דער טראַ־דיציאָן, ניט מיט די נייע פאָדערונגען פון זיין געוויסען. און אין דערין ליעגט די אינוועניגסטע טראַגעדיע פון זיין געדאַנק, די טראַ־געדיע פון דער איבערגאַנגס־עפּאָכע, וועלכע האַלט אָן אַזוי לאַנג ביז די פאָדערונגען פון דעם געוויסען וועלען אויפבויען אַ נייעם אידעאַל און אַ גאַנצע וועלט פון גייסטיגע בנינים, וואָס וועלען העלפען צונויפקלינגען די שטים פון דעם נייעם אידעאַל מיט דעם אַלגעמיינעם איינדרוק פון וועלט און לעבען. אָבער דער נייער אידעאַל איז נאָך ניט בעשאַפען.

איוב איז אַ שטאַרקער און פרייער גייסט, ביי וועמען דער אָביעקטיווער אמת שטעהט אויפ׳ן ערשטען פּלאַן, ווי ווערה דער אמת זאָל ניט מהאָן דעם הארצען, ווי צובראָכען דערפון זאָל ניט ארויסגעהן די נשמה. דעריבער זעהט ער קודם כל קלאָר ווערען אין דעם זין פון דעם, וואָס ער זעהט מיט זיין אומדערשראָקענעם אויג, אין דעם זין פון יענעם איינדרוק, וואָס ער האָט פון וועלט און מענשען־לעבען.

און דער רעזולטאַט, צו וועלכען ער קומט, איז אַזאַ: עס איז געוויס דאָ אַן אַלמאַכטיגער און אַל־קלוגער גאָט; זיינע וואונדער־ליכע מעשים שטייגען אריבער דעם מענשליכען פערשטאַנד, אָבער עס איז אונמעגליך צו דענקען, אַז צו זיינע איינענשאַפטען געהערט די מענשליכע גערעכטיגקייט. ער מאַכט ניט קיין נפקא מינה צווישען דעם צדיק און דעם רשע. איהם אַרט ניט דעם מענ־שענ׳ס טובה און די גערעכטיגקייט. אַן אַנדער זאַך ליעגט איהם אין זין: ד י ל י ע ב ע צ ו ז י י ן א י י ג ע נ ע ר א ל־מ א כ ט. „רעדט מען וועגען קראַפט פון דעם שטאַרקען, איז ער דאָ; אָבער רעדט מען וועגען גערעכטיגקייט, — זאָגט איוב, —

איז, — „ווער קאָן איהם אויפפאָדערן?". *) דעריבער איז ווענינ צו וויסען, אז גאָט איז גלייכגילטיג צו דעם מענשען'ס גליק. מען דארף געהן נאָך ווייטער. דער איינדרוק פון נאטור און לעבען איז אזא, אז גאָט שפּיעלט זיך מיט דעם מענשען און האָט הנאה פון זיין ליידען. ער פיהרט מלחמה אנטקעגען איהם, בעטראכט איהם ווי א פיינד. „איך האָב געלעבט רוהיג, האָט ער מיך צו־שמעטערט, ער האָט מיך אָנגענומען פאר'ן געניק און צובראָכען אויף פיצלעך. ער האָט מיך אוועקגעשטעלט ווי א ציעל־ברעט פאר זיך, עס שווירבלען ארום מיר זיינע פיילען. אָהן רחמנות האָט ער צושפּאָלטען מיינע ניערען, אויסגעגאָסען אויף דער ערד מיין גאַל. א ברעש נאָך א ברעש לעכערט ער אין מיר דורך, שטורמט איין אנטקעגען מיר ווי א קריעגס־העלד" *), כאראקטעריזירט איוב ניט אָהן סארקאזם.

אויב גאָט טהוט דאָס ניט אויס א גרונד, וואָס איז אונז בע־קאַנט, קאָן דאָס שטאַמען נאָר פון אן אינוועניגסטער ליעבע צו בייז־טהאָן, אָדער אויס א פּשוט'ען שפּיעל אין מאכט און פון דער הנאה מיט דער אייגענער קראפט. גאָט בעקומט דאָ ביי איוב'ען א דעמאָנישען, טייוועלשען שטריך. על כל פּנים, האָט דער מענש גאָר נישט וואָס צו האָפען פון איהם. אין די צייטען פון אומ־גליק האָט ער ניט וואָס צו זוכען הילף ביי גאָט. ער וועט איהם נאָך אפשר פערמעהרען זיין צער.

„א שפּאָט פאר זיין פריינד", זאָגט איוב, „ווערט דער, וואָס רופט צו גאָט, ער זאָל איהם דערהערען. דעם אונגליקליכען פער־אכט ער, דער שטארקער און זיכערער. א שטויס צו די, וועמעס פוס עס האַלט שוין אין וואנקען! אין פריעדען בלייבען אָבער די געצעלטען פון די רויבער, און עס לעבען אָהן זאָרג די, וואָס דערצערענען גאָט". ***)

טראכט מען זיך אריין אין דער כאראקטעריסטיק פון גאָט,

---

*) אם לכח אמיץ הנה, ואם למשפט מי יועידנו, קאפּ. ט', 19.

**) ט"ז, 12—15.

***) לויט דעם קריטיש אויסגעבעסערטען טעקס פון קאפּ. י"ב, 4—6.

װעלכע איוב מאַכט דאָ, בעקומט מען דעם איינדרוק, װי ער װאָלט גערעדט צו אונז מיט די װערטער פון נ י ע ט צ ש ע.

די נאַטור (אָדער גאָט) װייס ניט פון קיין מאָראַל, פון קיין „גוט" און „שלעכט". די װעלט־סובסטאַנץ האָט נאָר איין גרויסען װילען, דעם װילען צו מאַכט. דער מעכטיגער איז דער גערעכטער. און אַקוראַט װי ניעטצשע, ציהט אויך איוב פון דעם געדאַנק די נויטװענדיגע קאָנסעקװענץ, אַז די מאָראַל אָדער, — װאָס פאַר יענער צייט איז געװען איין־און־דיזעלביגע זאַך, — די רעליגיעזע איבערגעבענקייט צו גאָט, האָט קיין ברעקעל פערניפטיגען יסוד ניט.

קורץ און קלאָר פאָרמולירט אָט דעם גרונד־געדאַנק איוב׳ס אליהו, יענער נייער דיספּוטאַנט, װעמען אַ שפּעטערדיגער מחבר האָט אריינגעפיהרט אין דער פּאָעמע. מיט אַ שאַרפען בליק האָט ער ארויסגעפונען, אַז דער צענטער, ארום װעלכען עס דרעהט זיך סוף־סוף דער דיספּוט, איז דאָס פּראָבלעם װעגען „גוט" און „שלעכט". „לאָמיר", זאָגט ער, „אויסקלייבען דאָס רעכטע, לאָ־מיר צװישען אונז אויסגעפינען, װאָס איז גוט... װייל איוב האָט געזאָגט: איך בין פריי פון שולד און גאָט האָט אָבגעטהאָן די גע־רעכטיגקייט פון מיר..." און ער האָט געזאָגט: „דער מענש האָט קיין נוצען ניט דערפון, װאָס ער פאָלגט דעם רצון פון גאָט". *)

„לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים!" עס לוינט ניט דעם מענ־שען צו פאָלגען גאָט׳ס געבאָט! אַ־פנים, אַז דער שטן איז געװען גערעכט: „עור בעד עור". דער מענש איז אַ פעל־הענדלער, װאָס גיט אַ פעל פאַר אַ פעל. ער װעט דיר זיין גוט און פרום אַזוי לאַנג, װי דאָס לוינט איהם. און װעט אַװעקװאַרפען אַלע זיינע מאָראַ־לישע אידעאַלען און פּרינציפּען, װי נאָר ער װעט איינזעהן, אַז זיי האָבען פאַר איהם ניט קיין פּראַקטישען װערט.

אָבער דער שטן האָט פאָרט געהאַט אַ טעות אין איוב׳ן. מיט דעם אָביעקטיװען שכל דערגאַנגען צו דעם עקסטרעמען אָב־יעקטיװיזם, װאָס גראָבט אונטער אַלע יסודות פון דער מאָראַל, צו־

*) קאַפּ. ל"ד, 4—9. משפט נבחרה לנו, נדעה בינינו מה טוב, כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי... כי אמר לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים.

שפּאַלט זיך איוב'ס געדאַנק אין צוויי פערשיידענע שנור־פּערל, וואָס פלעכטען זיך דערנאָך ווידער אַרום, איינע אַרום דער אַנ־דערער. ער ווייס אויף זיכער, אַז קיין מאָראַל און קיין גערעכ־טיגקייט איז ניטאָ. ניטאָ אין דער גאַנצער וועלט. און דאָך פיהלט ער, אַז ער, איוב, טראָגט אין זיין אייגענער ברוסט אַן אי־דעאַל פון גערעכטיגקייט, און ער, דער דערשלאָ־גענער, שוין כמעט אין גאַנצען צוטראָטענער וואָרעם, הויבט זיך פלוצלונג אויף אין זיין גאַנצער מענשליכער הויך און פּראָטעס־טירט, פאַר וואָס דער אַלמאַכטיגער גאָט האָט ניט קיין גערעכטיג־קייט, און פאָדערט איהם אַרויס, ער זאָל זיך קומען פערענטפערן פאַר דעם מענשען. ער ווייס, אַז ער שפּיעלט זיך דאָ מיט זיין לעבען. אָבער איוב איז אַ העראָאישע נאַטור. זיין אידעאַל איז איהם טהייערער פאַר זיין גליק. „שווייגט!" — זאָגט ער צו זיי־נע פריינד — „איך וועל רעדען. זאָל קומען איבער מיר, עס מעג זיין וואָס עס וויל. איך נעהם מיין פלייש אין מיינע צייהנער און מיין לעבען שטעל איך אין קאָן... יע, ער וועט מיך טויטען; דאָ איז ניטאָ וואָס צו האָפען. אָבער מיינע ווענען מוז איך קלאָר מאַכען איהם אין פּנים אַריין". *)

וואָס פאַר אַ געוואַלטיגע קראַפט! מיט איין שוואונג הויבט ער זיך דאָ אויף צו אַן אונענדליכער הויך. לאָז גאָט זיין, ווי גאָט איז, לאָז די וועלט זיין, ווי די וועלט איז, — איך, איך, דער מענש, איוב, דאָס וואָלקענדעל, וואָס האַלט ביים פערגעהן, איך פאָדער פון גאָט דין וחשבון. איך מוז איהם בעווייזען מיינע ווענען; און ווען אפילו דאָס זאָל מיך קאָסטען דער לעבען, בלייב איך טריי מיין פאָדערונג, טריי מיין מענשליכען אידעאַל, וואָס האָט ליידער קיין שטיצע ניט ערגעץ ניט, ניט אין דער נאַטור, ניט אין דער געזעלשאַפט, ניט ביי גאָט אַליין. און זאָל אַנטקעגען מיר זיין דער גאַנצער וועלט־אַל, מיט אַלע זיינע מיר פיינדליכע קרעפ־

*) קאפּ. י"ג. החרישו ממני ואדברה אני, ויעבור עלי מה... אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי. הן יקטלני לא איחל, אך דרכי אל פניו אוכיח.

טען, „איך האָב אָנגעהויבען דעם משפט און איך ווייס, אז איך בלייב גערעכט". *)

און עפּעס זעלטען שעהנעס און צאַרטעס, אָבער דערביי אויך שטאָהל־און אייזען־שטאַרקעס שפּיעלט זיך דערביי אָב אין איוב'ס נשמה. ער ווייס, אז עס האָט ניט קיין זין צו רופען צו גאָט, ער ווייס, אז גאָט האַלט ניט פון גערעכטיגקייט. אָבער אין הארצען בענקט ער אזוי נאָך אַ גערעכטער ליעבעפולער וועלט־קראפט, און זיין גאַנצע נשמה ציהט זיך צו גאָט אין קינדליכער ליעבע און געבעט, ער זאָל אראָבגעהן, ער זאָל זיך בעווייזען, און זאָל זיך מודה זיין, אז ער איז אונגערעכט, אז דער העכערער אמת איז ביי איוב'ן. אָהן אַ ברעקעל פערשטענדיגע לאָגישע קאָנסעקווענץ, געטריעבען נאָר פון דעם אינוועניגסטען אינסטינקט פון יושר, פון אַ קינדישער, צוטרוילעכער ליעבע צו אַן אידעאַלען הערשער פון דער וועלט, זאָגט ער צו זיינע פריינד: „אל אלוה דלפה עיני, ויוכח לגבר עם אלוה": „צו גאָט הויב איך אויף מיינע אויגען פול טרעהרען, זאָל ער בעשאַפען פאר דעם מענשען רעכט אַנטקעגען גאָט!". **)

אין זיין גייסטיגער קלעמעניש, אין דעם טראַגישען קאָנפליקט פון זיינע געדאַנקען און געפיהלען פּראָטעסטירט ער און בעט, פאָדערט מיט אויגען פול טרעהרען, גאָט זאָל זיך איהם בעווייזען און זיין איוב'ס עדות אנטקעגען זיך אליין. ער, איוב, קאָן איהם געבען אַ חשבון פון יעדען שריט פון זיין לעבען. ווי אַ פירסט וועט ער ארויסטרעטען אנטקעגען איהם. ***)

און גאָט האָט זיך בעוויעזען. פון אַ געוויטער־שטורם האָט ארויסגעדונערט זיין קול. אין צוויי רעדען האָט ער געפיהרט זיין גייסטעס־קאַמפף אַנטקעגען איוב'ן און נאָך יעדער רעדע האָט ער טריאומפירט איבער איהם.

אין דער ערשטער רעדע שילדערט גאָט זיינע געוואַלטיגע טהאַטען אין דער נאַטור און אין דער בעלעבטער וועלט אַ חוץ דעם מענשען, ווי ער וואָלט געוואָלט בעווייזען, אז אַ חוץ דעם מענשען

*) ד. ג., 18: הנה נא ערכתי משפט, ידעתי כי אני אצדק.
**) ט"ז, 20—21.
***) ל"א, 37. מספר צעדי אגידנו, כמו נגיד אקרבנו.

האָט ער נאָך אויך אַרבייט געגוג. מיט סאַרקאַזם פרעגט ער אַלע ווײַלע איוב׳ן, אפשר קאָן ער דאָס אויך אַזוי מאַכען, אָדער פער־שטעהט ער לכל הפחות, ווי דאָס ווערט געמאַכט? און איוב האָט זיך אונטערגעגעבען. „אמת, איך בין צו קליין. וואָס זאָל איך דיר ענטפערן? איך לעג מיין האַנד אויף מיין מויל. איך האָב דאָס איינמאָל גערעדט און וועל ניט נאָך אַ מאָל רעדען. צוויי מאָל און מעהר טהו איך עס ניט". *)

אין דער צווייטער רעדע, וואָס איז פול מיט דעם זעלבינגען שטאָלצען סאַרקאַזם, אַרגומענטירט גאָט, אַז איוב האָט קיין רעכט ניט צו פאָדערן גערעכטיגקייט פון איהם, ווייל ער, איוב, קאָן ניט, ווי גאָט, פערלענדען די רשעים מיט איין בליק און ווייל ער, איוב, האָט ניט קיין מאַכט ניט איבער דעם ניל־פערד, ניט איבער דעם קראָקאָדיל.

און איוב ענטפערט: „איך ווייס, אַז דו קאָנסט אַלץ; אַלץ קאָנסטו אויספיהרען, וואָס אין דיין זין. דעריבער: איך האָב גערעדט, און האָב עס ניט פערשטאַנען, וואונדערליכע זאַכען, וואָס איך האָב ניט געוואוסט. איך האָב געהערט פון דיר נאָר וואָס דאָס אויער קאָן הערען. איצטער אָבער האָט דיך מיין אויג גע־זעהן. דעריבער פערדריסען מיך מיינע רייד. איך האָב חרטה אין שטויב און אש". **)

לייענט מען גאָט׳ס רעפּליקען, ווערט מען פערוואונדערט פון דער שעהנקייט און פאַרבען־רייכקייט, מיט וועלכער דער דיכטער מאָלט אויס אין דער ערשטער רעדע די איינצעלנע נאַטור־ערשיי־נונגען, אַרויסגעכאַפּט פון אַלע וויכטיגע ממשלות פון דעם וועלט־ליכען זיין. עס ווערט אויפגעבויט פאַר דעם אויג אַן איינהייטליך בילד פון דער וועלט, וואָס שטייגט אַריבער אין איהר קלאָרקייט און פּראַכט דאָס וועלט־בילד אין „ברכי נפשי". מעהר נישט, דער מענש פעהלט אין איהר אין גאַנצען. די צווייטע האָט נאָך שטאַר־קערע נאַטור־סצענען, אָבער פון דיין פאַנטאַסטישע וועזענס, אין וועמעס עקזיסטענץ די אידישע דענקער האָבען געגלויבט. ביידע

*) קאַפּ. מ׳. 3—5.
**) קאַפּ. אב, 1—6.

שירים בעוויזען, ווי שטארק דער אידישער גייסט האָט זיך אינ־טערעסירט מיט נאַטור־ערשיינונגען און ווי ווייט מען איז שוין גע־קומען אין דעם פּרט פון ריינע נאַטור־בעשרייבונג. אָבער — נאָך מעהר ווערט מען פּעוואונדערט, ווי אָרים עס איז אין לאָגיק גאָט'ס ענטפער אויף איוב'ס טענות. אין דער אמת'ען ענטפערט גאָט גאָר נישט, און ער זאָגט איהם קיין זאַך ניט, וואָס איוב האָט פריהער ניט געוואוסט אין פּרינציפּ. ער שילדערט זיין אַלמאַכט. האָט דען איוב דאָס ווען עס איז געלייקענט? אדרבא; גאָט'ס אַל־מאַכטיגקייט איז דער באָדען, אויף וועלכען עס קאָן ערשט אַרויס־וואקסען די גרויסע איוב־שאלה וועגען דער גערעכטיגקייט אין נאַ־טור און מענשען־לעבען. ער מאָלט איהם אוים מיסטעריעזע ער־שיינונגען, וואָס זענען אַזוי שווער צו פערשטעהן מיט'ן מענש־ליכען שכל. ער שילדערט איהם דאָס ניל־פערד און דעם קראָ־קאָדיל, וואָס פון זיין מויל רייסען זיך אַרויס פלאַמען און עס שפּריצען פייער־פונקען, וואָס פון זיינע נאָז־לעכער שלאָגט אַ דאַמפּף ווי פון אַ זידענדען טאָפּ, און וועמעס אָטהעם עס צינדט אָן, ווי אַ פייעריגע קויהל. וואָלט גאָט גערעדט צו אַ מאָדערנעם איוב, וואָלט ער אַזעלכע קינדישע זאַכען ניט דערצעהלט. ער וואָלט געקאָנט בעסער אויפמישען אַ בלעטעל פון וועלכער וויסענ־שאַפט איהר ווילט און מיט דעם זעלביגען שטאָלצען סאַרקאַזם פרעגען, צ. ב., אין איינעם מיט ספּענסער'ן: „פערשטעהסטו, מענש, ווי אַזוי אַ מאַטעמאַטישער געזעץ איז מעגליך? האָסטו אַ השגה, וואָס אַזוינס איז דער רוים? קאָנסטו בעגרייפען בעוועג־גונג? קאָנסטו פערשטעהן, ווי אַזוי עס ווערט געבאָרען בעוואוסט־זיין?" מיט די אַלע פראַגען און מיט טויזענדער אַנדערע וואָלט גאָט צוגעשפּאַרט צום וואַנד און שטאַרק פערשעהמט דעם גרעס־טען געלערנטען און דעם טיעפסטען דענקער.

אָבער — וואָס האָט דאָס פאַר אַ שייכות צו איוב'ס טענות? האָט דען איוב אַליין זיך ניט בעקלאָגט, וואָס די חכמה איז פער־באָרגען פון דעם מענשען? איז — וואָס האָט איהם גאָט דאָ אַזוינס געזאָגט, וואָס ער איז מיט אַ מאָל מטושטש געוואָרען, וואָס זיין גאַנצער געוואַלטיגער גייסט איז מיט אַ מאָל צונויפגעבראָכען געוואָרען און האָט זיך אַ וואַרף געטהאָן אין שטויב און אַש?

נאָך מיין מיינונג נאָך קאָן מען געבען דערויף נאָר איין־איינציגע דערקלעהרונג: מיט איוב'ן האָט פּאַסירט דאָס, וואָס קומט אַ מאָל פאָר מיט גאָר גרויסע און שטאַרקע גאָט־שטורעמער, וועמעס נשמה איז פול מיט אויפרודערנדע שאלות. עס בעווייזט זיך זיי גאָט, אָדער זיי גלויבען באמונה שלמה, אז גאָט האָט זיך אַנטפּלעקט צו זיי, זיי דערשפּירען זיין עקזיסטענץ אין זיך גופא, זיי הערען זיין שטים קלינגען אין דער אייגענער ברוסט, און מיט אַ מאָל שטאַרבען אָב אַלע פראַגען. אַזאַ פאַל האָט, צ. ב., נאָך גאָר ניט לאַנג פּאַסירט מיט טאָלסטאָי'ען. לאַניש פערענטפערט זיין נייער גלויבען קיין איין איינציגע פראַגע ניט, וואָס ער האָט זיך פריהער געשטעלט אין דער צייט פון פערצווייפלונג. אָבער פּסיכאָלאָגיש זיינען אַלע יענע פראַגען פערשוואונדען, ווי נאָר ער האָט דערשפּירט אַ פונק פון דעם געטליכען זיין אין זיך. פאַר איינע האָט דער דאָזיגער אינטערעסאַנטער פּראָצעס אַ מיסטישע בעדייטונג; זיי גלויבען באמת, אז אין אַזעלכע פעלען פאַלט פאַ־נאַנדער די שייד־וואַנד צווישען מענש און גאָט. פאַר אַנדערע איז דאָס ניט מעהר ווי אַ ריין פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס: אַ דמיון אין דעם מענשען, זיין אייגענער זיך־אָבנאַרען. אָבער איינס איז זיכער, און לויט דער רייכער ערפאַהרונג, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אויף דעם פעלד, מוזען אַלע צוגעבען, אז דער מענש, וואָס לעבט דורך דעם דאָזיגען פּראָצעס פון שטעהן פּנים־אל־פּנים מיט גאָט, ווערט אינווענינג אין גאַנצען פערוואַנדעלט. זיין געפיהלס־וועלט בעקומט פּלוצלונג אַן אַנדער געשטאַלט. די חושך־וואָל־קענס ווערען פערטריעבען. אַ געפיהל פון אונענדליכען צוטרוי צו דער וועלט און דעם געטליכען פיהר וואַקסט אויס אין דער נשמה און פון די טויזענדער שאלות, די הונגעריגע וועלף מיט די ברענענדיגע אויגען, לאַכט מען זיך אויס און זיי פערשווינדען פון דער נשמה. ס'איז אַקוראַט ווי אַ קינד, פערוואָגעלט אַליין ביי דער נאַכט אין אַ געדיכטען וואַלד, צוואַוואונדעט פון די דערנער, צושראָקען פון די געשפּענסטער וואָס ער זעהט פון יעדען בוים, פון יעדען צווייג, וואָלט פּלוצלונג דערהערט די טריט און די שטים פון זיין פאָטער, דערשפּירט, ווי ער נעהמט איהם אויף זיינע הענד און טראָגט איהם מיט זיך. ווער הערט זיך יעמאָלט איין אין די

מוסר־רייד פון דעם פאָטער, און וואָס איז די נפקא מיניה, וואָס ס'איז געווען, — אבי מען איז נאָהענט צו דעם פאָטער'ס ברוסט...

דאָס איז אויך געווים געווען די פּסיכאָלאָגיע פון איוב'ן.

„פריהער האָב איך נאָר געהערט פון דיר, איצטער זעהט דיך מיין אויג!" — און אַ סוף צו אַלע שאלות. פאַר איוב'ן איז דאָס פּראָבלעם פון זיין ליידען פּערענטפּערט געוואָרען אויף אַ ריין־סוביעקטיווען, מיסטישען אָדער פּסיכאָלאָגישען וועג.

אָבער קאָן דאָס זיין אַן ענטפער פאַר אונז?

געווים, מיין איך דאָ ניט די פון אונז, וואָס זענען זיכער, אַז קיין גייסטיגער וועלט־פּרינציפּ איז במציאות ניטאָ, אַז אַלץ שפּיעלט זיך אָב לויט בלינדע נאַטור־קרעפטען, ד. ה. אין לעצטער ליניע, דורך אַ פּשוט'ען צופאַל. איהר קאָנט ניט פרעגען ביי די מחנות מיקראָבען, פאַר וואָס'ערע זינד מיינע זענען זיי אָנגעפאַלען אויף מיין קינד, וואָס זיי האָבען צו איהם אָדער צו מיר געהאַט און פאַר וואָס זיי האָבען איהם געטויט? פאַקטען! געזעצען! אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור! — פאַר די וואָס גלויבען אַזוי, עקזיסטירט ניט די איוב־שאלה, דאַרפען זיי ניט קיין ענטפער אויף איהר.

אָבער פאַרהאַן אַ סך צווישען אונז, וועמען דער קריטישער געדאַנק פון אונזער צייט האָט אויפגעוועקט פון דעם שווערען קאָשמאַר, וואָס האָט געדריקט אויף דעם שכל אין דער פאָרם פון דעם גלויבען אין אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור!

עס איז בעוויעזען געוואָרען די מעגליכקייט, מיט נאָך מעהר רעכט צו גלויבען אין אַ גייסטיגען פּרינציפּ פאַר דעם אַלגעמיינעם וועלט־פּראָצעס, איידער אין דער טויטער מאַטעריע, און דער מעטאַפיזישער כח הדמיון האָט ווידער גענומען וועבען פאַר אונזער דור זיין געוועב פון פאַנטאַסטישע לבנה־שטראַהלען. און מיט די נייע בילדער, די נייע מעגליכקייטען זענען אויסגעוואַקסען אויך די אַלטע, אייביג יונגע פּראָבלעמען און צווישען זיי דער צענטראַל־פּונקט פון דער איוב־טראַגעדיע: וואָס איז דער זין פון דעם מענשליכען ליידען?

קיינער האָט אַזוי שעהן ניט אַוועקגעשטעלט דאָס פּראָבלעם,

ווי דער מחבר פון איוב, אָבער קיין ענטפער דערויף האָט ער ניט געגעבען.

אויף די פּאָר קאַפּיטלען פון אליהו׳ס אַרגומענטען, וואָס זענען אַריינגעשטעלט געוואָרען שפּעטער, צווישען איוב׳ס רייד און גאָט׳ס ענטפער, לאָזען אונז אומבעפריעדיגט, ווען אַפילו עס וואַרפען זיך דורך אין זיינע ווערטער אַ סך עכטע פּערעל פון אַ טיעפען, אָריגינעלען פילאָסאָפישען דענקען.

אַזוי זאָגט ער אַרויס, צ. ב., אין דער פראַגע פון דער מענש־ליכער מאָראַל אַ טיעפען און פּראָגרעסיווען געדאַנק פאַר זיין צייט, אַז די פרומקייט איז ניט פאַר גאָט, און אַז גאָט נויטיגט זיך ניט אַפילו אין דעם צאַרטעסטען האַרץ־גלויבען פון דעם מענשען. די פרומקייט, ד. ה. די עדעלע אַרט צו דענקען, פיהלען און האַנדלען, דאַרף דער מענש פאַר זיך אַליין, פאַר זיין לעבען צווישען די מענ־שען. *) דאָס איז דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון פאַנאַנ־דערשמיעדען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון מאָראַל און רעליגיאָן, פאַר וועלכער אויך איוב איז געבליעבען שטעהן.

אליהו גיט אויך אַן אָנצוהערעניש, אויב איך האָב איהם ריכ־טיג פערשטאַנען, אַז די סאָציאַלע גערעכטיגקייט קאָן ניט אַריינ־געפיהרט ווערען אין לעבען דורך תפילות צו גאָט און דורך טענות וועגען זיין פיהר. צו וואָס שרייען צו גאָט? לערנט זיך, ווי דאָס טהוט דאָס פיה פון פעלד און די פויגעל פון הימעל, — ד. ה. שאַפט אייך מיט אייגענער מאַכט אייער גערעכטיגקייט! **)

אויך אויף דעם פּראָבלעם פון ליידען וואַרפט ער אַ סך אינ־טערעסאַנטע שטרייפען פון ליכט־שיין. גאַנץ אָריגינעל פאַר זיין צייט איז דער געדאַנק, אַז דורך ליידען ווערט דער עלענדער אויפ־מערקזאָם געמאַכט אויף זיין לאַגע און ווערט בעוואוסטזיניג אין זיין עלענד. „ער לייזט אויס“, זאָגט ער וועגען גאָט, „דעם עלענ־דען דורך זיין עלענד, און עפענט אויף זייער אויער דורך די בע־

---

*) קאַפּ. ל״ה, 7—8. אם צדקתָ מה תתן לו, או מה מידך יקח. לאיש כמוך רשעך ולבן אָדם צדקתך.

**) מרוב עשוקים יזעיקו, ישועו מזרוע רבים... מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחַכמנו; ד. ג., 9 און 11.

דריקונג".*) עס קלינגט כמעט ווי אַ טהעזע פון קאַרל מאַרקס, אַז דער עלענד איז אַ רעוואָליוציאָנערער פאַקטאָר און אַז, אַ דאַנק זיין עלענד, קומט דאָס פּראָלעטאַריאַט צו זיין קלאַסען־בעוואוסטזיין.

און נאָך אַ שטעל קאָנען מיר אָנפיהרען דאָ, וואו ער בעריהרט די פּעדאַגאָגישע, די לייטערנדע מאַכט פון ליידען. „היט דיך", זאָגט ער צו איוב'ן, „קעהר זיך ניט צו צו בייז, ווייל צו דעם האָסטו מעהר לוסט, איידער צום ליידען. זעה, גאָט איז ערהאָבען אין זיין קראַפט און ווער איז נאָך אַזאַ לעהרער ווי ער?"**) אַ גוטע פּאָרציע איוב־ליידען ברעכט דעם ווילען צו בייז, ציהט אַרויס פון דער נשמה אַלע איהרע ניעדעריגע, פערהאַרטעוועטע, מגושם'דיגע עלעמענטען. זי ווערט פון דעם לייטערונגס־פייער פאַנאַנדערגע־צויגענער, גרעסער און ריינער, און קאָן אין איהר אייביג וואַכען, צאַרטען וויברירען מיט־פיהלען מיט אַלץ, וואָס איז גרויס און שעהן אין דער וועלט.

אָבער אויך דאָ איז דאָס פּראָבלעם פון ליידען ניט דורכגע־טראַכט ביז צום סוף, ניט בעלויכטען פון אַלע זייטען.

עס קאָן ניט זיין מיין אויפגאַבע אָבצושטעלען זיך דאָ אויף דער גרויסער און טיעפער שאלה וועגען דעם זין פון די מענשליכע ליידען, וואָס אויף איהר, ווי איהר ווייסט, האָבען גראָד די טיעף־פיהלענדע דענקער פון אונזער צייט, — ניעטצשע, טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי און אַנדערע, — פערוועגדט אַזוי פיעל גייסטעס־קראַפט. דעם גאַנצען אמת וועגען דעם וועל איך אייך סיי־ווי־סיי ניט אויסזאָגען, ווייל דאָס איז נאָך דערווייל אַ סוד און — — — הלואי ווייס איך איהם, ווי איך וואָלט איהם ניט בעהאַלטען פון אייך!

אָבער איין שטריך פון יענעם אמת קאָן איך דאָ, צו דעם סוף פון דער פאָרלעזונג, ניט פערשווייגען.

די איוב־לעגענדע, אין פּראָזאַ, דערצעהלט, אַז נאָך דעם, ווי ער האָט זיך ווידער אויסגעאיינט מיט גאָט, האָט איהם דער אַל־

*) קאַפּ. ל"ו, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם.

**) ד. ג., 21—22, אַ ביסעל וועניגער קלאָר אויך אין ל"ח, 16-28.

מאַכטיגער אומגעקעהרט אַלע זיינע רייכטהימער, טאָפּעל, ווי ער האָט געהאַט פריהער, — אָקסען און שעפּסען, און זיהן און טעכ־טער, — און איוב האָט נאָך געלעבט אין עושר און אין כבוד הונ־דערט און פערציג יאָהר. „און איוב איז געשטאָרבען אַלט און זאַט אין טעג“.

ווי וואָלט געווען, ווען איינער זאָל צוגעהן צו איהם אין די טעג פון זיין צווייטען גליק און גלאַנץ און וואָלט צו איהם אַזוי געזאָגט:

„איוב, געדענקסטו נאָך די צייט פון דיינע אונענדליכע ליי־דען, ווען „די נאַכט“, ווי דו האָסט געקלאָגט, „האָט געגבערט אין דיין געביין“, ווען „די פּיילען פון דעם אַלמאַכטיגען האָבען גע־שטעקט אין דיר און זייער ברענענדיגען גיפט האָט איינגעזויגען דיין גייסט“? וואָלסטו איצטער, אַ גליקליכער, געוואָלט, אַז דאָס אַלץ זאָל מיט דיר ניט האָבען פּאַסירט? אַז דו זאָלסט ניט האָבען געשטאַנען אויף דעם לעצטען ראַנד פון פערצווייפלונג, ניט האָבען אריינגעבליקט אין דעם אמת וועגען דעם מענשליכען גורל, ניט האָבען דורכגעלעבט דעם דאָרשט נאָך דערקענטניס, די בענקשאַפט נאָכ'ן לעבען און די בענקשאַפט נאָכ'ן טויט, דעם פּראָטעסט אַנט־קעגען גאָט און די ערשטע זעהונג פון אַ העכערען אידעאַל, דעם יאוש פון דעם וואָרעם און דעם געטליכען שטאָלץ? וואָלסטו גע־וואָלט, דאָס זאָל אין גאַנצען זיין ניט געשעהן?“

וואָס וואָלט איוב אויף דערויף געענטפערט?

איך גלויב, ביי קיינעם פון אייך איז קיין ברעקעל ספק ניט, אַז איוב וואָלט געענטפערט מיט אַ קרעפטיגען: „אָ, ניין!“ „די עראינערונג פון מיינע יסורים“, וואָלט ער געזאָגט, „געהערען צו דעם טהייערסטען שאַץ פון מיין אייגענעם גייסטיגען אוצר. האָב איך דען יעמאָלט אַליין ניט געבענקט, אַז מיינע רייד זאָלען פערשריע־בען ווערען אויף אייביג אין אַ בוך? און אויב די עראינערונג פון יענע טעג וואָלט אויסגעלאָשען געוואָרען פון מיין זכרון, בין איך מיט'ן גאַנצען הארצען אָנגעגרייט, מען זאָל מיך ווידער אריינוואַרפען אין דעם תהום פון יענע ערהאַבענע ליידען, אין וועלכע איך זאָל לגמרי פערגעסען דאָס גליק, וואָס רינגעלט מיך אַרום“.

ליידען צו ליידען זענען ניט גלייך. פאַרהאַנען ליידען, וואָס זייער אינוועניגסטער תוך איז אַזוי רייך אין געדאַנקען און טיעפּע איבערלעבונגען, אַז דער גייסט, וואָס האָט נאָר איינמאָל איינגעזויגען זייער „ברענענדיגען“ געטליכען „גיפט“, וועט די עראינערונג וועגען זיי און אָפּטמאָל אויך זיי גופא ניט וועלען אַוועקגעבען פאַר די טהייערסטע און ליכטיגסטע מאָמענטען פון דעם מענשליכען גליק.

און אַ מענש צו אַ מענשען איז ניט גלייך. ס'זענען דאָ אַזעלכע מענשען, ביי וועמען דער גייסט איז טעמפּ און די געטליכע פיילען זיצען ניט אין גייסט נאָר אין זיין אונטערלייב און ער וועגדט זיך, ווי אַ וואָרים אין שטויב, און מעהר גאָר נישט: זיין בליק ווערט ניט שאַרפער, זיין נשמה פון דעם לייטערונגס־פייער ניט פאַנאַנדערגעצויגענער, גרעסער און צאַרטער, און זי געהט ארויס פון דעם נסיון אפשר נאָך מעהר צונויפגעשרומפּט, ווי געווען. אויף אַזעלכע מענשען האָט מיינער אַ פריינד געזאָגט, אַז „זיי האָבען געליטען א ו מ ז י ס ט“. דאָס הייסט: אומזיסט איז אויף זיי איבערגעפיהרט געוואָרען אַזאַ מאַסע פון דער קאָסטבאַרער יסורים־סובסטאַנץ.

אָבער איוב האָט געליטען ניט „אומזיסט“. ניט אומזיסט פאַר זיך און ניט אומזיסט פאַר דער מענשהייט. ניט אומזיסט פאַר זיך, ווייל דעם ברענענדען גיפט פון זיינע ליידען האָט געזויגען זיין ג י י ס ט, און ער איז אַרויס פון דעם פייער דורכגעגליהט און קלאָר ווי די מאַסען זאַמד אין סאַלפּעטער, וואָס ווערען פערוואַנדעלט אין דעם שמעלץ־אויווען אין דעם בעסטען קריסטאָל.

און ניט אומזיסט פאַר דער מענשהייט, ווייל וואָלט איוב ניט געהאַט דורכצושטעהן זיינע יסורים, — אָדער וואָלט ניט געווען אַזאַ דיכטער, וואָס האָט געקאָנט אין גאַנצען דורכלעבען זיי אין זיין גייסט, וואָלט די מענשהייט איצטער ניט געהאַט דעם אייביגיונגען ספר — איוב, „איינס פון די געוואַלטיגסטע ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור“.